

UNIVERZITET U BANJOJ LUCI
EKONOMSKI FAKULTET

MR BILJANA GOJKOVIĆ

REGIONALNE EKONOMSKE INTEGRACIJE I FISKALNA STABILNOST ZEMALJA ČLANICA

DOKTORSKA DISERTACIJA

Banja Luka, 2022.

UNIVERSITY OF BANJA LUKA
FACULTY OF ECONOMICS

MR BILJANA GOJKOVIĆ

**REGIONAL ECONOMIC INTEGRATION AND
FISCAL STABILITY OF MEMBER COUNTRIES**

DOCTORAL DISSERTATION

Banja Luka, 2022.

Informacije o mentoru i disertaciji

Mentor: Prof. dr Milenko Krajišnik, redovni profesor, Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci

Naslov doktorske disertacije: Regionalne ekonomske integracije i fiskalna stabilnost zemalja članica

Rezime:

Fiskalna stabilnost predstavlja jedan od najznačajnijih faktora stabilnosti zemalje, ali i integracije u cjelini. Period kriza i velikih ekonomskih šokova dovodi do nekontrolisanog rasta deficit-a ili javnog duga. Tada je u pravilu neophodno provesti sveobuhvatnu fiskalnu konsolidaciju. Zavisno od korišćenih metoda i instrumenata u postupku fiskalne konsolidacije, zavisiće i uspješnost i ekspanzivnost iste. Analize fiskalnih konsolidacija zemalja članica Evropske unije i CEFTA zemalja pokazuju da nisu svi instrumenti jednak efikasni kod zemalja različitog stepena integriranja i različitog stepena razvoja, kao i različitih nivoa javnog duga i deficit-a. Većina zemalja fiskalnu konsolidaciju provodi kobilacijom povećanja prihoda i smanjenja rashoda, pri čemu je jedan od ova dva elementa dominantan. Efikasnije fiskalne konsolidacije su one koje se više oslanjaju na smanjenje rashoda, posebno u zemljama sa visokim nivoom javnog duga. Ukoliko je učešće javnih prihoda u BDP-u na nižem nivou, povećanje prihoda takođe može biti efikasna mjera.

Analize takođe pokazuju da ista fiskalna pravila nisu adekvatna za zemlje sa različitim stepenom razvoja, te da fiskalna stabilnost ima veći uticaj na ekonomski rast kod manje razvijenih zemalja. Iz prethodno navedenog proizilazi da bi stroža fiskalna pravila ovim zemljama obezbijeđivala veću fiskalnu stabilnost. Na bazi dobijenih rezultata može se zaključiti da je uloga fiskalne politike u Evropskoj uniji veoma važna sa aspekta uloge zajedničkog budžeta, posebno jačanja kohezionih fondova. Jačanje uloge kohezionih fondova bi bio svojevrsni oblik fiskalnog izravnjanja u Evropskoj uniji. To bi obezbijedilo ujednačen rast svih zemalja članica, smanjilo asimetrične šokove, omogućilo ujednačavanje pri obezbjeđenju javnih dobara i socijalne sigurnosti građana svih zemalja članica. Isto bi smanjilo potrebu za migracijom stanovništva iz regija/zemalja sa nižim stepenom razvoja u razvijenije zemlje Evropske unije.

Ključne riječi: BDP, budžetski deficit, javni dug, fiskalna konsolidacija.

Naučna oblast: Društvene nauke

Naučno polje: Ekonomска teorija

Klasifikaciona oznaka: S 180

Tip odabrane licence Kreativne zajednice: Autorstvo- nekomercijalno- bez prerade

Mentor and dissertation information

Mentor: Prof. dr Milenko Krajišnik, Full Professor, Faculty of Economics, University of Banja Luka

Title of doctoral dissertation: Regional economic integration and fiscal stability of member countries

Summary:

Fiscal stability is the most important factor in the stability of a country, as well as the integration as a whole. A period of crisis and major economic shocks lead to uncontrolled growth of deficits or public debt. Then, as a rule, it is necessary to carry out comprehensive fiscal consolidation. Success and expansiveness of the fiscal consolidation depend on the methods and instruments used in its process. Analyzes of fiscal consolidations of EU member states and CEFTA countries show that not all instruments are equally effective in countries with different levels of integration and different levels of development, as well as different levels of public debt and deficits. Most countries pursue fiscal consolidation by combining increased revenues and reduced expenditures, with one of these two elements being dominant. More efficient fiscal consolidations are those that rely more on spending cuts, especially in countries with high levels of public debt. If the share of public revenues in GDP is lower, increasing revenues can also be an effective measure. Analyzes also show that the same fiscal rules are not adequate for countries with different levels of development, and that fiscal stability has a greater impact on economic growth in less developed countries. Therefore, it follows that stricter fiscal rules would provide greater fiscal stability for these countries.

Upon the results, it can be concluded that the role of fiscal policy in the European Union is very important from the aspect of the role of the joint budget, especially the strengthening of cohesion funds. Strengthening the role of cohesion funds would be a form of fiscal equalization in the European Union. This would ensure balanced growth of all member states, reduce asymmetric shocks, enable equalization in the provision of public goods and social security of citizens of all member states. It would reduce the need for migration from regions / countries with lower levels of development to more developed European Union countries.

Scientific area: Social Science

Scientific field: Economic Theory

Classification mark: S180

The type of Creative Community license: CC BY- NC-ND

S A D R Ž A J

UVOD	1
1 REGIONALNE EKONOMSKE INTEGRACIJE.....	10
1.1 Teorijski aspekt regionalnih ekonomskih integracija.....	12
1.2 Efekti regionalnih integracija	25
1.3 Nivoi regionalnih ekonomskih integracija	28
1.4 Višestrani sporazum o preferencijalnoj trgovini	30
1.4.1 Zona slobodne trgovine.....	31
1.4.2 Carinska unija	32
1.4.3 Zajedničko tržište	33
1.4.4 Ekonomска i monetarna unija.....	33
1.5 Asimetrični šokovi	35
2 FISKALNA POLITIKA	44
2.1 Ciljevi fiskalne politike	45
2.2 Instrumenti fiskalne politike.....	46
2.3 Fiskalna pravila	48
2.4 Fiskalni federalizam	53
2.5 Fiskalna politika Evropske unije	55
2.5.1 Zajednički budžet	60
2.5.2 Harmonizacija poreza	67
3 FISKALNA KONSOLIDACIJA.....	69
3.1 Teorijski aspekti fiskalne konsolidacije	72
3.2 Instrumenti fiskalne konsolidacije	73
3.3 Ciljevi fiskalne konsolidacije	75
3.4 Kriterijumi uspješnosti fiskalne konsolidacije	76
4 EFEKTI FISKALNE KONSOLIDACIJE ZEMALJA ČLANICA.....	79
4.1 Primjena metoda fiskalne konsolidacije.....	81
4.1.1 Ocjena uspješnosti i ekspanzivnosti fiskalne konsolidacije u Evropskoj uniji.....	95
4.1.2 Ocjena uspješnosti i ekspanzivnosti fiskalne konsolidacije u CEFTA zemljama	110

5 FISKALNA KONSOLIDACIJA I EKONOMSKI RAST	114
5.1 Fiskalna konsolidacija i ekonomski rast zemalja članica Evropske unije.....	117
5.2 Fiskalna konsolidacija i ekonomski rast zemalja Evrozone	123
5.3 Fiskalna konsolidacija i ekonomski rast CEFTA zemalja	126
5.4 Analiza uticaja veličine ekonomije na fiskalnu stabilnost zemalja članica Evropske unije.....	129
5.5 Komparativna analiza međuzavisnosti nivoa regionalnog integriranja i uspješnosti fiskalne konsolidacije	135
ZAKLJUČAK	137
LITERATURA	167
POPIS TABELA	174
POPIS GRAFIKONA	177
PRILOZI	179
BIOGRAFIJA AUTORA.....	200

UVOD

Fiskalna stabilnost predstavlja jedan od najznačajnih faktora stabilnosti zemalje, ali integracije u cjelini. Ukoliko vlada jedne zemlje u jednoj fiskalnoj godini troši mnogo više nego što to javne finansije zemlje mogu da omoguće, tada neminovno dolazi do nekontrolisanog rasta deficitia ili javnog duga. Tada je u pravilu neophodno provesti sveobuhvatnu fiskalnu konsolidaciju. Zavisno od rezultata provedene fiskalne konsolidacije, zavisiće i ekspanzivnost iste, odnosno uticaj na ekonomski rast.

Sam naziv doktorske disertacije oslikava kompleksan problem za istraživanje sa kojim se suočava veliki broj zemalja u okviru regionalnih integracija. Zbog toga je i tema ovoga rada usmjerena na zemlje u okviru regionalne ekonomske integracije i njihovu fiskalnu stabilnost.

Evropa je od osnivanja prolazila kroz razne faze, odnosno oblike integriranja: od Zajednice za ugalj i čelik do Evropske unije koja po sadržaju čini i ekonomsku i političku uniju, kakva je danas. Kroz cijekupan period razvoja, uz povremene oscilacije, za zemlje članice Evropske unije moglo bi se reći da su u osnovi imale stabilan ekonomski rast sve do velike ekonomske krize 2008. godine. Međutim, protekla ekonomska kriza imala je za posljedicu pad ekonomske aktivnosti u čitavoj Evropskoj uniji. Recesija koja se manifestovala kroz smanjenje privredne aktivnosti, pad potrošnje i povećanje nezaposlenosti, bila je praćena i smanjenjem javnih prihoda. Sve to imalo je za posljedicu budžetsku neravnotežu koja se ogledala kroz ukupan rast strukturnog deficitia i javnog duga. Iz tog razloga postupak fiskalne konsolidacije je bio neophodan u velikom broju zemalja. Tačnije, bila je neophodna promjena pojedinih elemenata koji imaju direktni uticaj na kreiranje fiskalne politike pojedinih zemalja Evropske unije koji utiču na fiskalnu stabilnost.

U osnovi, sam način vođenja fiskalne politike određuje kretanje ekonomskog rasta zemlje, njenu makroekonomsku stabilnost, kao i kretanje inflacije. Adekvatna procjena fiskalnih kretanja ima presudnu ulogu u vođenju fiskalne politike svake zemlje pojedinačno. Dakle, loša procjena istih dovodi do grešaka u vođenju fiskalne politike, što ima za posljedicu fiskalnu nestabilnost i negativne efekte na ukupan ekonomski rast zemlje.

Primarni elementi na osnovu kojih se procjenjuje stanje javnih finansija zemlje su: struktura vladinih prihoda i rashoda, kao i visina budžetskog deficitia i javnog duga. Efekti fiskalne konsolidacije povezani su sa djelovanjem fiskalnog multiplikatora.

Fiskalni multiplikator je pokazatelj koji objašnjava uticaj koji promjena u visini javne potrošnje ima na rast BDP-a. Prema pojedinim autorima, kretanje fiskalnog multiplikatora određeno je u rasponu od 0 do 0,5. Međutim, postoje određene analize koje dokazuju da su pretpostavke o prethodno navedenoj visini fiskalnog multiplikatora pogrešne i da se fiskalni multiplikator može kretati od 0,9 do 1,7 (Blanchard, 2013).

U specifičnim okolnostima, kada zbog niskih kamatnih stopa, centralne banke nisu u mogućnosti daljim snižavanjem istih stimulisati privrednu aktivnost i ublažiti negativne kratkoročne efekte fiskalne konsolidacije koje imaju na ekonomsku aktivnost, fiskalni multiplikator je mogao dostići i nivo od čak 3,2. Međutim, takve pojave su vrlo rijetke i karakteristične za tzv. "zamke likvidnosti" (Christiano, Eichenbaum & Rebelo, 2011). Tačnije, javljaju se u uslovima kada nulta kamatna stopa nije dovoljno niska (Krugman, 2005). Upravo su istraživanja provedena tridesetih godina prošlog vijeka na uzorku od 27 zemalja pokazala da je u uslovima niskih kamatnih stopa, kamatnim stopama blizu nule, fiskalni multiplikator iznosio oko 1,6 (Almunia, 2010).

Visina fiskalnog multiplikatora zavisi je od zemlje do zemlje. Međutim, njegova visina zavisi prije svega od privredne strukture zemlje, faze razvoja ekonomije, otvorenosti privrede, visine i strukture javnih rashoda, ali i nivoa zaduženosti zemlje. Takođe, visina fiskalnog multiplikatora determinisana je stanjem kompletne ekonomije zemlje. Pojedini autori zaključuju, da u cilju fiskalne konsolidacije smanjenje javne potrošnje dovodi do smanjenja ekonomske aktivnosti (Guardno & dr., 2011) i negativnih stopa ekonomskog rasta u kratkom roku, sa eventualnom ekspanzijom u dugom roku (MMF, 2010).

Takođe, određena grupa autora zastupa tezu da fiskalna konsolidacija u konačnom ima pozitivan efekat na ekonomski rast. Pored toga, važan je i odabir načina na koji se vrši fiskalna konsolidacija. Prethodna istraživanja pokazuju da su fiskalna prilagođavanja koja se zasnivaju na smanjenju potrošnje mnogo efikasnija od onih koja se zasnivaju na povećanju poreza (Alesina & Ardagna, 2012). Prethodno navedeno pokazuju i istraživanja o fiskalnim konsolidacijama koja su sprovedena na zemljama OECD-a u periodu od 1960-1994. godine. Rezultati ovog istraživanja pokazuju kako je mnogo više godina u kojima je smanjenje državne potrošnje praćeno

ekonomskom ekspanzijom nego recesijom. I naknadna istraživanja potvrdila su prethodno navedene rezultate.

Istraživanja srovedena na 16 zemalja OECD-a, a koja se odnose na makroekonomske učinke fiskalne konsolidacije po osnovu smanjenja javne potrošnje, smanjenja transfera i povećanja poreza, pokazuju da su smanjenja državne potrošnje i smanjenja transfera mnogo manje štetna od povećanja poreza, uprkos činjenici da nedistorzijski transferi nisu klasifikovani kao potrošnja. Statički poremećaji uzrokovani stalnim povećanjima poreza uzrokuju veće pomake u agregatnoj ponudi po nepovoljnim cijenama (Alesina i dr., 2017).

Prethodna istraživanja pokazuju i da su fiskalne konsolidacije zasnovane na smanjenju rashoda u budžetu efikasnije od onih koje se oslanjaju na povećanje prihoda (Maroto & Mulas Granados, 2007). Konsolidacije koje se provode povećanjem prihoda mogu biti uspješne ukoliko je početni udio poreskih prihoda u BDP-u relativno nizak i ako se porast događa postepeno (Tsibouris & dr., 2006). Mjere koje su usmjerenе ka ograničavanju dugoročne potrošnje šalju signal finansijskim tržištima o održivosti javne potrošnje (Cottarelli & Vinals, 2009).

Prethodna istraživanja se takođe razlikuju u pogledu ekonomski određenih uslova za provođenje fiskalne konsolidacije u zemlji. Pojedini autori zastupaju činjenicu da su fiskalna prilagođavanja uspješnija ako se provode u toku ili neposredno nakon perioda recesije (Drazen & Grilli, 1993). Međutim, veliki broj istraživanja upućuje na to da je pravo vrijeme za konsolidaciju vrijeme ekspanzije (Von Hagen & Strauch, 2001). Do sličnih zaključaka je došao i Blanchard tvrdeći da ključnu ulogu u održavanju domaće potražnje ima upravo fiskalna ekspanzija. (Blanchard, 2008). Istraživanja su pokazala da ne postoji jedinstveni multiplikator za sva vremena i sve zemlje. Fiskalni multiplikatori u različitim ekonomijama mogu biti viši ili niži tokom vremena. Kako se tokom konsolidacije privrede oporavljavaju, pretpostavka je da će se multiplikatori vratiti na svoje predkrizne nivo. Za očekivati je da će fiskalni multiplikatori biti veći za vrijeme krize u odnosu na vrijeme prije krize. Ali za odlučivanje o primjeni instrumenata pri vođenju fiskalne politike neohodno je mnogo više.

Postoje određeni rezultati koji ukazuju na negativno dejstvo fiskalne konsolidacije na ekonomski rast, ali to ne znači da je fiskalna konsolidacija nepoželjna. Naime, kratkoročni efekti koji se manifestuju kroz fiskalnu politiku, a imaju efekat na ukupnu privrednu aktivnost jedan su od neophodnih faktora koje je potrebno uzeti u obzir pri određivanju načina i instrumenata fiskalne konsolidacije za svaku pojedinačnu zemlju (Blanchard & Leigh, 2013). Prema Krugmanu,

ekspanzivna fiskalna politika prihvatljiva je u zemljama koje su suočene sa dugotrajnom recesijom i u situaciji niskih kamatnih stopa kada je istovremeno učinkovitost monetarne politike veoma mala (Krugman, 2005).

Analize koje su provedene na uzorku novih zemalja članica Evropske unije govore da ekspanzivni fiskalni šokovi imaju pozitivan, ali relativno nizak uticaj na autput. Fiskalni multiplikator je procijenjen na 1,2 u godini šoka i u sljedećoj godini, dok su u narednom periodu multiplikatori niži, pri čemu rezultati pokazuju i da su fiskalni multiplikatori veći u zemljama s niskim javnim dugom i nižom trgovinskom otvorenosti (Kabashi, 2017). Interesantni rezultati o djelovanju fiskalnih multiplikatora mogu se naći i u analizi koja se odnosi na Republiku Hrvatsku. Naime, rezultati pokazuju da su fiskalni multiplikatori naročito izraženi u periodu recesije s vrijednostima značajno većim od 1, a javna potrošnja kao efikasan instrument u stimulisanju ekonomske aktivnosti (Grdović & Gnip, 2014).

Trenutni uticaji i kumulativni efekti fiskalnih šokova mogu se razlikovati. Množitelji mogu biti i negativni - fenomen koji se naziva "kontracionisanje fiskalnih ekspanzija" (Estevao & Semake, 2013). Takođe, Fiskalne institucije i fiskalna pravila mogu biti od pomoći u povećanju vjerodostojnosti. Dugoročno gledano, bolji institucionalni okviri upućuju fiskalnu politiku na pravi put (Sutherland, Hoeller & Merola, 2012). Postoje i određeni rezultati do kojih se došlo analizom kratkoročnih efekata fiskalne konsolidacije na privrednu aktivnost u 14 zemalja Latinske Amerike i Kariba koji upućuju na to da fiskalna konsolidacija ima kontracijski učinak na BDP, u skladu s multiplikatorom od 0,9 (Swallow, David & Leigh, 2018).

Konačni dokazi o tome da ekspanzivna fiskalna politika podstiče ekonomski rast, a smanjenje javne potrošnje i povećanje poreza, kao osnova fiskalne konsolidacije, djeluju negativno, su brojni. Međutim, postoje istraživanja koja ukazuju na moguće ekspanzivno djelovanje fiskalne konsolidacije. Pod određenim uslovima fiskalna konsolidacija koje se postiže trajnim smanjenjem javne potrošnje povećava privatnu potrošnju. Smanjenje javnih rashoda koje se percipira kao trajno, prouzrokovane efekat bogatstva. Naime, s obzirom na smanjene rashode, očekivanja su da će i porezi u budućnosti biti niži, što povećava bogatstvo privatnog sektora (Alesina & Perotti, 1997). Uspjeh fiskalnog prilagođavanja zavisi od visine i rasta javnog duga prije konsolidacije. Što je veći rast javnog duga prije konsolidacije, samim tim je veća i vjerovatnoća uspjeha fiskalnog prilagođavanja (Alesina & Ardagna, 1998).

Rezultati su pokazali da smanjenje budžetskog deficit-a može doprinijeti smanjenju kamatne stope i na taj način stimulisati komponente agregatne tražnje koje su osjetljive na promjenu kamatne stope, pogotovo investicije. Istraživanja koja pokazuju da su fiskalne konsolidacije imale pozitivan uticaj na ekonomski rast odnose se na fiskalne konsolidacije u Danskoj 1983-1986. godine, Finskoj 1992-1998. godine, Švedskoj 1993-1998. godine i Irskoj 2008-2012. godine (Givazzi & Pagano, 1990 i Alesina, 2010 & Perotti, 2011).

Rađena su i istraživanja kod kojih su rezultati podijeljeni i ne nude jasne dokaze o dugoročnom efektu fiskalne konsolidacije na ekonomski rast. Analiza fiskalnih konsolidacija u Portugalu 1983. godine, Švedskoj 1984. godine, Belgiji 1992. godine, kao i kriterijumi konvergencije u osnovi usmjeravaju fiskalnu politiku svake pojedinačne zemlje članice, a posljedično utiču i na fiskalnu politiku Evropske unije uopšte. Ovako definisani kriterijumi konvergencije predstavljaju uslov za fiskalnu disciplinu u okviru Evropske unije koje je neophodno poštovati tokom članstva u integraciji.

U određenim istraživanja rezultati su podijeljeni i ne nude jasne dokaze o dugoročnom efektu fiskalne konsolidacije na ekonomski rast. Naime, analiza fiskalnih konsolidacija u Austriji 1996. godine, Belgiji 1992. godine, Portugalu 1983. godine, Španiji 1994. godine, Švedskoj 1984. godine i Velikoj Britaniji 1994. godine, pokazuju različite rezultate. Studije slučaja u Portugalu, Španiji i Velikoj Britaniji ukazuju na veoma pozitivne efekte, dok studije slučaja u Austriji i Belgiji ukazuju na negativan uticaj fiskalne konsolidacije na faktore ekonomskog rasta. Rezultat studije slučaja u Švedskoj ne nudi pouzdane dokaze o uticaju. Pored toga postoji jasan uticaj na fiskalnu konsolidaciju, s obzirom na vrstu fiskalne konsolidacije, tj. u zavisnosti da li je konsolidacija primarno zasnovana na smanjenju rashoda, povećanju prihoda ili jednako podijeljenih prihoda i rashoda. Analiza ukazuje na pozitivne i negativne efekte prvenstveno kod konsolidacija zasnovanih na smanjenju potrošnje i jednako dijeljene konsolidacije (Klajs & Moessinger, 2016).

Analize pokazuju da fiskalna konsolidacija može imati različite uticaje na ekonomski rast zavisno od toga o kakvoj se ekonomiji radi, koji se instrumenti konsolidacije koriste i pod kakvim okolnostima se ona provodi. Ovo je posebno interesantno sagledati u okviru regionalnih ekonomskih integracija različitog nivoa integrisanja.

Kroz ideje o ujedinjenju, a prema modelu ujedinjenja SAD-a, Evropska unija svoje početke uspostavlja od Evropske ekonomske zajednice koja je osnovana Rimskim ugovorom 1957. godine. Cilj osnivanja Evropske unije bio je ujedinjenje država u jednu zajednicu radi stabilnije budućnosti

članica. U skladu sa tim, u osnovi teme doktorske disertacije je kreiranje mjera za unaprijeđenje i očuvanje prethodno navedene stabilnosti i to kroz jačanje instrumenata za obezbjeđenje fiskalne stabilnosti zemalja Evropske unije.

Pored ostalih odgovora na pitanja postavljena u okviru predložene teme za istraživanje, ovo istraživanje daje odgovor i na pitanje da li ista fiskalna pravila mogu biti primjenjena u svim zemljama u okviru integracije sa različitim stepenom razvoja? Odnosno, da li niži stepen razvoja podrazumijeva strožija fiskalna pravila i obrnuto?

Međutim, jedno od pitanja koje se tokom prethodnih godina nameće, a koje je takođe u fokusu istraživanja jeste, da li fiskalna pravila u okviru integracija mogu u osnovi da obezbijede neophodnu fiskalnu stabilnost javnih finansija? Problem nastaje onda kada zemlja članica to ne može da osigura. Iz tog razloga neophodno je da postoji i drugo rješenje koje će osigurati stabilnost javnih finansija. Iz toga proizilazi da, Evropska unija i pored fiskalnih ograničenja koja su propisana mora da bude više usmjerena na očuvanje fiskalne stabilnosti svake zemlje pojedinačno. Očuvanje fiskalne stabilnosti moguće je izvršiti kroz viši oblik institucionalizacije koji trenutno u integraciji ne postoji. Viši oblik institucionalizacije omogućio bi osnaživanje fiskalne politike kroz bolju raspodjelu tereta i rizika između zemalja članica Evropske unije.

S obzirom na zajedničku monetarnu politiku u okviru Evropske monetarne unije, neutralisanje pojave asimetričnih šokova, a koji su upravo produkt zajedničke monetarne politike, u najvećem dijelu ostavljeno je fiskalnoj politici. Neophodnost uvođenja instrumenata za očuvanje i jačanje fiskalne stabilnosti može se vidjeti na posljedicama koje je prouzrokovala velika ekonomska kriza 2008. godine. Kriza evrozone ukazala je na probleme vođenja zajedničke monetarne politike u pojedinim zemljama Evropske unije. Sve to otvara pitanje jačanja fiskalne integracije u okviru regionalne integracije kao što je Evropska unija.

Prilikom odabira teme za istraživanje, a koja je obuhvaćena naslovom doktorske disertacije, sveobuhvatna analiza i istraživanje dovodi do zaključaka na koji način postupak integracije i samo prisustvo u istoj može uticati na fiskalnu stabilnost pojedinačnih zemalja u okviru integracije. Na osnovu prethodnih istraživanja može se zaključiti da je predviđena tema za istraživanje nedovoljno istražena i da je neophodno u narednom periodu posvetiti više pažnje javnim finansijama zemalja u okviru integracije Evropske unije, ali i nižih nivoa integracija kakva je npr. CEFTA. Posebnu pažnju neophodno je usmjeriti na zemlje članice integracije različitog stepena razvijenosti. Pored toga, neophodno je pokazati koji su to elementi zbog kojih pojedine

zemlje žele da budu dio određene integracije i šta im to članstvo zaista pruža kada je u pitanju stabilnost javnih finansija.

Sva prethodno postavljena pitanja dobijaju posebno na značaju ako se zna da su regionalne integracije poput ekonomske i monetarne unije najsloženije integracione strukture koje su uopšte formirane u savremenom svijetu. Iz toga razloga neophodno je imati u vidu kako će i na koji način fiskalna kretanja u tako složenom konceptu integrisanja uticati na fiskalnu stabilnost zemalja u okviru integracije. Dakle, budući da regionalne integracije predstavljaju složen koncept funkcionisanja, svaki od nivoa integrisanja ima kako pozitivne tako i negativne efekte koji su rezultat različitih problema i izazova sa kojima se suočavaju zemlje u okviru integracije.

Cilj integracija je otklanjanje barijera u trgovini između zemalja članica, kao i unaprjeđenje ukupnih ekonomskih odnosa. Pozitivni efekti temelje se na ulozi proširenog tržišta, a ogledaju se u koristima koje donosi ekonomija obima, veće investicije, brži tehnološki progres i zdrava konkurenca. Međutim, svaki od nivoa integrisanja nosi sa sobom određene probleme. U zoni slobodne trgovine u kojoj su ukinute carine između zemalja članica, a pri tome svaka članica ima vlastitu trgovinsku politiku prema trećim zemljama, problemi se javljaju u vidu uvoznih platformi, porijekla proizvoda, različite konkurentnosti učesnika na tržištu i različite konkurentske sposobnosti. Ta razlika proizilazi iz različite privredne strukture, raspoloživosti resursa i nivoa razvijenosti. Zbog prevazilaženja navedenih problema zona slobodne trgovine često prerasta u carinsku uniju gdje su carinske stope prema trećim zemljama jednake kod svih članica integracije. Međutim, u ovom nivou integrisanja otvara se problem nivoa carinske zaštite, dok zajedničko tržište kao viši nivo integrisanja, obezbjeđuje slobodu kretanja roba i faktora proizvodnje, pri čemu treba imati na umu da je mobilnost rada uvijek ograničena. Kod zajedničkog tržišta teškoće u funkcionisanju i umanjenju pozitivnih efekata mogu da izazovu različite ekonomske politike, kao i kretanje deviznih kurseva valuta zemalja članica.

Ekonomska i monetarna unija koje podrazumijevaju harmonizovanje ekonomskih politika i jedinstvenu valutu je najviši nivo integrisanja regionalnih integracija. Međutim, i na tom nivou integrisanja pojavljuje se problem asimetričnih šokova i narušavanja fiskalne stabilnosti koji posebno dolaze do izražaja u uslovima ekonomske krize.

Efekti regionalnih ekonomskih integracija koji se odnose na trgovinske tokove (stvaranje i skretanje trgovine) i investicije, kao i efekti monetarne unije su u velikom broju istraženi. Međutim, efekti integracija na fiskalnu stabilnost i fiskalna konsolidacija u integracijama su još

uvijek nedovoljno istraženi. Odnosno, postoje oprečni stavovi o efektima fiskalne konsolidacije u različitim uslovima. U prilog prethodno navedenom postavlja se problem istraživanja kroz pitanje: Koliko je fiskalna konsolidacija provedena u skladu sa istim fiskalnim pravilima, istim metodama i instrumentima uspješna u različitim zemljama članicama regionalnih integracija, na koji način i u kojoj mjeri se fiskalna kretanja odražavaju na njihov ekonomski rast? Odnosno, koliki je uticaj regionalnih ekonomske integracije različitog nivoa integrisanja na fiskalnu stabilnost zemalja članica?

Predmet ovog istraživanja je teorijska analiza pojma, oblika i efekata ekonomskih integracija kroz empirijsku analizu uticaja regionalnog integriranja na fiskalnu stabilnost zemalja članica. Ovako postavljen predmet istraživanja odnosi se na oblast makroekonomije, fiskalne i međunarodne ekonomije obuhvatajući spektar zemalja zavisno od oblika integracije. U tom smislu predmet ovog istraživanja obuhvata zemlje Evropske unije, zemlje Evrozone, CEFTA zemlje.

Na osnovu prethodno postavljenog problema i predmeta istraživanja proizilazi cilj istraživanja koji se ogleda u analiziranju uticaja regionalnih ekonomskih integracija različitog nivoa integriranja na fiskalnu stabilnost zemalja članica. U fokusu ovog istraživanja je utvrđivanje uzroka fiskalnih debalansa kao i instrumenata za uspješno provođenje fiskalne konsolidacije.

Osnovni naučni ciljevi istraživanja definisani su kroz sljedeće kategorije istraživanja, a to su: opisivanje, klasifikacija, otkriće, objašnjenje i predviđanje. U ovom istraživanju vrši se analiza svih relevantnih aspekata vezanih za postupak fiskalne konsolidacije, njen uticaj na ekonomski rast i regionalne integracije. Dalje, vrši se klasifikovanje svih relevantnih postupaka provođenja fiskalne konsolidacije, kao i metoda za analizu uticaja regionalnog ekonomske integriranja na fiskalnu stabilnost zemalja članica. Na osnovu istraživanja određen je model koji na najbolji način može da utvrdi uticaj regionalnog integriranja na ekonomsku stabilnost zemalja članica i utvrdi koja su fiskalna pravila i metode fiskalne konsolidacije odgovarajuće za pojedine vrste zemalja. Na osnovu dobijenih rezultata proširena su i znanja o prethodno analiziranoj temi. U skladu sa prethodno navedenim kategorijama istraživanja, istražena je uzročno-posljedična veza integriranja i fiskalne stabilnosti pojedinačnih zemalja članica i uticaja na njihov ekonomski rast.

Rezultati testiranja modela identifikovali su problem sa kojima se suočavaju zemlje u okviru integracija, posebno probleme koje integriranje ima na fiskalnu stabilnost zemalja članica. Rezultati daju mogućnost za veoma preciznu procjenu budućih kretanja, kako samog toka i rezultata fiskalne konsolidacije, tako i mogućnosti, odnosno nivoa, ekonomskega rasta. Na osnovu

prethodno navedene identifikacije dati su zaključci koji ukoliko se primjene, mogu u najširem da obezbijede fiskalnu fiskalnu stabilnost, kako zemalja članica, tako i integracije u cjelini.

Glavna hipoteza koja se dokazuje u ovoj doktorskoj disertaciji je da: Fiskalna konsolidacija provedena u skladu sa istim fiskalnim pravilima i istim metodama ima različite efekte na fiskalnu stabilnost i ekonomski rast različitih zemalja članica ekonomske integracije.

Pomoćne hipoteze glase:

1. Asimetrični šokovi su imanentni regionalnim ekonomskim integracijama i imaju negativne fiskalne posljedice posebno za manje razvijene zemlje članice.
2. Uspješnost fiskalne konsolidacije nije ista ukoliko se provodi istim metodama u zemljama sa različitim nivoom budžetskog deficitata i javnog duga.
3. Fiskalni instrumenti imaju značajniju ulogu u obezbjeđivanju ekonomske stabilnosti manje razvijenih zemalja članica kod različitog nivoa regionalnog integriranja.

U okviru doktorske disertacije, na bazi teorijskih i empirijskih saznanja kroz istraživanje definisani su i problemi sa kojima se suočavaju zemlje u okviru integracije, ali i identifikovane su posljedice koje integracije imaju na fiskalnu stabilnost.

Na bazi istraživanja date su jasne preporuke za očuvanje fiskalne stabilnosti i jačanja javnih finansija zemalja članica u okviru integracija različitog stepena razvoja.

1 REGIONALNE EKONOMSKE INTEGRACIJE

Zaključivanje velikog broja bilateralnih trgovinskih ugovora uticalo je na stvaranje jedinstvenog međunarodnog trgovinskog sistema. Na samom početku integrisanja, mogućnosti koje su nudili bilateralni ugovori malim zemljama nisu davali očekivane efekte. Kako u tako definisanim ugovornom odnosu mnoge zemlje nisu imale priliku da u potpunosti iskoriste povlastice trgovinskih ugovora, pristupilo se kreiranju naprednjeg koncepta integrisanja koji danas prepoznajemo kao regionalne ekonomske integracije. Iz tog razloga bilo je neophodno osmisiliti koncept koji će pružiti mogućnost stvaranja optimalnih carinskih teritorija, kako bi se koristi koje nude bilateralni ugovori, kroz liberalizaciju trgovine, u potpunosti iskoristile i dale isključivo pozitivne efekte. Prethodno navedeno predstavljaljalo je polaznu osnovu za kreiranje, kako u današnje vrijeme nazivamo fenomen, regionalnih ekonomske integracija.

Regionalne ekonomske integracije su različiti oblici ekonomsko-političkih udruživanja na nacionalnom, regionalnom, međunarodnom i kontinentalnom nivou (Popović, 2016). One nastaju dogovorima između država ili njihovih regiona na osnovu različitih motiva i ciljeva.

Značaj regionalnih ekonomske integracija ogleda se kroz kompletno funkcionisanje međunarodne trgovine. Dakle, i međunarodna trgovina je imala veoma važnu ulogu kroz istoriju stvaranja integracija. Zbog toga, zemlje članice integracija u cilju proširivanja svoje aktivnosti ulažu velike napore. Upravo zbog proširivanja prethodno navedene aktivnosti kroz istoriju je zabilježeno osnivanje različitog nivoa regionalnih integracija. Sada se može reći da je većina zemalja svijeta na neki način regionalno integrirana. U najširem smislu, regionalne ekonomske integracije predstavljaju grupacije različito organizovanih zemalja u određenu integraciju sa različitim motivima integrisanja. Integriranje zemalja u određenu grupaciju najčešće se vrši u cilju ostvarivanja većih političkih i ekonomske interesa.

Regionalna ekonomska integracija, pored učvršćivanja ekonomskih i političkih integracija, ima za cilj stvaranje efikasnije saradnje između zemalja u okviru određene integracije. Danas, koncept regionalnog integriranja predstavlja sastavni dio funkcionisanja svjetske privrede i kao takav je nezaobilazan faktor u okviru funkcionisanja iste i kreiranja međunarodnih ekonomske odnosa uopšte. U osnovi, regionalne ekonomske integracije predstavljaju most koji povezuje nacionalno i svjetsko tržište.

Različite vrste i oblici regionalnih ekonomskih interacija imaju za rezultat i različite efekte. U osnovi regionalne ekonomske integracije imaju različite ekonomske i političke ciljeve zavisno od vrsta i nivoa ekonomskih integracija. Kada se danas posmatra koncept regionalnih ekonomskih integracija primjećuje se jasno pređen put od početnih bilateralnih sporazuma do današnjih plurilateralnih sporazuma. Danas, umjesto davno potpisivanih sporazuma o saradnji dvije zemalje, sve zemlje potpisuju jedan sporazum o saradnji. Većinu takvih sporazuma potpisuju države koje se nalaze na jednom geografskom području, a koje kao takve nazivamo regionalni trgovinski sporazumi. Zavisno na koji način regionalni trgovinski ugovori utiču na povećanje trgovine isti se dijele na: regionalne preferencijalne trgovinske ugovore i regionalne promociione trgovinske ugovore.

Kada je riječ o regionalnim preferencijalnim ugovorima, sama riječ kaže da se, trgovina odvija prema preferencijalnim uslovima. Prethodno navedeno podrazumijeva niže carine i uklanjanje necarinskih barijera u okviru međusobne trgovine zemalja potpisnica ugovora. Na ovaj način daju se preferencijalni uslovi u okviru međusobne trgovine zemaljama potpisnicama ugovora u odnosu na ostale zemlje koje nisu potpisnice istog.

Druga grupa regionalnih ekonomskih integracija čine regionalni promociioni trgovinski ugovori. Za razliku od regionalnih preferencijalnih ugovora ova grupa ugovora ima za cilj, primjenom instrumenata promocije spoljne trgovine, unaprijeđenje regionalne trgovine. Ova vrsta unaprijeđenja ne obuhvata odobravanje prethodno pomenutih trgovinskih preferencijala.

Iako je u osnovi povezivanja i potpisavanja sporazuma na prvom mjestu trgovina između potpisnica sporazuma u novije vrijeme države potpisnice nerijetko usklađuju i investicione i monetarne politike, ali uvode i jedinstvenu valutu. Na taj način regionalni trgovinski sporazumi poprimaju širi koncept koji u današnje vrijeme zovemo regionalne ekonomske integracije.

Pored regionalnih ekonomskih integracija u novije vrijeme česta je pojava regionalnih trgovinskih blokova. Ova vrsta ugovora nastaje zaključivanjem regionalnih integrativnih i preferencijalnih trgovinskih sporazuma. Ovaj oblik ugovora u osnovi daje preferencijalne uslove u okviru funkcionisanja. Prethodno navedeno podrazumijeva uklanjanje trgovinskih barijera. Isto podrazumijeva smanjenje carinskih stopa i uklanjanje necarinskih barijera.

Postojanje zajedničke spoljnotrgovinske politike garantuje da su ispunjeni svi uslovi o visokom stepenu postignute integracije. To podrazumijeva da su omogućeni svi nivoi regionalne integracije iznad carinske unije. Ne uzimajući u obzir vrstu integracije, osnovu regionalnih

ekonomskih sporazuma čine trgovinski ugovori zaključeni u okviru jednog regiona. Namjera sklapanja takvih sporazuma je potpuna realizacija istih po jasno definisanim kriterijumima.

Na bazi funkcioniranja regionalnih ekonomskih integracija do sada, evidentno je da različiti oblici regionalnih ekonomskih integracija daju brojne prednosti zemljama članicama, budući da se na taj način omogućava znatno veće i slobodnije tržište. Pored toga, u sklopu regionalnih ekonomskih integracija omogućava se i efikasnije korišćenje raspoloživih prirodnih resursa, ali i kapitala i radne snage. Organizovanje zemalja u vidu regionalnih ekonomskih integracija kroz različite oblike integrisanja u konačnom ima veće pozitivne efekte od negativnih. Na bazi istraživanja o dosadašnjim integracijama jasno je da se u budućnosti mogu očekivati novi regionalni ekonomski savezi, posebno ako se ima u vidu promjena velikih svjetskih igrača na svjetskoj sceni.¹ U tom pogledu, za očekivati je da zemlje poput Indije, Kine, Brazila i drugih počnu ostvarivati sve snažniji uticaj na svjetskoj sceni. Prethodno navedeno govori da u budućnosti za povezivanje u integracije neće biti uslov geografska povezanost zemalja već veličina stanovništva i ekonomije pojedinih zemalja svijeta. Nakon završetka krize izazvane ratnim dešavanjima u Ukrajini biće posebno interesantno pratiti tok regionalnih integracija u budućnosti.

Ova doktorska disertacija jasno definiše područje istraživanja. Naime, istraživanje pokriva područje Evropske unije, Evrozone i CEFTA zemalja. Prethodno navedene integracije predstavljaju osnov za istraživanje u ovoj doktorskoj disertaciji. Pored toga, istraživanje je bazirano i na različitom stepenu razvoja pojedinih zemalja u okviru Evropske unije.

1.1 Teorijski aspekt regionalnih ekonomskih integracija

Početak formiranja regionalnih ekonomskih integracija vezuje se za sjever Njemačke i regionalne integracije Južne Afrike. U osnovi, počeci prvih regionalnih ekonomskih integracija odnose se na Njemački carinski savez iz 1834. godine. Navedeni savez okupljaо je teritorijalno manje države na sjeveru Njemačke. Nakon toga, na jugu Njemačke 1854. godine, stvorena je carinska unija koja se ujedinila sa prethodno navedenim sjevernim savezom. Budući da je ovo ujedinjenje predstavljalo svojevrstan uslov ka političkom ujedinjenju koje se dogodilo 1871.

---

¹ Više o promjeni igrača na svjetskoj sceni vidjeti: Krajišnik M. i Gojković B. (2021). „Globalni izazovi i svjetska trgovina“.

godine, ipak za prvu carinsku uniju smatra se Južnoafrička carinska unija. Međutim, osnove regionalnih ekonomske integracija i sve ono na čemu počivaju današnje integracije, posebno integracija Evropske unije, vezuje se za integracije zemalja BENELUX-a.

Naime, prije drugog svjetskog rata stvorena je prva regionalna ekonomska integracija koju su na početku činile Belgija i Luksemburg 1921. godine, da bi se 1944. godine isto pridružila i Holandija. Tada je potpisana carinska konvencija koja je stupila na snagu 1. januara 1948. godine. Na taj način ukinute se sve trgovinske barijere unutar novonastale unije i uspostavljena je zajednička tarifa prema trećim zemljama. Nakon uspješne primjene niza zajedničkih sporazuma 1958. godine potpisani su Ugovor o ekonomskoj uniji. Prethodno navedeni ugovor stupio je na snagu 1960. godine i omogućio slobodno kretanje radne snage, kapitala, roba i usluga.

Ipak značajnije regionalno integriranje vezuje se za period nakon II svjetskog rata. Neposredno nakon drugog svjetskog rata došlo je do užurbanog stvaranja regionalnih ekonomskih integracija. Među prvima osnovana je regionalna ekonomska integracija sačinjena od tri regionalne ekonomske integracije, i to:

- 1951. godine - Evropska zajednica za ugalj i čelik,
- 1957. godine - Evropska ekonomska zajednica i
- 1957. godine - Euroatom.

Na samom početku, članice ovih trgovinskih organizacija bile su zemlje BENELUX-a - Francuska, Njemačka i Italija. Potom je uslijedilo priključenje većine evropskih zemalja. Zbog straha od postignutog visokog nivoa trgovinske integracije Velika Britanija inicira osnivanje Evropskog udruženja slobodne trgovine (EFTA). Nakon što Evropsko udruženje slobodne trgovine nije ispunilo predviđena očekivanja, većina zemalja članica prelazi u sastav prethodno pomenute integracije. Ovakva vrsta integracija predstavljava je pokretačku osnovu za integriranje zemalja i na drugim kontinentima šezdesetih godina XX vijeka, kao što su: Latinska Amerika, Azija i Afrika. Međutim, njihovo funkcionisanje nema dugu istoriju. Najdužu istoriju u okviru integracija bilježi Evropska ekonomska zajednica. Po uzoru na prethodno navedenu integraciju organizovale su se integracije i u narednom periodu. Međutim, regionalno integriranje zemalja aktivno počinje 80- tih godina XX vijeka, kada nastaje veliki broj regionalnih ekonomskih integracija i period vraćanja otvorenog regionalizma u trgovini. Otvoreni regionalizam podrazumijeva je zatvaranje restriktivne trgovine sa trećim zemljama u procesu integracije.

Ovakva vrsta procesa biće prihvaćena i devedesetih godina XX vijeka na području Istočne Evrope i Sjeverne Azije.

U današnje vrijeme, može se slobodno reći da je cijeli svijet obuhvaćen nekom vrstom regionalnog integriranja. Sve veća tendencija stvaranja regionalnih ekonomskih integracija uzrok je konstantnog procesa dešavanja na svjetskom tržištu. Taj proces ogleda se kroz sve jače trgovinsko povezivanje, kako zemalja tako i kontinenata. Međutim, dominantnu ulogu uvijek ima regionalna ekonomska integracija koja ima najveći broj zemalja članica. Procesom globalizacije koji sa sobom nosi konkurenčku borbu nacionalnih privreda na svjetskom tržištu stvaraju se regionalne trgovinske integracije koje povezuju čitave kontinente.

Postoje različiti motivi po osnovu kojih se grupišu integracije. Najčešći motivi grupisanja u određenu integraciju su: potreba za uticajem na različita trgovinska ograničenja, uspostavljanje slobodnog kretanja ljudi i kapitala, uklanjanje carinskih i necarinskih barijera i mnogih drugih motiva koji svojim uticajima mijenjaju način organizovanja i djelovanja istih. U konačnom, motivi grupisanja zemalja u određene integracije su najčešće vezani za političke ili ekonomske razloge (Popović, 2016).

Proces regionalnog integriranja na određene načine i određenom obliku obuhvatio je čitav svijet. Trenutno Evropska unija predstavlja najrazvijeniji oblik ekonomske integracije. Takav koncept povezivanja predstavlja određeni uzor za mnoge integracije koje su prema vremenu nastajanja osnovane nakon Evropske unije.

Istorija je pokazala mnoge prednosti regionalnog integriranja, a neke od njih su:

- Uklanjanje trgovinskih barijera i slobodan pristup tržištima zemalja partnera,
- Korist za potrošače zbog veće i kvalitetnije ponude roba i usluga,
- Stimulisanje rasta izvoza,
- Smanjenje troškova trgovine,
- Rast investicija, a posebno SDI,
- Opšti rast konkurentnosti (interne i eksterne),
- Poboljšanje poslovnog ambijenta i veća efikasnost poslovanja preduzeća,
- Brži rast uslužnog sektora,
- Dostupnost i korištenje tehničkog progresa, informacija i komunikacija,
- Mogućnost usklađivanja razvojnih politika između članica integracije,
- Lakše podnošenje nepredviđenih situacija, šokova i kriza,

- Jačanje međunarodnog položaja svih članica integracije,
- Ostali faktori (Popović, 2016).

Proces integracija ubrzan je i u drugim dijelovima svijeta. Sjedinjene američke države bilježe užurbano povezivanje u nekoliko različitih pravaca. Neki od njih su: slobodna zona Sjeverne Amerike (NAFTA) i organizacija azijsko-pacifičkog regiona (APEC) pod svjetskim ekonomskim silama Kine i Japana.

Kao što je već prethodno navedeno, postoje različiti oblici regionalnih ekonomske integracije. Naime, najniži oblik integracija predstavlja sporazum o preferencijalnoj trgovini na osnovu koga se države članice obavezuju na primjenu nižih carinskih stopa u međunarodnoj trgovini. Naredni oblik integracija predstavlja zona slobone trgovine. U osnovi ovog oblika je obaveza ukidanja carina u potpunosti. Više o nivoima regionalnih integracija dato je u dijelu - 1.3. Nivoi regionalnih ekonomske integracije. A u istaraživačkom dijelu doktorske disertacije (peti dio) posebno je analiziran uticaj fiskalne konsolidacije na ekonomski rast pojedinačnih zemalja članica integracije Evropske unije, Evropske monetarne unije i CEFTA zemalja.

Evropska unija nastala je 1951. godine. Sve do 2020. godine Evropska unija postepenim proširivanjem imala je 28 zemalja članica. Prva država u istoriji Evropske unije koja je nakon referendumu održanog 23.06.2016. godine podnijela zahtjev za izlazak iz integracije jeste Ujedinjeno Kraljevstvo. Tim činom Evropska unija ostala je bez jedne države članice i danas broji 27 zemalja članica. Integracija Evropske unije prostire se na 4.233 255,3 km², a obuhvata oko 447 miliona stanovnika.²

Evropska unija suštinski je osnovana nakon II svjetskog rata. Smatra se da je osnovana u veoma osjetljivom geopolitičkom periodu. Kao što je prethodno navedeno, u početku je šest zemalja (Belgija, Njemačka, Francuska, Italija, Luksemburg i Holandija) osnovalo Evropsku zajednicu za ugalj i čelik 1951. godine, nakon čega su uslijedile Evropska ekonomska zajednica i Evropska zajednica za atomsku energiju 1957. godine. Rimski sporazum 1957. godine dao je jasne konture budućih kretanja integracije. Danska, Irska i Ujedinjeno Kraljevstvo pristupile su Evropskoj uniji 1973. godine, da bi već 1981. godine Grčka postala država članica. Pet godina nakon toga, 1986. godine Španija i Portugal postaju države članice, da bi se 1995. godine Evropskoj uniji pridružile Austrija, Finska i Švedska. Istorijsko proširenje, kako ga mnogi autori

---

² https://hr.wikipedia.org/wiki/Europska_unija

nazivanju, u vidu pridruživanja deset zemalja srednje i istočne Evrope i mediterana dovelo je do integracije sledećih zemalja u Evropsku uniju: Češka, Estonija, Kipar, Latvija, Litvanija, Mađarska, Malta, Poljska, Slovačka i Slovenija. Nakon toga 2007. godine u integraciju su pristupile Rumunija i Bugarska, a 2013. godine članica Evropske unije postaje i Hrvatska. Trenutno, kandidati za prijem u članstvo u Evropsku uniju su: Sjeverna Makedonija, Turska, Srbija, dok su potencijalni kandidati: Bosna i Hercegovina, Kosovo i Albanija. U fazi pregovora trenutno se nalaze Crna Gora, Turska i Island. Ključni ugovori o osnivanju, a kasnije i o funkcionisanju su Pariški i Rimski ugovori, Ugovori iz Maastrichta, Ugovor iz Kopenhagena, Ugovor iz Amsterdama i Nice i Evropski ustav iz Rima. Zastava Evropske unije definisana je na plavoj podlozi na kojoj dominira krug sa 12 statičnih zlatnih zvjezdica koje predstavljaju jedinstvo naroda Evrope. Budući da Evropska unija nema usvojen grb, zastava istovremeno predstavlja i grb koji se ističe kao simbol Evropske unije.

U narednoj tabeli prikazana je hronologija proširenja Evropske unije.

Tabela 1: Hronologija proširenja Evropske unije

Proširenje EU	Godina	Zemlje nove članice Evropske unije
Prvo	1973.	Velika Britanija, Danska i Irska
Drugo	1981.	Grčka
Treće	1986.	Španija i Portugal
Četvrto	1995.	Švedska, Finska i Austrija
Peto	2004.	Poljska, Mađarska, Češka Republika, Slovačka, Slovenija, Estonija, Latvija, Litvanija, Malta i Kipar
Peto plus	2007.	Rumunija i Bugarska
Šesto	2013.	Hrvatska

Izvor: Krajišnić M, Gojković B., (2021). Globalni izazovi i svjetska privreda. Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjaluci.

Samim osnivanjem Evropske unije uspostavljen je institucionalni okvir koji se razvijao kroz sledeće ključne institucije: Evropski savjet, Savjet Evropske unije, Evropska komisija, Evropski parlament, Evropski sud pravde, Evropski računovodstveni sud i ostale institucije Evropske unije (Ekonomski i socijalni komitet, Komitet regionala, Evropska investiciona banka).

Evropski savjet je u hijerarhiji najviša institucija Evropske unije koja je osnovana u Parizu 1974. godine, a postala funkcionalna 1987. godine. Nakon toga, Evropski savjet djeluje politički kao predлагаč najvažnijih akata. Evropski savjet čine predsjednici država Evropske unije. Kao takav pokreće strateške teme koje u najvećem imaju presudnu ulogu u globalnom pozicioniranju intergracije. Nadležnosti Savjeta definisane su Ugovorom iz Maastrichta. Time su definisane određene obaveze Savjeta o napretku integracije i razna politička pitanja. Pored toga Evropski savjet determiniše teže oblike povreda, ali i obaveza u okviru integracije. O koliko važnoj instituciji je riječ govori i činjenica da je u doноšenju odluka i stvaranju uslova za prelazak na evro najvažniju ulogu imao Evropski savjet. Poseban značaj Evropskog savjeta dolazio je do izražaja u vrijeme velikih ekonomskih kriza, kakva je bila kriza 2008. godine i poslednje COVID- 19 krize, budući su donešene odluke u mnogome vode ka prevazilaženju nastalih šokova. Važnost Evropskog savjeta pokazuje se i istupanjem u javnost za vrijeme krize u Ukrajini. Evropski savjet većinu odluka donosi konsenzusom. Kada odlučuje glasanjem, glasati mogu samo predstavnici država integracije. Evropskim savjetom upravlja predsjednik koji je odgovoran za predsjedavanje rada i koji predstavlja sigurnosnu politiku i interes Evropske unije. Predsjednika bira Evropski savjet na mandat od dvije i po godine, sa mogućnošću jednog obnavljanja. Evropski savjet nema zakonodavne ingerencije, ali može donijeti esencijalne odluke, koje kao takve utiču na donošenje zakona ili propisa sa zakonodavnom snagom u drugim institucijama.

Savjet Evropske unije ili Savjet ministara predstavlja stalno tijelo integracije i glavni organ za donošenje odluka sa sjedištem u Briselu. Savjet ministara predstavljaju ministri zemalja članica. Zavisno od toga da li se radi o inostranim poslova, finansijama, obrazovanju, ili slično, zavisi i sastav ministara. Savjet ministara je zakonodavan organ Evropske unije koji u ime integracije zaključuje međunarodne ugovore sa jednom ili više međunarodnih organizacija. Zajedno sa parlamentom Savjet ministara rukovodi budžetom i donosi odluke neophodne za utvrđivanje i sprovođenje zajedničke međunarodne i bezbednosne politike, a na osnovu regulacija Saveta Evrope. Savjet ministara koordiniše aktivnostima zemalja članica koja se odnose na pitanja kriminala. Većinu zakona Savjet donosi zajedno sa Parlamentom. Savjet djeluje na prijedlog Komisije, a Komisija je odgovorna za ispravnu primjenu zakonodavstva. U većini slučajeva odluke se donose kvalifikovanom većinom glasova, osim u slučajevima jednoglasnog donošenja odluka npr. u području poreske politike. Predsedavanje Savjetom Evrope unije ograničeno je na šest mjeseci zbog demonopolizacije i ravnopravnosti predsedavanja za svaku članicu. Budući da

predstavlja Evropsku uniju, Predsjedavajući ima velika ovlaštenja. Z bog toga je ova pozicija veoma važna za zemlju koja predsjedava Unijom.

Evropska komisija predstavlja izvršno tijelo institucionalnog sistema Evropske unije. Sjedište Evropske komisije je u Briselu, a pojedine službe smještene su i u Luksemburgu. Ona ima predstavništva u svim članicama Unije i u drugim zemljama. Evropska komisija je izvršni organ Evropske unije sa svim elementima vlade Zajednice, ali izvršava i zadatke koji prevazilaze ingerencije vlada članica. Tijela Evropske komisije usvajaju odluke obavezujućeg karaktera. Evropska komisija, kroz zajedničke politike Evropske unije, rješava nastale ekonomske probleme i kao izvršni organ sprovodi odluke Savjeta Evropske unije. Tijela komisije učestvuju u temama trgovinske i poljoprivredne politike, carinskog sistema, budžeta i dr. Nacrt i stručno mišljenje o budžetu Evropska komisija dostavlja Savjetu Evropske unije i Evropskom parlamentu. Evropsku komisiju čini tim od 27 komesara zemalja članica koji se biraju na mandate od 5 godina. Predsjednika Evropske komisije, većinom glasova bira Evropski parlament.

Evropski parlament je jedina neposredno birana demokratska institucija koja predstavlja građane Evropske unije. Zasjedanje dvanaest plenarnih sjednica se održava u Strazburu, dok se vanredne sjednice održavaju u Briselu. Evropski parlament bira predsjednika i predsjedništvo između poslanika koji potom biraju generalnog sekretara. Parlament koordinira sa Savjetom i donosi odluke o zakonodavnim i budžetskim pitanjima. U fiskalnoj politici Evropski parlament ima manju nadležnost, ali uloga u stvaranju i kontroli budžeta je ipak značajna. Međutim, zakonodavne ingerencije su, posebno u fiskalnoj politici, ograničene. Evropski parlament definisan je Ugovorom iz Rima koji ga definiše kao Skupštinu, te je taj naziv i zadržan do 1962. godine, od kada i postaje Evropski parlament. Današnji Evropski parlament broji 705 članova, koji se biraju na period od 5 godina, a 1/3 predstavljaju žene. Broj zastupnika u Evropskom parlamentu iz svake države članice Evropske unije približno je srazmjeran broju stanovnika, pri čemu se poštuje pravilo opadajuće proporcionalnosti: ni jedna država članica ne može imati manje od šest ni više od 96 zastupnika u Evropskom parlamentu, a njihov ukupan broj ne može biti veći od 705 (Popović & Erić, 2021).

Evropski sud pravde je vrhovna sudska institucija Evropske unije sa sjedištem u Luksemburgu koji ima tri osnovne nadležnosti:

1. Osiguranje zakonitosti sprovođenja ugovora i regulative,
2. Kreiranje instance u Zajednici koja se odnosi na rješavanje sudskeh sporova,

3. Pružanje pomoći nacionalnim zakonodavstvima.

Evropski sud je nadležan za slučajeve koji su predviđeni osnivačkim ugovorima. Kao čuvare komunitarnog prava Sud je dobio epitet Vrhovnog suda “potencijalne evropske federacije”, tj. institucije koja aktivno participira u komunitarnom pravnom sistemu federalnog tipa (Defarges, 1993 & Popović, 2016). U zajednici sa sudovima članica osigurava jednoobraznu primjenu prava na teritoriji Evropske unije. Evropski sud provjerava zakonitost akata institucija Evropske unije i poštivanja ugovornih obaveza članica.

Evropski sud pravde obuhvata tri suda:

1. Evropski sud,
2. Opšti sud i
3. Specijalizovani sudovi.

Opšti sud se bavi slučajevima fizičkih lica, firmi ili određenih organizacija, kao i u oblasti prava konkurenkcije. Sud pravde ima po jednog sudiju iz svake zemlje članice. Pored njih, Evropski sud ima i opšte pravobranioce (8 nezavisnih advokata pravobranilaca). Evropskom суду pravde pridružen je Prvostepeni sud (1988), a njegove ingerencije predstavljaju institucionalni sporovi, ali i sporovi između firmi.

Evropski sud pravde predstavlja poslednju adresu za rješavanje sporova, sprovodenje ugovora i implementaciju regulative na kompletном području Evropske unije. Zbog toga je veoma važna ažurnost u donošenju odluka. Pravni sporovi između članica Evropske unije ili pak sporovi između članica i institucija se iznose pred Evropsku komisiju. Ukoliko iz bilo kojeg razloga nije moguće doći do rješenja, isti se proslijeđuju pred Sud pravde.

Evropski računovodstveni sud nije klasični sud, budući da nema pravosudna ovlaštenja niti pravo gonjenja. Isti vrši reviziju i kontoliše finansijsko poslovanje pojedinaca ili organizacija koje imaju pristup fondovima Evropske unije. Ovaj sud uspostavljen je Briselskim ugovorom 1957. godine, a stupio je na snagu 1977. godine. Ugovorom iz Maastrichta postaje institucija Evropske unije. Evropski računovodstveni sud podnosi godišnji finansijski izvještaj Parlamentu i Savjetu ministara. Ovaj sud sastavljen je od po jednog sudije iz svake zemlje članice. Sudije imaju privilegije i pravo na imunitet koji strogo podliježu pravilima sukoba interesa. Ugovor iz Nice omogućava Sudu da formira savjet u cilju usvajanja pojedinih izvještaja, te da pravilnikom utvrdi interna pravila ponašanja koja, kvalifikovanom većinom, odobrava savjet Evropske unije (Popović, 2016). Evropski računovodstveni fond kontroliše prihode i rashode Evropske unije i

dostavlja Parlamentu i Savjetu na uvid poslovanje institucija i organa. S obzirom na dosadašnju tendenciju širenja Evropske unije, u budućnosti se očekuje i rast uticaja Evropskog računovodstvenog suda.

Ekonomski i socijalni komitet je nezavisno savjetodavno tijelo definisano Rimskim ugovorom, a uspostavljeno članom 257. Ugovora iz Nice. Kao takav pruža stručnu pomoć Evropskoj komisiji i drugim tijelima, izdaje mišljenja za Komisiju, Savjet i Parlament. Članovi Komiteta predstavljaju poslodavce, zaposlene i interesne grupe. Broj članova svake zemlje zavisi od broja stanovnika iste. Komitet je organizovan u sekcije za ekonomske i socijalne teme sa zadatkom da stručno analiziraju pitanja o kojima odlučuje Savjet ili Komisija. Ekonomsko-socijalni savjet priprema materijale institucije iz oblasti ekonomsko- socijalne kohezije, monetarne i fiskalne politike, zapošljavanja, obrazovanja, zdravstve i dr. Zbog globalnih izazova u budućnosti očekuje se da će Komitet imati važnu ulogu u savladavanju istih.

Komitet regionala predstavlja savjetodavno tijelo za regionalnu politiku i regionalni razvoj koga čine predstavnici regionalnih i lokalnih tijela na period od 4 godine. Na prijedlog članica Evropske unije, Komitet regionala imenuje Savjet Evropske unije. Sama ekspanzija regionalne politike i subvencije za regionalni razvoj afirmiše ulogu Komiteta. Opšti stav Komiteta regionala neophodan je kod usaglašavanja, koordinacije i harmonizacije interesa starih članica sa zemljama koje pristupaju Evropskoj uniji (Popović & Erić, 2021). Ugovorom iz Amsterdama proširene su nadležnosti, a Lisabonskim ugovorom predviđene obavezne konsultacije za većinu prijedloga.

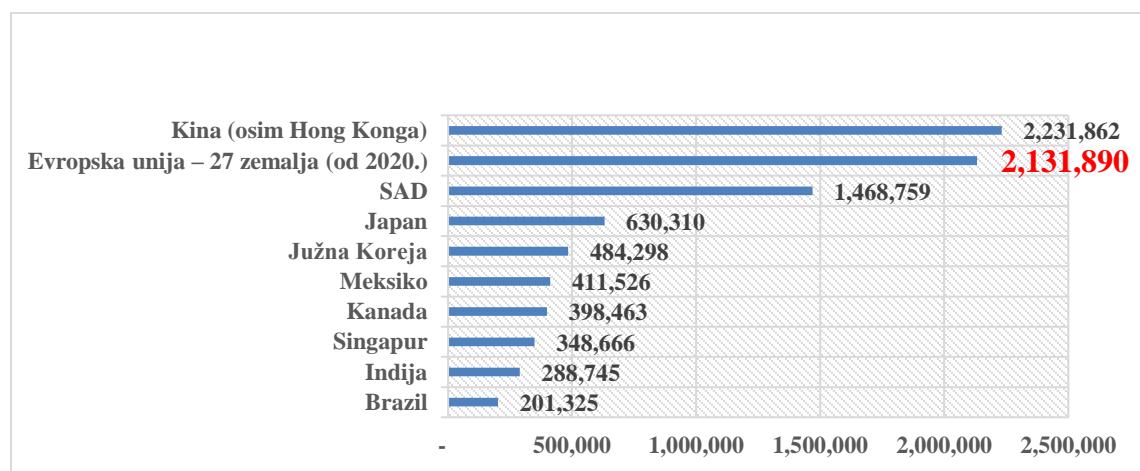
Evropska investiciona banka uspostavljena je Rimskim ugovorom 1957. godine sa sjedištem u Luksemburgu. Evropskom investicionom bankom upravlja Savjet guvernera, Administrativni savjet i Upravni komitet. Savjet guvernera čine ministri zemalja članica koji daju smjernice u vođenju kreditne politike. Banka podržava razvoj infrastrukture u članicama, potencijalnim članicama i partnerskim zemljama. U današnje vrijeme Banka je usmjerena na razvoj zajedničkog tržišta, jačanje ekonomske kohezije i smanjenje regionalnih rizika. Evropska investiciona banka pozajmljuje sredstva sa tržišta kapitala i plasira ih po povoljnim kamatnim stopama. Prema članu 309. UFEU-a zadatak Evropske investicione banke je da u interesu Evropske unije doprinosi uravnoteženom i kontinuiranom razvoju unutrašnjeg tržišta. Evropska investiciona banka u svim sektorima ekonomije olaškava finansiranje ekonomije, finansiranje projekata koji su usmjereni na razvoj slabije razvijenih regija i koji su usmjereni na modernizaciju poduzeća ili razvoj novih djelatnosti, a koje nije moguće u cjelini finansirati sredstvima kojima

raspolažu pojedinačne države članice. Takođe, Banka omogućava finansiranje projekata od zajedničkog interesa za više država članica. Ciljevi Banke usmjereni su ka promovisanju ekonomske, socijalne i teritorijalne kohezije u Evropskoj uniji. Osim toga, ona doprinosi provođenju mjera izvan Evropske unije u kojima se podstiče politika razvojne saradnje Unije. Aktivnosti Evropske investicione banke usmjerene su na nekoliko prioritetnih područja: klima i okolina, razvoj, inovacije i vještine, mala poreduzeća i infrastruktura.

Svaka od prethodno navedenih ključnih institucija djeluje u okviru granica određenih njihovom nadležnosti.

Danas, Evropska unija predstavlja snažnu i složenu ekonomsku i političku organizaciju. Značaj integracije Evropske unije ogleda se u tome što i dalje postoji ogroman interes za evrointegracije, kako evropskih zemalja, tako i zemalja sa drugih kontinenata.

Udio Evropske unije u svjetskoj trgovini robom iznosi 15 %³. Evropska unija, Kina i SAD su tri najveća globalna aktera u međunarodnoj trgovini, što se vidi i prema podacima iz 2020. godine na narednom grafikonu.

Izvor. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/key-facts-and-figures/economy_hr (Izvoz u milionima ECU-a eura).

Grafikon 1: Udio Evropske unije (27) u svjetskoj trgovini 2020. godine

Zaknodavno-pravni okvir garantuje članicama Evropske unije slobodu kretanja roba, usluga, kapitala i ljudi. Ugovorom iz Kopenhagena definisani su uslovi za ulazak u Evropsku uniju. Ključni kriterijumi za ulazak u integraciju su: stabilna demokratija, vladavina zakona, ljudska

³ Više na: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/key-facts-and-figures/economy_hr

prava i razvijena tržišta, ekonomija koja može prihvatiti uslove konkurenčije sa jedinstvenog tržišta i ispuniti uslove konvergencije. U konačnom, članstvo je uslovljeno nizom prethodno navdenih kriterijuma koje je neophodno ispuniti prije ulaska u Evropsku uniju. Zemlja može ući u Evropsku uniju kada bude u stanju da ispunji ekonomske i političke uslove koji se ogledaju kroz (Popović, 2016):

- Stabilne institucije, garancije za demokratiju, vladavinu prava, ljudska i manjinska prava,
- Sposobnu tržišnu ekonomiju za konkurentske pritisak i tržišne odnose u EU i
- Sposobnost za preuzimanje obaveza i privrženost ciljevima političke, ekonomske i monetarne unije.

Zakonima Evropske unije, prilikom pridruživanja, nisu precizno definisana pravila koja se tiču fiskalne i monetarne politike, ali pri samom pristupanju očekuje se određena doza pritisaka u pomenutoj oblasti. Ulazak u Evropsku monetarnu uniju (EMU) određen je makroekonomskim uslovima koji su definisani Kriterijumima iz Maastrichta, a to su:

1. Cjenovna stabilnost, tj. održiv rast cijena i prosječna stopa inflacije koja ne prelazi 1,5 procentnih poena iznad prosječne inflacije tri najuspješnije zemlje članice,
2. Dugoročna kamatna stopa – prosječna nominalna dugoročna kamatna stopa – ne smije da prelazi dva procentna poena iznad prosjeka tri najuspješnije zemlje članice. Odrednica za utvrđivanje kamatne stope su kamatne stope na dugoročne državne obveznice ili druge uporedive hartije od vrijednosti,
3. Kriterijum za budžetski deficit predviđa da stopa planiranog ili ostvarenog budžetskog deficita ne prelazi 3% bruto društvenog proizvoda,
4. Kriterijum javnog duga predviđa da javni dug ne prelazi 60% bruto društvenog proizvoda i
5. Stabilnost deviznog kursa i učešće u Mechanizmu deviznih kurseva (ERM II) - odnosi se na poštovanje utvrđenih margini fluktuacije deviznog kursa, bez znatnijih odstupanja u periodu od najmanje dvije godine prije uvođenja zajedničke evropske valute.

Prvog januara 1999. godine 11 zemalja članica Evropske unije usvojilo je zajedničku valutu Evro, što je ubrzo preraslo u jedinstveno valutno područje. Predviđano je da će uvođenje zajedničke monetarne valute biti važan korak u obezbjeđivanju jače ekonomske integracije što će dovesti do bržeg ekonomskog rasta i proizvesti veću političku integraciju.

Evropska monetarna unija (EMU) predstavlja monetarnu uniju od 19 država članica u okviru Evropske unije koje su prihvatile evro kao jedino zakonsko sredstvo plaćanja. Evrozonu čine: Austrija, Belgija, Kipar, Estonija, Finska, Francuska, Njemačka, Grčka, Irska, Letonija, Litvanija, Luksemburg, Malta, Holandija, Portugal, Slovačka, Slovenija i Španija.

I pored velikog interesa zemalja za integriranje u Evropsku uniju, postoje i one zemlje koje nisu imale takvu vrstu ambicije, a to su: Norveška, Island i Švajcarska. Na jedinstvenom tržištu one učestvuju preko Evropskog ekonomskog prostora. Švajcarska je kao jedna od važnih ekonomskih partnera sa Evropskom unijom regulisala odnose uz pomoć bilateralnih sporazuma. Veliki broj zemalja članica želi da bude dio Evropske monetarne unije. Međutim, iste ne ispunjavaju kriterijume iz Maastrichta. Kriterijumi iz Maastrichta teže da osiguraju fiskalnu stabilnost, kako pojedinačne zemlje, tako i integracije u cjelini. Zbog prethodno navedenog ova disertacija se bavi fiskalnom stabilnosti zemalja Evropske unije, Evropske monetarne unije, ali i CEFTA zemalja koje se svrstavaju u red slabije razvijenih zemalja čime je fiskalna stabilnost još od većeg značaja.

Centralno-evropski ugovor o slobodnoj trgovini (Central European Free Trade Association- CEFTA) je ekonomska organizacija koju danas čine: Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Sjeverna Makedonija, Moldavija, Srbija i Kosovo. Prije ulaska u Evropsku uniju u CEFTA organizaciji bile su: Češka, Mađarska, Poljska, Slovačka, Slovenija, Bugarska, Rumunija i Hrvatska.

Ugovor o osnivanju potpisani je 21. decembra 1992. godine u Poljskoj u Krakovu. Sve članice CEFTA su prilikom potpisivanja ugovora potpisale i pristanak za saradnju sa Evropskom unijom. Sporazum CEFTA su u Bukureštu 2006. godine potpisale su: Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Sjeverna Makedonija, Moldavija, Rumunija, Crna Gora, Srbija i Privremena administrativna misija Ujedinjenih nacija na Kosovu u skladu sa UN Rezolicijom savjeta bezbjednosti 1244. Do kraja 2007. godine Sporazum je stupio na snagu u svim zemljama potpisnicama. Stvaranjem zone slobodne trgovine, zemlje Zapadnog Balkana se opredjeljuju za ekonomski i privredni razvoj, pokazujući da imaju sposobnost vođenja zajedničke ekonomske politike i preuzimanja obaveze i odgovornosti za budućnost kompletног regiona. Prethodno navedeno naglašava evropsku perspektivu navedenog regiona i osnovnu želju koja se ogleda u pridruživanju zemalja Evropskoj uniji. Potpisnice CEFTA zemalja saglasne su oko unaprijeđenja trgovinske i investicione politike zemalja čime je osnovana zona slobodne trgovine. Sporazum je

u potpunosti prilagođen pravilima i procedurama Svjetske trgovinske organizacije i odredbama Evropske unije.

CEFTA sporazum definiše osnovne obaveze koje se odnose na trgovinu tobom. Naime, opšte pravilo ovog sporazuma je ukidanje kvantitativnih ograničenja, carina i drugih dadžbina na izvoz i uvoz robe u trgovini između zemalja u region. Pored toga, onemogućava se uvođenje dodatnih ograničenja. Stupanjem na snagu ovog Sporazuma definisano je da se neće povećavati kvantitativna ograničenja, carinske i druge dadžbine fiskalne prirode na izvoz i uvoz. Odnosno, definisano je da će se primjenjivati nivo liberalizacije koji je predviđen bilateralnim sporazumima, s tim da je bilo predviđeno da se do kraja 2010. godine dostigne puna liberalizacija. Sporazumom su određene tehničke barijere u trgovini, kao i nove oblasti koje nisu bile tretirane bilateralnim sporazumom o slobodnoj trgovini (trgovina uslugama, investiciona ulaganja, javne nabavke, zaštita prava intelektualne svojine i arbitraža u slučaju spora). Takođe, definisana su i operativna pravila o porijeklu robe, saradnja cariske administracije, pravila konkurenčije, kao i pravila o zaštiti. Glavni definisani ciljevi sporazuma su:

- zamjena i unapređenje postojećih bilateralnih sporazuma,
- poboljšanje i stvaranje uslova za dalje podsticanje ulaganja,
- širenje trgovine robama i uslugama i
- unapređenje ulaganja kroz pravična, jasna, stabilna i predvidiva pravila.

Pored toga, definisano je i ukidanje barijera i poremećaja u trgovini, olakšanje kretanja roba u tranzitu i prekograničnog kretanja roba i usluga između potpisnica, osiguranje pravičnih uslova konkurenčije i postepeno otvaranje tržišta javnih nabavki, osiguranje odgovarajuće zaštite prava intelektualnog vlasništva u skladu sa međunarodnim standardima, osiguranje efikasne procedure za provođenje i primjenu Sporazuma, te poboljšanje trgovinskih odnosa sa tržištima trećih zemalja.⁴

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između evropskih zajednica i njihovih država članica, s jedne strane, i Bosne i Hercegovine, s druge strane, koji predstavlja osnovu za sprovođenje procesa pristupanja, stupio je na snagu u junu 2015. godine i zamijenio je Privremeni sporazum koji je bio na snazi od 2008. godine. U februaru 2016. godine Bosna i Hercegovina je podnijela zvaničnu aplikaciju za članstvo u Evropskoj uniji. Takođe, Bosna i Hercegovina je

---

⁴ Više o CEFTA na: <https://komorars.ba/poslovno-okruzenje/normativni-okvir/međunarodni-sporazumi/cefta/>.

predala odgovore na Upitnik Evropske komisije 28. februara 2018. godine, te 4. marta 2019. godine i odgovore na dodatna pitanja iz Upitnika Evropske komisije. Evropska komisija je usvojila Mišljenje o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji 29. maja 2019. godine, sa pratećim Analitičkim izvještajem, a koji predstavljaju smjernice i korake kroz 14 ključnih prioriteta koje je neophodno ispuniti za otvaranje pregovora za članstvo u Evropskoj uniji.

1.2 Efekti regionalnih integracija

Regionalne ekonomske integracije pružaju niz značajnih efekata za zemlje u okviru integracije. Iako su politički odnosi nužni uslovi u funkcionisanju regionalnih ekonomskih integracija i predstavljaju jedan od osnovnih preduslova za jačanje istih, isti sami po sebi nisu dovoljni. Primjer za prethodno navedenu konstataciju ogleda se u efektima unaprijeđenja odnosa Njemačke i Francuske. Politički dogovori između prethodno navedenih zemalja imali su za rezultat unaprijeđenje funkcionisanja Evropske unije. Pored političkih uslova, za dobre efekte regionalnih integracija neophodno je obezbijediti niz drugih uslova koji su najčešće određeni približnim stepenom razvoja zemalja u okviru određene integracije. Odnosno, za ostvarenje ciljeva u okviru integracija važna je komplementarnost privreda zemalja u okviru integracije i povoljna pojedinačna privredna struktura istih. Osnovni cilj integracija zemalja je podizanje ekonomije na viši nivo kroz ostvarivanje podjednakih benefita koji su produkt upravo ujedinjenja u integraciju.

Mnogobrojni su efekti koji proizilaze iz regionalnih ekonomskih integracija. Najvažniji među njima su: izjednačavanje cijena roba i zadržavanje carina sa zemljama izvan integracije. Regionalne ekonomske integracije omogućavaju u osnovi očuvanje pojedinačnih resursa zemalja u okviru date integracije.

Efekti regionalnih ekonomskih integracija mogu biti statički i dinamički. Efekti stvaranja i skretanja trgovine predstavljaju statičke koristi ili gubitke od ekonomske integracije, u zavisnosti od toga da li su veće koristi od stvaranja trgovine ili gubici od njenog skretanja. Dinamički efekti regionalnih integracija donose dugoročne koristi za zemlje članice, a one potiču iz: ekonomije obima, rasta konkurenциje, poboljšanja odnosa razmjene, što doprinosi bržem razvoju nacionalne privrede u cjelini.

Kada je riječ o samoj podjeli efekata regionalnih integracija, najznačajniju podjelu istih dao je američki ekonomista Jacob Viner dijeleći ih na efekte stvaranja novih tokova trgovine (trade creation effect) i efekte skretanja trgovine (trade diversion effect).

Statički efekti se ogledaju u stvaranju i skretanju trgovine. Stvaranje trgovine (Trade creation) podrazumijeva zamjenu domaće proizvodnje u jednoj od zemalja članica regionalne integracije jeftinijim uvozom istih proizvoda iz neke druge zemlje članice integracije. Stvaranje trgovine se dešava kada proizvođači u jednoj zemlji članici shvate da mogu više uvoziti iz određene zemlje članice i izvoziti u neku drugu zemlju članicu uslijed eliminisanja carina, budući da im na to daju pravo opšti tržišni principi. Suprotno od toga, skretanje trgovine (Trade diversion) podrazumijeva zamjenu uvoza proizvoda sa nižim troškovima izvan regionalne ekonomske integracije, uvozom proizvoda sa višim troškovima unutar integracije. Prethodno navedeno je izvodivo zbog preferencijalnog trgovinskog tretmana zemalja članica regionalne ekonomske integracije. Dakle, skretanje trgovine samo po sebi smanjuje blagostanje budući da zamjenjuje efikasniju proizvodnju manje efikasnom. (Bjelić, 2008).

Prema Vineru, u mjeri u kojoj je ukupna ponuda povećana i uvoz dobara proizvedenih sa nižim troškovima iz partnerske zemlje zamjenjuje više troškove (prethodno zaštićene) domaće proizvodnje, očekujemo se porast blagostanja od stvaranja trgovine. Međutim, u slučaju kada povećani uvoz iz partnerskih zemalja istisne uvoz dobara ostatka svijeta sa nižim troškovima (mogućnost koja se pojavljuje zbog preferencijalnog tretmana partnerskog uvoza), tada će zemlja iskusiti gubitak blagostanja od skretanja trgovine (Venables, 1999).

Efekti stvaranja i skretanja trgovine predstavljaju statičke koristi ili gubitke od ekonomske integracije u zavisnosti od toga da li su veće koristi od stvaranja trgovine ili gubici od njenog skretanja (Krajišnik & Gojković, 2021).

Glavni efekat regionalne trgovinske liberalizacije predstavlja realokacija resursa (Kovačević, 2000). Cilj zemalja članica regionalnih ekonomske integracije jeste da ostvare što je moguće veće koristi od pristupanja integracijama. Prethodno željene koristi ogledaju se kroz unaprijeđenje cjelokupnog privrednog ambijenta. Ukoliko se analiza vrši na prethodno pomenuti način onda je riječ o dinamičkim efektima regionalnih integracija. Odnosno, ovdje se prvenstveno radi o dugoročnim koristima od dinamičkih efekata po zemlje članice, a one se ogledaju kroz: ekonomiju obima, rast konkurenčije, efekte odnosa razmjene. Prethodno navedeno doprinosi većoj

i bržoj promjeni, širenju produktivnih tehnika u okviru zajedničkog tržišta i napretku nacionalne privrede u cjelini (Krajišnik & Gojković, 2021).

Jedan od najvažnijih dinamičkih efekata regionalnih ekonomskih integracija predstavlja ekonomija obima. Regionalne ekonomske integracije u konačnom omogućavaju razvoj sa nizom pozitivnih efekata. Razvoj i širenje tržišta omogućava ekonomski efikasnije tržište i bolju alokaciju proizvodnih faktora. Kroz razvoj tržišta kompanijama se omogućava korišćenje komparativnih prednosti. Prethodo navedeno dovodi do rasta agregatne tražnje i investicija i pada fiksnih troškova. Članice integracije imaju priliku da vrše specijalizaciju svojih privrednih aktivnosti na bazi dostupnih komparativnih prednosti. Pored ekonomije obima kao bitan dinamički efekat regionalnog integrisanja jeste i povećanje konkurenциje. Naime, rast konkurenциje ima za rezultat proširenje tržišta. Faktor proširenog tržišta, podriva ulogu monopola, omogućava opstanak preduzeća optimalne veličine, povećava mogućnost izbora i supstitucije. Konkurenca, istovremeno, inspiriše tehnološki progres i biće najintenzivnija u novim industrijama (Krajišnik & Gojković, 2021). Odnos razmjene u suštini predstavlja odnos između uvoznih i izvoznih cijena. U slučaju da zemlja poveća svoje izvozne cijene poboljšaće se odnosi razmjene. Slična situacija desiće se i kod smanjenja uvoznih cijena. Carinski sistem je u stanju da izvrši pritisak na aktere u pravcu smanjenja cijena, a sve sa ciljem jačanja konkurentnosti na regionalnom integrisanim tržištu. Što je regionalna integracija šira to su veće mogućnosti da se postigne uspjeh i snažniji uticaj na dobrobit potrošača (Popović, 2016).

U osnovi regionalnih ekonomskih integracija je tendencija svaranja sve većih efekata od povećanja spoljne trgovine regionalnih ekonomskih članica. Regionalne ekonomske integracije posebno imaju velike efekte kod malih otvorenih ekonomija. Pored značaja regionalnih ekonomskih integracija u trgovini robom, važni efekti ostvaruju se i kod kretanja usluga, radne snage, kapitala. U konačnom, u okviru regionalnih ekonomskih integracija dolazi do značajnog povećanja ekonomije obima. Prethodno navedeno rezultat je koristi koje ostvaruju zemlje u okviru integracije kroz unaprijeđenje svojih i do tada uspješnih poslova. Rezultati se ogledaju kroz efekte od spoljne trgovine, ali i spoljna trgovina sama po sebi često se u praksi pokazala kao osnov za ujedinjenje zemalja u određenu regionalnu ekonomsku integraciju. Efekti spoljne trgovine manifestuju se kroz povećanje BDP-a zemalja članica, ali i ukupno blagostanje, kako u okviru pojedinačne zemlje, tako i u okviru regionalne ekonomske integracije.

Dakle, regionalne ekonomske integracije višestruko doprinose njenim članicama i to je najčešći razlog zašto u današnje vrijeme postoji sve veća sklonost ka ujedinjenju zemalja u određenu integraciju. Generalno, regionalne integracije predstavljaju važan faktor za zemlje u okviru integracije. U najvećem dijelu one određuju tok kretanja svjetske privrede. U konačnom, efekti regionalnih integracija razlikuju se za zemlje u okviru integracije u odnosu na zemlje izvan integracije. U osnovi zemlje izvan regionalne integracije osjećaju pojačan vid diskriminacije u odnosu na zemlje koje su obuhvaćene integracijom. Zbog toga, za funkcionisanje svjetske privrede, novi globalni trendovi smatraju neminovnim sve snažnije ekonomsko integriranje.

1.3 Nivoi regionalnih ekonomskih integracija

Formiranje bilo koje regionalne integracije determinisano je nivoom iste. U osnovi, nivoi regionalne integracije razlikuju se u najvišem prema obimu datih trgovinskih koncesija. Kretanje integracije ima svoj razvojni put. Taj put obično polazi od nižih nivoa i kreće se ka višim nivoima integracije. Razvojni put kakav ima regionalana ekonomska integracija vezuje se za životni ciklus. U pravilu, niži oblik integracije podrazumijeva manje trgovinskih koncesija i pruža veću autonomiju u spoljnotrgovinskoj politici zemljama članicama integracije. Međutim, viši oblici integracije omogućava značajno veće razvojne efekte za zemlje koje su regionalno trgovinski udružene. U isto vrijeme viši oblik integracije znači i gubljenje autonomije u kreiranju i izvršenju spoljnotrgovinske politike.

Brojni su i različiti kriterijumi za klasifikaciju regionalnih ekonomskih integracija. Osnovni kriterijum po kome se klasikuju regionalne ekonomske integracije vezan je za veličinu njihovog članstva. Dakle, ako kao kriterijum ekonomskog integriranja odaberemo veličinu integracije, onda se one dijele na: male (3 do 5 članica), srednje (6 do 10 članica) i velike (preko 11 članica). U novije vrijeme ekonomske integracije zbog višestrukih značaja teže ka ujedinjenju čitavog kontinenta u integracije. Jedan od takvih primjera jeste svakako i Evropska unija.

Prema kriterijumu razvijenosti članica, regionalne ekonomske integracije mogu se podijeliti na:

- Regionalne ekonomske integracije razvijenih država (npr. Evropsko udruženje slobodne trgovine- EFTA),
- Regionalne ekonomske integracije nerazvijenih država (npr. regionalne ekonomske integracije u Africi) i

- Regionalne ekonomiske integracije sa različitim stepenom razvoja koje u svom članstvu sadrže i razvijene i nerazvijene članice.

Takav vid regionalnih ekonomskih integracija u novije vrijeme predstavlja veliki izazov i značajan je sa stanovišta prevazilaženja jaza razvijenosti u okviru date integracije. Konkretan primjer ovakve vrste integracije predstavlja NAFTA (Sjevernoamerički sporazum o slobodnoj trgovini) koja se uprvo sastoji od razvijenih država svijeta, kao što su SAD i Kanada i manje razvijena država Meksiko.

Jedna od osnovnih podjela regionalnih ekonomskih organizacija je prema tipu ugovora u okviru koga je integracija konstituisana. Prema tome regionalne ekonomске integracije se dijele na:

- Regionalne ekonomске integracije sa preferencijalnim trgovinskim tokovima (nastaju na osnovu regionalnih integrativnih sporazuma) i
- Regionalne ekonomске integracije u kojima ne postoje trgovinske preferencije (nastaju na osnovu regionalnih promocijnih ugovora).

Regionalne ekonomске integracije sa preferencijalnim trgovinskim tokovima su mnogo češći tip integracija. Međutim kod njih se postavlja pitanje trgovinskih preferencija koje zemlje članice međusobno odobravaju. Prethodno navedene preferencije se uglavnom odnose na trgovinu između zemalja članica koja može biti u određenom dijelu i liberalna. Međutim, određene regionalne ekonomске integracije uvode i zajedničku spoljnotrgovinsku politiku.

Prema simetričnosti trgovinskih koncesija, regionalne ekonomске integracije moguće je podijeliti na:

- Regionalne ekonomске integracije koje predviđaju simetrične trgovinske koncesije i
- Regionalne ekonomске integracije koje ne predviđaju simetrične trgovinske koncesije.

Regionalne ekonomске integracije koje predviđaju simetrične trgovinske koncesije podrazumijevaju da svaka članica integracije mora recipročno uzvratiti odobrenu koncesiju.

Regionalne ekonomске integracije koje ne predviđaju simetrične trgovinske koncesije ne podrazumijevaju obavezu recipročne koncesije.

U današnje vrijeme pretežno dominiraju recipročni regionalni trgovinski ugovori. Kod ovakvih ugovora u nezavidnom položaju često se nalaze nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju. Iz tog razloga, u cilju ubrzanja razvoja, velike zemlje sve više ostavljaju mogućnost sklapanja

nerecipročnih trgovinskih ugovora sa asimetričnim trgovinskim koncesijama koje bi manje razvijene zemlje u cilju razvoja trebalo da iskoriste.

Osnovni nivoi tokom razvoja regionalnih ekonomskih integracija predstavljaju:

1. Višestrani sporazum o preferencijalnoj trgovini
2. Zona slobodne trgovine
3. Carinska unija
4. Zajedničko tržište
5. Ekonomski i monetarni uniji

Nezavisno od oblika integriranja, najčešći cilj integracija predstavlja uklanjanje ekonomske barijera i jačanje ekonomske slobode pojedinačnih zemalja. Takođe, integriranje zemalja podrazumijeva i poštovanje zajednički uspostavljenih pravila. Iako je u osnovi integriranja cilj ekonomskog karaktera, neizostavna je politička usaglašenost. Najčešće integracije ostvaruju se sa zemljama koje imaju slične politike. Pored političkih sličnosti jednostavnije i uspješnije integracije ostvaruju se sa zemljama sličnog stepena razvoja. U tom slučaju, integriranje zemlje u jednu regionalnu integraciju podrazumijeva najčešće ukidanje carina, necarinskih barijera, usklađivanje poreskih sistema i slično. U osnovi, cilj svakog vida privredne integracije je podizanje ukupne produktivnosti pojedinačne nacionalne privrede na jedan viši nivo međunarodne konkurentnosti.

1.4 Višestrani sporazum o preferencijalnoj trgovini

Višestrani sporazum o preferencijalnoj trgovini predstavlja najniži nivo regionalne ekonomske integracije. Ovaj nivo integracije podrazumijeva smanjivanje carinskih stopa i jednim dijelom uklanjanje necarinskih barijera u međusobnoj trgovini tri ili više zemalja potpisnica regionalnog trgovinskog sporazuma. Takav oblik integriranja dovodi do povećanja trgovine između zemalja potpisnica sporazuma, ali donosi i određene teškoće. To se odnosi na klasifikaciju proizvoda na koje se preferencijalna trgovina odnosi, porijeklo proizvoda, necarinske barijere, kao i nelojalna spoljnotrgovinska konkurenca među zemljama. U ovom obliku integriranja prisutan je i gubitak dijela prihoda (Krajišnik&Gojković, 2021). Ovakvu vrstu sporazuma predstavlja je Sporazum o slobodnoj trgovini između Njemačke, Estonije, Letonije i Litvanije.

Tokom uvoza ili izvoza robu obično prati dokaz o porijeklu robe. Navedeni dokazi izdaju se samo za robu koja zadovolji kriterijume definisane za promet, te se za istu kod uvoza primjenjuje preferencijalna stopa carine ili ce izdvaja od primjene definisanih mjera trgovinske politike. Zbog toga, informacija o prijeklu robe je neohodna prilikom eventualnog dodjeljivanja povlaštene stope carine ili nekih drugih olakšica.

1.4.1 Zona slobodne trgovine

Zona slobodne trgovine predstavlja preferencijalni sporazum između država, prema kome se uklanjamaju sva carinska i kvantitativna (necarinska) trgovinska ograničenja koja postoje između članica novonastale zone (Krugman & Obstfeld, 2009). Tačnije, ona čini dva ili više carinska područja u okviru kojih se podrazumijeva ukidanje svih carinskih i drugih ograničenja na robu iz područja određenih datom integracijom. Namjera ovog oblika integracije je povećanje ukupnog obima razmjene zemalja članica na način da se obezbijedi slobodan protok roba i usluga među istim. Suprotno od carinske unije, zemlje članice zone slobodne trgovine zadržavaju vlastitu carinsku tarifu prema trećim zemljama. Ovakav oblik državama članicama omogućava zadržavanje carinskih tarifa i propisa prema trećim zemljama. Negativni efekat ovakvog oblika integracije je tzv. efekat skretanja trgovine (trade diversion), budući da se uvoz iz trećih zemalja u zonu slobodne trgovine odvija preko države članice koja ima najmanja carinska opterećenja. Tome u mnogome doprinose tržišni principi nastali u sklopu ovakvog oblika integracije. Ovakav oblik integracije omogućava uvoznicima iz članica zone samostalno formiranje cijena roba. Zbog nižih carinskih dadžbina uvoznicima članicama zone slobodne trgovine omogućava se konkurentnija pozicija u zoni iako ne bilježe rast produktivnosti. Nedostatak ovakvog vida trgovine predstavlja nedovoljno ograničena trgovinska razmjena članica, što teži ka povlaštenom položaju i narušavanju trgovinskih odnosa u zoni slobodne trgovine. Odnosno, pojavljuje se problem nelojalne spoljnotrvgovinske konkurenkcije i porijekla proizvoda. Zbog toga osnovni problem ovog oblika integracije predstavlja regulisanje pravila o porijeklu robe, a koja se primjenjuju na kompletan uvoz. Da bi se ovi problemi prevazišli zemlje ulaze u viši oblik regionalnog integriranja kakav je carinska unija.

Suština sporazuma o porijeklu robe ogleda se upravo u Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju na koji se BiH obavezala 16.06.2008. godine. Navedeni sporazum potписан je 16.

juna 2008. godine, a službeno je stupio na snagu 01. juna 2015. godine. Primjeri takve vrste integracije su: EFTA (Evropsko udruženje slobodne trgovine), CEFTA (Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini), NAFTA (Severnoamerički sporazum o slobodnoj trgovini).

1.4.2 Carinska unija

Carina predstavlja instrument domaće zaštite tržišta od međunarodne konkurenčije. Takođe, carina predstavlja indirektni porez na uvoz i izvoz proizvoda i kao takva predstavlja jedan od važnih instrumenata koji u značajnoj mjeri mogu da utiču na fiskalnu politiku zemlje.

Carinska unija kao napredniji oblik regionalne integracije specifična je po tome što zemlje članice uspostavljaju zajedničku tarifu i prema trećim zemljama po osnovu čega se otklanjaju eventualni problem koji se mogu javiti u okviru zone slobodne trgovine. U osnovi carinske unije je uklanjanje internih carina, kvantitativnih ograničenja i uvođenje zajedničke carinske tarife prema trećim zemljama, odnosno zemljama koje nisu članice ove integracije. U praksi, carinska unija znači da carinska tijela zemalja Evropske unije djeluju kao jedno carinsko tijelo. U Evropskoj uniji carine se ne naplaćuju kada se roba prevozi iz jedne zemlje u drugu. Carine na robu koja se uvozi u Evropsku uniju čine oko 14%⁵ ukupnog budžeta Evropske unije.

U konačnom, carinska unija predpostavlja i uvođenje zajedničkih eksternih carina. Nekoliko je prednosti carinske unije u odnosu na zonu slobodone trgovine. Naime, integracije u okviru carinske unije isključuju efekat skretanja trgovine, te na taj način uvoznici iz carinske unije i proizvođači iz trećih zemalja za uvoz ne koriste zemlje sa najnižim carinskim stopama. Takođe, funkcionisanje integracija u okviru carinske unije podrazumijeva eliminisanje troškova carine i harmonizacije sa svijetom što obezbijeđuje niže troškove, rast eksterne konkurentnosti i profita, kao i bolji položaj u međunarodnoj razmjeni roba i usluga (Popović G., 2016). U carinskoj uniji ne postoji problem sa nelojalnom spoljnotrgovinskom konkurenčijom, ali se povremeno pojavljuje problem porijekla proizvoda koji je neophodno na adekvatan način regulisati. Ovakav oblik integrisanja predstavlja novi problem kod određivanja visine carinskih stopa koje su zajedničke za sve zemlje integracije. Privredna struktura zemalja članica nije ista i jedinstvene carinske stope ne obezbijeduju adekvatnu i ujednačenu zaštitu domaće proizvodnje u različitim granama privrede.

---

⁵ https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/customs_hr

Pored toga, tu je problem i visine pripadnosti, odnosno raspodjele carinskih prihoda. Problem carinske unije predstavljaju ograničenja u kreiranju faktora proizvodnje između zemalja članica (Krajišnik&Gojković, 2021).

1.4.3 Zajedničko tržište

Kao viši oblik regionalne integracije od carinske unije, zajedničko tržište obuhvata carinsku uniju koja omogućava slobodno kretanje roba i usluga u okviru integracije, ali istovremeno i predviđa slobodno kretanje osnovnih faktora proizvodnje, kao što su rad i kapital. Zajedničko tržište karakteristično je po tome što uklanja sve preostale trgovinske barijere u trgovini između članica integracije. Dakle, zajedničko tržište podrazumijeva slobodno kretanje robe, usluga, rada i kapitala, ali i jednak prava i obaveze za sve tržišne aktere bez obzira na zemlju porijekla. Prethodno navedeno uslovljeno je uklanjanjem tehničkih, pravnih i drugih birokratskih prepereka Evropske unije, a sve u cilju lakšeg pristupa poslovanju na teritoriji integracije. Osnovni problem kod zajedničkog tržišta predstavlja razlika u vođenju ekonomske politike zemalja članica. To se prije svega odnosi na razlike u vođenju monetarne politike (politika deviznog kursa), fiskalne politike (oporezivanje rada i oporezivanje profita), politike podsticaja proizvodnje i izvoza, ali i drugih elemenata industrijske politike.

S obzirom na razvoj integracija i na novu epohu integrisanja u poslednjim decenijama u okviru Evropske unije, ali i drugih integracija, zajedničko tržište se sa pravom može reći da i dalje predstavlja ogromno dostignuće modernog doba.

1.4.4 Ekonomski i monetarni uniji

Ekonomski i monetarni uniji predstavljaju najviši oblik regionalne ekonomske integracije do sada. Ekonomski unija obuhvata sve elemente nižih oblika integrisanja, ali i određene elemente zajedničke ekonomske politike, tačnije usklađivanje ekonomske politike zemalja članica, kao što je npr. usklađivanje fiskalnih politika. Ekonomski i monetarni uniji uspostavljaju zajedničke organe i institucije koje donose zajedničke odluke. Monetarna unija podrazumijeva uvođenje zajedničke valute i vođenje jedinstvene monetarne politike. Osnovni problem u okviru monetarne unije predstavlja pojava asimetričnih tržišnih šokova. Odnosno, kada u nekim članicama

monetarne unije dođe do depresije, a u drugim do ekonomskog prosperiteta. Takva situacija zahtijeva transfer dohotka iz zemlje sa prosperitetom u zemlju sa teškoćama. Međutim, praksa je pokazala da do takve vrste transfera uglavnom ne dolazi. Iako problem fiskalnog izravnavanja i transfera javnog novca između različitih nivoa vlasti i različitih federalnih/konfederalnih jedinica u zajedničkoj državi nije lako rješiv, takvu vrstu problema bilo bi moguće riješiti samo u slučaju osnivanja “fiskalne unije”. Opredjeljući se za pristup Monetarnoj uniji države članice se opredjeljuju za prenos naležnosti u monetarnoj politici. U tom slučaju države članice nemaju jedinstvenu kontrolu nad deviznim kursem, kamatnim stopama niti na uticaj količine novca u opticaju. Odnosno, opredjeljujući se za monetarnu politiku integracije zemlja gubi vlastiti monetarni suverenitet.

Pored osnovnih nivoa u razvoju regionalnih ekonomske integracije, postoje i tri, moglo bi se reći, prelazna nivoa integracije. Prelazni nivoi podrazumijevaju da nisu ispunjeni svi uslovi za određeni nivo regionalne ekonomske integracije, a to su:

1. Parcijalna carinska unija- uvođenje zajedničke carinske tarife za zemlje nečlanice regionalne ekonomske integracije bez uklanjanja internih carina u međunarodnoj trgovini. Ovakav oblik unije nije čest slučaj u praksi.

2. Parcijalno zajedničko tržište- postojanje carinske unije i slobodno kretanje jednog od faktora proizvodnje. Ograničenja se najčešće odnose na kretanje radne snage između država članica određene regionalne integracije. Primjer parcijalnog zajedničkog tržišta jeste svakako Evropska unija.

3. Parcijalna ekonomska unija- pored zajedničkog tržišta uključuje i harmonizaciju ekonomskih politika država članica. Međutim, ista ne podrazumijeva uspostavljanje i jedinstvene monetarne politike.

Važno je naglasiti da sve članice Evropske unije nisu članice i monetarne unije. Za veliki broj novijih članica postoje i restrikcije prilikom kretanja radne snage.

Posmatrajući razvoj regionalnih ekonomske integracije može se zaključiti da je razvoj svakog novog nivoa integracije podrazumijevao prethodni nivo integrisanja uz dodatnu nadogradnju. Sam proces stvaranja integracije ne znači nužno proces stvaranja od najnižeg do najvišeg oblika integriranja. Zavisno od svrhe integriranja u novije vrijeme integracije nastaju u različitim oblicima i različitim okolnostima. Budući da svaki novi nivo integracije pruža dodatne pozitivne efekte zemljama članicama, u novije vrijeme, uočava se tendencija sve višeg i višeg

nivoa integrisanja. Viši stepen integrisanja je posebno značajan ukoliko se ima u vidu konkurenca koja se stvara između postojećih regionalnih ekonomske integracija. Na taj način povećava se konkurenca između regionalnih ekonomske integracija na svjetskom tržištu.

Tabela 2: Oblici regionalnih ekonomske integracije

	Oblici integracije				
	Sporazum o preferencijalnoj trgovini	Zona slobodne trgovine	Carinska unija	Zajedničko tržište	Ekonomski i monetarna Unija
Smanjenje internih carinskih stopa zemalja potpisnica					
Slobodan protok roba i usluga – nema internih carina					
Zajednička spoljnotrgovinska politika					
Slobodno kretanje faktora proizvodnje					
Uskladivanje ekonomskih politika i zajednička valuta					

Izvor: Krajišnić M, Gojković B., (2021). Globalni izazovi i svjetska privreda. Ekonomski fakultet Univerziteta u Banja Luci.

Kao što je prethodno navedeno, najviši oblik regionalnih integracija predstavlja ekonomski i monetarni uniji. Međutim i ovaj nivo integrisanja ima svoje izazove. Naime, glavni problem monetarne unije predstavlja problem asimetričnih šokova koji su detaljno obađeni u nastavku.

1.5 Asimetrični šokovi

Kako je prethodno navedeno, Ekonomski i monetarni unija predstavlja najviši stepen regionalnih ekonomske integracije na Evropskom području. Ovakav koncept integrisanja predviđa znčajne koristi za zemlje članice Evropske unije. Međutim, uvođenjem jedinstvene zajedničke valute zemlje članice u isto vrijeme gube važne mehanizme monetarne politike koji se u pravilu koriste za prevazilaženje određenih ekonomske šokova. Zbog različitosti zemalja u okviru integracije, ukoliko dođe do problema koji se manifestuju u vidu ekonomske šokove,

zajednička monetarna politika neće moći zaštititi sve zemlje članice integracije. Neophodno je da države članice reaguju na vrijeme kako bi bili u poziciji da izbjegnu velike gubitke na teritoriji cijele Evropske unije. Zbog prethodno navedenog javlja se potreba za rješavanjem problema nastalih asimetričnim šokovima.

Dakle, kada određena zemlja postane članica monetarne unije, ona gubi monetarni suverenitet i samostalnost u vođenju monetarne politike. Tada se instrumenti i mjere monetarne politike, prije svega devizni kurs, ne mogu koristiti u okviru mjera ekonomske politike, bilo da se mjerama ekonomske politike žele eliminisati uticaji spoljnih ili unutrašnjih šokova ili ublažiti posljedica recesije ili se pak namjerava stimulisati neki sektor da bi postao konkurentan na inostranom tržištu. U uslovima monetarne unije, pored toga što zemlja ne može da utiče na promjenu cijene valute, ona ne može ni da određuje količinu novca u opticaju, niti da mijenja kratkoročne kamatne stope.

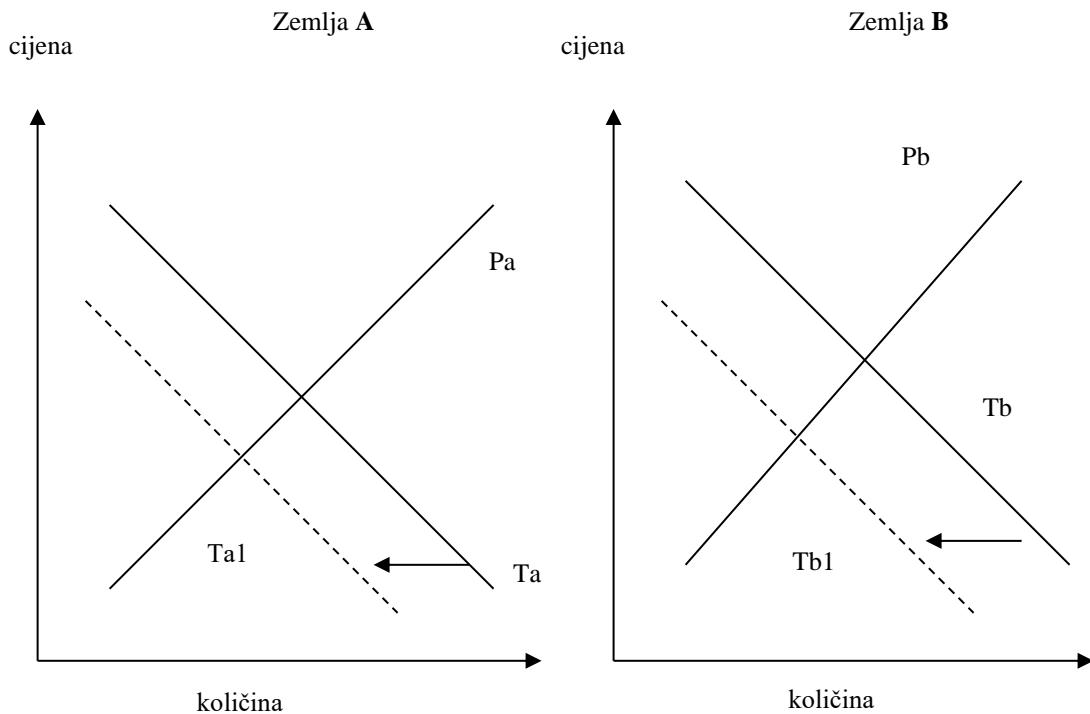
Dakle, unutar monetarne unije mogu nastati, ali pokazalo se i da nastaju u praksi, regionalni asimetrični šokovi (među državama članicama), pri čemu dolazi do promjene agregatne tražnje. Prethodno navedeno dešava se na način da tražnja pada u jednoj, a raste u drugoj zemlji. Ako ne postoji devizni kurs kao instrument za apsorpciju efekata negativnih šokova, ostaje da se prilagođavanje vrši preko nadnica i cijena. Međutim, bez obzira na ekonomsku integraciju zemalja, mobilnost rada, po pravilu, ne postoji, ili ne postoji potpuna mobilnost. Cijena rada, odnosno nadnica, zbog toga, ali i nekih drugih razloga (npr. socijalni razlozi) nije fleksibilna. Rast cijena proizvoda, odnosno inflacija, naročito većih razmjera, u pravilu nikome ne odgovara. Carinska unija je već u ranijoj fazi postala zona slobodne trgovine i mnogi instrumenti spoljnotrgovinske politike nisu u upotrebi. Ostaju samo instrumenti fiskalne politike. U svim oblicima regionalnih ekonomske integracija, zemlje članice zadržavaju suverenitet u domenu javnih finansija, odnosno nastoje da ga zadrže u najvećoj mogućoj mjeri.

Teorija optimalne valutne oblasti ističe da je poželjna znatna centralizacija nacionalnih budžeta u prilagođavanju na asimetrične šokove u različitim regionima ili državama (Hrouve, 2004). Međutim, takvih centralizacija nema. Postavlja se pitanje: do koje mjeru treba da ide centralizacija budžeta, čak i u složenoj nacionalnoj državi, a posebno u regionalnoj ekonomskoj integraciji i koji su limiti te centralizacije?

Kod odgovora na ova pitanja treba naglasiti da bi budžetski transferi, ako se preko njih eliminišu efekti asimetričnih šokova, trebalo da se koriste u slučaju privremenih šokova, ili da se

koriste privremeno ako su šokovi trajni. Država ili regija koja se suoči sa trajnim šokom (tj. trajnim padom tražnje za autputom), nastaloj situaciji treba da se prilagodi preko promene nadnica i cena, ili pomeranjem faktora proizvodnje (Hrouve, 2004). Budžetski transferi mogu da se koriste samo privremeno kako bi ublažili ove probleme prilagođavanja. Ipak, ovdje postoji problem što transferi u centralizovanom sistemu socijalne zaštite uvijek teže da dobiju trajni karakter, jer upravo oni smanjuju potrebu za prilagođavanjem. Oni teže da zadrže nivo realnih nadnica u regiji gdje je depresija visoka i sprečavaju pomjeranje stanovništva i radne snage prema prosperitetnim regijama. Dakle, ovi transferi nastoje da postanu „samoizvršavajući“ i zbog toga ih je veoma teško koristiti privremeno. Iskustva Italije, Belgije i nekih drugih zemalja pokazuju da prethodno navedeno važi čak i za nacionalne države kada su u pitanju budžetski transferi između regija različite ekonomske snage. U uslovima monetarne unije, postavlja se pitanje: zašto je došlo do promjene u značaju i mogućnosti korištenja pojedinih instrumenata ekonomske politike? Ako instrumenti monetarne politike nisu u rukama pojedinih zemalja članica, oni ipak nisu nestali. Umjesto nacionalne centralne banke, postoji ili zajednička centralna banka, ili sistem centralnih banaka, i oni provode jedinstvenu monetarnu politiku za sve zemlje članice monetarne unije. Odgovor na ovo pitanje može se dati upravo analizom efekata simetričnih i asimetričnih šokova, kao i mjera koje ublažavaju te efekte.

Prva pretpostavka je da su dvije zemlje A i B ušle u monetarnu uniju i da imaju jedinstvenu centralnu banku, koja vodi jedinstvenu monetarnu politiku. Ove zemlje su napustile svoju nacionalnu valutu i koriste zajedničku valutu. Druga pretpostavka jeste da je u monetarnoj uniji tržište novca perfektno integrисано i da zbog toga postoje jedinstvene kamatne stope. Ako dođe do simetričnog šoka (smanjenje agregatne tražnje u obe posmatrane zemlje), kao što je prikazano na grafikonu (simetrični šokovi), zemlje A i B mogu mjerama zajedničke monetarne politike uticati na date negativne šokove.

Izvor: ilustracija autora

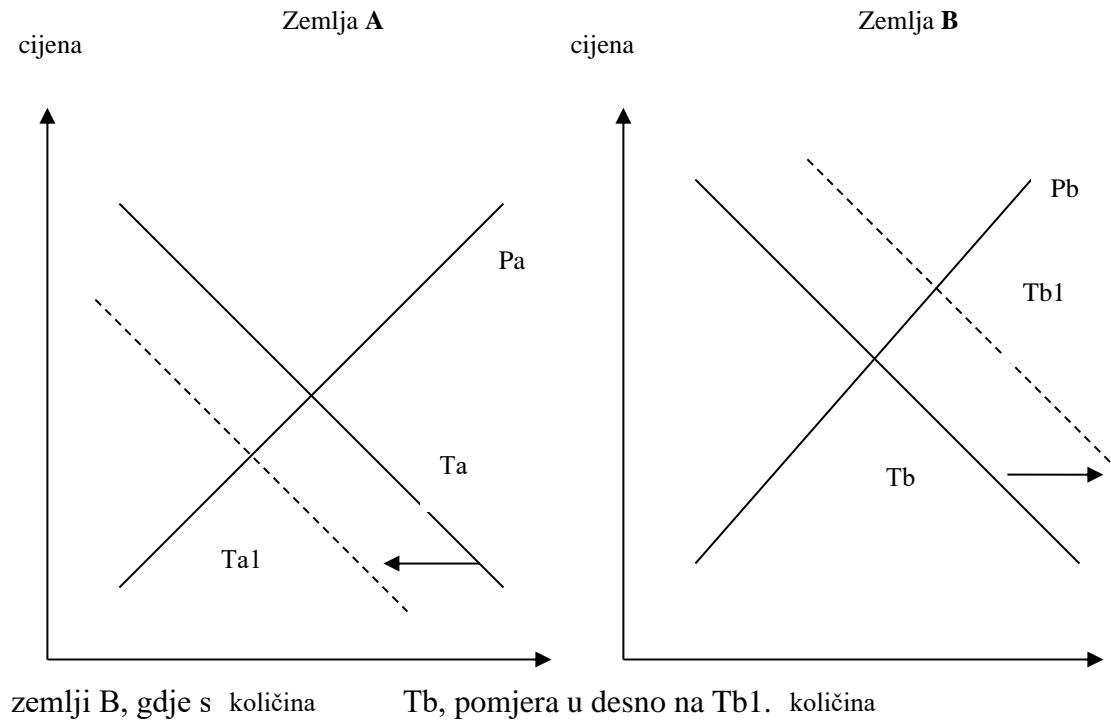
Grafikon 2: Simetrični šokovi

gdje je:

- Pa – aggregatna ponuda u zemlji A
- Pb – aggregatna ponuda u zemlji B
- Ta – aggregatna tražnja u zemlji A
- Tb – aggregatna tražnja u zemlji B
- Ta1 – smanjena aggregatna tražnja u zemlji A
- Tb1 – smanjena aggregatna tražnja u zemlji B

Zajednička centralna banka može da snizi kamatu stopu da bi stimulisala aggregatnu tražnju u obe države. U uslovima asimetričnog šoka, ova situacija je sasvim drugačija, jer dolazi do pada tražnje u jednoj zemlji i do rasta tražnje u drugoj zemlji. Prepostavlja se da, iz određenog razloga, potrošači mijenjaju svoje preferencije i da umjesto kupovine proizvoda iz zemlje A, prelaze na kupovinu proizvoda iz zemlje B, što im ne predstavlja dodatne troškove, jer je u pitanju

carinska unija. Promjena tražnje (asimetrični šok), prikazana na narednom grafikonu pokazuje da je došlo do smanjenja tražnje u zemlji A, gdje se kriva T_a pomjera na nivo T_{a1} , a do povećanja u

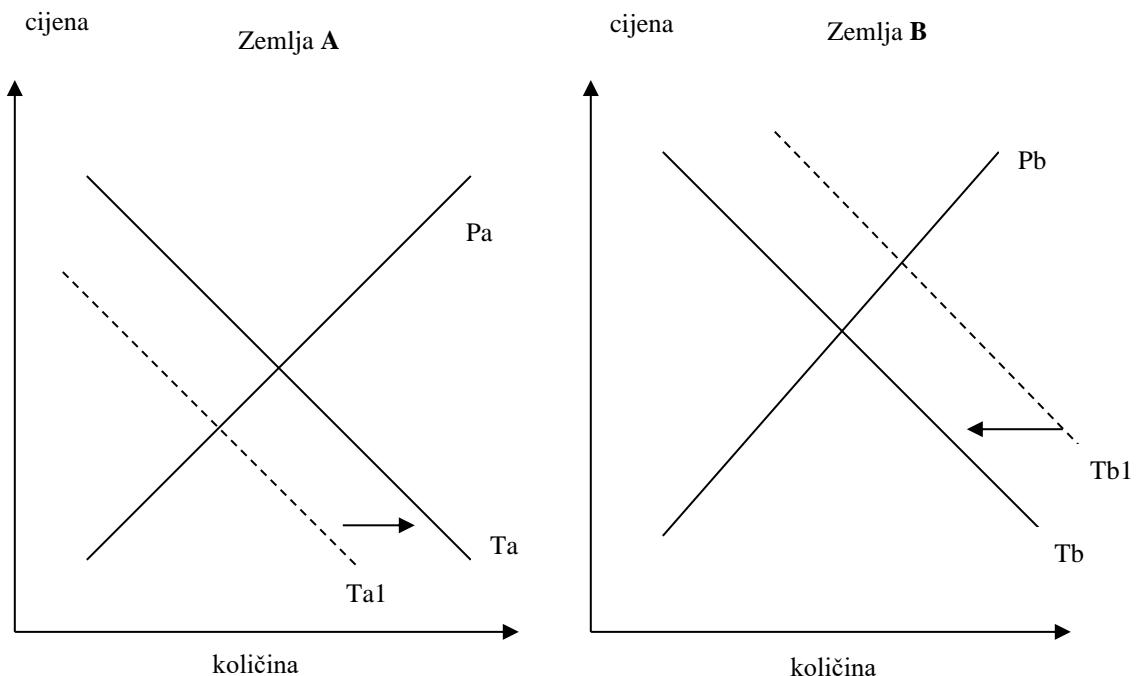

Izvor: ilustracija autora

Grafikon 3: Asimetrični šokovi

Asimetrični šokovi promjene u tražnji dovode do dodatnog rasta nezaposlenosti u zemlji A, i pada nezaposlenosti u zemlji B. Zemlja A ima problem sa rastom nezaposlenosti, a zemlja B sa dodatnim pritiskom na rast cijena.

Ako ove zemlje nisu u monetarnoj uniji, zemlja A može da izvrši devalvaciju svoje valute u odnosu na valutu zemlje B. Na narednom grafikonu prikazani su efekti mjere promjene deviznog kursa. Ova mjeru će uticati na povećanje agregatne tražnje u zemlji A, što će dovesti do pomjeranja krive T_{a1} udesno, dok je u zemlji B situacija suprotna. Revalvacija njene valute smanjuje aggregatnu tražnju i kriva tražnje T_{b1} se vraća ulijevo.

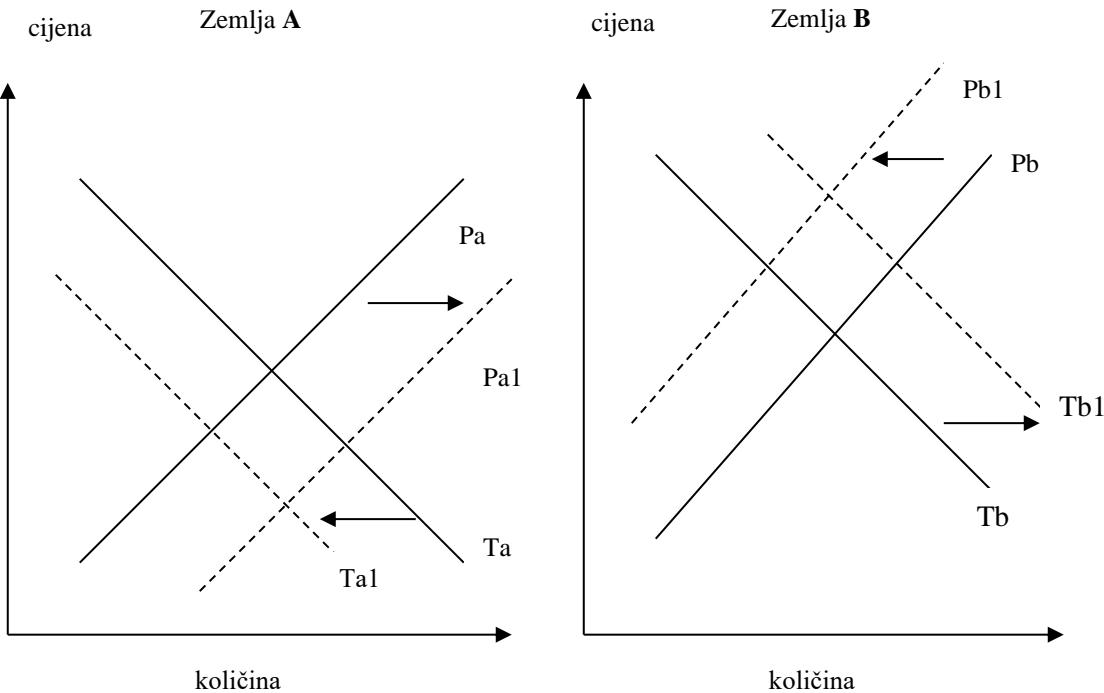
Izvor: ilustracija autora

Grafikon 4: Efekti devalvacije na asimetrične šokove

Ako su zemlje A i B članice monetarne unije, jasno je da promjena deviznog kursa nema efekta jer zemlje imaju jedinstvenu valutu. Takođe, ni promjena kamatne stope ne može dati efekte kao kod simetričnog šoka. Ukoliko zajednička centralna banka smanji kamatnu stopu, koja je jedinstvena u monetarnoj uniji, kako bi stimulisala agregatnu tražnju u zemlji A, dodatno će povećati inflacioni pritisak u zemlji B. Ukoliko centralna banka ipak poveća kamatnu stopu, kako bi smanjila inflacioni pritisak u zemlji B, smanjiće agregatnu tražnju u zemlji A i time intenzivirati problem nezaposlenosti. Dakle, instrumenti monetarne politike koje primjenjuje zajednička centralna banka (ECB), kod zemalja članica unije nisu efikasni u uslovima asimetričnih šokova. Tamo će ECB biti dosta paralizovana, zato što ima jedan instrument da reši dva problema (Hrouve, 2004).

U uslovima asimetričnih šokova, kod zemalja u monetarnoj uniji, postoje dva mehanizma koji će automatski vratiti ravnoteže u obe zemlje. Jedan se zasniva na mobilnosti rada, a drugi na fleksibilnosti nadnica. Ako postoji dovoljna mobilnost rada, nezaposleni radnici zemlje A, gdje se uslijed pada tražnje povećala nezaposlenost, sele u zemlju B, gdje postoji dodatna tražnja za radnom snagom. U ovakvim uslovima problem nezaposlenosti u zemlji A nestaje, a smanjuje se inflacioni

pritisak u zemlji B. Ako su u ovim zemljama nadnica fleksibilne, u zemlji A će zbog rasta nezaposlenosti doći do smanjenja nadnica i pomjeranja krive agregatne ponude P_a na niže, tj. na P_{a1} , a u zemlji B će doći do povećanja nadnica zbog dodatne tražnje za radnom snagom i pomjeranja krive ponude na više: sa P_b na P_{b1} . Efekat ovog prilagođavanja prikazan je na narednom grafikonu.

Izvor: ilustracija autora

Grafikon 5: Automatsko prilagođavanje

Ove promjene nastoje da ponovo uspostave ravnotežu, jer smanjenje nadnica u zemlji A povećava konkurentnost proizvoda što u konačnom stimuliše tražnju. U zemlji B se dešava obrnut proces. Ako su nadnica rigidne i ako je mobilnost rada limitirana, države koje obrazuju monetarnu uniju teže će se prilagoditi promeni tražnje nego države koje održavaju sopstveni nacionalni novac i mogu devalvirati (revalvirati) svoju valutu (Hrouve, 2004).

Kada su zemlje članice monetarne unije pogodjene asimetričnim šokovima, važno je da postoji dovoljna fleksibilnost nadnica i dovoljna mobilnost rada u obe zemlje, ali i između njih. Međutim, pored toga potrebno je da postoje mehanizmi koji omogućavaju transfer dohotka između zemalja (tačnije iz zemlje sa povećanom tražnjom i dohotkom u zemlju sa smanjenom tražnjom i

prihodima), tako da se olakšaju i brže prevaziđu problemi nastali zbog pomenutih poremećaja. Problem je kako izvesti ovaj transfer, jer zemlja sa povećanim dohotkom nema direktni interes da dio tog dohotka ustupi zemlji u krizi.

Prvi način je da se veliki dio nacionalnih budžeta ovih zemalja centralizuje. Međutim, zemlje iz više razloga na to uglavnom nisu spremne. Tako na primjer, budžet Evropske unije, koja predstavlja jedinu ekonomsку integraciju čiji budžet ima izvorne prihode, iznosi svega 1,1% BDP Evropske unije. Drugi problem ovog transfera je „problem moralnog hazarda”, tj. rizika da se u zemlji sa recesijom ne izvrši prilagođavanje (smanjenje) nadnica. Zbog toga prethodno navedeni transfer mora da bude privremen iako po pravilu nastoji da postane trajan i tako sprječi prilagođavanje koje je neophodno da bi se problemi trajno prevazišli.

Drugi način transfera dohotka je moguć preko kretanja cijena obveznica i akcija, ali pod uslovom da su finansijska tržišta u ove dvije zemlje potpuno integrisana. Pod pretpostavkom da su vlasnici akcija u svakoj od zemalja građani obe zemlje doći će do djelimične kompenzacije gubitaka u zemlji sa recesijom preko dobitaka koje ostvaruju njeni građani kao vlasnici dionica u zemlji sa procvatom, jer u njoj cijena tih akcija raste. Problem ovog transfera je taj što su najsiromašniji, koji uglavnom ne posjeduju akcije, isključeni iz ove kompenzacije, a upravo su oni najviše pogodjeni gubitkom radnih mjesta. Ni ovaj sistem transfera dohotka ne može zamijeniti prilagođavanje kada je negativan šok trajan, već samo olakšati posljedice i ubrzati proces prilagođavanja.

I pored mnogih drugih problema funkcionalisanja monetarne unije i analiza asimetričnih šokova pokazuje da ne postoje jednostavna rješenja. Ipak, nesporno je da monetarna unija ima na raspolaganju niz prednosti takvog vida integracije. Fleksibilnost nadnica i mobilnost rada uglavnom nisu dovoljni, a transferi dohotka mogu biti samo privremeni i teško se ostvaruju jer imaju svoje manjkavosti. Devalvacija je nemoguća, a veći dio budžeta nije centralizovan. U takvim uslovima, asimetrični šok, u zemlji sa recesijom kod pada autputa smanjuje poreske prihode budžeta. U isto vrijeme, on povećava rashode iz budžeta na socijalne izdatke zbog povećane nezaposlenosti. Na taj način povećava se deficit budžeta čije pokriće povećava javni dug. U zemlji sa prosperitetom, dešava se upravo suprotno. Tamo se povećavaju prihodi, smanjuju potrebe za rashodima i smanjuje deficit. Budžet, kao instrument javnih finansija, djeluje automatski. Prethodno navedeno dovodi i do korekcije tražnje, težeći da se ravnoteža ponovo uspostavi.

Stabilizaciona funkcija budžeta omogućava apsorbovanje asimetričnih šokova uz manje troškove. Ovdje se ne radi o međuregionalnim transferima, već o međugeneracijskim.

Prednost svojstva nacionalnog budžeta da bude automatski stabilizator je i u tome što smanjuje rizik od moralnog hazarda. Problem kod ovog mehanizma je u tome što teško može da se koristi kod zemalja sa visokim javnim dugom. Zbog toga, da bi zemlja mogla da koristi ovaj mehanizam, koji joj često jedini ostane na raspolaganju, upravljanje javnim finansijama izuzetno dobija na značaju. Upravljanje javnom potrošnjom, da bi se u uslovima povećanih prihoda smanjio deficit iz ranijeg perioda, a javni dug održao na prihvatljivo niskom nivou, jeste način da se navedeni mehanizmi prilagođavanja koriste u uslovima recesije. Treba napomenuti da se ovo ne odnosi samo na zemlje članice monetarne unije, veći i druge zemlje, posebno one koje su izvršile dolarizaciju, evrizaciju ili uvele monetarni odbor kao oblik deviznog kursa. Kod ovih zemalja je rizik još veći, jer kod njih sigurno ne postoji dovoljna mobilnost radne snage ili bilo kakav centralizovani budžet sa zemljom rezervne valute. Prethodno navedeno pokazuje da bi se koristile prednosti koje donosi monetarna integracija, neophodno je da članice izgrade takav odnos u kome će se, u uslovima asimetričnih šokova, iz zemlje sa prosperitetom transferisati dio uvećanog dohotka u zemlju sa recesijom. Ovdje se ne radi o klasičnom vidu pomoći zemlje u recesiji, već o potrebi bržeg razvoja integracije kao cjeline i o činjenici da svaka članica može biti pogodjena ovakvom vrstom problema, što ima značajne reperkusije na integraciju u cjelini.

2 FISKALNA POLITIKA

Stvaranje fiskalne politike imalo je dug put. Mnogi rani entuzijasti analize jednostavnog kejnjizjanskog multiplikatora su vjerovali da fiskalna politika predstavlja kamen mudraca, odgovor na molitve za suzbijanje poslovnih ciklusa (Samuelson & Nordhaus, 1992).

Javne finansije i fiskalna politika su najznačajniji instrumenti razvoja i ekonomsko-socijalne stabilnosti u svim zemljama. Zavisno od uspješnosti kombinovanja različitih metoda i instrumenata javnih finansija i fiskalne politike, zavisi uspjeh cijele nacionalne privrede, ali i integracije u cjelini. Upravljanje javnim finansijama predstavlja veoma složen proces. Taj proces zahtjeva značajno iskustvo, ali i višestruke vještine u oblasti upravljanja javnim finansijskim.

Kada privrede pate od uzastopnih napada nezaposlenosti i inflacije jedno od prvih oružja koje su zemlje razvijale da bi ublažile privredne cikluse jeste fiskalna politika koja se sastoji od državnih rashoda podjeljenih na dobra i usluge (G) i poreza i transfera (T) (Samuelson, Nordhaus & Hill, 2011). U osnovi, fiskalna politika se odnosi na vođenje stabilne poreske politike i zadovoljenje javnih potreba na osnovu čega se obezbijeđuju stabilni ekonomski uslovi. Stabilna javna potrošnja i adekvatno vođena fiskalna politika ogleda se u povoljnim makroekonomskim pokazateljima, kao što su: agregatna tražnja za robama, uslugama, zaposlenost, inflacija i ekonomski rast.

I pored razvijene monetarne politike za uspješno vođenje i efikasnost iste neophodna je i stabilna fiskalna politika. Dakle, stabilna monetarna politika i stabilnost cijena u integraciji uslovljena je stabilnom fiskalnom politikom, odnosno stabilnim javnim finansijama.

Teoretski, jedino rješenje za vođenje efikasne monetarne i fiskalne unije jeste prenos nadležnosti na nadnacionalna tijela. Zbog političkih i konstitutivnih ograničenja koja su pratila ovaj oblik integracije, fiskalni sistem Evropske unije nije dovoljno razvijen i kao takav je u najvećem dijelu prepušten državama članicama. U pravilu, kada u okviru integracije, zbog ne postojanja zajedničkih elemenata fiskalne politike monetarna politika postane jedini sistem regulacije tržišta, tada jedini efikasan način za ostvarivanje stabilnih javnih finansija predstavlja vođenje fiskalne politike pojedinačnih država članica. Pored toga, neophodno je i uvođenje određenih zajedničkih pravila (fiskalnih pravila) koja bi pomogla vođenje nacionalnih politika. Na taj način neophodno je izgraditi takve odnose koji bi omogućili da zemlje članice integracije zadrže visok stepen

političke i fiskalne samostalnosti, ali i utvrditi zajednička fiskalna pravila koja nisu u sukobu sa definisanim pravilima na nacionalnom nivou (Mihaljek, 1998).

Fiskalna politika Evropske unije ostala je u nadležnosti zemalja članica Evropske unije. Zbog toga, može se reći da je fiskalna politika ukupne Evropske unije određena zbirom pojedinačnih politika zemalja članica Evropske unije.

Za potpuno razumijevanje fiskalne politike neophodno je detaljno obraditi ciljeve i instrumente fiskalne politike, fiskalna pravila i fiskalni federalizam i posebno fiskalnu politiku Evropske unije (zajednički budžet i harmonizaciju poreza kao osnovna dva elementa koji determinišu fiskalnu politiku Evropske unije). Više riječi o prethodno navedenom biće dato u narednim poglavljima ovog dijela rada.

2.1 Ciljevi fiskalne politike

Ciljevi fiskalne politike ogledaju se kroz stabilizaciju javnih finansija i omogućavanje snažnog ekonomskog rasta, kako nacionalnih ekonomija, tako integracija u cjelini. Ciljevi fiskalne politike ostvaruju se kroz realizaciju javnih prihoda, javnih rashoda, fiskalnog deficitu i javnog duga. Najznačajniji ciljevi fiskalne politike ogledaju se u visokom nivou zaposlenosti, niskoj i stabilnoj inflaciji, održivoj platnobilansnoj poziciji i visokom i stabilnom privrednom rastu. Osnovni ciljevi fiskalne politike postižu se kroz niz politika vlada zemalja u okviru integracija. Temeljne funkcije fiskalne politike zemalja članica ogledaju se u najvećem kroz stabilne javne finansije. Kako bi fiskalna politika zemlje ispunila svoje funkcije u očuvanju stabilnih javnih finansija, a zavisno od stanja javnih finansija, potrebno je primjenjivati ekspanzivnu ili restriktivnu fiskalnu politiku. Na taj način postiže se prijeko potrebna ravnoteža u odnosu na poslovne cikluse zemlje. Istraživanja su pokazala da je za dugoročno stabilnu fiskalnu politiku neophodno u kriznim vremenima povećati javnu potrošnju, a zatim povećati poresko opterećenje tokom poslovnog ciklusa ekspanzije. Fiskalna politika ima veoma važnu ulogu u raspodjeli resursa na nivou nacionalne ekonomije. Pomoću nje se vrši prikupljanje javnih prihoda pomoću kojih se finansiraju javna dobra i usluge. Od uspješnosti raspodjele zavisi i kvalitet života građana svake zemlje. Ciljevi fiskalne politike bazirani su na postizanju stabilne nacionalne ekonomije. Prethodno navedeno mjeri se stepenom zaposlenosti, stopom inflacije i ekonomskim rastom. O kakvoj fiskalnoj politici zemlje je riječ najčešće govore osnovni makroekonomski pokazatelji. Osnovni

pokazatelj uspješnosti ekonomije mjeri se stopom kretanja BDP-a, koji predstavlja ključni parameter pomoću koga se mjeri stepen razvoja jedne nacionalne ekonomije. Prema Juričéu⁶, fiskalna politika teži instrumentima podstaknuti BDP ili ekonomski rast koji se izražava kroz povećanje ukupne javne, investicione i krajnje potrošnje, te neto izvoza (odnosno razlike između ukupnog izvoza i ukupnog uvoza na nacionalnom nivou) u određenom vremenskom periodu. Cilj fiskalne politike, kao što je prethodno navedeno, je ostvarenje pune zaposlenosti svake nacionalne ekonomije. Uticaj fiskalne politike na rast BDP-a i postizanje pune zaposlenosti u međusobnoj je korelaciji, budući da viša stopa zaposlenosti generiše više dodatne vrijednosti na nivou jedne nacionalne ekonomije. Pored toga, fiskalna politika ima obavezu da utiče i na infltorska kretanja, odnosno da kontroliše inflaciju nacionalne ekonomije.

Ekspanzivni pristup se koristi kada ekonomija ulazi u recesiju, a istovremeno nezaposlenost raste. Tada fiskalna politika adekvatnim odgovorima pokušava pokrenuti ekonomsku aktivnost pomoću povećanja potrošnje, smanjenjem poreza ili određenom kombinacijom neophodnih aktivnosti povećavajući na taj način likvidnost stanovništva. U konačnom, cilj fiskalne politike predstavlja postizanje ravnoteže tržišta koja podstiče ekonomski rast uz istovremeno vođenje računa o kretanju inflacije i pojave visokog deficit i javnog duga.

2.2 Instrumenti fiskalne politike

Stabilne javne finansije pretpostavka su za vođenje uspješne ekonomije. Stabilnost u fiskalnom smislu može da se obezbijedi, posebno kada dođe do krize javnih finansija, na nekoliko načina: ograničenje deficit-a, ograničenje duga, ali i gornje granice troškova (Kopits & Simanski, 1998).

Instrumenti fiskalne politike Evropske unije sa kojima je moguće uticati na javne finansije su veoma skromni. Naime, struktura instrumenata fiskalnog sistema Evropske unije sastoji se iz tri segmenta. Jedan od navedena tri segmenta predstavlja budžet Evropske unije, koji je ujedno i jedini instrument za sprovođenje politike na nivou integracije. Preostali segmenti fiskalnog sistema

---

⁶ Više o instrumentima fiskalne politike; Jurčić, L. (2010). Financijska kriza i fiskalna politika. Ekonomski pregled, 61(5-6), 317-334.

Evropske unije obuhvataju skup pravila i dogovora preko kojih zemlje članice harmonizuju i koordiniraju fiskalnu politiku (Grgić, 2006).

Pored toga, postoji i segment fiskalnog sistema Evropske unije koji se odnosi na usklađivanje poreskih sistema u okviru integracije. Iako državama članicama integracije pripada nadležnost usklađivanja poreskog sistema, može se reći da je navedena nadležnost ograničena, budući da Evropska unija svojom definisanim regulativom može da utiče na ukupan fiskalni sistem. Pored prethodno navedena dva segmenta fiskalne politike Evropske unije poslednji segment odnosi se na jedinstvena fiskalna pravila. Generalno, osnovni razlog uvođenja zajedničkih fiskalnih pravila je spriječavanje ostvarivanja prekomjernog deficitia i duga. Uvođenje ovih pravila u Evropskoj uniji imalo je za cilj očuvanje fiskalne discipline i ukupne ekonomske aktivnosti unije. Detaljnije o fiskalnim pravilima biće dato u narednom poglavljiju.

Prethodno navedeni instrumenti fiskalne politike Evropske unije ne daju značajne mogućnosti za stabilizaciju javnih finansija Evropske unije. Na ovaj način fiskalni sistem Evropske unije ne može u potpunosti onemogućiti pozitivne efekte izazvane asimetričnim poremećajima i pri tome obezbijediti neophodno prilagođavanje. Prethodno navedeno prilagođavanje u potpunosti je prepušteno državama članicama. Na ovaj način, ukoliko se države članice iz bilo kojeg razloga nađu u recesiji, jedina mogućnost koja je na raspolaganju jeste nacionalna fiskalna politika.

U cilju smanjivanja fluktuacija poslovnog ciklusa djelimično mogu pomoći i tzv. automatski stabilizatori. Međutim, oni ne mogu u potpunosti otkloniti prouzrokovane poremećaje. U konačnom, na potpuno smanjenje poremećaja u potpunost mogu da utiču samo instrumenti monetarne i fiskalne politike. Ukoliko ipak u određenim okolnostima automatski stabilizatori riješe određeni problem, preostaju fluktuacije ekonomske aktivnosti. I pored toga, u novije vrijeme kratkoročna ekonomska stabilizacija vodi se prije svega putem monetarne politike (Samuelson & Nordhaus, 1992).

Kada je riječ o instrumentima fiskalne politike, važno je razlikovati automatske stabilizatore i diskrecijsku fiskalnu politiku. Automatski stabilizatori su instrument fiskalne politike koji pokazuju povoljan stabilizacioni uticaj na ekonomiju, bez potrebe za intervenisanjem od strane nosioca fiskalne politike. U najznačajnije automatske stabilizatore fiskalne politike moguće je ubrojiti automatske promjene u ukupnim poreskim prihodima kao i osiguranja za socijalne pomoći, nezaposlenost ili transferna plaćanja (Baunsgaard & Symansky, 2009).

Najznačajniji instrument fiskalne politike u novije vrijeme predstavljaju fiskalna pravila budući da ona svojim uvođenjem nameću dugoročno ograničenje fiskalnoj politici. Značajnost uvođenja fiskalnih pravila posebno je došla do izražaja pojavom dužničkih kriza, kada u pravilu dolazi do enormno visokog nivoa javnog duga i nekontrolisanog deficit-a.

2.3 Fiskalna pravila

Fiskalna pravila prestavljaju trajna ograničenja fiskalnoj politici. Ona su najčešće izražena numerički u odnosu na BDP (Kopits & Symansky, 1998). Definicije o fiskalnim pravilima se razlikuju, ali odnos prema definisanim fiskalnim pravilima je identičan. Fiskalna pravila su najčešće definisana kao dugoročni limiti za dug i deficit, ali i za eventualne druge fiskalne aggregate. Najčešće se fiskalna pravila razlikuju od godišnjih limita budžeta, srednjoročnih fiskalnih ciljnih vrijednosti, proceduralnih pravila, ali i drugih fiskalnih normi. U nazužem smislu riječi, fiskalna pravila predstavljaju dugoročna ograničenja fiskalnoj politici kroz numeričko ograničenje budžetskih agregata (MMF).

U literaturi se definicije o fiskalnim pravilama razlikuju, ali najčešća istraživanja pokazuju da fiskalna pravila predstavljaju svojevrsne dugoročne limite za dug, deficit ili druge fiskalne aggregate. Fiskalna pravila se razlikuju od godišnjih limita budžeta, srednjoročnih fiskalnih ciljnih vrijednosti, proceduralnih pravila i drugih fiskalnih normi. Kada se analiziraju različite zemlje dolazi se do zaključka da je većinu pravila lako rezimirati, ali da njihov sadržaj zavisi od velikog broja detaljnih izbora, kao što su precizne definicije o dugu i deficitu. U osnovi, primarni cilj fiskalnih pravila jeste osiguranje fiskalne stabilnosti određene zemlje koje se pretežno ogleda kroz nizak deficit i javni dug.

U teoriji su izvedene tri glavne karakteristike koje definišu dobro definisano fiskalno pravilo, a to su:

- 1) Trajni karakter pravila (ograničenje se mora smatrati obavezujućim za dovoljno dug vremenski period):
- 2) Specifikacija u smislu ukupnog fiskalnog pokazatelja učinka (kao što je državni budžetski deficit, dug, rashodi, prihodi, itd.)
- 3) Obezbeđenje numerički definisanog praga ili definisanog cilja.

Iako je primarni cilj definisanih fiskalnih pravila poboljšanje budžetske discipline, ona takođe mogu podstići koordinaciju politika između različitih nivoa vlasti u zavisnosti od njihove institucionalne pokrivenosti. Pored toga, fiskalna pravila mogu dodatno doprinijeti smanjenju nesigurnosti u pogledu budućeg razvoja fiskalne politike. Međutim, fiskalna pravila mogu donijeti ove koristi samo ako su uspostavljene odgovarajuće institucije za praćenje i mehanizme provođenja ili ako su podržane snažnom političkom predanošću. Takve institucije koje su osnovane u novije vrijeme se pretežno nazivaju fiskalni savjeti.

Kada su ekonomska i monetarna unija (EMU) osnovane prije 30 godina, fiskalna pravila za nacionalne vlade su bilo pažljivo razmatrana. U osnovi, fiskalna pravila u Evropskoj uniji su osmišljena da bi ograničila nacionalne fiskalne politike, kako isuviše ne bi odstupale od prihvatljivih normi i kako bi se izbjegle „velike greške”, a ista su služila na dvostruki način:

- 1) Da se izbjegnu neposredne intervencije u nacionalnim politikama koje su bile politički gledano nemoguće i koje je sa ekonomskog stanovišta bilo teško opravdati i
- 2) Da se obezbijedi veća transparentnost sa jasnijim, postepenijim signalima finansijskih tržišta u cilju zaštite od iznenadnih preokreta na istom.

U fiskalnim pravilima, kao što je prvobitno bilo formulisano, utvrđena je gornja granica deficit-a opšte države u iznosu od 3% i norma prema kojoj udio javnog duga ne treba da prelazi 60% BDP-a.

Pravila su bila jednostavna, jednoobrazna i izvršiva putem postepenih novčanih kazni sa određenim stepenom automatizma. Pored toga, od samog početka bile su predviđene izuzetne okolnosti u kojima se pravila ne primjenjuju, a Savjet ministara finansija je zadržao diskreciono ovlašćenje da ne prihvata preporuke Komisije.

Prvobitno su se pravila primjenjivala kao kriterijumi prihvatljivosti za pridruživanje posljednjoj fazi Evropske monetarne unije (EMU). Nakon ekonomske krize 2008. godine, usvojen je Evropski program oporavka koji je predviđao oko 1,2% BDP-a, a u kojem je primjenjena opšta klauzula izbjegavanja fiskalnih pravila u “izuzetnim okolnostima”.

Fiskalna pravila u osnovi imaju za cilj da ograniče kretanje duga i deficit-a. To ograničavanje može da se ogleda na različite načine. Jedno od njih može da bude npr. ograničenje duga i deficit-a na lokalnim nivoima države od strane centralnog nivoa državne vlasti. Prethodnom se pristupa ukoliko se utvrdi da lokalni nivoi države prijete da ugroze funkcionisanje javnih finansija na način prekoračenja duga i deficit-a na nivou države. Važno je znati da se samouvedena

nacionalna fiskalna pravila ne mogu sprovesti ukoliko to vlada zemlje u kojoj se ista uvode ne želi i nema namjeru sprovesti. U takvim okolnostima pravila će u krajnjem funkcionišati ukoliko nepoštovanje dovede do političkih problema za državu. Teško je u osnovi doći do konačnih empirijskih dokaza o efektima primjene pravila na odeđene zemlje, odnosto isto bi zahtjevalo opsežne analize svake zemlje pojedinačno, ali ono što je jasno jeste da snažna pravila ne mogu da budu od pomoći, naročito u zemljama koje istorijski imaju visoke deficite.

Bez obzira na efikasnost primjene fiskalnih pravila u poslednjim godinama fiskalna pravila su postala uobičajena pojava. Obezbjedivanje zdrave fiskalne politike je prioritet za sve zemlje. Velika ekonomska kriza 2008. godine ostavila je traga na fiskalne pozicije velikog broja zemalja, kroz značajno ugrožavanje fiskalnih rezervi, povećanje javnog duga i izlaganje strukturnih slabosti. U tom periodu veliki problem su bile potencijalne obaveze generisane od strane državnih preduzeća i drugih javnih subjekata. Samo je u zemljama Zapadnog balkana od 2008. godine javni dug više nego udvostručen. Od tada, mnoge zemlje u regionu nisu uspjеле da se vrate na stope rasta prije krize, a kontraciclična potrošnja je umanjila fiskalne rezerve, ugrožavajući tako održivost duga i makroekonomsku stabilnost zemalja (Krajišnik, Gligorić & Gojković, 2019).

Instrumenti politika koji promovišu fiskalnu održivost, kao što su fiskalna pravila, privukli su pažnju u zemljama koje imaju potrebu za fiskalnom konsolidacijom. Kao što je već prethodno navedeno, osnovni cilj fiskalnih pravila je da se poveća kredibilitet fiskalne politike kao osnove ekonomskog rasta. Dokazano je da dobro osmišljenja i efikasno sprovedena fiskalna pravila mogu poboljšati predvidivost politika, olakšati nestabilnost ishoda i upravljanje procikličnošću.

Fiskalna pravila mogu da olakšaju distribuciju javne potrošnje tokom vremena i omoguće neprekidno sprovođenje višegodišnjih projekata i programa. Ona takođe mogu da obezbijede veću transparentnost, da učine fiskalne politike otpornijim na zahtjeve javnih agencija i interesnih grupa i da stvore jasnou posvećenost djela vlade dostizanju fiskalnih ciljeva. Fiskalna pravila mogu biti posebno korisna za male ekonomije koje su osjetljive na egzogene šokove, jer nedovoljna fleksibilnost u njihovim režimima deviznog kursa zahtjeva da njihove fiskalne politike budu kredibilne i održive.

Fiskalna pravila u Evropskoj uniji definisana su prema kriterijumima iz Maastrichta. Navedeni kriterijumi uključuju ograničenje deficit-a do 3% BDP-a. Ukoliko deficit ipak premaši navedeni prag, tada se najčešće otvara postupak prekomjernog deficit-a, "corrective arm". Drugo pravilo odnosi se na pravilo duga do 60% BDP-a.

Sve zemlje Evropske unije funkcionišu po principu fiskalnih pravila iz Maastrichta. I zemlje Zapadnog Balkana, osim Makedonije, su usvojile fiskalna pravila. Većina ovih pravila su uvrštena u izmjene zakona o budžetu koje uvode numeričke ciljeve kako bi se obezbedila dugoročna fiskalna održivost, disciplina i transparentnost. Fiskalna pravila u Albaniji, Bosni i Hercegovini i Kosovu targetiraju samo budžet, deficit i nivo duga centralne vlade, dok se u Crnoj Gori i Srbiji ova pravila primjenjuju i na lokalne vlasti. Zajednička karakteristika je da se fiskalna pravila primjenjuju samo na javni dug – ne i na naknadne obaveze nastale iz javnih garancija za preduzeća ili javno-privatna partnerstva. Iako u Makedoniji nisu definisana fiskalna pravila, u osnovi je prepoznato sprovođenje oprezne makroekonomske politike i održavanje fiskalne discipline, te u tom smislu vlasti nisu osjetile potrebu za usvajanjem numeričkih fiskalnih pravila.

Proces pristupanja Evropskoj uniji dao je dodatni podsticaj koji se ogleda u boljem upravljanju javnim finansijama u analiziranim zemljama. Poštovanje kriterijuma iz Maastrichta, poznatih i kao kriterijuma konvergencije, predstavlja preduslov za članstvo u Evropsku uniju. Većina fiskalnih pravila na Zapadnom Balkanu su u skladu sa Maastrichtskim kriterijumima, koji propisuju godišnji budžetski deficit manji od 3% BDP-a i javni dug manji od 60% BDP-a. U tom smislu, većina zemalja Zapadnog Balkana su usvojile Zakon o internoj finansijskoj kontroli u javnom sektoru kako bi podržale poštovanje njihovih fiskalnih pravila, a nekoliko zemalja je uspostavilo funkcije interne revizije i kontrole za javni sektor. Pored toga, u postupku je stalno unapređenje procesa izvršenja budžeta kroz konsolidovanje pojedinačnih javnih računa u jedan račun u trezoru. Vlade u regionu su takođe počele da usvajaju revizorske prakse Međunarodne organizacije vrhovnih revizorskih institucija i Međunarodne računovodstvene standarde za javni sektor.

Ova napomena opisuje fiskalna pravila koja se primjenjuju u svakoj zemlji Zapadnog Balkana i sumira relevantne lekcije iz međunarodnog iskustva. Težnja da se pridruže Evropskoj uniji pomaže u pokretanju reformi u regionu, kao što je u ovom slučaju, uspostavljanje fiskalnih pravila. Ipak, uprkos sličnostima sa kriterijumima Evropske unije fiskalna pravila koja se primjenjuju u zemljama Zapadnog Balkana se značajno razlikuju što bi moglo da utiče na njihov relativni uspjeh.

Na način kako je to prethodno definisano, u pet zemalja Zapadnog Balkana ustanovljena su fiskalna pravila (Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, Crna Gora i Srbija). Sjeverna Makedonija ima fiskalne ciljne vrijednosti koje u praksi mogu biti slični sa samo-uvedenim

nacionalnim pravilima. U osnovi je iznenađujući broj različitih pristupa primjene fiskalnih pravila u različitim zemljama.

Dobro osmišljena i adekvatno sprovedena fiskalna pravila mogu da pomognu u obezbjeđenju fiskalne stabilnosti, odnosno održivosti duga i deficit-a. Suštinska potreba za konsolidovanjem javnih finansija pokreće pitanje da li postojeća fiskalna pravila mogu da ispune tu namjeru. Istraživanja su pokazala da su fiskalna pravila djelotvorna u onoj mjeri u kojoj pomaže ograničavanje pretjerane potrošnje u dobrom vremenima i ograničava potrošnju tokom nepovoljnih vremena. Međutim, u velikom broju zemalja istraživanja su pokazala da dobro osmišljena fiskalna pravila sama po sebi nisu dovoljna. Za provođenje definisanih pravila neophodna je snažna politika i čvrste institucije.

Procjene pokazuju da se fiskalna pravila poštuju tek nešto više od polovine slučajeva. To pokazuje da je utvrđenim pravilima potrebna podrška i drugih fiskalnih institucija. Naime, da bi fiskalna pravila dobro funkcionala potrebni su pouzdani podaci, kao što su npr. zaostale obaveze ili zaduženost javnih preduzeća u državnom vlasništvu. Pored toga, za veću vjerovatnoću poštivanja fiskalnih pravila neophodne su tačne i nepristrasne projekcije. Tačne projekcije, prije svega, obezbjeđuju dobro planiranje uopšte.

Na osnovu rezultata višegodišnje primjene fiskalnih pravila u zemljama Evropske unije može se zaključiti da je u zemljama Zapadnog Balkana i u zemljama sa nižim stepenom razvoja, neophodno ustanoviti određene principe pri primjeni istih. Ograničavanjem duga i deficit-a neophodno je ustanoviti dugoročni cilj, ali i određene kratkoročne smjernice koje bi na tom putu osigurale realizaciju definisanog cilja. Iskustva su takođe pokazala da je unaprijeđene fiskalnih institucija korisno bez obzira na to koja su pravila usvojena. U konačnom, moglo bi se zaključiti da su zemlje koje su težile pravilima koje imaju političku podršku ostvarile bolje rezultate. Dakle, neophodno je u zemljama sa nižim stepenom razvoja, bez obzira kojem stepenu integracije pripadaju, osigurati pravila u skladu sa veličinom ekonomije i stepenom razvoja iste.

2.4 Fiskalni federalizam

Fiskalni federalizam označava fiskalne odnose višeg i nižeg nivoa vlasti. Odnosno, sam pojam fiskalnog federalizma u okviru određenih integracija u najvećem dijelu odnosi se na finansijske aspekte prenosa vlasti sa nacionalnog nivoa na regionalne nivoe. Fiskalni federalizam obuhvata raspodjelu nadležnosti u odlučivanju o javnim rashodima i javnim prihodima između različitih nivoa vlasti i stepena slobode odlučivanja o iznosu visine poreza, ali i određivanja visine rashoda.

Fiskalni federalizam u pravilu podrazumijeva sposobnost prenosa ekonomskih resursa članica integracija sa jakim i uspješnim privredama, onim članicama koje su manje razvijene ili se zbog određenih razloga nalaze u krizi (npr. asimetrični šokovi). Ukoliko se stavi u odnos SAD i EU uviđa se značajna razlika. Naime, u SAD ukoliko određena zemlja uđe u krizu ista dobija pomoć iz saveznog budžeta. Ova pomoć manifestuje se kroz niz socijalnih davanja i nekih drugih federalnih transfernih plaćanja koja se višestruko pozitivno reflektuju. Za razliku od SAD, Evropska unija u vrlo malom obimu može da sprovodi fiskalne stimulanse. Najveći problem za prethodno navedeno nalazi se u nizu ograničenih poreskih nadležnosti, ali i skromnih sredstava u zajedničkom budžetu. Budžet Evropske unije obuhvata 1,1% BDP-a 27 članica Evropske unije, dok federalni budžet SAD-a iznosi preko 20% BDP-a. Međutim, postavlja se pitanje da li je to zaista tako zbog ograničenih sredstava ili takva vrsta politike odgovara razvijenijim ekonomijama u okviru integracije Evropske unije? Zbog velike razlike u visini dohotka po glavi stanovnika u različitim integracijama, pa i u integraciji Evropske unije, neophodno je da siromašnije zemlje uvedu veće poreze. Jedino bi na taj način siromašne zemlje svoje dohotke mogle da dovedu do nivoa bogatih zemalja. U integraciji Evropske unije postoje velike distorzije u visini dohotka po glavi stanovnika koji se kreće u Bugarskoj od 9.976 USD\$ do Luksemburga od 115.874 USD\$. Isto tako postoji velika izraženost u pogledu izdvajanja za određene namjene u okviru različitih zemalja Evropske unije. Kada se uzmu u obzir nacionalna dobra nasuprot javnih dobara, najvažnije lokalno i javno dobro za koje postoje argumenti u prilog javnosti jeste dobro obrazovanja.⁷ Izdvajanje za obrazovanje razlikuje se od zemlje do zemlje u okviru

---

⁷ Više o principima fiskalnog federalizma „Ekonomija javnog sektora“, Joseph E. Stiglitz, str. 744-767.

Evropske unije i CEFTA zemalja, ali i drugih integracija. U narednoj tabeli dat je upravo pregled izdvajanja zemalja Evropske unije za obrazovanje.

Tabela 3: Državni izdaci za obrazovanje u zemljama Evropske unije, % BDP-a

Zemlje EU	Državni izdaci za obrazovanje, ukupno (% BDP -a)								
	1990	2000	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Rumunija	..	2,9	3,1	3,0	3,0	3,1	3,1	3,0	3,1
Irska	4,6	4,1	5,9	5,8	5,3	4,9	3,8	3,7	3,5
Luksemburg	..	..	..	4,1	..	4,0	3,9	..	3,6
Litvanija	..	..	5,1	4,8	4,6	4,5	4,2	4,0	3,8
Češka	..	3,7	4,3	4,3	4,1	4,0	5,8	5,6	3,9
Slovačka	..	3,9	3,9	3,9	4,1	4,2	4,6	3,9	3,9
Italija	..	4,3	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	3,8	4,0
Bugrska	4,5	..	3,6	3,5	4,1	..	..	..	4,1
Španija	3,6	4,2	4,9	4,5	4,4	4,3	4,3	4,2	4,2
Letonija	..	5,3	4,9	6,6	7,0	5,3	5,3	4,7	4,4
Poljska	..	5,0	4,8	4,8	4,9	4,9	4,8	4,6	4,6
Mađarska	..	4,9	4,6	4,2	4,2	4,6	4,5	4,7	4,7
Evropska unija	..	4,9	5,0	4,9	5,0	5,1	4,9	4,8	4,7
Slovenija	..	..	5,5	5,6	5,4	5,3	4,9	4,8	4,8
Malta	3,8	..	7,8	6,5	7,9	7,2	5,2	5,2	4,8
Njemačka	..	..	4,8	5,0	5,0	4,9	4,8	4,8	4,9
Estonija	..	5,3	5,0	4,7	4,8	5,4	5,1	5,2	5,0
Portugal	3,6	5,2	5,1	4,9	5,3	5,1	4,9	..	5,0
Holandija	5,2	4,6	5,5	5,4	5,5	5,5	5,3	5,5	5,2
Austria	5,0	5,6	5,6	5,5	5,5	5,4	5,5	5,5	5,4
Francuska	4,5	..	..	..	..	..	..	..	5,5
Kipar	3,3	5,0	6,5	..	6,5	6,4	6,3	6,2	5,8
Finska	5,3	5,7	6,4	7,1	7,1	7,1	7,0	6,9	6,4
Belgija	..	..	6,4	..	6,6	6,6	6,5	6,5	6,4
Švedska	5,2	6,7	6,4	7,5	7,6	7,6	7,4	7,6	7,6
Danska	..	8,1	8,5	7,2	8,5	7,6	..	..	7,8
Grčka	2,0	3,2	..	..	..	..	..	..	..

Izvor: The World bank; databank.worldbank.org/reports

Prema podacima iz prethodne tabele evidentno je da postoje velike razlike u visini izdvajanja za obrazovanje u okviru Evropske unije. Tako se u Rumuniji 2017. godine na obrazovanje odnosilo 3,1% BDP-a, dok je u Danskoj taj procenat bio mnogo veći i obuhvatao

značajnih 7,8% BDP-a. U prilog prethodno navedenom govore i dokazi Tajbautove teoreme⁸. Naime, Tajbaut je dokazivao da pojedinci mogu da “glasaju nogama”, odnosno da njihov izbor zajednice u kojoj će živjeti otkriva preferencije u vezi sa lokalnim javnim dobrima, isto onako kao što izbor proizvoda otkriva preferencije u pogledu privatnih dobara. Naime, migracije stanovništva u okviru Evropske unije iz manje razvijenih članica u razvijenije članice pokazuju idu u prilog ove teoreme.

2.5 Fiskalna politika Evropske unije

Način vođenja fiskalne politike u konačnom određuje ekonomski rast zemlje, njenu makroekonomsku stabilnost, kao i kretanje inflacije. Osnovni elementi na osnovu kojih se procjenjuje stanje javnih finansija su struktura vladinih prihoda i rashoda, kao i visina budžetskog deficitia i duga.

Evropska unija poseban akcenat stavlja na fiskalnu stabilnost zemalja članica. U skladu sa tim, fiskalna politika se ocjenjuje kao važan element za regulaciju makroekonomske stabilnosti zemlje. U okviru zemalja evrozone posebna pažnja je izražena kod regulativa monetarne politike. Iako fiskalna politika posjeduje najviše instrumenata za ublažavanje ekonomskih šokova može se reći da je Budžet Evropske unije jedini aktivan instrument za vođenje fiskalne politike.

Nakon uvođenja evra, za razliku od monetarne politike, fiskalna politika ostala je u nadležnosti pojedinačnih država članica. Preostali dio fiskalnog sistema može se posmatrati kao skup pravila preko kojih države članice upravljaju sa ostalim segmentima fiskalne politike, što se u najvećem dijelu odnosi na harmonizaciju politika oporezivanja, usaglašavanje budžetskih politika i kriterijuma konvergencije iz Maastrichta⁹.

Kao i u drugim regionalnim integracijama tako je i u Evropskoj uniji veoma važna stabilnost javnih finansija njenih članica. Prethodno navedeno je posebno važno zbog multiplikativnog prelijevanja neadekvatno vođene fiskalne politike pojedinih zemalja Evropske unije na druge zemlje članice. Upravo iz toga razloga Ugovorom iz Maastrichta definisana su pravila za vođenje stabilne fiskalne politike Evropske unije. Prema kriterijumima konvergencije određeno

---

⁸ Više o Tajbautovoj teoremi: Ekonomija javnog sektora. Joseph E. Stiglitz. Beograd, 2004. godina, 751 strana.

⁹ Nakon potписанog Rimskog ugovora 19457. godine, Maastrichtski ugovor je najvažniji ugovor. Potписан je u Maastrichtu 7. februara 1992. godine, a stupio na snagu 1. oktobra 1993. godine.

je da deficit državnog budžeta ne smije biti veći od 3% BDP-a zemlje i da javni dug ne smije da bude iznad 60% BDP-a. Dakle, prethodno navedeni kriterijumi konvergencije u osnovi usmjeravaju fiskalnu politiku svake pojedinačne zemlje članice, a posljedično utiču i na fiskalnu politiku Evropske unije uopšte. Kriterijume konvergencije iz Maastrichta i njihovo provođenje na predviđeni način osigurava Pakt o stabilnosti i predstavlja jasno definisana ograničenja kada je u pitanju visina budžetskog deficita i udjela javnog duga u BDP-u. Ovako jedinstveno definisana pravila predstavljaju uslov za fiskalnu disciplinu Evropske unije. Pored kriterijuma konvergencije, Ugovor iz Maastrichta definiše i odredbe koje se odnose na javne finansije država članica Evropske unije. Pojedine odredbe zabranjuju finansiranje deficita od strane Evropske centralne banke i nacionalnih centralnih banaka, što isključuje mogućnost da Evropska unija i Evropska centralna banka odgovaraju za nastale obaveze zemalja članica. Dakle, to znači da Evropska unija nije odgovorna za nemogućnost izmirenja obaveza bilo koje finansijske institucije država članica. Kriterijumi konvergencije podrazumijevaju da jednom uspostavljena fiskalna stabilnost treba da se zadrži tokom prisustva zemlje u Evropskoj uniji. Problem nastaje onda kada zemlja članica ne može osigurati tu stabilnost. Iz tog razloga, vremenom se došlo do zaključka da, Evropska unija i pored fiskalnih ograničenja koja su propisana za sve zemlje članice mora da bude više usmjerena na očuvanje fiskalne stabilnosti, kroz viši oblik istitucionalizacije (npr. nešto slično obliku "Fiskalne unije"). To podrazumijeva da bi dalje funkcionisanje Evropske unije podrazumijevalo osnaživanje fiskalne politike kroz bolju raspodjelu tereta i rizika između samih zemalja.

S obzirom da je monetarna politika zajednička u okviru Evropske monetarne unije, fiskalnoj politici je ostavljena mogućnost neutralisanja pojave asimetričnih šokova koji su produkt vođenja upravo zajedničke monetarne politike.

Na probleme koji se u današnje vrijeme pripisuju nedostatku vođenja fiskalne politike utiču problemi koji sežu od 60-tih godina XX vijeka. Naime, od prethodno navedenog perioda pretenduje se vođenju ekspanzivne fiskalne politike koja tokom godina ima za posljedicu rast budžetskog deficita. Dakle, tokom godina bilježio se konstantan rast javne potrošnje u BDP-u. Međutim, osnovni problem je što prethodno navedeni rast nije bio baziran na povećanju zaposlenosti, proizvodnje, stabilnosti cijena i uopšte ravnoteže u platnom bilansu. Međutim, i protekla finansijska kriza evrozone ukazala je na probleme vođenja zajedničke monetarne politike u pojedinim zemljama Evropske unije.

Velika ekonomska kriza 2008. godine imala je za posljedicu pogoršanje javnih finansija, a u nekim zemljama i pojavu krize javnog duga. U toku krize viši budžetski deficit od dozvoljenog identifikovan je kod 17 od 19 zemalja evrozone, dok je nakon krize kod 14 od 19 zemalja evrozone javni dug bio veći od 60% BDP-a. U takvim okolnostima, mišljenje ekonomista širom svijeta je da je spasavanje zemalja članica Evropske unije pogođenih krizom moguće samo transferom novca iz razvijenijih zemalja u manje razvijenije zemlje. Kejnsova osnovna postavka da je pravo vrijeme za štednju, zapravo vrijeme rasta, a ne vrijeme krize, bila je u suprotnosti striktnom poštivanju fiskalnih kriterijuma kojima je težila Evropska unija. Ova pretpostavka dolazi posebno do značaja ukoliko se zna da je primjenom mjera štednje 2013. godine u evrozoni (17) realni BDP iznosio 98% od nivoa iz 2008. godine, ali i rekordni stepen nezaposlenosti od 12%. Dakle, na osnovu prethodno navedenog može se postaviti pitanje da li mjere štednje zaista utiču na suzbijanje krize i na povećanje ekonomskog rasta?

Sve češće se može čuti da se Evropska unija nalazi u ozbiljnoj krizi još od 2008. godine. Pojedini ekonomisti, kao što je Varufakis smatraju da je globalni finansijski kolaps razotkrio manjkavu konstrukciju Evrozone, te da je navedena kriza bila neizbežna. Takođe, sve češće se može čuti mišljenje da je politička volja o postojanju Evropske unije velika, ali da su problem sa kojima se suočava nakon krize 2008. godine takođe veliki. Varufakis takođe tvrdi da je struktura Evropske unije takva da su kriza i potencijal za njeno urušavanje usađeni u njen DNK. Odnosno da, od kada je uveden evro postoje isključivo dva puta prema kojima se daljni razvoj Evropske unije može kretati. Jedan je put raspada, a drugi put uspostavljanja istinske federacije. Takva federacija nudi rješenje i daje u stvari odgovor na pitanje postavljeno u hipotezi ove doktorske disertacije, a to je: Da li mogu ista fiskalna pravila da važe za sve zemlje sa različitim stepenom razvoja? Na ovo pitanje neće se moći ubrzo tako lako dati odgovor isključivo zbog političkog razloga u očuvanju Evropske unije na bazi "srednjeg" rješenja. Odnosno, na bazi istraživanja u ovoj disertaciji dat je odgovor o visini fiskalnih pravila za različit stepen razvoja zemalja, ali on što je teško jeste primjena istih u okolnostima u kakvima se trenutno nalazi integracija Evropske unije. Zapravo srednjeg rješenja i nema. Očuvanje Evropske unije leži u uspostavljanju istinske federacije sa svim elementima federacije. Bez toga u narednim godinama neće biti dovoljan samo i isključivo politički razlog na kome se, za sada, u najvećoj mjeri zasniva postojanje Evropske unije.

Trenutno u Evropskoj uniji, fiskalna politika provodi se na području poreske politike, podsticanja razvoja privrede, ali i adekvatnim upravljanjem u polju javne potrošnje. Integracija fiskalnih politika u okviru Evropske unije podrazumijeva harmonizaciju sistema nacionalnih poreza i subvencija, ali i javne rashode, transfere unutar država i između država, regionala, privrednih sektora i pojedinaca. Sve zemlje Evropske unije prihvatile su porez na dodatnu vrijednost kao osnovni sistem oporezivanja prometa, ali su porezi na plate i imovinu i takse zadržani na nacionalnom nivou. Opšta stopa PDV-a ne smije da bude niža od 15%.

Međutim, integracija fiskalnih politika podrazumijeva i spriječavanje cikličnih poremećaja i vođenje stabilne politike javnih finansija uopšte. Ipak, ono što nedostaje u monetarnoj uniji, kakva u današnje vrijeme postoji u Evropskoj uniji, jeste što monetarna integracija nije u potpunosti praćena prenošenjem nadležnosti vezanih za fiskalno integriranje.

Važno je imati u vidu da ekonomsku stabilnost Evropske unije, ali i bilo koje druge integracije, nije moguće obezbijediti primjenom samo jedne vrste instrumenata stabilizacione politike, kakva je monetarna unija. Nepotpuno i neadekvatno dejstvo instrumenata stabilizacione politike u okviru integracije, a koje važi za sve članice, ne daje garanciju vođenja stabilne ekonomske politike. Vođenje isključivo monetarne politike bez fiskalnih prilagođavanja tržištu ne obezbijeđuje stabilnu ekonomiju u okviru integracije. Vođenje ekonomske politike bez adekvatnih fiskalnih prilagođavanja ima mnoge posljedice među kojima je možda najznačajnija stvaranje visokih budžetskih deficitova. Visok budžetski deficit u osnovi je glavni uzrok makroekonomske nestabilnosti. U cilju stabilnih javnih finansija neophodno je sinhronizovati instrumente monetarne i fiskalne politike.

Fiskalni sistem Evropske unije je veoma specifičan i značajno se razlikuje od fiskalnih sistema nacionalnih država. Naime, fiskalni sistem Evropske unije razlikuje se kroz nekoliko segmenata:

- Budžet Evropske unije iz kojeg se finansiraju zajedničke politike Evropske unije i drugi elementi fiskalnog sistema. Oni podrazumijevaju skup definisanih pravila i postignutih dogovora na osnovu kojih zemlje članice harmonizuju i koordinišu fiskalnu politiku (npr. porezi).
- Harmonizacija oporezivanja i
- Koordinacija fiskalnih politika zemalja članica Evropske unije prema kriterijumima konvergencije iz Maastrichta i Pakta o stabilnosti i rasta.

Pakt o stabilnosti i rastu je pokrenut usvajanjem Rezolucije Evropskog savjeta o Paktu o stabilnosti i rastu u Amsterdamu 1997. godine. Navđena Rezolucija omogućava zemljama članicama Evropske unije, Savjetu i Komisiji jasno definisana pravila i uputstva u provođenju istih. Isti predstavlja svojevrsnu nadogradnju Mastrihtskih kriterijuma u cilju očuvanja fiskalne discipline. Osnovni cilj predstavlja spriječavanje nastanka prekomjernog deficitita i duga. Ovo je osnov za stabilne javne finansije i očuvanje fiskalne discipline u čitavoj Evropskoj monetarnoj uniji. Na bazi prethodno navedenog može se vidjeti značaj i uloga Pakta o stabilnosti i rastu. Na bazi Paktom definisanih odrebi, zemlje članice imaju obavezu da svoje srednjoročne budžete dovedu u ravnoteži ili suficit. U slučaju nastanka prekomjernog deficitita preduzima se niz mjera koje na Prijedlog Komije donosi Savjet.

Takav se sistem zasniva na projekcijama koje zemlje članice dva puta godišnje dostavljaju Evropskoj komisiji, a u slučaju prekomjernog deficitita ukupna procedura traje i do deset mjeseci. Srednjoročne projekcije budžeta omogućavaju sistem ranog upozoravanja (early warning system) koji u ranoj fazi prepoznaje eventualne prepreke u izvršenju ciljeva Pakta o stabilnosti i rastu. U okviru ovog sistema definisana je i obaveza prezentacije godišnjih programa stabilnosti zemalja članica Evropske monetarne unije, kao i planova konvergencije ostalih zemalja članica Evropske unije. Navedeni programi sadrže srednjoročne budžetske projekcije i planove koji treba da omoguće ostvarenje budžetske ravnoteže, ali u održenim okolnostima i ostvarenje suficita. Prethodno navedene programe neophodno je da podrži Evropska komisija, Evropska centralna banka i drugi organi koji po funkciji imaju obavezu odobravanja programa. Po osnovu programom dostavljenih podataka Savjet donosi odluku da li država o kojoj je riječ može održati deficit definisan kriterijumima, odnosno deficit od 3%. Ukoliko je odluka Savjeta negativna, država mora revidirati planove. Na taj način, u ponovljenom postupku odlučivanja, ista ima priliku dobiti pozitivnu ocjenu. Na osnovu polugodišnjih izvješaja u određenim okolnostima kontrolišu se trenutne budžetske pozicije. Taj proces naziva se još i kratkoročni nadzor (short-term surveillance). Na taj način Komisija kontroliše izvještaje i na bazi toga donosi odluku o tome da li postoji rizik prekomjernog budžetskog deficitita. Pri tome, ocjenjuje se da li je budžetska politika adekvatna za izvršenje kriterijumom definisanog cilja koji se odnosi na granicu deficitita od 3%.

U slučaju negativne ocjene, Komisija obavještava Savjet, koji na bazi kvalifikovane većine, donosi u konačnom pozitivno ili negativno mišljenje. Prethodno navedena procedura treba da bude završena u roku od tri mjeseca od podnošenja izvještaja zemlje članice. Donošenje

konačne odluke podrazumijeva da su uzete u obzir određene olakšavajuće okolnosti, ukoliko one zaista postoje. U takvim slučajevima se dozvoljava prekoračenje deficit-a ukoliko se u dатој godini BDP smanjio za najmanje 1,5%. Takođe, prekoračenje deficit-a biće odobreno i ukoliko je realni BDP pao između 0,75% i 2%. Ukoliko ipak Savjet doneše negativno mišljenje tada slijede procedure koje su svojstvene u situaciji prekoračenja deficit-a (an excessive deficit procedure). Tada Savjet daje preporuke za svodenje deficit-a u definisani nivo u roku od 4 mjeseca. Međutim, ukoliko zemlja članica ne ispoštuje preporuke, Savjet može zahtjevati još detaljnije mjere za smanjenje deficit-a koje je neophodno implementirati u roku od mjesec dana. Ukoliko i nakon toga zemlja članica ne primjeni date preporuke, Savjet svojom kvalifikovanom većinom može nametnuti sankcije koje će usloviti primjenu predloženih preporuka. Nakon što Savjet predloži konkretnе mjere za izvršenje, zemlja članica ima još dva mjeseca za svodenje deficit-a u definisane okvire. Ukoliko se prethodno navedene mjere ne implementiraju dolazi do nastupanja sankcija. Najstrožija sankcija predstavlja deponovanje beskamatnog depozita koji se sastoji od fiksnog dijela koji iznosi 0,2% BDP-a, te varijabilnog dijela koji iznosi 0,1% BDP-a za svaki postotni poen za koji je stvarni deficit veći od referentnog, 3% BDP-a (Šimović, 2005). Ukoliko fiskalna politika zemlje članice i nakon toga nije uskladena sa preporukama i zahtjevima Pakta, prethodno navedeni deposit se pretvara u bespovratnu novčanu kaznu.

Značajna razlika fiskalnog sistema Evropske unije u odnosu na nacionalne fiskalne sisteme je ta što budžet Evropske unije ne učestvuje u stabilizovanju cikličnih kretanja. Takođe, fiskalna politika Evropske unije u okviru svog funkcionisanja nema tzv. automatske stabilizatore za slučaj ekonomskih šokova (npr. asimetričnih šokova).

2.5.1 Zajednički budžet

Evropska unija ima svoj budžet sa svim sastavnim elementima, faktorima i jasno definisanim procedurama za njegovo donošenje i usvajanje i kao takav ima značajnu ulogu za sve države članice Evropske unije. Za budžet Evropske unije se može reći da je osnovni i jedini instrument u provođenju zajedničke fiskalne politike na nivou integracije, dok se preostali dio fiskalnog sistema odnosi na skup različitih pravila i ugovora na osnovu kojih zemlje članice usaglašavaju preostale dijelove fiskalne politike.

Procedure donošenja Budžeta Evropske unije su veoma kompleksne. U donošenju Budžeta Evropske unije učestvuju ravnopravno sva relevantna tijela. Za bolje razumijevanje koncepta donošenja Budžeta Evropske unije neophodno je poći od samog osnivanja Evropske unije. Naime, ono što je u istoriji obilježilo stvaranje Evropske unije jeste sporazum koji je usvojen 18. aprila 1951. godine u Parizu, a koji je stupio na snagu 10. avgusta 1952. godine. Tim sporazumom je šest država (Zapadna Nemačka, Francuska, Italija, Belgija, Holandija i Luksemburg) potpisalo Šumanov plan i osnovalo Evropsku zajednicu za ugalj i čelik. Nakon toga, jačoj integraciji Evropske unije, uslijedilo je potpisivanje tzv. Rimskih ugovora 25. marta 1957. godine u Rimu, a koji je stupio na snagu 1. januara 1958. godine. Rimski ugovori potekli su od strane prethodno navedenih šest zemalja na osnovu čega je osnovana i Evropska ekonomska zajednica i Evropska zajednica za atomsku energiju. Rimski ugovori su stupili na snagu 1. januara 1958. godine. Ovim ugovorima bili su predviđeni zajednički organi za sprovodenje mjera. Definisani organi predstavljal su osnovu, može se slobodno reći, svim ustanovama koje su nakon toga formirane u tadašnjim zajednicama, a u današnje vrijeme u cjelokupnoj Evropskoj uniji.

Zajednice ECSC, EEC, EUROATOM formalno su se spojile 1. jula 1967. godine u jedinstvenu cjelinu poznatu pod nazivom kao Evropska zajednica (EC- engl. European Community).

Prateći istorijski tok važan datum za Evropsku uniju predstavlja 7. februar 1992. godine kada je potписан ugovor iz Maastrichta, a koji je stupio na snagu 1. novembra 1993. godine. Nakon stupanja na snagu prethodno navedenog ugovora, Evropska zajednica konačno mijenja naziv u Evropska unija. Zbog toga se može reći da ovaj ugovor predstavlja presudan ugovor u kreiranju koncepta današnje Evropske unije, ali predstavlja i značaj za buduća pravila po osnovu kojih će se uvesti i jedinstvena monetarna valuta.

Na bazi postojećih institucija Evropske unije donose se i odluke oko usvajanja budžeta. Funkcionisanje Evropske unije dešava se u okviru mnogobrojnih tijela i institucija, a neke od osnovnih su:

- Evropski parlament,
- Evropski savjet,
- Savjet Evropske unije,
- Evropska komisija,
- Evropski sud pravde,
- Evropska centralna banka i druge.

Evropski parlament predstavlja organ Unije sa najvećim legitimitetom. Međutim, iako je Evropski parlament veoma uticajan u smislu donošenja plana političkog djelovanja unije, isti nema ovlašćenja da donosi konačne zakone. U odnosu na Evropski parlament, Evropski savjet čine šefovi država i vlada država članica, ministri inostranih poslova, visoki predstavnik Evropske unije za spoljne poslove i predsjenik Komisije. Evropski savjet razmatra ključna pitanja koji se u najvećem dijelu tiču pitanja vezanih za spoljnu, bezbjednosnu i generalno politiku Evropske unije. Usaglašeni stavovi u konačnom služe kao smjernice za rad institucija Evropske unije uopšte.

Što se tiče Savjeta Evropske unije, može se reći da isti predstavlja jedan od najvažnijih organa Evropske unije koga čine ministri dražava članica koji djeluju u ime svojih država, donoseći odluke većinom glasova. Savjet Evropske unije ima nadležnost za donošenje odluka u cilju ostvarivanja ugovorom definisanih ciljeva, ali i mnogih drugih za uniju važnih procesa (npr. usaglašavanje ekonomskih politika država članica).

Evropska komisija predstavlja najvažniju izvršnu instituciju Evropske unije činići je po jedan državljanin svake zemlje članice. U nadležnosti Komisije je pokretanje inicijativa, pripremanje odluka Savjeta unije, ali i sprovođenje istih. Pored toga, Evropska komisija ima zadatku da nadzire primjenu donesenih odluka i drugih propisa na teritoriji država članica, kao i sprovođenje osnivačkih ugovora.

Evropski sud pravde osigurava primjenu propisa Evropske unije. Kao takav imao je značajnu ulogu prilikom dovođenja Evropske zajednice u pravnu zajednicu. Sastoji se od po jednog člana iz svake države članice i osam nezavisnih advokata koje imenuju vlade država članica na mandate od šest godina. Specifičnost ovog suda ogleda se u djelovanju nezavisnih advokata koji treba da djeluju nezavisno i nepristrasno.

Usvajanjem Lisabonskog ugovora Evropska centralna banka je uvrštena u najvažnije organe Evropske Unije. Evropska centralna banka i nacionalne centralne banke obuhvataju Evropski sistem centralnih banaka. Evropska centralna banka i nacionalne centralne banke država članica koje su prihvatile evro vode monetarnu politiku Unije. Osnovna funkcija Evropske centralne banke je održavanje stabilnosti cijena. Pored toga, Evropska centralna banka je jedina ovlašćena banka za emitovanje evra.

Revizorski sud nadležan je za provjeru prihoda i rashoda Unije, tijela, kancelarija ili agencije koje osniva Unija. Pored toga, Revizorski sud ispituje zakonitost i pravilnost svih prihoda i rashoda, ispravnost finansijskog upravljanja i izvještava o svim nepravilnostima.

Dakle, delujući u skladu sa posebnim zakonodavnim postupkom, Evropski parlament i Savjet utvrđuju godišnji budžet Evropske Unije. Utvrđivanje budžeta Evropske unije odvija se u skladu sa narednim odredbama definisanim u Poglavlju 3: Godišnji budžet unije, član 313 (bivši član 272. stav 1. UEZ-a).¹⁰ U konačnom, organi Evropske unije predstavljaju osnovu donošenju budžeta Evropske unije.

Odlučujući u skladu s posebnim zakonodavnim postupkom, Europski parlament i Savjet utvrđuju godišnji budžet Unije u skladu sa narednim odredbama:

1. Svaka institucija Evropske unije ima obavezu da prije 1. jula izradi procjene svojih izdataka na narednu fiskalnu godinu. Na osnovu toga, Komisija dostavljene procjene konsoliduje u Nacrt budžeta u okviru koga je sadržana procjena prihoda i rashoda.

2. Komisija podnosi predlog koji sadrži Nacrt budžeta Evropskom parlamentu i Savjetu najkasnije do 1. septembra godine koja prethodi godini u kojoj se budžet treba izvršiti.

3. Savjet usvaja stav o Nacrtu budžeta i dostavlja ga Evropskom parlamentu najkasnije do 1. oktobra, godine koja prethodi godini u kojoj se budžet treba izvršiti. Potom, Savjet obavještava Evropski parlament o razlozima usvajanja.

4. Ukoliko u roku od četrdeset dva dana od prethodno navedenog obavještenja Evropski parlament odobri donešeni stav, Budžet će se usvojiti. Ukoliko se ipak ne doneše odluka, Budžet će se smatrati automatski usvojenim. Ili ukoliko se većinom glasova usvoje amandmani tada se izmijenjeni Nacrt budžeta proslijedi Savjetu i Komisiji. Neposredno nakon toga, Predsednik Evropskog parlamenta u dogovoru sa predsjednikom Savjeta saziva sastanak Odbora za pomirenje. Međutim, ukoliko u roku od deset dana od prosleđivanja Nacrta, Savet ne obavjesti Evropski parlament da je odobrio sve predložene amandmane, Odbor za pomirenje se neće sastajati.

5. Odbor za pomirenje sastoji se od članova Savjeta ili njihovih predstavnika i jednakog broja članova koji predstavljaju Evropski parlament. Isti ima zadatak da kvalifikovanom većinom članova Savjeta postigne dogovor o zajedničkom tekstu. To podrazumijeva da većinom predstavnika Evropskog parlamenta u roku od dvadeset i jednog dana od njegovog sazivanja postigne dogovor na osnovu stavova Evropskog parlamenta i Savjeta. Tokom usaglašavanja stavova Evropskog parlamenta i Savjeta u radu odbora za pomirenje i preuzimanje svih neophodnih inicijativa učestvovaće Komisija.

---

¹⁰ O narednim odredbama više na: https://eur-lex.europa.eu/legal_content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016ME/TXT

6. Predviđeno je usaglašavane odbora za pomirenje o zajedničkom tekstu u roku od 21 dan. Ukoliko se to desi u predviđenom roku tada Evropski parlament i Savjet ima rok od 14 dana o odobravanju zajedničkog teksta.

7. Ukoliko u roku od 14 dana iz prethodno navedenog stava 6:

a) Evropski parlament i Savjet odobre zajednički tekst ili ne donesu nikakvu odluku, ili ako jedna od tih institucija odobri zajednički tekst, a druga ne doneše nikakvu odluku, smatra se da je budžet konačno usvojen u skladu sa zajedničkim tekstrom,

b) Evropski parlament, odlučujući većinom svojih članova i Savjet odbiju zajednički tekst ili ako jedna od tih institucija odbije zajednički tekst, a druga ne doneše nikakvu odluku, Komisija dostavlja novi nacrt budžeta,

c) Evropski parlament, odlučujući većinom svojih članova, odbije zajednički tekst, a Savjet ga odobri, Komisija dostavlja novi nacrt budžeta i

d) Evropski parlament odobri zajednički tekst, a Savjet ga odbije, Evropski parlament može u roku od 14 dana od dana kada ga je Savjet odbio i odlučujući većinom svojih članova i sa tri petine glasova odlučiti potvrditi sve ili neke izmjene iz stava 4. tačke (c). Ukoliko izmjena Evropskog parlamenta nije potvrđena, zadržava se dogovoren stav u okviru Odbora za pomirenje o naslovu budžeta koji je predmet izmjene. Na bazi toga, smatra se da je budžet konačno usvojen.

8. Ukoliko se Odbor za pomirenje u roku od dvadeset jednog dana iz stava 5. ne dogovori o zajedničkom tekstu, Komisija dostavlja novi nacrt budžeta.

9. Nakon okončanja postupka, predviđenog ovim članom, predsjednik Evropskog parlamenta proglašava budžet konačno usvojenim.

10. Svaka institucija izvršava zadatke koje su joj dodijeljene na bazi ovog člana u skladu sa Ugovorima i aktima donesenih na bazi njih, a posebno onih koji se odnose na vlastita sredstva Unije i na uravnoteženost prihoda i rashoda.

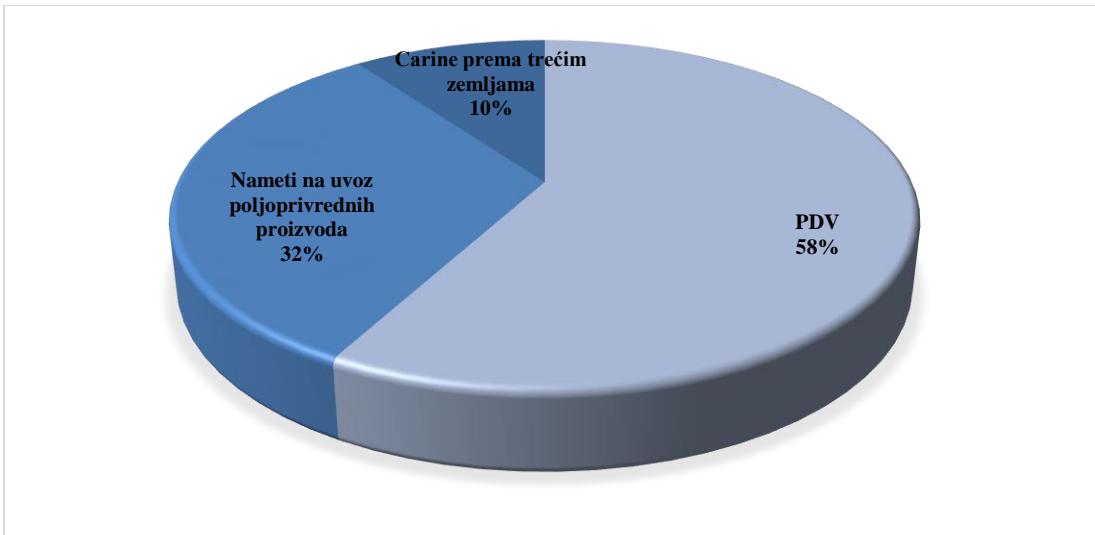
U Evropskoj uniji fiskalna godina počinje 1. januara, a završava se 31. decembra. Istorijski razvoj i procedure donošenja i usvajanja budžeta Evropske unije mijenjale su se tokom perioda. Naime, prvi budžet novoosnovanih zajednica bio je budžet Evropske ekonomske zajednice koji je donesen 1958. godine. U odnosu na današnje vrijeme takav budžet može se ocijeniti kao veoma mali. Tadašnji budžet pokrivaо je samo administrativne troškove zajednice. Dugo vremena budžet Evropske ekonomske zajednice obuhvatao je tek 1% BDP-a država članica. Tokom perioda procenat BDP-a je rastao. Poređenja radi, 1967. godine budžet EEZ iznosio je oko 10 mlrd.

današnjih eura, 1977. godine oko 30 mlrd. eura, 2000. godine 100 mlrd. eura, da bi 2020. godine dostaigao činio 168,7 mlrd. evra. Evropski parlament 2020. godine u Briselu odobrio je budžet Evropske unije za period od 2021. do 2027. godine, u vrijednosti od preko bilion eura.

Rastom budžeta tokom godina evidentno je da su se mijenjali prioriteti, odnosno da su pozicije budžeta planirane na drugačiji način u odnosu na periode koji slijede nakon toga. Razdoblje 70-tih i 80-tih godina prošlog vijeka odlikuju snažne rasprave o veličini i strukturi budžeta. Naime, period od 80-tih godina pa do kraja vijeka odlukuje stabilizacija budžeta, da bi nakon toga, došlo do blage budžetske ekspanzije. Istorija nastanka budžeta jasno podvlači da su Njemačka i Velika Britanija 80-tih godina XX vijeka izdvajale značajno više sredstava u bužet Unije u odnosu na ono koliko su dobijale članstvom u istoj. Razlozi za to su što je najviše sredstava planirano na pozicijama budžeta koje nisu mogle biti plasirane u navedene zemlje. Prethodno navedeno jasno se objašnjava primjerom poljoprivrede. Naime, kada je konkretno Velika Britanija u pitanju, mali iznos povrata iz budžeta Evropske unije razlog je zato što je tadašnji budžet u najvećem dijelu zasnivan na značajnom izdvajaju za poljoprivredu (čak oko 70% budžeta). Znajući da Velika Britanija nema veliki poljoprivredni sektor, povlačenje sredstava iz budžeta Evropske unije nije bilo značajno. Upravo prethodno navedeno može biti jedan od osnovnih uzroka zašto je, 30 godina nakon toga, Velika Britanija i napustila Evropsku uniju.

Osnovni izvori finansiranja u početku su bili bazirani na prilozima država članica, da bi tokom vremena došlo i do dodatnih izvora finansiranja. Najznačajniji prihodi početkom 70-tih godina prethodnog vijeka su: prihodi od carina na uvoz iz trećih zemalja, prihodi od uvoza poljoprivrednih proizvoda i prihodi od PDV-a.

Nakon formiranja carinske unije dolazi do određene promjene trgovinskih tokova. Naime, to isključuje carine između država članica, dok carine i dalje nastavljaju da važe prema trećim zemljama. Na početku je struktura budžetskih prihoda izgledala na sljedeći način:

Izvor: The History of the EU Budget, Budgetary Affairs: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/636475/IPOL_IDA\(2019\)636475_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/636475/IPOL_IDA(2019)636475_EN.pdf)

Grafikon 6: Struktura budžeta Evropske unije na početku 70-tih godina XX vijeka

Nakon toga, krajem XX i početkom XXI vijeka dolazi do značajnih promjena u strukturi budžetskih prihoda. Osnovni cilj promjene strukture budžeta ogledala se u vidu korekcije finansijskog doprinosa pojedinih država članica za koje se smatralo da značajno izdvajaju u budžet u odnosu na BDP- zemlje. U konačnom, budžet se kreira na osnovu postavljenih prioriteta postignutih konsenzusom na nivou Evropske unije.

Višegodišnjim finansijskim okvirom definišu se srednjoročni budžetski okviri od najmanje pet godina, na osnovu kojih se usvajaju i jednogodišnji budžeti. Prethodno navedeni okvir u konačnom ima za cilj osigurati da se troškovi u okviru Unije zadrže na nivou definisanog. Pored toga, ovaj okvir osigurava sprovođenje definisane zajedničke politike. Tako je krajem 2020. godine Evropski parlament odobrio budžet Evropske unije za period od 2021. do 2027. godine, u vrijednosti od preko bilion eura. U sklopu ovog budžeta Evropski parlament je odobrio i novi mehanizam koji se odnosi na podršku vladavine prava i korišćenje evropskih fondova. Pored toga, poslednji budžet podrazumijeva i dodatan plan za osiguravanje novih izvora prihoda u budžet Evropske unije. Međutim, na koncu usvajanja ovakvog budžeta Mađarska i Poljska su se protivile odluci da vladavina prava predstavlja uslov za pristup novcu iz budžeta Evropske unije koji ovaj put obuhvata paket oporavka izazvanih pandemijom virusa korona. Međutim, i pored toga budžet je usvojen na način i kako je predložen.

Čijenica je da će iz godine u godinu, zavisno od određenih reformi unutar Evropske unije ili eventualnog proširenja, budžet sve više korigovati u pravcu donesenih promjena. Međutim, izgled budžeta Evropske unije zavisiće i od kretanja na svjetskoj političkoj sceni.

2.5.2 Harmonizacija poreza

Harmonizacija poreza u osnovi znači poresko usklađivanje. Ona označava koordinaciju poreskih sistema država članica Evropske unije. Prethodno navedeno neophodno je zbog postojanja ili izbjegavanja nacionalnih poreskih mjera koje u pravilu mogu negativno uticati na funkcionisanje zajedničkog tržišta. Tačnije, može negativno uticati na funkcionisanje zajedničkog tržišta koje se ogleda u slobodnom kretanju robe, usluga i kapitala i koje kao takvo mogu narušiti konkurenčiju.

Ugovorom o Evropskoj uniji definisane su određene pravne norme koje se upravo odnose na harmonizaciju poreza. Prema prethodno navedenim normama, svaka država članica ima pravo zadržati vlastiti poreski sistem. Pored toga, moguće je i uvesti odredene nove poreske politike uz obavezu usklađivanja istih sa odlukama Evropske unije. Evropska unija je definisala nekoliko posebnih direktiva o harmonizaciji određenih poreza. Samim tim postignuta je djelimična harmonizacija direktnih poreza. Nakon toga došlo je i do harmonizacije sistema indirektnih poreza, odnosno PDV-a i akciza. Pravna osnova za usklađivanje indirektnog oporezivanja definisana je članovima 90. i 93. Ugovora o Evropskoj uniji. Prethodno navedenim članovima poreska diskriminacija, koja bi na direktni ili indirektni način pogodovala nacionalnim proizvodima na štetu proizvoda iz drugih država zemalja članica, regulisana je upravo navedenim članovima Ugovora gdje se striktno definiše harmonizacija poreza na promet, akciza i drugih indirektnih poreza. Efekti primjene prethodno navedenih članova postali su evidentni 70-tih godina prošlog vijeka kada su višefazni porezi na promet, koji nisu garantovali poresku neutralnost, zamjenjeni porezom na dodatnu vrijednost (PDV). Na taj način osigurala se primjena PDV-a na iste transakcije u svim zemljama članicama Evropske unije. Definisano je da zemlje članice primjenjuju standardnu stopu PDV-a koja ne može biti niža od 15% i jednu ili dvije stope koje su snižene i koje ne mogu biti niže od 5%. Zajednička politika vezana za akcize uvedena je 1993. godine koja se odnosi na promet duvanskih proizvoda, alkohola i energetika. To je dovelo do bolje usklađenosti između stopa akciza i njihove strukture, ali i kretanja dobara koja se oporezivaju po

osnovu akciza između zemalja članica. U konačnom je postignut i dogovor o saradnji poreskih uprava između zemalja članica.

U Evropskoj uniji oporezivanje dohotka se u najvećem dijelu nalazi u okviru nacionalne politike zemlje, dok se zajednička politika u najvećem dijelu odosi na indirektne poreze koji utiču na cijelokupno funkcionisanje zajedničkog tržišta, posebno u području kretanja roba i pružanja usluga. Budući da su nacionalni porezi u najvećem dijelu u nadležnosti država članica Evropske unije, gotovo da je nemoguće u potpunosti postići harmonizaciju cijelokupnog sistema. U prilog tome ide činjenica proširenja Evropske unije. Iako je u određenom dijelu ipak došlo do uvođenja zajedničkog tržišta i dijelom ekonomske i monetarne unije, može se reći da u Evropskoj uniji ipak ne postoji sveobuhvatna zajednička poreska politika. Prethodno navednoj tezi ne ide u prilog ni čvrst stav zemalja članica koji se ogleda u zajedničkoj tendenciji da poreski sistem treba da prestavlja osnovno obilježje nacionalnih suveriniteta svake zemlje ponaosob. Samim time zemlje članice nerado prebacuju nacionalne nadložnosti poreske politike na nadležnosti Evropske unije.

Pored toga, u Evropskoj uniji kada je riječ o harmonizaciji oporezivanja princip odlučivanja još uvijek je veoma složen. Naime, neohodan je konsenzus za donošenje odluka o principima oporezivanja u Evropskoj uniji. Neophodno je izvršiti konsultacije sa Evropskim parlamentom i Ekonomskim i socijalnim odborom i da nakon toga Komisija uputi prijedlog Savjetu, koji potom jednoglasno odlučuje o navedenim prijedlozima.

3 FISKALNA KONSOLIDACIJA

Osnovu makroekonomske stabilnosti predstavlja uravnotežen budžet. Međutim, ono što je u novije vrijeme zajednička karakteristika velikom broju razvijenih, ali i manje razvijenih zemalja, jeste sklonost ka stvaranju sve većeg budžetskog deficita. Užurban rast deficita nije pravilo koje se u novije vrijeme dešava samo u periodu recesije, već postaje pravilo i u vremenu ekspanzije. Tako dolazi i do naglog rasta duga što veliki broj zemalja dovodi do prezaduženosti u odnosu na njihove fiskalne kapacitete. Prethodno navedeno predstavlja osnovni uzrok za pristupanje zemlje postupku fiskalne konsolidacije javnih finansija.

Za kontrolisan deficit država treba da prilagodi državnu potrošnju državnim prihodima. Postojanje deficita, kao što je prethodno navedeno, dovodi posredno i do povećane zaduženosti države. Ukoliko zbog toga javni dug postane neodrživ, odnosno ukoliko postane sve teže obezbijediti sredstva za finansiranje deficita, dolazi do fiskalne nestabilnosti zemlje.

Kada vlada u jednoj godini troši više nego što dobija od poreza i drugih prihoda, javlja se budžetski deficit koji se obično zove fiskalni deficit (Stiglitz, 2006). U takvim situacijama neminovno se javlja potreba za fiskalnom konsolidacijom javnih finansija zemlje, odnosno izradom svojevrsnog programa fiskalne konsolidacije. Postoje mnogi razlozi nastanka deficita. Ukoliko iz bilo kojeg razloga dođe do smanjenja poreza, a u isto vrijeme ne dođe do smanjenja rashoda, tada neminovno dolazi do rasta deficita koji, ukoliko ne bude nivelisan na neki drugi način, može da ugrozi fiskalnu stabilnost zemlje.

S obzirom da je proces fiskalne konsolidacije relativno novijeg datuma, tako i ne postoji tačna definicija iste. U najširem, fiskalna konsolidacija zemlje podrazumijeva sveubuhvatan proces smanjenja budžetskog deficita u cilju uravnoteženja, kako javnih prihoda tako i javnih rashoda. Ovaj postupak najčešće se odvija kroz primjenu povećanja prihoda ili smanjenja rashoda, s tim da jedna od navedenih mjera u tom procesu nerijetko bude dominantna. Uspješne fiskalne konsolidacije nerijetko su rezultat provođenja kombinovane metode konsolidacije, najčešće prvenstvenog smanjenja rashoda i povećanja prihoda. Pored smanjenja deficita cilj kojem se teži u samom procesu konsolidacije jeste i smanjenje učešća javnog duga u BDP-u.

Različiti autori na različite načine definišu fiskalnu konsolidaciju. Heylen i Everaert kažu da fiskalna konsolidacija predstavlja značajno unapređenje finansijskog bilansa opšte vlade

smatrajući da uspešna fiskalna konsolidacija podrazumjeva da se ciklično prilagođen primarni bilans poboljša za najmanje 2 procentna poena u dvije uzastopne godine.

Konsolidovanje javnih finansija nije samo sebi svrha. Ono bi trebalo da bude konstantan proces koji ima za rezultat dugoročno stabilne javne finansije. U konačnom, uravnoteženje javnih finansija i održiv nivo javnog duga su osnovna pretpostavka za ekonomski rast, ali i jedan od uslova za ublažavanje ekonomskih šokova nastalih kao posljedica povremenih cikličnih oscilacija. Prethodno navedeno se posebno odnosi na ekonomije sa nižim stepenom razvoja koje se međusobno razlikuju po osnovnim makroekonomskim karakteristikama i fiskalnim kapacitetima zemlje.

Pristup fiskanoj konsolidaciji zemlje podrazumijeva i određivanje razdoblja konsolidacije. U tom smislu prisutne su jednogodišnje ili kako se još u literaturi nazivaju „hladani tuševi” (eng. cold shower) i višegodišnje ili postepene konsolidacije (egl. gradual consolidation). Razdoblje fiskalne konsolidacije predstavlja period od godine u kojoj se ciklički prilagođeni primarni budžetski saldo poboljšao za minimum 1,5% BDP-a ili period od 3 uzastopne godine u kojima se ciklički prilagođeni primarni deficit nije pogoršao za više od 0,5% BDP-a (Alesina & Ardagani, 2009 & Mirdala, 2013).

Na osnovu krajnjih rezultata koje fiskalna konsolidacija može da ima na budžetski saldo i javni dug ona se može proglašiti kao uspješna i neuspješna fiskalna konsolidacija. Ukoliko se ostvari pozitivan efekat na BDP može se reći da je fiskalna konsolidacija imala ekspanzivan karakter.

Generalno, uspješna fiskalna konsolidacija je ona koja obezbijedi da se:

1. U trogodišnjem razdoblju nakon konsolidacije ciklički prilagođen primarni deficit u prosjeku smanji za minimalno 1,5% ispod svoje vrijednosti u godinama konsolidacije ili
2. Ukoliko je tri godine nakon konsolidacije omjer javnog duga u BDP-u minimalno smanji za 5% omjera u godini konsolidacije.

U konačnom, smatra se da je fiskalna konsolidacija ekspanzivna ukoliko je prosječna stopa rasta BDP-a u periodu konsolidacije i dvije godine nakon toga perioda veća od prosječne stope rasta na početku razdoblja fiskalne konsolidacije (Alesina & Ardagana 2009 & Mirdala 2013).

Posljedice svjetskih ekonomskih kretanja imaju najveći uticaj na male otvorene ekonomije. One zbog svojih kapaciteta ne mogu znatno da utiču na kretanje svjetske ekonomije, ali negativne posljedice i te kako osjećaju. Najbolji primjer za to može se vidjeti po uticaju krize iz 2008. godine i njenim posljedicama na zemlje Zapadnog Balkana i pojedinim članicama Evropske unije.

Navedene posljedice najlakše je uočiti ukoliko postoji značajno pogoršanje primarnog budžetskog salda u godini nakon krize. Takođe, period krize karakterističan je i po značajnom rastu javnog duga. Sve prethodno navedeno opredjeljuje zemlje za pokretanje postupka fiskalne konsolidacije. Ipak, pokretanje postupka fiskalne konsolidacije ne garantuje uvijek pozitivne rezultate. Zavisno od pristupa konsolidaciji različiti su i efekti iste.

Analize fiskalne konsolidacije u pojedinim zemljama Evropske unije pokazuju dugoročno pozitivan uticaj fiskalne konsolidacije na ekonomski rast (studije slučaja u Portugalu, Španiji i Velikoj Britaniji), dok studije slučaja u Austriji i Belgiji ukazuju na negativne efekte (Kleis & Moessinger, 2016).

U konačnom, fiskalna konsolidacija može imati različit uticaj na ekonomski rast. Ona u najvećem dijelu zavisi od trenutnog stanja ekonomije zemlje, vrste instrumenata koji se koriste prilikom provođenja iste i ekonomske i političke okolnosti u kojima se ona provodi.

Pojedina istraživanja su pokazala da, fiskalne konsolidacije koje se zasnivaju na strani rashoda u budžetu su mnogo efikasnije od onih koje se oslanjaju na prihodovnu stranu budžeta (Maroto & Mulas- Granados, 2007). Konsolidacije koje se provode povećanjem prihoda mogu biti uspješne ukoliko je početni udio poreskih prihoda u BDP-u relativno nizak i ako se porast događa postepeno (Tsibouris & dr., 2006). Mjere koje su usmjerene ka ograničavanju dugoročne potrošnje šalju signal finansijskim tržištima o održivosti javne potrošnje (Cottarelli & Vinals, 2009).

Rezultati istraživanja se takođe razlikuju i kada su u pitanju ekonomski uslovi zemlje u kojoj se provodi konsolidacija. Iskustva pokazuju da su fiskalna prilagođavanja uspješnija ako se provode za vrijeme ili neposredno nakon razdoblja recesije (Drazen & Grilli, 1993), odnosno da su efekti veći. Međutim, najveći broj istraživanja upućuje na to da je pravo vrijeme za konsolidaciju vrijeme ekspanzije (Von Hagen & Strauch, 2001).

Koliko je bila uspješna fiskalna konsolidacija u zemljama Evropske unije i CEFTA zemljama, kakve je imala efekte i da li je imala ekspanzivan karakter pokazaće se na osnovu rezultata analize u narednom poglavlju disertacije.

Zajednička osobina kod većine programa fiskalne konsolidacije je prethodno brzi rast javne potrošnje koji je u određenom momentu doveo do fiskalne neravnoteže. Pored toga, često se dešavalo da su ekonomske krize imale upravo za posljedicu i fiskalne krize.

Programi fiskalne konsolidacije podrazumjevaju preuzimanje brojne teške korake i eventualne posljedice koje se najčešće manifestuju u katkom roku. Međutim, svako odlaganje sproveđenja nužne fiskalne konsolidacije dovešće do toga da njeni troškovi naknadno dodatno porastu.

3.1 Teorijski aspekti fiskalne konsolidacije

Osnovni cilj fiskalne konsolidacije usmjeren je ka smanjenju budžetskog deficitia i uravnoteženje bužeta države u fiskalnoj godini. Fiskalna prilagođavanja direktno su određena politikom mjera štednje, odnosno smanjenja strane rashoda državnog budžeta.

U cilju smanjivanja fluktuacija poslovnog ciklusa djelimično mogu pomoći tzv. automatski stabilizatori. Automatski stabilizatori predstavljaju prvu liniju odbrane, ali kao takvi sami po sebi nisu dovoljni za održavanje potpune stabilnosti. Dakle, automatski stabilizatori ne mogu u potpunosti otkloniti prouzrokovane poremećaje. Na ukupno smanjenje poremećaja u potpunosti mogu da utiču samo instrumenti monetarne i fiskalne politike. Kada se u određenoj integraciji iscrpe sve mogućnosti monetarne i fiskalne politike i kada određena zemlja u okviru integracije ima problem sa povećanim dugom ili deficitom, tada je istoj neophodna sveobuhvatna fiskalna konsolidacija.

Teorijski dokazi za ekspanzivno djelovanje fiskalne konsolidacije odnose se na dva kanala uticaja: kanal bogatstva i kanal povjerenja. Smanjenje javnih rashoda koje se percipira kao trajno, prouzroковаće efekat bogatstva. Naime, s obzirom na smanjene rashode, tržišni akteri očekuju da će i porezi u budućnosti biti niži, što povećava bogatstvo privatnog sektora (Alesina & Perotti, 1997). Prema tome, fiskalna konsolidacija koja se postiže trajnim smanjenjem javne potrošnje povećava privatnu potrošnju, uz određene uslove. Osnovni uslov predstavlja stanje nivoa javnog duga na početku razdoblja konsolidacije u odnosu na trogodišnje razdoblje prije konsolidacije. U pravilu, što je veći javni dug u razdoblju prije konsolidacije, veća je i vjerovatnoća uspjeha fiskalne konsolidacije (Alesina & Ardagna, 2009).

Drugi kanal putem kojeg je moguće pratiti uticaj fiskalne konsolidacije odnosi se na premiju rizika. U slučaju zaduživanja u inostranstvu visoko zadužene zemlje plaćaju premiju rizika. Zbog toga, promjena fiskalne politike može imati značajne efekte na kamatu stopu, imajući u vidu mogućnost smanjenja rizika, a samim tim i premija. Dobar primjer predstavlja postojanje višestrukih neravnoteža (Alesina, 2010). Naime, ukoliko postoji neravnoteža koju

karakteriše visok budžetski deficit, koji preko visokih kamata na javni dug onemogućava postizanje fiskalne održivosti, tada je visoka premija rizika opravdana. U suprotnom, niža premija rizika obezbijeđuje nižu kamatnu stopu i samim tim lakše postizanje budžetske ravnoteže. Zbog toga, smanjenje budžetskog deficita može doprinijeti promjeni stanja ekonomije. Samim tim, kanal povjerenja može stimulisati sve one komponente agregatne tražnje koje su osjetljive na promjenu kamatne stope, pogotovo investicije. I u ovom slučaju važna je početna visina javnog duga.

3.2 Instrumenti fiskalne konsolidacije

Za adekvatnu procjenu primjene neophodnih instrumenata u fiskalnoj konsolidaciji potrebno je procijeniti i veličinu kratkoročnih fiskalnih multiplikatora. Mnogobrojna istraživanja pokazuju da veličina fiskalnog multiplikatora zavisi o zemlji, njenom poslovnom ciklusu, vremenskom razdoblju, ali i posebnim okolnostima uključujući monetarne i devizne režime, stepen integracije i nivo otvorenosti, kao i od metodologije koja se koristi za njihovu procjenu. Osim toga, trenutni uticaji i određeni kumulativni efekti fiskalnih šokova se mogu razlikovati. Množitelji mogu biti čak i negativni - fenomen koji se naziva "kontracionisanje fiskalnih ekspanzija" (Estevao & Samake, 2013). U tom smislu, fiskalne institucije i fiskalna pravila mogu biti od pomoći u povećanju vjerodostojnosti. Dugoročno gledano, bolji institucionalni okviri omogućavaju dobar put fiskalnoj politici (Sutherland, Hoeller & Merola, 2012).

U cilju stabilne fiskalne politike, alati sa kojima fiskalna politika može da upravlja su najčešće porezi, izdaci, javni dug i budžet. Prethodno navedeni alati svojom primjenom mogu da, zavisno od potrebe, podstaknu ili ograniče određena ekonomska dešavanja. Promjene stopa poreza mogu u znatnom da utiču na fiskalnu konsolidaciju. Pored toga, u cilju konsolidovanja javnih finansija, ograničavanje rasta određenih izdataka predstavlja takođe značajan instrument za promjenu toka fiskalne politike. Upravljanje javnim dugom u većini zemalja predstavlja važan instrument u vođenju fiskalne politike. Ukoliko javni dug ne pretenduje da ugrozi funkcionisanje države, koristi se kao važan instrument pri osiguranju likvidnosti sredstava u određenom momentu. U cilju vođenja stabilne fiskalne politike veoma je važno adekvatno upravljanje politikom budžeta. U tom smislu važnu ulogu ima kontraciclična politika budžeta koja se još naziva neuravnotežena politika budžeta. Neuravnoteženi budžet u toku depresije podrazumijeva povećanje deficit-a. Ukoliko se procijeni da je neophodno, država može nastali deficit finansirati putem zaduživanja.

Suprotno od toga, ukoliko se fiskalna godina završila sa suficitom u idealnim okolnostima bilo bi očekivano smanjenje duga. Rezultati pojedinih fiskalnih konsolidacija pokazuju da viškovi u budžetu imaju deflatorni efekat na nacionalni dohodak, dok deficiti budžeta imaju tendenciju rasta. Na ovaj način jasno se stavlja do znanja da budžet nudi mnoštvo mogućnosti u kreiranju i viđenju fiskalne politike. Međutim, veoma je teško u potpunosti pravovremeno predvidjeti recesiju ili inflatorni šok.

Veoma važan segment vodenja fiskalne politike predstavlja poreska politika. Jedan od instrumenata za vođenje fiskalne politike predstavlja i prilagođavanje strukture poreskih stopa, budući da dati porezi definišu visinu raspoloživog dohotka. Očekivanja od poreske politike u toku depresije su da poreska politika podstiče privatnu potrošnju i investicije, dok bi tokom inflacije bilo neophodno smanjenje potrošnje i investicija. Pored prethodno navedenog, za vođenje stabilne dugoročne politike neophodan je čitav niz dodatnih instrumenata.

Jedan od značajnih instrumenata kojim se kreira fiskalna politika pored deficit-a jeste svakako zaduživanje. Zavisno od oblika zaduživanja (krediti, obveznice i druge hatrije od vrijednosti) zavise i efekti fiskalne konsolidacije. Naime, zaduživanje putem prodaje obveznica i hartija od vrijednosti smanjuje potrošnju i privatne investicije. Najefikasnije zaduživanje u bankarskom sistemu predstavlja zaduživanje ukoliko banke posjeduju višak gotovinskih rezervi.

Pored prethodno navedenog, javna potrošnja predstavlja važan instrument za podsticanje proizvodnje, rasta prihoda, ali i dodatnog zapošljavanja. Neophodno je na odgovoran i efikasan način vršiti prikupljanje i raspodjelu sredstava. Upravljanje javnim finansijama predstavlja jedan od ključnih instrumenata vladine politike koji se realizuje putem nacionalnog budžeta. Kao mjeru koja bi obezbijedila garanciju javne potrošnje određeni ekonomisti ističu jačanje mjera socijalnog osiguranja (penzije, subvencije nezaposlenosti, osiguranja i dr.). Na taj način osigirala bi se povećana potrošnja tokom depresije. Upravljanje javnim izdacima je veoma važna funkcija u cilju obezbjeđenja stabilne fiskalne discipline, raspodjele sredstava u skladu sa definisanim prioritetima i efikasno pružanje usluga.

Rezultate fiskalne konsolidacije u osnovi određuje izbor instrumenata (povećanje posebnih poreza ili smanjenje u određenim oblastima potrošnje i sl.).

Instrumenti fiskalne konsolidacije mogu se rangirati prema efektima (kratkoročni i dugoročni rast) i raspodjeli dohotka. Na osnovu ovih temeljnih rangiranja mogu se definisati i pojedinačni paketi instrumenata koji imaju za cilj uspješnu fiskalnu konsolidaciju zemlje u kojoj se ista provodi. Izbor

instrumenata fiskalne konsolidacije zavisiće najčešće od osnovnih makroekonomskih pokazatelja svake zemlje.

Ono što se nikada ne može sa sigurnošću predvidjeti jeste kako će se i na koji način odabrani instrument za fiskalnu konsolidaciju manifestovati i u konačnom kakve će efekte imati. U tom pogledu, problem predstavlja izbor alata koji je vlada jedne zemlje u poziciji da koristi. Jedan od instrumenata za efikasno i trenutno djelovanje u cilju fiskalne konsolidacije predstavlja uvođenje "automatskih stabilizatora". Prethodno navedeni stabilizatori koriste se na način da kratkoročno djeluju na određene ekonomske šokove. Jedan od primjera za to je u slučaju pada zaposlenosti. Ukoliko dođe do pada zaposlenosti država kao stabilizator uključuje povećanje isplate nezaposlenima. Na taj način povećava se raspoloživi dohodak. Međutim, ovi stabilizatori nemaju snagu da u potpunosti determinišu fiskalnu politiku, ali u datim okolnostima mogu da zaustave nagle procese.

3.3 Ciljevi fiskalne konsolidacije

Zavisno od okolnosti u kojima se određena zemlja nalazi, fiskalna politika ima čitav niz ciljeva kojima teži pokrećući proces fiskalne konsolidacije. Osnovni cilj svake fiskalne konsolidacije je stabilizacija javnih finansija, odnosno suočenje deficita i javnog duga na fiskalno prihvatljiv nivo. Međutim, šta je to fiskalno prihvatljiv nivo? Naime, nezavisno od Maastrichtom propisanih fiskalnih pravila koja predstavljaju određenu mjeru kada je u pitanju fiskalna stabilnost, postoje zemlje koje se lakše nose sa višim nivoom deficita od zemalja koje se teže bore i sa nižim nivoom deficita. Osnovna razlika između tih zemalja ogleda se u stepenu ekonomske razvijenosti.

Optimalna alokacija ekonomskih resursa, kao jedan od fiskalnih ciljeva, ima za cilj da oblikuje fiskalnu politiku u cilju povećanja ukupne efikasnosti koncesija. U cilju obezbijeđenja prethodno navedenog, neophodno je ulaganje u ono što će osigurati maksimalan broj zaposlenih na teritoriji na koju se fiskalna konsolidacija odnosi. Pored toga, za stabilne javne finansije neophodno je uspostaviti ili bar težiti pravilnoj raspodjeli bogatstva i dohotka. Za stabilnu fiskalnu politiku neophodno je i težiti ka cilju koji se odnosi na održavanje stabilnosti cijena. Međutim, najvažniji cilj fiskalne politike generalno je postizanje i održavanje pune zaposlenosti. Na taj način omogućava se postizanje svih drugih ciljeva koji imaju uticaj na fiskalnu politiku uopšte. Puna zaposlenost osigurava pozitivan smijer kretanja poreske strukture. U najširem, cilj fiskalne

konsolidacije je smanjenje budžetskog deficitia i uravnoteženje državnog budžeta, kako u godini konsolidacije, tako i u narednim fiskalnim godinama. Zavisno od stanja ekonomije i javnih finansija zemlje, nekada je dovoljno obezbijediti samo uspješnu fiskalnu konsolidaciju, a nekada je neophodno da fiskalna konsolidacija ima i ekspanzivni karakter kako bi zaustavila negativne posljedice po javne finansije zemlje u kojima se fiskalna konsolidacija provodi, odnosno kako bi imala dugoročno pozitivne efekte.

3.4 Kriterijumi uspješnosti fiskalne konsolidacije

Kao rezultat odgovora na veliku ekonomsku krizu 2008. godine Evropske unija i CEFTA zemlje su imale problem sa prekomjernim deficitom i dugom. Pored Evropske unije i CEFTA zemalja čitav svijet se suočio sa fiskalnom neravnotežom različitih razmjera.

Postoji niz načina za provođenje uspješne i ekspanzivne fiskalne konsolidacije. Fiskalna konsolidacija koja se provodi trajnim smanjenjem javne potrošnje u konačnom povećava privatnu potrošnju, ali uz određene uslove. Prvi uslov odnosi se na visinu javnog duga na početku perioda konsolidacije, u odnosu na trogodišnje razdoblje prije konsolidacije. U pravilu, što je veći rast javnog duga u razdoblju prije konsolidacije, veća je i vjeravatnoća uspjeha fiskalne konsolidacije po osnovu navedenog kriterijuma (Alesina & Ardagna, 2009). Fiskalna konsolidacija je uspješna ako se u trogodišnjem razdoblju nakon konsolidacije ciklički prilagođeni primarni deficit u prosjeku smanjio za minimalno 1,5% ispod svoje vrijednosti u godini konsolidacije ili ako je tri godine nakon konsolidacije omjer javnog duga u BDP-u minimalno 5% niži od omjera u godini konsolidacije (Alesina & Ardagna, 2009 & Mirdala, 2013). Pojedini autori smatraju da je neophodno smanjenje primarnog bilansa i do 2%.

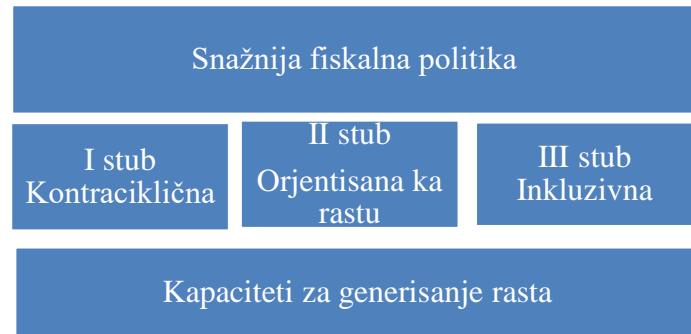
Kao što je prethodno navedeno, veće efekte fiskalne konsolidacije po osnovu smanjenja duga realnije je očekivati ukoliko je u razdoblju prije konsolidacije udio javnog duga u BDP-u bio relativno visok. Dakle, efekti postupka fiskalne konsolidacije su veći u ukoliko je neravnoteža veća.

Postoje različita shvatanja određenih kriterijuma sa svodenje duga i deficitia u realne okvire. Kod donošenja odluka o pokretanju procesa fiskalne konsolidacije može se cijeniti koji je bolji recept: smanjenje poreza ili povećanje potrošnje.

Rigidnost najamnina na tržištu radne snage dovodi do dva efekta (Alesina & Ardagna, 2012). Prvi efekat označava porast zaposlenosti, a samim tim i dohotka i potrošnje, a drugi smanjenje bogatstva privatnog sektora koje se događa zbog porasta poreza diskontovanog na sadašnju vrijednost. Ukoliko tržište obuhvata veliki udio kreditno-ograničenih subjekata, dominantan će biti prvi efekat. Ukoliko su ipak sadašnja vrijednost poreza i visina duga visoke, dominantan će biti drugi efekat.

Prethodno navedeni model objašnjava pozitivnu korelaciju između šoka javne potrošnje i promjene u privatnoj potrošnji u situaciji kada visina duga nije visoka i negativnu koreaciju kada je prisutan problem previsokog javnog duga. Međutim i povećanje poreza ima dva različita uticaja na privatnu potrošnju. Rast poreza smanjuje rapolozivi dohodak, a samim tim i potrošnju. Međutim, ukoliko rashodi nemaju tendenciju rasta navedeno povećanje poreza osigurava smanjenje poreza u narednom periodu.

Pojedini autori tvrde da bi se u kriznim razdobljima trebala provoditi ekspanzivna fiskalna politika koja bi se finansirala iz duga. Na taj način došlo bi do povećanja ekonomskog rasta. Nasuprot prethodno navedenom, autori poput Cochrane (2011) ili Reinhart i Rogoff (2010) između ostalog ukazuju da viši nivo javnog duga značajno smanjuju ekonomske performance. Upravo iz tog razloga smatraju se da treba dati prednost politici štednje. Istraživanja pokazuju različite rezultate kada je riječ o argumentu štednje kao kriterijumu fiskalne konsolidacije. Naime, sve finansijske krize, pa i trenutna kriza izazvana pandemijom korona virusa, dovode do globalne recesije. Takve okolnosti neminovno navode na dilemu- da li voditi politiku štednje ili određenim stimulativnim mjerama podstaći rast. U konačnom, teško je dati konkretan odgovor na ovo pitanje. Međutim, istraživanja pokazuju da su stimulativne mjere ipak bile češći put u savladavanju finansijskih kriza. Ipak, takvi postupci u kraјnjem mogu da dovedu do užurbanog rasta javnog duga i deficit-a. Iz tog raloga, u doba velikih ekonomskih šokova, neophodno je snažnije aktivirati fiskalnu politiku. To ne znači da fiskalna politika treba da ima neograničenu ulogu. U stabilnim vremenima neophodno je oslanjati se na automatske stabilizatore, dok u nestabilnim vremenima fiskalna politika treba da bude asimetrična u odnosu na ekonomske cikluse. Odnosno, da je ekspanzivna u nestabilnim vremenima i restriktivna u stabilnim. Na taj način stvorili bi se uslovi za stabilne javne finansije svake zemlje.

Izvor: International Monetary Fund, (2017). A Greater Role for Fiscal Policy - Achieving More with Less. Fiscal Monitor, April.

Grafikon 7: Koncept snažnije fiskalne politike

4 EFEKTI FISKALNE KONSOLIDACIJE ZEMALJA ČLANICA

Kao što je prethodno navedeno, sa pravom se može postaviti pitanje da li su mjere štednje imale pozitivne rezultate u savlađivanju posljedica ekonomske krize 2008. godine. Kriza 2008. godine trajala je više nego što su ekonomisti očekivali, što je imalo za rezultat kreiranje plana pomoći pojedinim, krizom najzahvaćenijim zemljama kroz donošenje Odluke o kreiranju Evropskog stabilizacionog mehanizma kojom je definisan plan pomoći najugoženijim zemljama. Evropski stabilizacioni mehanizam imao je za cilj obezbjeđenje zajmova zemljama članicama sa finansijskim teškoćama naredne tri godine. Pored toga, postupak oporavka od protekle krize opredjelio je zemlje članice Evropske unije za štednju kroz istovremeno potpunu primjenu fiskalnih pravila. Rezultati primjene mjera štednje kao odgovor na krizu u konačnom nisu dali očekivane efekte pri savlađivanju posljedica od iste što ide u prilog Kejnsovoј tvrdnji o primjeni štednje i njenim pozitivnim efektima samo u vrijeme prosperita zemlje. U tom smislu, važno je konstantno se pridržavati pravila o deficitu i javnom dugu kako bi ekonomija zemlje u vremenima krize bila u mogućnosti adekvatno odgovoriti na istu.

Isti stav o mjerama štednje zastupa i nobelovac Joseph Stiglitz, jedan od najvećih svjetskih ekonomista, smatrajući da su mjere štednje ozbiljna prijetnja produbljivanja ekonomske krize, kao što je to u stvari bio i slučaj sa Grčkom. I bivši Predsjednik SAD-a Barak Obama svojevremeno je zastupao stav da su mjere štednje jedan od razloga sporog ekonomskog rasta Evrope. Najbolji primjer za to je svakako slom Grčke ekonomije. Primjena mjera štednje nakon toga je, prema preporuci Evropske komisije, Međunarodnog monetarnog fonda i Evropske centralne banke, trebala da poboljša ekonomsku poziciju zemlje i poveća ekonomski rast. S obzirom na preporuke zvaničnih institucija ovo je trebalo da omogući stabilnu ekonomiju Grčke. Mjere štednje ogledale su se kroz smanjenje plata, produžetak radnog vremena bez povećanja plata i privatizaciju državnih firmi. Povećanje BDP-a bio je rezultat smanjenja troškova u okviru javnog sektora. Prethodno navedene mjere u prvom koraku imale su za rezultat skroman ekonomski rast koji se kratko zadržao. Međutim, pojedini grčki bankari ocjenjuju mjeru rasta BDP-a kao katastrofalne s obzirom na mnogobrojne domino efekte. Efekti su se ogledali kroz smanjenje potrošnje koja je nastala kao posljedica smanjenja plata što je dovelo do slabljenja kupovne moći stanovništva. U konačnom, smanjenje potrošnje je i dovelo do tzv. domino efekta, jer je uzrokovano smanjenje tražnje, što je dalje uticalo na manje prihode preduzeća i generalno smanjenje proizvodnje.

Analize pokazuju različita iskustva prilikom samog procesa fiskalne konsolidacije, ali i različite konačne efekte. U osnovi efekti fiskalne konsolidacije su različiti i različito utiču na javne finansije zemlje. Ukoliko u samom procesu fiskalne konsolidacije dođe do smanjenja javnih rashoda i povećanja poreza isto može uticati na smanjenje nivoa agregatne tražnje. Prema Kejnjzijanskoj teoriji, niži nivo aggregatne tražnje utiče na sporiji ekonomski rast. Međutim, isti u budućnosti može da posluži kao dobra osnova za brži i sigurniji rast.

Većini programa fiskalne konsolidacije prethodio je užurban rast javne potrošnje koji je narušavao fiskalnu ravnotežu. To je u osnovi uzrok nastanka deficit-a. Sama pojava ekonomskih kriza za posljedicu ima potrebu za uravnoteženjem javnih finansija, odnosno za fiskalnom konsolidacijom. To je upravo i pokazala analiza uspješnosti fiskalne konsolidacije u zemljama Evropske unije, ali i u CEFTA zemljama. Analiza je pokazala da je najčešća potreba za fiskalnom konsolidacijom u zemljama Evropske unije i CEFTA zemljama uočena upravo nakon velike ekonomske krize 2008. godine. Međutim, program fiskalne konsolidacije u osnovi podrazumijeva preduzimanje brojnih "bolnih mera" i nekada teške posljedice. Prethodno navedeno odnosi se posebno na mjere koje se donose na kratak rok i koje u prvom koraku, ukoliko se zemlja nalazi u teškom stanju, mogu da budu i negativne. Takve mjere često nemaju političku podršku u datom trenutku.

Koliko god sam proces fiskalne konsolidacije bio težak ili, za početak, imao negativne posljedice, svako odlaganje programa fiskalne konsolidacije može dovesti do znatno većih problema u budućnosti. Odnosno, odlaganje fiskalne konsolidacije ne može u naknadnom periodu da izbjegne istu osim što može da ima veoma skupe posljedice. Prethodno navedeno ogleda se u znatno većim troškovima fiskalne konsolidacije.

Da bi ocijenili sprovedenu fiskalnu konsolidaciju različitih regionalnih integracija, neophodno je analizirati fiskalne konsolidacije svih zemalja pojedinačno u okviru predviđene integracije. U nastavku je analizirana fiskalna konsolidacija zemalja prema sljedećem postupku:

1. Metode konsolidacije,
2. Uspješnost konsolidacije i
3. Ekspanzivnost konsolidacije.

Zavisno od vrste fiskalne konsolidacije, odnosno od metoda koje se primjenjuju prilikom sprovodjenja iste, zavise i krajnji efekti. Dakle, efekti fiskalne konsolidacije mogu biti različiti.

Smanjenje javnih rashoda i povećanje poreza može dovesti do smanjenja agregatne tražnje. Od nivoa agregatne tražnje zavisiće i nivo ekonomskog rasta. Smanjenje zaposlenosti, kao jedna od mjera, dovešće do rasta stope nezaposlenosti. Dalje, smanjenje socijalnih transfera dovešće do lošijeg položaja socijalno ugroženih kategorija. Pored uspješnosti fiskalne konsolidacije poželjni su i efekti ekspanzivnosti, budući da ukoliko se fiskalnom konsolidacijom obezbijedi i ekspanzivan rast efekti fiskalne konsolidacije imaju dugoročno veće efekte i dugoročno osiguravaju stabilne javne finansije.

4.1 Primjena metoda fiskalne konsolidacije

Prije određivanja metoda fiskalne konsolidacije neophodno je definisati vremenski period u kome će biti posmatrani svi neophodni elementi za određivanje postupka konsolidacije. U ovoj doktorskoj disertaciji analiziran je period od 2000-2020. godine. Analiza na uzorku od 20 godina daje jasnu sliku da li je u navedenom periodu bilo potrebe za fiskalnom konsolidacijom zemlje ili ne i u kojim okolnostima.

Postoje razna mišljenja o samom pojmu fiskalne konsolidacije, ali i metodama provođenja iste. Tako na primjer, pojedini autori ističu da je osnov za provođenje fiskalne konsolidacije usklađenost monetarne i fiskalne politike. Odnosno, prilikom fiskalne konsolidacije neophodno je omogućiti nezavisnost monetarne politike kako bi se na taj način izbjegla monetizacija budžetskog deficit-a (Jakšić, 2013).

Kako je sam proces fiskalne konsolidacije novijeg datuma, tako do sada nema opšteprihvaćene definicije fiskalne konsolidacije. Brojni autori determinišu fiskalnu konsolidaciju na različite načine. Prema Heylen i Everaert, fiskalna konsolidacija predstavlja značajno unapređenje finansijskog bilansa opšte vlade. Prema prethodno navedenim autorima, fiskalna konsolidacija se smatra uspješnom ukoliko se ciklično prilagođen primarni bilans poboljša za najmanje 2 procentna poena u dvije uzastopne godine. Prema Alesini i Ardagani fiskalna konsolidacija se smatra uspješnom ukoliko se ciklično prilagođen primarni bilans popravi za najmanje 1,5 procentni poen. Što se tiče kriterijuma duga, prema Alesini i Ardagani, fiskalna konsolidacija se smatra uspješnom ukoliko se tri godine nakon započinjanja programa fiskalne konsolidacije učešće javnog duga u BDP-u smanji za najmanje 4,5 procentnih poena.

Prema Kleis i Moessinger fiskalna konsolidacija se smatra uspješnom ukoliko se deficit u toku godine poboljša za 1 ili 1,5 procentni poen. Tsibouris, Maliszevski, Flanagan i Horton fiskalnu konsolidaciju ocjenjuju uspješnom ukoliko se svake godine stanje u primarnom bilansu poboljša. Veliki broj autora smatra da će poboljšanje deficit-a za 1 procentni poen u dvije godine obezbijediti fiskalnu konsolidaciju. Takođe, postoje mišljenja i da će kumulativno poboljšanje od najmanje 2 procentna poena, pod uslovom da u svakoj pojedinačnoj godini poboljšanje iznosi najmanje 0,5 procentna poena, omogućiti fiskalnu konsolidaciju.

Kod određivanja perioda konsolidacije treba imati u vidu da konsolidacije mogu biti jednogodišnje, ili tzv. *hladni tuševi* (eng. *cold shower*) i višegodišnje ili *postepene* konsolidacije (egl. *gradual consolidation*).

Ovo istraživanje odvija se na bazi perioda konsolidacije koji je određen prema definiciji koju su dali Alesina i Ardagana (2009), a koju je kasnije za postranzicijske zemlje prilagodio Mirdala (2013). Dakle, prema prethodno navedenom, razdoblje fiskalne konsolidacije predstavlja onu godinu u kojoj se ciklički prilagođeni primarni budžetski saldo poboljšao za minimum 1,5% BDP-a ili period od tri uzastopne godine u kojima se ciklički prilagođeni primarni budžetski saldo nije pogoršao za više od 0,5% BDP-a.

Na bazi prethodno navedenih kriterijuma u nastavku slijedi određivanje perioda konsolidacije i metode koje su dovele do iste. U narednoj tabeli dat je pregled konsolidacije u zemljama Evropske unije.

Tabela 4: Godina i metod fiskalne konsolidacije u zemljama Evropske unije

RB	ZEMLJE EVROPSKE UNIJE	Zemlja	Godina konsolidacije	Primarni bilans	% učešća prihoda u BDP-u u godini prije konsolidacije	% učešća prihoda u BDP-u u godini konsolidacije	% promjene prihoda	% učešća rashoda u BDP-u u godini prije konsolidacije	% učešća rashoda u BDP-u u godini konsolidacije	% promjene rashoda	FAKTOR KONSOLIDACIJE
1	EVROZONA	Austrija	2012	(2,1)	48,3	49,0	1,5	50,9	51,2	0,6	PRIHOD
2		Belgija	2012	(3,5)	51,0	52,2	2,3	55,3	56,5	2,1	PRIHOD
3		Kipar	2012	(4,2)	36,5	36,4	(0,2)	42,2	42,0	(0,4)	RASHOD
4		Estonija	2009	0,9	36,8	43,7	18,6	39,5	45,8	16,2	PRIHOD
5		Finska	2015	0,3	54,3	54,1	(0,3)	57,3	56,5	(1,4)	RASHOD
6		Francuska	2011	(4,8)	50,0	51,1	2,3	56,9	56,3	(1,0)	PRIHOD+RASHOD
7		Njemačka	2011	1,3	43,8	44,4	1,4	48,1	45,2	(6,0)	RASHOD+PRIHOD
8		Grčka	2009	(15,0)	40,7	38,9	(4,3)	50,8	54,1	6,4	-
9		Irska	2014	(3,3)	34,3	33,9	(1,2)	40,5	3,8	(7,4)	RASHOD
10		Italija	2012	(1,6)	45,6	47,6	4,5	49,2	50,6	2,9	PRIHOD
11		Letonija	2011	(2,8)	36,5	35,6	(2,4)	43,0	38,8	(9,7)	RASHOD
12		Litvanija	2009	(6,6)	33,8	34,3	1,6	37,0	43,7	17,9	PRIHOD
13		Luksemburg	2011	0,4	43,8	43,2	(1,5)	44,2	42,6	(3,8)	RASHOD
14		Malta	2016	0,6	37,2	36,8	(0,9)	38,2	35,9	(6,1)	RASHOD
15		Holandija	2012	(2,7)	42,0	42,8	1,8	45,9	45,7	(0,5)	PRIHOD+RASHOD
16		Poljska	2011	(5,3)	38,4	39,0	1,5	45,8	43,9	(4,2)	RASHOD+PRIHOD
17		Slovačka	2011	(3,8)	34,7	37,0	6,4	42,2	41,4	(1,8)	PRIHOD+RASHOD
18		Slovenija	2014	(3,2)	45,7	45,3	(0,8)	60,3	50,8	(18,6)	RASHOD
19		Španija	2010	(7,8)	35,0	36,5	4,4	46,2	46,0	(0,4)	PRIHOD+RASHOD
20		Bugarska	2016	1,5	34,6	34,4	(0,8)	37,4	32,8	(12,3)	RASHOD
21		Hrvatska	2015	(2,6)	45,3	46,5	2,5	48,6	47,4	(2,5)	PRIHOD=RASHOD
22		Češka	2010	(4,2)	38,5	39,0	1,3	43,9	43,2	(1,7)	RASHOD+PRIHOD
23		Danska	2014	1,4	54,6	56,4	3,3	55,8	55,2	(1,1)	PRIHOD+RASHOD
24		Madarska	2012	0,4	44,1	47,0	6,6	49,4	49,4	-	PRIHOD
25		Portugal	2011	(5,7)	40,5	42,4	4,6	51,9	50,0	(3,6)	PRIHOD+RASHOD
26		Rumunija	2010	(5,7)	29,5	31,9	8,4	36,3	38,3	5,4	PRIHOD
27		Švedska	2005	1,5	57,7	531,0	2,8	51,3	51,3	(0,1)	PRIHOD+RASHOD

Izvor: International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, October 2020

Prethodno navedena tabela rezultat je analize provedene u periodu od 2000-2020. godine.

Na bazi prethodno navedene analize određen je period konsolidacije. U sklopu ovog dijela istraživanja određene su i metode konsolidacije koje su zastupljene pri realizaciji konsolidacije.

Na bazi izbora metoda konsolidacije utvrđeno je da je od ukupno 27 zemalja Evropske unije:

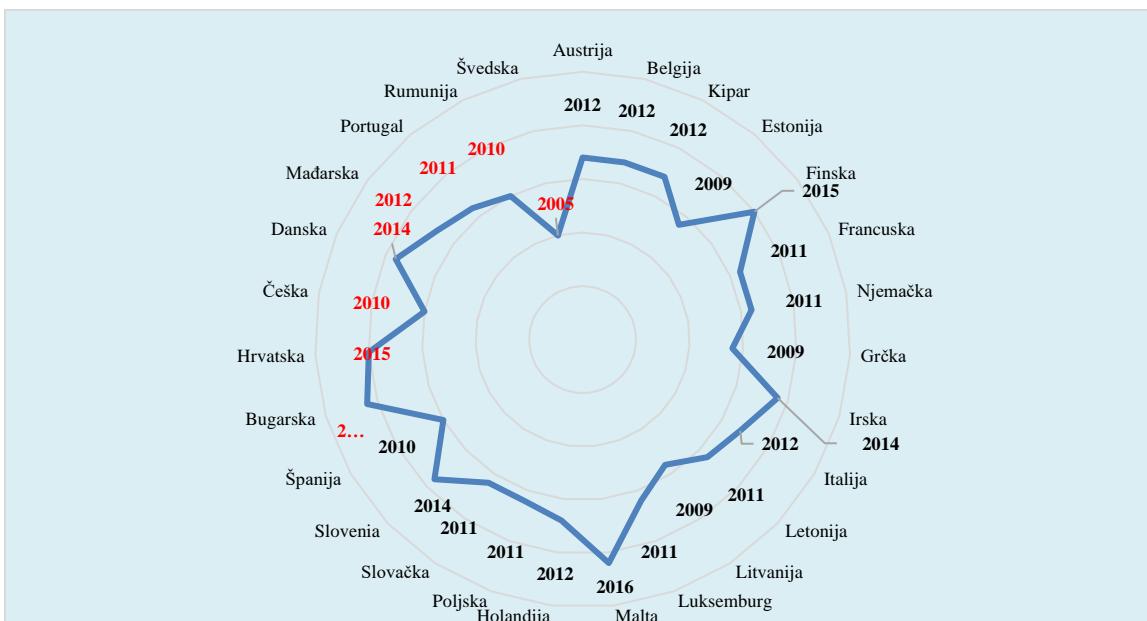
- 26% zemalja kao metod konsolidacije koristilo povećanje prihodovne strane bužeta,
- 33% zemalja kao metod konsolidacije koristilo smanjenje rashodovne strane bužeta,
- 30% zemalja kao metod konsolidacije koristilo je kombinaciju dominantnijeg povećanja prihoda i manjeg smanjenja rashoda i
- 11% zemalja kao metod konsolidacije koristilo je kombinaciju dominantnijeg smanjenja rashoda i manjeg povećanja prihoda.

Koliko je koji metod bio uspješan i da li je imao ekspanzivan karakter, biće analizirano u naredna dva dijela ovoga rada.

Ono što je zajednično u svim zemljama Evropske unije jeste da se fiskalna konsolidacija u svim zemljama odvijala nakon velike ekonomske krize 2008. godine, osim Švedske koja je najozbiljniju fiskalnu konsolidaciju, zasnovanu prvenstveno na povećanju prihoda i neznatnom smanjenju rashoda, imala 2005. godine. Razlog za prethodno navedeno se nalazi u činjenici da je

Velika ekonomska kriza 2008. godine kod svih zemalja Evropske unije imala za posljedicu pogoršanje javnih finansija, a u velikom broju zemalja i pojavu krize javnog duga.

Na narednom grafikonu prikazani su periodi konsolidacije u zemljama Evropske unije.

Izvor. Prikaz autora na bazi analize iz prethodne tabele.

Grafikon 8: Periodi konsolidacije u zemljama Evropske unije

Metodom povećanja prihoda provedene su fiskalne konsolidacije u: Austriji, Belgiji, Estoniji, Italiji, Litvaniji, Mađarskoj, Rumuniji i Švedskoj. Isključivim smanjenjem rashoda provedena je fiskalna konsolidacija u: Finskoj, Grčkoj, Letoniji, Luksemburgu, Sloveniji, Bugarskoj i na Kipru. Zajedničkom metodom povaćanja prihoda i smanjenja rashoda provedena je fiskalna konsolidacija u: Francuskoj, Holandiji, Slovačkoj, Španiji, Danskoj i Portugalu. Za razliku od prethodno navedenih zemalja, fiskalna konsolidacija koja je prije svega provedena putem smanjenja rashoda, a potom i povećanjem prihoda zabilježena je u: Nemačkoj, Irskoj, Malti, Poljskoj i Češkoj. Suprotno od prethodno navedenog, konsolidacija provedena prije svega na bazi povećanja prihoda, uz manji značaj smanjenja rashoda provedena je u: Francuskoj, Holandiji, Slovačkoj, Španiji, Hrvatskoj, Danskoj i Portugalu.

U Austiji je fiskalna konsolidacija provedena 2012. godine isključivom metodom povećanja prihoda. U odnosu na godinu prije konsolidacije prihodi su povećani za 1,5%, dok je

sam proces fiskalne konsolidacije pratilo i neznatno povećanje rashoda od 0,6%. Ova konsolidacija predstavlja trogodišnju konsolidaciju budući da je od 2012. godine, kada je započeo sam proces, ista trajala i naredne tri godine.

Belgija je takođe 2012. godine otpočela proces fiskalne konsolidacije koji se prema kretanju, odnosno kontinuiranom padu deficit-a, nastavio i narednih pet godina. Sam postupak fiskalne konsolidacije izvršen je putem povećanja prihoda u godini konsolidacije u odnosu na prethodnu godinu. Međutim, u prvoj godini ove konsolidacije nije došlo do smanjenja rashoda, ali je u godini nakon toga pa sve do kraja perioda konsolidacije i nakon toga evidentan konstantan pad rashoda. Neophodno je naglasiti da je, iako je u procesu konsolidacije poželjno smanjenje duga, ipak došlo do kontinuiranog povećanja istog.

Kipar je 2012. godine, metodom neznatnog smanjenja rashoda, počeo proces fiskalne konsolidacije. Taj proces, u vidu kontinuiranog smanjenja deficit-a, nastavljen je u narednom četvorogodišnjem periodu. Iako u samoj godini konsolidacije nije evidentirano povećanje prihoda, u naredne dvije godine došlo je do povećanja od 1,6% i 8,7%. Neznatno smanjenje rashoda u godini fiskalne konsolidacije povećano je u 2014. godini za 4,1% što je uz povećanje prihoda od 8,7% u istoj godini obezbijedilo kontinuiran rast BDP-a u višegodišnjem periodu nakon same konsolidacije. Sam proces fiskalne konsolidacije pratilo je kontinuirano povčanje duga.

Estonija je 2009. godine izlaskom iz deficit-a ušla u jedan stabilan period za javne finansije. Naime, u prvoj godini konsolidacije ostvaren je suficit koji je zadržan sve do 2016. godine. Taj proces je pored povećanja prihoda podržan i naknadnim smanjenjem rashoda.

Finska je pored Luksemburga zemlja koja u posmatranom periodu nije imala potrebe za procesom fiskalne konsolidacije. Elementi svojevrsne fiskalne konsolidacije mogu se uočiti 2014. godine kada dolazi do blagog pada ionako, za Finsku, niskog deficit-a za 0,3%. Taj proces nastavljen je i u naredne dvije godine koji je podržan blagim smanjenjem rashoda.

Francuska je 2011. godine provela višegodišnji proces fiskalne konsolidacije kombinovanom metodom, u većem dijelu povećanja prihoda i u manjem dijelu smanjenja rashoda. Proces kontinuiranog pada deficit-a nastavljen je u narednih osam godina uz pomoć, kao i na početku, mješovitog povećanja prihoda i smanjenja rashoda.

Kao i Francuska, Njemačka je iste godine pomoću kombinovane metode počela proces fiskalne konsolidacije koji je smanjenjem rashoda u prvoj godini već u narednoj obezbijedio

kontinuiran višegodišnji deficit. Sam proces fiskalne konsolidacije nastavljen je i u narednom periodu kombinovanom metodom povećanja prihoda i smanjenja rashoda.

Grčka je neposredno nakon velike ekonomske krize 2008. godine počela proces fiskalne konsolidacije. Međutim, ova fiskalna konsolidacija nije imala uporište u povećanju prihoda ili eventualno u smanjenju rashoda. U Grčkoj se desilo da je fiskalna konsolidacija bila sama sebi svrha. S obzirom na to biće interesantni krajnji efekti fiskalne konsolidacije Grčke.

Irska je 2014. godine metodom značajnog smanjenja rashoda provela višegodišnju fiskalnu konsolidaciju. Značajno smanjenje rashoda nastavljeno je kontinuirano sve do 2020. godine, kada su zbog COVID- 2019 krize rashodi rapidno porasli. U ovoj konsolidaciji prihodi nisu imali značajnu ulogu, s obzirom da u periodu konsolidacije nije dolazilo do njihovog povećanja, osim neznatno u 2016. godini. Čak šta više, u godini konsolidacije je došlo do drastičnog pada prihoda. Iako je ova fiskalna konsolidacija u osnovi izvršena putem smanjenja rashoda, neophodno je napomenuti da je veliki pad rashoda u značajnoj meri bio „sabotiran“ i velikim padom prihoda.

U Italiji je 2012. godine metodom povećanja prihoda provedena jednogodišnja fiskalna konsolidacija. Ista je nastavljena i u narednoj godini, da bi u trećoj godini ipak došlo do ponovnog rasta deficit-a. Povećanje prihoda od 4,5% u 2012. godini u potpunosti je omogućilo jednogodišnju fiskalnu konsolidaciju. Kakve je efekte ista imala u pogledu uspješnosti i ekspanzivnosti pokazaće se u narednom poglavlju prilikom ocjene kriterijuma uspješnosti i ekspanzivnosti.

Letonija je 2011. godine provela fiskalnu konsolidaciju na bazi značajnog smanjenja rashoda. Prema kriterijumima ova konsolidacija je bila jednogodišnja. Značajno smanjenje deficit-a evidentirano je i u godini nakon konsolidacije, opet na bazi smanjenja rashoda. Efekti smanjenja rashoda bili bi značajno veći da u toku samog procesa fiskalne konsolidacije nije došlo do pada prihoda.

Litvanija je neposredno nakon velike ekonomske krize 2009. godine počela proces fiskalne konsolidacije. Sa pravom se može reći „počela“, s obzirom da je ova konsolidacija, u pogledu konstantnog pada deficit-a trajala, uključujući i godinu konsolidacije, ukupno 7 godina. Posmatrajući cjelokupni period evidentno je da je smanjenje rashoda i završilo sam proces konsolidacije. Nakon perioda konsolidacije, 2016. godine ostvaren je konačno deficit.

Kao što je već prethodno navedeno, Luksemburg je zemlja koja u posmatranom periodu nije imala potrebe za procesom fiskalne konsolidacije. Elementi svojevrsne fiskalne konsolidacije mogu se uočiti 2011. godine, kada od ostvarenja deficit-a od 0,3% dolazi do ostvarenja sufficita od

0,4%. Nakon toga Luksemburg je nastavio konstantno da ostvaruje suficit sve do pojave COVID-2019 krize. Luksemburg u osnovi realizuje rashode na bazi ostvarenih prihoda. U posmatranom periodu evidentan je veći rast prihoda u odnosu na rast rashoda i zato je jasno zašto je Luksemburg zemlja kojoj u posmatranom periodu nije bila potrebna fiskalna konsolidacija.

U cijelokupnom posmatranom periodu, Malta je prema kriterijumima konsolidacije, imala nekoliko jednogodišnjih fiskalnih konsolidacija. Malta je 2004., 2009., 2011. i 2016. godine provela jednogodišnje fiskalne konsolidacije. Osim 2016. godine u godinama konsolidacije došlo je do smanjenja, često visokog deficit-a. Jedino je u 2016. godini u godini konsolidacije ostvaren suficit. Na bazi analize moglo bi se zaključiti da to i nije bilo teško s obzirom na manji deficit od 2,1% u odnosu npr. 2004. godinu kada je iznosio 4,5%. Ipak konsolidacija koja je provedena 2016. godine imala je značajno uporište u izboru metoda konsolidacije. Naime, za vrijeme iste došlo je do smanjenja rashoda od 6,1% i istovremeno smanjenja prihoda od 0,6%.

Holandija je 2012. godine počela proces fiskalne konsolidacije koji je, prema kriterijumima, ocijenjen kao jednogodišnji, ali je u naredne dvije godine nastavljen pad deficit-a. Sam proces fiskalne konsolidacije odredilo je povećanje prihoda sa rastom od 1,8% i smanjenjem rashoda od 0,5%. Budući da je 2015. godine došlo do ponovnog rasta deficit-a, ova konsolidacija se ne može evidentirati kao trogodišnja. Međutim, Holandija je nakon 2015. godine ušla u period ostvarenja kontinuiranog suficita koji je trajao sve do COVID-2019 krize. Da li su to pozitivni efekti koji su ostvareni na bazi provedene konsolidacije, biće ocijenjeno analizom uspješnosti i ekspanzivnosti fiskalne konsolidacije.

Poljska je 2011. godine ušla u proces fiskalne konsolidacije koji je trajao sve do 2020. godine, kada je pod uticajem COVID- 2019 krize ponovno ušla u deficit. Ova konsolidacija se odvijala uz pomoć kombinovanog metoda- značajnog smanjenja rashoda i u manjem dijelu povećanja prihoda. Analizom su zabilježene jednogodišnje konsolidacije 2005. i 2007. godine. Iste su kao jednogodišnje imale veći pad deficit-a od fiskalne konsolidacije 2011. godine. Međutim, efekti iste nisu bili dugotrajnog karaktera, tako da je 2011. godine bilo neophodno provesti ponovnu fiskalnu konsolidaciju.

Slovačka je kombinovanom metodom značajnog povećanja prihoda i u manjem dijelu smanjenja rashoda 2011. godine provela jednogodišnju fiskalnu konsolidaciju. Ovom analizom zabilježena je i jednogodišnja fiskalna konsolidacija 2003. godine kada je sa deficit-a od 5,6% došlo da pada za značajnih 4,5%. Fiskalna konsolidacija 2011. godine u Slovačkoj po pravilu jeste

jednogodišnja. Međutim pad deficitu zabilježen je i u naredne 2 godine nakon konsolidacije da bi nakon toga došlo do naglog rasta deficitu.

Slovenija je 2014. godine metodom isključivog smanjenja rashoda od 15,6% provela fiskalnu konsolidaciju. U isto vrijeme došlo je do neznatnog smanjenja prihoda od 0,8%. Iako je u prvoj godini deficit smanjen u onom omjeru koji ovu konsolidaciju determiniše kao jednogodišnju, sam tok smanjenja deficitu nastavljen je sve do 2020. godine, kada je Slovenija ponovo ostvarila visok deficit, čak viši od 2013. godine, godine prije početka fiskalne konsolidacije. Pored prethodno navedene, 2002. godine provedena je trogodišnja fiskalna konsolidacija prvenstvenim smanjenjem rashoda i u jednom dijelu povećanja prihoda.

Španija je 2010. godine metodom prvenstvenog povećanja prihoda od 4,4% u odnosu na godinu prije konsolidacije i neznatnog smanjenja rashoda od 0,4% provela fiskalnu konsolidaciju. Ova je konsolidacija prema kriterijumima smanjila deficit u prvoj godini konsolidacije, iako je konsolidacija i smanjenje deficitu nastavljeno i u narednih 5 godina. U posmatranom periodu ovo je jedini pokušaj fiskalne konsolidacije u Španiji.

Bugarska je 2016. godine metodom značajnog smanjenja rashoda od 12,3%, u odnosu na godinu prije konsolidacije, provela fiskalnu konsolidaciju. Osim što u ovom procesu nije došlo do povećanja prihoda, desilo se i neznatno smanjenje istih za 0,8%. Osim ove konsolidacije, 2011. godine zabilježena je, za razliku od prethodno navedene trogodišnje konsolidacije, jednogodišnja fiskalna konsolidacija. Ista je provedena isključivo smanjenjem rashoda.

Hrvatska je 2015. godine kombiovanom metodom ravnomjernog povećanja prihoda i smanjenja rashoda od 2,5%, provela fiskalnu konsolidaciju. Prema visini smanjenja deficitu ista je ispunila kriterijum jednogodišnje konsolidacije. Međutim, smanjenje deficitu nastavljeno je i u naredne dvije godine, da bi u trećoj godini sam proces fiskalne konsolidacije bio završen ostvarenjem suficita od 0,8% 2017. godine, 1,5% 2018. godine i 0,6% 2019. godine. Kao i u mnogim zemljama Evropske unije, proces fiskalne konsolidacije zaustavljen je naglim rastom deficitu 2020. godine zbog COVID-2019 krize.

Češka je kombinovanom metodom smanjenja rashoda od 1,7% i povećanja prihoda od 1,3%, 2010. godine provela fiskalnu konsolidaciju. Prethodno navedena konsolidacija bila je trogodišnjeg karaktera. Tokom perioda konsolidacije dolazilo je do konstantnog pada deficitu da bi u poslednjoj godini konsolidacije, 2013. godine, ostvarila deficit od 0,4%. U Češkoj je u čitavom analiziranom periodu ovo jedini zabilježen pokušaj fiskalne konsolidacije.

Danska je 2014. godine kombinovanom metodom povećanja prihoda od 3,3% i smanjenja rashoda od 1,1% provela, prema pravilima, jednogodišnju fiskalnu konsolidaciju. Ista je nakon jedne godine ostvarila suficit koji je nastavljen i u narednoj godini, da bi nakon toga ponovo došlo do rasta deficit-a sa kojim je nastavljeno i u narednim godinama. U posmatranom periodu zabilježena je još jedna fiskalna konsolidacija 2001. godine. Istina, ova konsolidacija je imala dugoročnije efekte u smislu smanjenja deficit-a. Naime, nakon 2001. godine, godine konsolidacije, nastavljeno je sa ostvarenjem suficita sve do 2009. godine kada je došlo do ostvarenja deficit-a kao posljedice velike ekonomske krize 2008. godine.

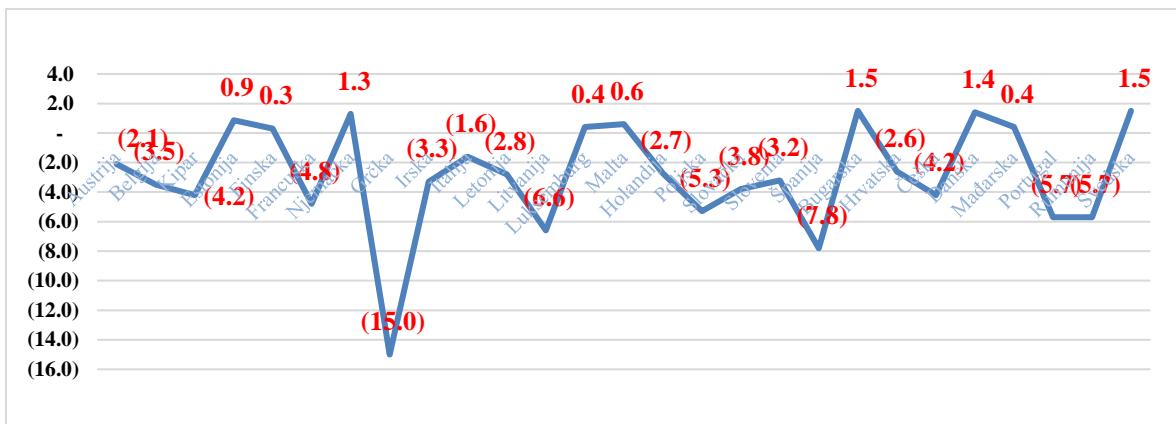
Mađarska je 2012. godine uz pomoć povećanja prihoda od 6,6% u odnosu na prethodnu fiskalnu godinu započela proces fiskalne konsolidacije. Prema kriterijumima ova fiskalna konsolidacija je bila jednogodišnjeg karaktera. Pored toga, određeno konsolidovanje javnih finansijskih zabilježenih 2009. i 2015. godine sa trenutnim poboljšanjem fiskalne pozicije zemlje.

Portugal je 2011. godine pomoću kombinovane metode povećanja prihoda od 4,6% i smanjenja rashoda od 3,6% započeo proces fiskalne konsolidacije. Na bazi kriterijuma ova konsolidacija se može ocijeniti kao trogodišnja. Nakon godine konsolidacije u naredne tri godine nastavljeno je konsolidovanje javnih finansijskih Portugala da bi u 2014. godini došlo do ostvarenja suficita. Međutim, nakon toga Portugal je nastavio da ostvaruje deficit što se zadržalo sve do 2019. godine. Svojevrsan pokušaj konsolidacije zabilježen je i 2006. godine koji se determiniše kao jednogodišnja fiskalna konsolidacija.

Rumunija je 2010. godine na bazi povećanja prihoda od 8,4% započela proces fiskalne konsolidacije. Prema dužini konsolidovanja deficit-a ova konsolidacija se može ocijeniti kao trogodišnja. U prvoj godini konsolidacije ključnu ulogu imalo je značajno povećanje prihoda. Međutim, sam trogodišnji tok fiskalne konsolidacije nastavljen je prije svega na konstantno značajnom smanjenju rashoda. Pored prethodno navedene konsolidacije u Rumuniji je evidentirana još jedna jednogodišnja fiskalna konsolidacija 2005. godine.

Švedska je 2005. godine kombinovanom metodom povećanja prihoda za 2,8% i minimalnog smanjenja rashoda za 0,1%, u odnosu na godinu prije konsolidacije provela jednogodišnju fiskalnu konsolidaciju. Prethodno navedeno povećanje prihoda i neznatno smanjenje rashoda bilo je dovoljno da Švedska u prvoj godini konsolidacije izđe iz deficit-a i ostvari suficit koji se zadržao sve do 2010. godine.

Na narednom grafikonu dat je pregled deficitu u zemljama Evropske unije u prvoj godini konsolidacije.

Izvor: Na bazi podataka MMF-a; Kalkulacija autora

Grafikon 9: Primarni bilans u prvoj godini fiskalne konsolidacije zemalja Evropske unije

Na prethodnom grafikonu prikazana je visina deficitu/suficita zemalja Evropske unije u prvoj godini fiskalne konsolidacije. U zemljama gdje je evidentan deficit u prvoj godini konsolidacije može se zaključiti da su iste zemlje imale značajan problem sa deficitom i da je u najvećem broju slučajeva ista konsolidacija bila trogodišnjeg karaktera. Iz tog razloga je tako visok deficit, kroz program fiskalne konsolidacije, bilo neophodno snižavati tokom određenog perioda.

U narednoj tabeli dat je pregled uspješnosti i ekspanzivnosti fiskalne konsolidacije u zemljama Evropske unije.

Tabela 5: Uspješnost i ekspanzivnost fiskalne konsolidacije u zemljama Evropske unije

Zemlje Evropske unije	USPJEŠNA		EKSPANZIVN A	%
	DEFICIT	DUG		
Austrija, Kipar, Estonija, Francuska, Grčka, Litvanija, Holandija, Poljska, Španija, Češka, Portugal, Letonija i Rumunija	✓	X	X	48
Irska, Bugarska, Danska, Hrvatska, i Slovenija	✓	✓	✓	19
Italija, Slovačka, Belgija	X	X	X	11
Mađarska i Njemačka	X	X	✓	7
Švedska	X	✓	✓	4
Finska i Luksemburg	U TOKU POSMATRANOG PERIODA NIJE BILO POTREBE ZA FISKALNOM KONSOLIDACIJOM			7
Malta	✓	✓	X	4

Izvor: Analiza autora

Na osnovu sveobuhvatne analize uspješnosti i ekspanzivnosti fiskalne konsolidacije u zemljama Evropske unije može se zaključiti da je 48% zemalja Evropske unije provelo uspješnu fiskalnu konsolidaciju sa aspekta kriterijuma deficit, dok u isto vrijeme prema kriterijumu duga ova konsolidacija nije bila uspješna. Takav postupak fiskalne konsolidacije u prethodno navedenim zemljama nije imao ekspanzivan karakter.

Irska, Bugarska, Danska, Hrvatska i Slovenija provele su uspješnu fiskalnu konsolidaciju i prema kriterijumu duga i prema kriterijumu deficit. Takva konsolidacija imala je i ekspanzivne efekte na ekonomski rast. Prethodno navedene zemlje obuhvataju 19% zemalja Evropske unije, dok se 11% odnosi se na Italiju, Slovačku i Belgiju koje su, u potpunosti i prema oba kriterijuma, provele neuspješnu fiskalnu konsolidaciju i kao takve nisu imale ekspanzivne efekte.

Za razliku od prethodno navedenih, zemlje poput Mađarske i Njemačke, prema kriterijumima uspješnosti, provele su potpuno neuspješnu fiskalnu konsolidaciju. I one obuhvataju 7% zemalja Evropske unije. Međutim, efekti provođenja iste ogledali su se kroz efekte ekspanzivnosti. Na osnovu toga, može se zaključiti da uspješnost fiskalne konsolidacije prema, u ovom istraživanju korišćenim pravilima, nije nužan uslov za ostvarivanje efekta ekspanzivnosti iste. Odnosno, to znači da i niži nivo smanjenja deficit i duga, od pravilima propisanih, kod pojedinih zemalja može da dovede do ostvarenja efekta ekspanzivnosti.

Švedska je jedina zemlja koja je provela uspješnu fiskalnu konsolidaciju pomoću kriterijuma smanjenja duga, dok prema kriterijumu deficit ista nije bila uspješna. Međutim, i pored toga ova fiskalna konsolidacija se može ocijeniti kao ekspanzivna.

Finska i Luksemburg u toku posmatranog perioda nisu imale potrebu provođenja fiskalne konsolidacije. Malta je kao jedina zemlja u Evropskoj uniji provela uspješnu fiskalnu konsolidaciju prema oba kriterijuma, ali ista nije imala ekspanzivan ekonomski rast.

U cilju dokazivanja postavljene hipoteze ovim istraživanjem predviđeno je određivanje perioda i metoda konsolidacije i u CEFTA zemljama. Na bazi prethodno navedenog, određen je period i metode konsolidacije koje su dovele do iste u zemlji integracije. U narednoj tabeli dat je pregled konsolidacije u CEFTA zemljama.

Tabela 6: Godina i metod fiskalne konsolidacije u CEFTA zemljama

RB	Zemlja	Godina konsolidacije	Primarni bilans	% učešća prihoda u BDP- prihoda u BDP- prijedlogu konsolidacije	% učešća prihoda u BDP- prihoda u BDP- prijedlogu konsolidacije	% promjene prihoda	% učešća rashoda u BDP- rashoda u BDP- prijedlogu konsolidacije	% učešća rashoda u BDP- rashoda u BDP- prijedlogu konsolidacije	% promjene rashoda	FAKTOR KONSOLIDACIJE
1	Albanija	2016	(1,5)	26,3	27,4	4,0	30,4	29,1	(4,1)	RASHOD+PRIHOD
2	Bosna i Hercegovina	2015	0,5	43,4	43,3	(0,4)	46,3	43,4	(6,1)	RASHOD
3	Sjeverna Makedonija	2015	(3,5)	27,5	28,8	4,5	31,7	32,2	1,6	PRIHOD
4	Moldavija	2010	(2,1)	38,9	31,9	(18,0)	45,3	34,1	(25,0)	RASHOD
5	Srbija	2015	(3,0)	39,0	39,3	0,9	44,8	42,7	(4,7)	RASHOD+PRIHOD
6	Kosovo	2013	(2,5)	26,1	26,6	(5,7)	28,5	27,9	1,9	RASHOD
7	Crna Gora	2012	(5,8)	38,6	39,9	3,0	45,3	45,7	1,0	PRIHOD

Izvor: International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, October 2020

Zajednička karakteristika fiskalne konsolidacije u CEFTA zemljama jeste da je ista provedena nakon Velike ekonomske krize 2008. godine.

Trogodišnja fiskalna konsolidacija u Albaniji provedena je 2016. godine kroz evidentno smanjenje rashoda od 4,1% i povećanje prihoda od 4%. Fiskalna konsolidacija u Albaniji provedena je 2005. i 2010. godine. Prema trajanju konsolidacije iste se mogu svrstati u konsolidacije trogodišnjeg tipa. Analiza ukupno provedenih konsolidacija u posmatranom periodu pokazuje da je u Albaniji, nakon provedene trogodišnje fiskalne konsolidacije u pravilu dolazilo do naglog povećanja deficit-a. Isti nije bilo moguće riješiti bez naredne fiskalne konsolidacije.

Metodom smanjenja rashoda 2015. godine provedena je fiskalna konsolidacija u Bosni i Hercegovini. Ova fiskalna konsolidacija je bila višegodišnjeg karaktera. Odnosno, u prvoj godini konsolidacije ostvaren je deficit koji se zadržao u narednih pet godina, da bi nakon toga 2020. godine došlo do naglog rasta deficit-a koji je bio uzrok krize izazvane pandemijom virusa korona. U Bosni i Hercegovini zabilježena je jednogodišnja fiskalna konsolidacija 2001. i 2005. godine i jedna trogodišnja konsolidacija 2010. godine. Međutim, najduže efekte imala je konsolidacija provedena 2015. godine. Koliko je bila uspješna i ekspanzivna, biće obrađeno u narednom poglavljju.

Takođe, 2015. godine provedena je fiskalna konsolidacija u Sjevernoj Makedoniji metodom isključivog povećanja prihoda od 4,5%. Ova konsolidacija vremenski se može kvalifikovati kao trogodišnja budući da je zabilježen kontinuiran pad deficit-a u toku tri godine. I pored povećanja prihoda u prvoj godini konsolidacije, sam tok iste potpomognut je i smanjenjem rashoda u naredne dvije godine konsolidacije. Pored prethodno navedene, u posmatranom periodu povedena je i jedna jednogodišnja fiskalna konsolidacija 2003. godine koja je značajnim

smanjenjem rashoda od 4% i povećanjem prihoda od 9% dovela do suficita u narednoj fiskalnoj godini.

Metodom značajnog smanjenja rashoda od 25% provedena je fiskalna konsolidacija u Moldaviji 2010. godine. I pored drastičnog smanjenja rashoda evidentan je i pad prihoda za 18%. Iako se u godini konsolidacije desilo i smanjenje prihoda provedna je jednogodišnja fiskalna konsolidacija koja je u prvoj godini omogućila smanjenje deficit-a za 3,8%, da bi godinu nakon toga došlo do dodatnog pada od 0,6%. Još jedna jednogodišnja fiskalna konsolidacija provedena je 2001. godine koja je u prvoj godini omogućila ostvarenje suficita.

Kombinovanom metodom 2015. godine, uz pomoć smanjenja rashoda za 4,7% i povećanja prihoda od 0,9%, provedena je trogodišnja fiskalna konsolidacija u Srbiji. Iako je u prvoj godini konsolidacije došlo do nižeg rasta prihoda u odnosu na nivo smanjenja rashoda u narednim godinama došlo je do značajnijeg povećanja prihoda.

Na Kosovu je 2013. godine uz pomoć isključivog smanjenja rashoda od 1,9% provedena trogodišnja fiskalna konsolidacija. Tokom konsolidacije evidentiran je konstantan pad deficit-a uz veće smanjenje rashoda u odnosu na prvu godinu konsolidacije. Pored toga, postupku fiskalne konsolidacije doprinijelo je i povećanje prihoda u narednoj godini. Nakon perioda konsolidacije ponovo je došlo do naglog rasta deficit-a 2017. godine. Jednogodišnja fiskalna konsolidacija provedena je 2004. godine koja je u narednoj fiskalnoj godini omogućila ostvarenje suficita.

U Crnoj Gori je 2012. godine provedena trogodišnja fiskalna konsolidacija. Ista je završena uz pomoć povećanja prihoda od 3%. Pored ove fiskalne konsolidacije u posmatranom periodu evidentirana je i jedna jednogodišnja fiskalna konsolidacija 2004. godine.

Postupak fiskalne konsolidacije u CEFTA zemljama pokazao je da su sve CEFTA zemlje, koristeći različite metode i kriterijume, provele različite fiskalne konsolidacije. Kada se kaže različite, misli se na različitost kriterijuma uspješnosti, budući da su sve CEFTA zemlje provele uspješne fiskalne konsolidacije po jednom od pravilima zadatih kriterijuma, osim Kosova. Od šest zemalja četiri je provelo uspješnu fiskalnu konsolidaciju prema jednom od kriterijuma, dok je Bosna i Hercegovina provela uspješnu fiskalnu konsolidaciju prema oba kriterijuma. Pored toga, od ukupno pet zemalja sa uspješno provedenom fiskalnom konsolidacijom tri zemlje su ispunile i efekat ekspanzivnosti.

Jasno je da osnovu stabilnosti javnih finansija jedne zemlje predstavlja uravnotežen budžet iste. Poslednjih godina veliki broj savremenih država “upada u zamku” prekomjernog deficit-a.

Razlozi za prethodno navedeno su mnogobrojni. Postoje opravdani razlozi ulaska u deficit. Međutim, poslednjih godina veliki broj zemalja ulazi u deficite i u doba recesije i ekspanzije. Pokrivanje prekomjernog deficit-a dovodi do dodatnog problema, a to je povećanje duga. Postoji niz razloga zbog kojih je neophodno kontrolisati deficit. Osnovni postulat stabilnih javnih finansija jeste prilagođavanje potrošnje prihodima države. Ukoliko to pak nije tako, kumulirani deficit će posljedično uticati na povećanje duga. Kumulirani deficit podrazumijeva i višak domaće tražnje što dovodi do inflacije. Međutim, do inflacije dolazi i ukoliko se deficit pokriva emisijom obveznica što posljedično dovodi do rasta kamatnih stopa. Sve to za posljedicu ima uticaj na ekonomski rast.

Međutim, ukoliko u konačnom rast duga za pokriće deficit-a dostigne nivo koji se determiniše kao prekomjerno zaduženje, odnosno ukoliko nije moguće finansiranje postojećeg duga, tada je neophodno pristupiti procesu fiskalne konsolidacije zemlje.

Kao što je već navedeno, fiskalna konsolidacija sama po sebi nije svrha. Prilikom pristupanja samom procesu fiskalne konsolidacije neophodno je težiti ka ostvarenju ukupnih efekata od provođenja iste. Naime, ukupni efekti fiskalne konsolidacije ogledaju se kroz ocjenu uspješnosti kriterijuma duga i deficit-a i u konačnom u efektima ekspanzivnosti.

Kao što je već prethodno navedeno, uspješna fiskalna konsolidacija je ona koja obezbijedi da se:

- a) u trogodišnjem razdoblju nakon konsolidacije ciklički prilagođen primarni deficit u prosjeku smanji za minimalno 1,5% ispod svoje vrijednosti u godini konsolidacije ili
- b) ukoliko je tri godine nakon konsolidacije omjer javnog duga u BDP-u minimalno 5% niži od omjera u godini konsolidacije.
- c) Prema efektima koje fiskalna konsolidacija ima na budžetski saldo i javni dug ona može biti uspješna ili neuspješna. Ukoliko fiskalna konsolidacija ima pozitivan uticaj na rast BDP-a smatra se da je fiskalna konsolidacija ekspanzivna.
- d) Fiskalna konsolidacija je ekspanzivna ukoliko je prosječna stopa rasta BDP-a u periodu konsolidacije i dvije godine nakon tog perioda veća od prosječne stope rasta na početku razdoblja fiskalne konsolidacije (Alesina & Ardagana, 2009 & Mirdala, 2013).

Na bazi prethodno navedenih kriterijuma u nastavku je analizirana ocjena uspješnosti i ekspanzivnosti fiskalne konsolidacije u zemljama Evropske unije.

4.1.1 Ocjena uspješnosti i ekspanzivnosti fiskalne konsolidacije u Evropskoj uniji

Na bazi prethodno navedenih kriterijuma izvršena je analiza fiskalne konsolidacije u zemljama Evropske unije. Prije svega, analizirane su zemlje sa zajedničkom monetarnom valutom evro, odnosno zemlje Evrozone. U nastavku je dat pregled zemalja sa godinama i efektima fiskalne konsolidacije.

Tabela 7: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Austriji

Zemlja	Opis	EFEKTI												
		USPJEŠNA						EKSPANZIVNA						
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	DEFICIT	DUG
Austrija	BDP (% promjene)	6,0	3,4	-1,9	2,7	4,8	2,7	1,6	2,9	3,3	3,8	3,6	✓	
	Primarni deficit	-2,8	-2,8	-3,5	-3,7	-2,9	-2,7	-1,8	-0,6	0,2	-1,1	-0,9	X	
	Javni dug (% BDP-a)	64,7	68,4	79,6	82,4	82,2	81,7	81,0	83,8	84,4	82,6	78,4		X

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Prema zadatim kriterijumima postupak fiskalne konsolidacije u Austriji, prema kriterijumu deficita, ocijenjen je kao uspješan, dok prema pravilu duga isti nije bio uspješan. Tako provedena fiskalna konsolidacija nije bila ekspanzivna, iako je u periodu nakon konsolidacije, hronološki evidentirana pozitivna stopa rasta, ali ne i nivo koji bi je okarakterisao kao ekspanzivnu. Osim toga, na bazi analize fiskalne konsolidacije Austrije moglo bi se zaključiti da sama po sebi konsolidacija nije imala značajne efekte. Jedan od osnovnih razloga je taj što do kraja posmatranog perioda stopa rasta BDP-a Austrije nije dostigla nivo iz godine prije konsolidacije. Pored toga važno je naglasiti i visok stepen zaduženosti koji je od početka procesa konsolidacije, pa sve do kraja perioda, umjesto pada bilježio i rast. Postupak fiskalne konsolidacije proveden je povećanjem prihoda i neznatnim povećanjem zaduživanja. U konačnom, ovakva fiskalna konsolidacija se može ocijeniti kao konsolidacija koja je u trenutku poslužila svrsi, ali u konačnom nije dala značajne efekte.

Tabela 8: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Belgiji

Zemlja	Opis	EFEKTI													
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	USPJEŠNA DEFICIT	DUG	EKSPANZIVNA
Belgija	BDP (% promjene)	5,7	2,4	(1,5)	4,8	3,5	2,7	1,7	2,6	3,4	3,2	3,7	X	X	X
	Primarni deficit	-0,7	-1,5	-3,9	-3,8	-4,0	-1,1	-2,9	-2,6	-2,0	-1,8	-0,9			
	Javni dug (% BDP-a)	87,3	93,2	100,2	100,3	103,5	104,8	105,5	107,0	105,2	104,9	101,8			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Iako definisano pravilo o deficitu u samom procesu fiskalne konsolidacije nije ispoštovano, fiskalna konsolidacija Belgije 2012. godine se u određnom dijelu može ocijeniti kao uspješna. Analiza je pokazala da fiskalna konsolidacija Belgije nije bila ekspanzivna, osim što je do kraja posmatranog perioda bilježila pozitivnu stopu rasta. Važno je napomenuti da je i nakon, prema pravililima završenog perioda, primarni deficit nastavio sa padom. Pozitivna činjenica je da je u toku istog perioda neznatno opao i javni dug što bi, ukoliko se takav trend nastavi, u budućnosti moglo da ima veoma pozitivne efekte. Postupak fiskalne konsolidacije proveden je povećanjem prihoda i neznatnim povećanjem zaduživanja.

Tabela 9: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti na Kipru

Zemlja	Opis	EFEKTI													
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	USPJEŠNA DEFICIT	DUG	EKSPANZIVNA
Kipar	BDP (% promjene)	9,5	8,6	(1,8)	3,9	2,0	(1,8)	(7,4)	(3,3)	2,4	5,9	6,2	✓	X	X
	Primarni deficit	(2,6)	(3,1)	(5,6)	(5,6)	(5,1)	(1,1)	(2,2)	1,3	3,0	0,6	0,7			
	Javni dug (% BDP-a)	53,2	44,1	52,8	55,5	65,0	79,4	102,9	109,2	107,5	103,4	93,9			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Za razliku od prethodne dvije zemlje Evropske unije, kod efekata fiskalne konsolidacije Kipra situacija je nešto drugačija. Naime, prema kriterijumima korišćenim za ocjenu fiskalne konsolidacije ocjenjuje se da je fiskalna konsolidacija Kipra prema kriterijumu deficitu ocijenjena kao uspješna, dok je prema kriterijumu duga ista neuspješna. Kao takva ova fiskalna konsolidacija nije bila ekspanzivna. Čak što više, tokom perioda konsolidacije, Kipar je imao negativnu stopu rasta BDP-a. Postupak fiskalne konsolidacije proveden je metodom smanjenja rashoda, a sam tok konsolidacije bilježilo je konstantno povećanje duga.

Tabela 10: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Estoniji

Zemlja	Opis	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	EFEKTI		
													DEFICIT	USPJEŠNA DUG	EKSPANZIVNA
Estonija	BDP (% promjene)	11,8	16,0	19,6	20,9	1,5	(14,6)	4,6	13,2	7,3	5,4	6,0	✓	X	X
	Primarni deficit	2,1	(0,3)	0,3	(0,8)	(3,8)	0,1	0,9	0,4	1,1	0,8	1,4			
	Javni dug (% BDP-a)	5,1	4,7	4,6	3,8	4,5	7,2	6,6	6,1	9,8	10,2	10,6			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

U Estoniji je fiskalna konsolidacija provedena 2009. godine metodom povećanja prihoda. Naime, prema kriterijumu deficita ova konsolidacija je bila uspješna, dok je prema kriterijumu deficita neuspješna. Ovako provedena konsolidacija nije imala ekspanzivan karakter. Iako je nakon konsolidacije bilježila pozitivan ekonomski rast, ista nikada nije dostigla rast od prije perioda konsolidacije.

Tabela 11: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Finskoj

Zemlja	Opis	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	EFEKTI		
													DEFICIT	USPJEŠNA DUG	EKSPANZIVNA
Finska	BDP (% promjene)	(6,4)	3,5	5,2	1,5	1,6	1,3	2,2	2,9	3,9	3,4	3,0	UTOKU POSMATRANOG PERIODA NIJE BILO POTREBE ZA FISKALNOM KONSOLIDACIJOM		
	Primarni deficit	(0,4)	(2,0)	(1,6)	(1,7)	(1,0)	(0,8)	(0,3)	0,3	(0,1)	(0,3)	(0,3)			
	Javni dug (% BDP-a)	41,5	46,9	48,3	53,6	56,2	59,8	63,6	63,2	61,3	59,6	59,0			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Tabela 12: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Luksemburgu

Zemlja	Opis	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	EFEKTI		
													DEFICIT	USPJEŠNA DUG	EKSPANZIVNA
Luksemburg	BDP (% promjene)	7,5	12,6	10,0	2,6	(3,0)	8,7	7,4	2,2	5,4	7,1	4,5	UPOSMATRANOM PERIODU NIJE BILO POTREBE ZA FISKALNOM KONSOLIDACIJOM		
	Primarni deficit	0,5	1,9	2,3	2,6	1,3	(0,3)	(0,3)	1,4	1,4	1,5	1,1			
	Javni dug (% BDP-a)	8,0	8,3	8,2	15,4	16,1	20,2	19,0	22,0	23,7	22,7	22,0			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Finska i Luksemburg važe za zemlje u kojima u toku posmatranog perioda nije bilo potrebe za fiskalnom konsolidacijom. Naime, u Finskoj je 2015. godine zabilježna svojevrsna konsolidacija budući da je iz petogodišnjeg deficita 2015. godina završena sa suficitom. Međutim, prema zadatim kriterijumima Finska i Luksemburg nisu provodile fiskalnu konsolidaciju budući da za istom nije bilo potrebe. Naime, Finska i Luksemburg važe za zemlje sa stabilnim javnim finansijama, te iz istog razloga nisu bile u poziciji neophodne fiskalne konsolidacije. Luksemburg

se nalazi u još povoljnijoj situaciji od Finske, budući da je u toku posmatranog perioda samo u 2010. godini evidentiran deficit. Pored toga, Luksemburg je zemlja sa veoma malim učešćem duga u BDP-u.

Tabela 13: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Francuskoj

Zemlja	Opis	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	EFEKTI		
													DEFICIT	USPJEŠNA DUG	EKSPANZIVNA
Francuska	BDP (% promjene)	4,7	5,0	2,6	(2,8)	3,0	3,2	1,5	1,4	1,5	2,3	1,6	✓	X	X
	Primarni deficit	(3,1)	(3,8)	(4,0)	(5,7)	(5,9)	(1,5)	(4,0)	(2,9)	(2,6)	(2,2)	(2,1)			
	Javni dug (% BDP-a)	64,6	64,5	68,8	83,0	85,3	87,8	90,6	93,4	94,9	95,6	98,0			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Francuska je prema kriterijumu deficitu provela uspješnu fiskalnu konsolidaciju 2011. godine, dok je prema kriterijumu duga ista ocijenjena kao neuspješna. Ovakva fiskalna konsolidacija nije bila ekspanzovnog karaktera, odnosno prema definisanim kriterijumima nije imala ekspanzivan rast. Čak što više, od godine konsolidacije evidentirano je smanjenje BDP-a. Postupak fiskalne konsolidacije u Francuskoj proveden je kombinovanom metodom, prvenstveno povećanjem prihoda potom i smanjenjem rashoda.

Tabela 14: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Njemačkoj

Zemlja	Opis	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	EFEKTI		
													DEFICIT	USPJEŠNA DUG	EKSPANZIVNA
Njemačka	BDP (% promjene)	4,2	4,8	1,9	(4,0)	4,9	5,0	1,9	2,4	4,1	3,4	3,6	X	X	✓
	Primarni deficit	(2,0)	(0,9)	(1,0)	(1,1)	(2,7)	(1,1)	(0,004)	0,6	1,2	1,2	1,2			
	Javni dug (% BDP-a)	66,7	64,0	65,5	73,0	82,4	79,8	81,1	78,7	75,7	72,2	69,2			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

U Njemačkoj je fiskalna konsolidacija provedena 2011. godine. Ista se prema kriterijumima uspješnosti može ocijentiti kao neuspješna, fiskalna konsolidacije Njemačke imala je ekspanzivan karakter. S obzirom na prethodno navedeno, može se postaviti opravdano pitanje, kao što je postavljeno i u hipotezi ovog rada, da li mogu ista pravila da važe za sve zemlje sa različitim stepenom razvoja? Zaključak kod fiskalne konsolidacije Njemačke je da ekspanzivan rast obezbijeđen i manjim smanjenjem deficitu od 0,8% može da obezbijedi ekspanzivnu fiskalnu konsolidaciju. Pored toga, u Njemačkoj je fiskalna konsolidacija neuspješna i po kriterijumu duga,

iako je isti tokom godina imao tendenciju pada. Šta analiza prethodno navedenog poručuje? Naime, na bazi analize fiskalne konsolidacije Njemačke može se zaključiti da zemlje kao što su ekonomije Njemačke, u situaciji kada je neophodno da provedu fiskalnu konsolidaciju, mogu da obezbijede ekspanzivan rast BDP-a sa znatno nižim kriterijumima za ocjenu uspješnosti. Na primjeru konsolidacije Njemačke može se zaključiti da za zemlje sa višim stepenom razvoja nije neophodno obezbijediti uspješnost za ekonomski rast ili što je još važnije da su za zemlje sa višim stepenom razvoja mogući viši pragovi deficit i duga.

Tabela 15: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Grčkoj

Zemlja	Opis	EFEKTI											
		USPJEŠNA						EKSPANZIVNA					
		DEFICIT	DUG										
Grčka	BDP (% promjene)	8,3	2,9	9,3	6,8	4,0	(1,8)	(4,8)	(8,4)	(7,6)	(5,5)	(1,1)	
	Primarni deficit	(10,3)	(6,7)	(7,8)	(9,1)	(19,3)	(13,7)	(8,9)	(4,4)	1,9	4,8	2,8	✓
	Javni dug (% BDP-a)	102,9	107,4	103,6	103,1	109,4	126,7	146,3	180,6	159,6	177,9	180,2	X

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Fiskalna konsolidacija Grčke je po kriterijumu deficit-a završena uspješno, dok je prema kriterijumu duga ista ocijenjena kao neuspješna. Ovakva konsolidacija se nije ekspanzivno reflektovala. U konsolidaciji Grčke nije došlo niti do povećanja prihoda niti do smanjenja rashoda. Naime, nametanjem mjera štednje došlo je do promjene u strukturi rashoda budžeta Grčke. Smanjeni su rashodi koji utiču na potrošnju i agregatnu tražnju i koji se negativno reflektuju na rast BDP-a, dok su rashodi za isplatu kamata po osnovu rastućeg spoljnog duga porasli. Na bazi analize fiskalne konsolidacije Grčke se može konstatovati da sama činjenica da je konsolidacija uspješna ne znači mnogo, budući da se ista u ovom slučaju jako negativno reflektovala. U toku i nakon perioda fiskalne konsolidacije procenat promjene BDP-a je značajno pada u odnosu na period prije konsolidacije. Takođe, period konsolidacije i nakon toga bilježio je značajno povećanje duga u odnosu na period prije konsolidacije. Na bazi analize Grčke može se postaviti pitanje šta zapravo znači sama fiskalna konsolidacija i u kojim slučajevima je ona zaista potrebna? Na bazi kriterijuma za određivanje perioda konsolidacije u Grčkoj je određena 2009. godina. Značajan pad deficit-a u odnosu na godinu prije konsolidacije (za 6,1%) bez sumnje upućuje na fiskalnu konsolidaciju, barem prema kriterijumu deficit-a. Međutim, postavlja se pitanje da li definisana pravila mogu da obezbijede uspješnu fiskalnu konsolidaciju barem po jednom kriterijumu iako to u određenim slučajevima, kao što je Grčka, može očigledno da ne znači nista.

Odnosno, prema krajnjim efektima fiskalne konsolidacije ostavlja se sumnja da je ona zapravo imala veoma negativne posljedice na ekonomski rast. Pored toga, postavlja se i pitanje kako upšte može da se govori o fiskalnoj konsolidaciji ukoliko ni jedan od predloženih metoda nije učestvovao u samom procesu iste. Zaključak prethodno navedenog pokazuje da osnova fiskalne konsolidacije predstavlja određivanje metoda po kojem će se ista izvršiti. Očigledno je da je Grčka nakon Velike ekonomske krize imala i potrebu i obavezu da uđe u sam proces fiskalne konsolidacije, ali ne i iskrenu namjeru. Mjere i nametnuta rješenja od strane međunarodnih institucija takođe nisu išla u prilog provođenju efikasne fiskalne konsolidacije. Grčka je primjer da neadekvatno provođenje fiskalne konsolidacije u konačnom može da ima veoma negative efekte po fiskalnu stabilnost zemlje.

Tabela 16: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Irskoj

Zemlja	Opis	EFEKTI													
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	USPJEŠNA DEFICIT	DUG	EKSPANZIVNA
Irsko	BDP (% promjene)	(9,6)	(1,2)	1,9	2,4	2,5	8,7	34,8	2,9	10,4	9,6	8,8	✓	✓	✓
	Primarni deficit	(9,5)	(9,7)	(7,0)	(5,7)	(4,7)	(1,3)	(1,6)	(1,5)	(0,9)	(0,5)	(0,2)			
	Javni dug (% BDP-a)	61,7	86,0	111,1	120,0	120,1	104,3	76,7	74,2	67,4	62,9	57,3			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

U Irskoj je fiskalna konsolidacija provedena 2014. godine i prema svim kriterijumima smatra se uspješna i ekspanzivna. Ovakva fiskalna konsolidacija se veoma pozitivno reflektovala na ekonomski rast sa značajnim rastom BDP-a u odnosu na period prije konsolidacije i značajnim smanjenjem duga. Ovako uspješna fiskalna konsolidacija provedena je metodom smanjenja rashoda. Za razliku od Grčke, u Irskoj su ovako postavljeni kriterijumi dali veoma pozitivne efekte. Pored kriterijuma, na bazi kojih se sprovodi fiskalna konsolidacija, neophodna je ozbiljnost zemalja prilikom procesa provođena fiskalne konsolidacije. Odnosno, zavisno od same namjere fiskalne konsolidacije, zavisi i uspješnost realizacije iste. Ukoliko je namjera fiskalne konsolidacije samo ispoštovati potrebu za istom, jer tako nalažu pravila, onda se ne može očekivati uspješnost sa efektima niti ekspanzivnost.

Tabela 17: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Italiji

Zemlja	Opis	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	EFEKTI		
													USPJEŠNA DEFICIT	DUG	EKSPANZIVNA
Italija	BDP (% promjene)	4,0	1,4	(3,7)	2,2	2,3	(1,5)	(0,7)	0,9	1,7	2,4	2,4	X	X	X
	Primarni deficit	0,9	(3,7)	(4,1)	(3,7)	(4,0)	0,6	(0,5)	(1,0)	(0,6)	(1,3)	(1,8)			
	Javni dug (% BDP-a)	103,9	106,2	116,6	119,2	119,7	126,5	132,5	135,4	135,3	134,8	134,1			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Italija je 2012. godine provela u potpunosti neuspješnu i neekspanzivnu fiskalnu konsolidaciju. Fiskalna konsolidacije je izvršena metodom isključivog povećanja prihoda. Suprotno od namjere fiskalne konsolidacije ova konsolidacija je imala za rezultat značajno povećanje duga u odnosu na period prije fiskalne konsolidacije.

Tabela 18: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Letoniji

Zemlja	Opis	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	EFEKTI		
													USPJEŠNA DEFICIT	DUG	EKSPANZIVNA
Letonija	BDP (% promjene)	25,8	32,2	8,0	(22,6)	(4,9)	13,1	7,9	4,0	3,7	3,3	2,6	✓	X	✓
	Primarni deficit	(2,4)	(3,1)	(4,8)	(5,8)	(5,2)	0,7	(0,4)	(1,4)	(1,2)	(1,6)	0,0			
	Javni dug (% BDP-a)	9,6	8,1	18,0	35,8	46,8	43,3	41,9	39,4	40,9	36,7	40,2			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Letonija je 2011. godine, prema kriterijumu deficit, provela uspješnu fiskalnu konsolidaciju, dok prema kriterijumu duga ista nije bila uspješna. Međutim, efekti fiskalne konsolidacije odrazili su se ekspanzivno na BDP. Naime, ovo je dokaz da je sama namjera fiskalne konsolidacije, iako prema oba kriterijumima nije bila dovoljno uspješna, imala ekspanzivan efekat na kretanje BDP-a. Na ekspanzivnost je u značajnoj mjeri uticao značajno manji deficit u periodu konsolidacije i nakon toga u odnosu na period prije konsolidacije. Pored toga, zabilježen je i kontinuiran pad duga. Dakle, i ovdje se može zaključiti da sama namjera fiskalne konsolidacije može veoma pozitivno da utiče na rast BDP-a. Postupak fiskalne konsolidacije u Letoniji izvršen je isključivom metodom smanjenja rashoda. Međutim, ostvarenje kriterijuma ekspanzivnosti u značajnoj mjeri navodi na to da je fiskalna konsolidacija zemlje i pored toga što nisu ispunjeni svi kriterijumi uspješnosti ipak na određeni način bila uspješna. Ono što ovu tvrdnju može da potkrijepi jeste, kada je riječ o Letoniji, činjenica da je u periodu konsolidacije i nakon toga došlo

do kontinuiranog pada deficit-a i duga, ali i do kontinuiranog rasta BDP-a. Zato se ovakav tip konsolidacije u određenim okolnostima ipak može okarakterisati i kao potpuno uspješan.

Tabela 19: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Litvaniji

Zemlja	Opis	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	EFEKTI		
													DEFICIT	USPJEŠNA DUG	EKSPANZIVNA
Litvanija	BDP (% promjene)	9,4	15,2	14,7	20,6	12,6	(17,6)	3,8	11,7	6,7	5,0	4,5			
	Primarni deficit	-	(1,2)	(3,2)	(7,2)	(9,5)	(6,7)	(4,4)	(4,1)	(2,3)	(1,6)	(0,9)	✓	X	X
	Javni dug (% BDP-a)	18,7	17,6	17,2	15,9	14,6	28,0	36,3	37,2	39,8	38,7	40,6			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Litvanija je 2009. godine, za razliku kriterijuma duga, provela uspješnu fiskalnu konsolidaciju prema kriterijumu deficit-a. Sama fiskalna konsolidacija je izvršena putem isključivog povećanja prihoda i kao takva nije ostvarila ekspanzivan rast BDP-a. I pored toga što je sam tok fiskalne konsolidacije pratio kontinuiran pad deficit-a, ipak takav postupak fiskalne konsolidacije nije doprinio ostvarenju efekta ekspanzivnosti i vraćanja BDP-a na nivo iz perioda prije konsolidacije.

Tabela 20: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti na Malti

Zemlja	Opis	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	EFEKTI		
													DEFICIT	USPJEŠNA DUG	EKSPANZIVNA
Malta	BDP (% promjene)	0,9	8,9	1,6	6,3	7,9	10,2	14,2	5,4	10,4	7,3	7,2			
	Primarni deficit	(3,2)	(3,6)	(2,6)	(3,2)	(1,4)	(1,5)	(2,1)	0,6	3,3	1,2	0,2	✓	✓	X
	Javni dug (% BDP-a)	66,3	65,3	69,3	65,9	65,8	61,6	55,9	54,5	48,8	45,2	42,6			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Postupak fiskalne konsolidacije na Malti proveden je 2016. godine uz pomoć kombinovane metode prvenstvenog smanjenja rashoda, a potom i povećanja prihoda. Prema zadatim kriterijumima ovaj postupak fiskalne konsolidacije može se ocijeniti kao uspješan. Međutim, isti nije dao ekspanzivne efekte iako je omogućio izlazak iz deficit-a i prelazak u višegodišnji suficit. Postupak fiskalne konsolidacije je pratilo i konstantno smanjenje duga. Ova konsolidacija bi se u određenoj mjeri mogla ocijeniti kao veoma uspješna sa višegodišnjim pozitivnim efektima budući da je prati ostvarenje suficita, smanjenje duga i konstantan rast BDP-a. Dakle, iako nivo rasta BDP-

a prema kriterijumima nije ekspanzivan, može se reći da je fiskalna konsolidacija Malte imala veoma pozitive efekte.

Tabela 21: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Holandiji

Zemlja	Opis	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	EFEKTI			
													USPJEŠNA DEFICIT	DUG	EKSPANZIVNA	
Holandija	BDP (% promjene)	5,9	4,5	(3,5)	2,3	1,7	0,4	1,1	1,7	2,7	2,7	4,2		✓	X	X
	Primarni deficit	(1,7)	(1,9)	(4,3)	(4,8)	(4,4)	(0,7)	(1,1)	(0,5)	(0,8)	0,8	1,3				
	Javni dug (% BDP-a)	42,0	53,8	55,8	59,4	61,8	66,4	67,8	68,0	64,6	61,9	56,9				

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Holandija je 2012. godine provela uspješnu fiskalnu konsolidaciju prema kriterijumu deficita, dok prema kriterijumu duga ista nije bila uspješna. Sama fiskalna konsolidacija je izvršena putem kombinovanog povećanja, prije svega, prihoda, a potom i smanjenja rashoda. Međutim, ovo nije uticalo na obezbijeđenje ekspanzivnog rasta BDP-a. I pored toga što je sam tok fiskalne konsolidacije pratio kontinuiran pad deficita i nakon perioda konsolidacije ulazak u suficit, ipak takav postupak fiskalne konsolidacije nije doprinio ostvarenju efekta ekspanzivnosti i vraćanja BDP-a iz perioda prije konsolidacije. Istina, isti je bilježio rast, ali nedovoljan da bi zadovoljio kriterijum ekspanzivnosti.

Tabela 22: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Poljskoj

Zemlja	Opis	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	EFEKTI			
													USPJEŠNA DEFICIT	DUG	EKSPANZIVNA	
Poljska	BDP (% promjene)	8,0	11,0	8,3	6,7	5,3	8,4	4,0	1,7	3,8	4,6	3,4		✓	X	X
	Primarni deficit	(5,2)	(2,9)	(4,1)	(6,6)	(7,1)	(0,7)	(3,6)	(3,6)	(3,1)	(2,3)	(2,1)				
	Javni dug (% BDP-a)	47,3	44,5	46,7	49,8	53,5	54,5	54,1	56,0	50,8	51,3	54,3				

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Poljska je 2011. godine, za razliku od kriterijuma duga, ostvarila uspješnu fiskalnu konsolidaciju prema kriterijumu deficita. Iako je postupak fiskalne konsolidacije izvršen kombinovanom metodom, prvenstvenog smanjenja rashoda, a onda i povećanja prihoda, isti nije ostvario efekat ekspanzivnosti. I pored toga u periodu konsolidacije i nakon toga zabilježen je kontinuiran rast BDP-a. Iako prethodno navedena konsolidacija nije bila ekspanzivna za istu se može reći da je u određenoj mjeri bila efikasna.

Tabela 23: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Slovačkoj

Zemlja	Opis	EFEKTI											
		USPJEŠNA						EKSPANZIVNA					
		DEFICIT	DUG										
Slovačka	BDP (% promjene)	11,6	12,1	8,6	(6,6)	6,2	4,6	3,2	1,2	2,6	4,6	1,6	
	Primarni deficit	(4,0)	(5,0)	(4,9)	(6,6)	(6,5)	(3,3)	(3,4)	(1,6)	(2,7)	(3,2)	(3,0)	X
	Javni dug (% BDP-a)	31,4	30,3	28,6	36,4	41,0	43,5	51,8	54,7	53,5	51,9	52,0	X

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Slovačka je kombinovanom metodom prihoda i rashoda 2011. godine provela, prema kriterijumima, potpuno neuspješnu, neekspanzivnu i neefikasnu fiskalnu konsolidaciju. Istina, tokom perioda evidentiran je konstantan pad deficit i veoma mali rast BDP-a za razliku od duga koji je u periodu konsolidacije i nakon toga bilježio blagi rast. Međutim, BDP do kraja posmatranog perioda konsolidacije nije zabilježio rast kakav je bilježio u periodu prije konsolidacije. U ovom slučaju može se osnovano postaviti pitanje: Koji su to zaista kriterijumi po kojima je neophodno provoditi fiskalnu kolnosalidaciju i još važnije, kada je neophodno provesti istu ukoliko se uzme u obzir da je samo godinu prije konsolidacije rast BDP-a bio toliko veliki da nikada nakon perioda konsolidacije nije dostigao takav nivo?! Da li je proces fiskalne konsolidacije sam po sebi samo forma koja u konačnom nema nikakav dugoročni značaj? Ovo pitanje posebno dobija na značaju ukoliko se zna da u najvećem broju slučajeva fiskalna konsolidacija nema ekspanzivan karakter.

Tabela 24: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Sloveniji

Zemlja	Opis	EFEKTI											
		USPJEŠNA						EKSPANZIVNA					
		DEFICIT	DUG										
Slovenija	BDP (% promjene)	(4,4)	0,3	1,9	(2,2)	0,6	3,2	3,2	3,9	6,5	6,4	4,9	
	Primarni deficit	(5,1)	(4,9)	(6,0)	(1,9)	(10,9)	(1,1)	(0,8)	(0,4)	0,5	0,4	0,3	✓
	Javni dug (% BDP-a)	34,5	38,3	46,5	53,6	70,0	80,3	82,6	78,7	74,1	70,4	66,1	✓

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Nasuprot Slovačke, Slovenija je 2014. godine metodom isključivog smanjenja rashoda provela u potpunosti uspješnu i ekspanzivnu fiskalnu konsolidaciju. Okončana konsolidacija se smatra uspješna i prema kriterijumu duga i prema kriterijumu deficit-a. Pored toga, ista je na bazi korišćenih kriterijuma evidentirana i kao ekspanzivna. Čak šta više, u konačnom postupak fiskalne konsolidacije ekspanzivno je reagovano na rast BDP-a u mnogo većem procentu nego što je to bio

slučaj sa kretanjem BDP-a u periodu prije konsolidacije. Na bazi analize, Slovenija je provela u potpunosti uspješnu, ekspanzivnu i efikasnu fiskalnu konsolidaciju sa rezultatima mnogo većim od očekivanih.

Tabela 25: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Španiji

Zemlja	Opis	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	EFEKTI		
													USPJEŠNA DEFICIT	DUG	EKSPANZIVNA
Španija	BDP (% promjene)	7,9	8,2	7,1	3,2	(3,6)	0,3	(0,8)	(3,1)	(1,0)	1,2	4,4	✓	X	X
	Primarni deficit	(0,3)	(0,1)	(0,8)	(6,5)	(9,9)	(0,7)	(6,8)	(2,8)	(1,8)	(1,3)	(2,2)			
	Javni dug (% BDP-a)	42,4	39,1	35,8	39,7	53,3	60,5	69,9	86,3	95,8	100,7	99,3			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Španija je 2010. godine prema kriterijumu deficit-a provela uspješnu fiskalnu konsolidaciju, dok je prema kriterijumu duga ista ocjenjena kao neuspješna. Pored toga, ova konsolidacija nije imala ekspanzivne efekte. Proces fiskalne konsolidacije realizovan je kombinovanom metodom, prije svega povećanja prihoda, a potom i smanjenja rashoda. Činjenica je da je prema kriterijumu deficit-a ova konsolidacija uspješna. Međutim, ova konsolidacija se ne može smatrati efikasnom ni po jednom osnovu. Ovo posebno treba navesti ako se uzme u obzir da je dug nakon perioda konsolidacije značajno narastao u odnosu na godinu konsolidacije, ali i period prije konsolidacije.

Naredne zemlje Evropske unije u svom novčanom opticaju ne koriste jedinstvenu valutu Evro.

Tabela 26: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Bugarskoj

Zemlja	Opis	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	EFEKTI		
													USPJEŠNA DEFICIT	DUG	EKSPANZIVNA
Bugarska	BDP (% promjene)	1,7	8,4	1,9	(0,4)	2,4	6,5	6,4	7,6	7,2	8,2	(2,1)	✓	✓	✓
	Primarni deficit	(3,8)	(1,8)	(0,4)	(1,8)	(3,7)	(2,8)	(1,7)	0,8	0,1	0,8	(1,4)			
	Javni dug (% BDP-a)	14,2	14,4	16,6	17,2	26,4	25,4	27,1	23,0	20,1	18,6	24,1			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

U Bugarskoj je proces fiskalne konsolidacije pokrenut 2016. godine. Prema korišćenim kriterijumima konsolidacija je bila uspješna i prema kriterijumu duga i deficit-a, ali i ekspanzivna. Navedena fiskalna konsolidacija reflektovala se kroz veoma značajan rast BDP-a. Postupak fiskalne konsolidacije izvršen je metodom isključivog smanjenja rashoda. Ova fiskalna

konsolidacija pored rasta BDP-a imala je za rezultat deficit koji je zadržan niz godina nakon konsolidacije. Važno je napomenuti da sam postupak fiskalne konsolidacije nije mnogo “koštao”, te da u godini konsolidacije i nakon toga nije posljedično evidentiran rast duga.

Tabela 27: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Hrvatskoj

Zemlja	Opis	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	EFEKTI		
													USPJEŠNA	EKSPANZIVNA	
													DEFICIT	DUG	
Hrvatska	BDP (% promjene)	-0,6	1,3	-0,8	0,2	0,0	2,5	3,4	4,3	4,5	4,5	-8,0	✓	✓	✓
	Primarni deficit	-5,8	-6,2	-5,9	-6,1	-4,8	-2,7	-1,0	0,8	1,5	0,6	-1,2			
	Javni dug (% BDP-a)	57,8	64,4	70,1	81,2	84,7	84,3	80,8	77,8	74,7	73,2	87,7			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Hrvatska je 2015. godine kombinovanom metodom ravnomjernog povećanja prihoda i smanjenja rashoda provela veoma uspješnu fiskalnu konsolidaciju. Naime, uspješna fiskalna konsolidacija je provedena na bazi smanjenja duga, ali i deficit-a. Pored toga, ova fiskalna konsolidacija se može ocijeniti kao ekspanzivna. Nakon konsolidacije došlo je do značajnog rasta BDP-a, ali i do smanjenja deficit-a. Dvije godine nakon konsolidacije Hrvatska je evidentirala deficit koji se zadržao sve do 2020. godine kada je ponovo ušla u zonu deficit-a. Slično se dešavalo i sa dugom. Dug je u godini konsolidacije i nakon toga imao tendenciju pada da bi 2020. godine počeo da raste. Na bazi prethodno navedenog jasno je da će Hrvatska nakon izlaska iz krize izazvane korona virusom imati potrebu za ponovnom fiskalnom konsolidacijom. Prethodno navedeno posebno dobija na značaju ukoliko se zna da je BDP u 2020. godine pao za 8% u odnosu na 2019. godinu.

Tabela 28: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Češkoj

Zemlja	Opis	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	EFEKTI		
													USPJEŠNA	EKSPANZIVNA	
													DEFICIT	DUG	
Češka	BDP (% promjene)	(0,7)	(2,1)	(2,4)	0,7	8,6	(1,7)	(1,0)	3,4	(4,6)	(0,0)	(1,6)	✓	X	X
	Primarni deficit	-3.542	(4,0)	(3,3)	(4,5)	(5,6)	(1,1)	(2,3)	(0,9)	0,4	(0,1)	(0,2)			
	Javni dug (% BDP-a)	27,7	27,6	27,3	28,1	33,4	37,1	39,5	44,2	44,4	41,9	39,7			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Češka je 2010. godine provela uspješnu fiskalnu konsolidaciju prema kriterijumu koje definiše deficit, dok prema kriterijumu duga ista nije bila uspješna. Takođe, fiskalna konsolidacija

Češke nije bila ekspanzivna. Ova fiskalna konsolidacija provedena je kombinovanom metodom, u većem omjeru smanjenja rashoda i nešto manjem omjeru povećanja prihoda. Fiskalna konsolidacija u Češkoj, osim uravnoteženja deficit-a, nije imala neke druge pozitivne efekte. Čak šta više, procenat promjene BDP-a bio je pozitivan samo u jednoj godini nakon konsolidacije. Nakon toga bilježio je konstantno negativno kretanje. Pored toga, od godine konsolidacije pa sve do kraja posmatranog perioda zabilježena je tendencija povećanja duga. Na bazi toga može se reći da se ova fiskalna konsolidacija nije reflektovala niti kao uspješna, ekspanzivna ili bar u određenoj mjeri efikasna.

Tabela 29: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Danskoj

Zemlja	Opis												EFEKTI		
		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	USPJEŠNA DEFICIT	DUG	EKSPANZIVNA
Danska	BDP (% promjene)	(4,4)	5,2	2,0	2,6	1,8	2,7	2,8	3,5	3,2	3,3	3,1	✓	✓	✓
	Primarni deficit	0,9	(0,5)	0,0	(1,8)	(1,3)	1,4	1,5	(0,5)	0,1	(0,6)	0,1			
	Javni dug (% BDP-a)	40,2	42,6	46,1	44,9	44,0	44,3	39,8	37,2	35,8	34,2	29,4			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Fiskalna konsolidacija Danske provedena je 2014. godine. Prema oba kriterijuma ista je ocijenjena kao uspješna i ekspanzivna. Prethodno navedena konsolidacija provedena je na bazi kombinovane metode, u većem dijelu povećanja prihoda u odnosu na smanjenje rashoda. Ova fiskalna konsolidacija obezbijedila je konstantan rast BDP-a u čitavom posmatranom periodu nakon konsolidacije. Dakle, na bazi prethodno navedenog, fiskalna konsolidacija Češke se ocjenjuje se kao uspješna i ekspanzivna.

Tabela 30: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Mađarskoj

Zemlja	Opis												EFEKTI		
		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	USPJEŠNA DEFICIT	DUG	EKSPANZIVNA
Mađarska	BDP (% promjene)	5,7	5,9	(2,8)	3,1	4,0	1,7	5,0	7,9	6,4	3,2	8,2	X	X	✓
	Primarni deficit	(6,7)	(6,0)	(3,1)	(4,0)	(4,0)	(3,1)	(0,4)	(1,7)	(1,2)	(1,3)	(2,7)			
	Javni dug (% BDP-a)	65,2	71,2	77,4	80,6	80,8	78,6	77,4	76,8	76,2	75,5	72,9			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Mađarska je 2012. godine metodom povećanja prihoda provela neuspješnu fiskalnu konsolidaciju prema oba kriterijuma. Međutim, pored toga sto je konsolidacija ocijenjena kao

neuspješna, ista se reflektovala kao ekspanzivna sa konstantnim rastom BDP-a iz godine u godinu i konstantnim smanjenjem duga. U ovom slučaju se takođe mogu dovesti u pitanje kriterijumi uspješnosti budući da je u Mađarskoj neuspješna fiskalna konsolidacija obezbijedila ekspanzivan rast. Iako se ova konsolidacija ocijenjuje kao neuspješna, evidentno je da je od perioda konsolidacije došlo do konstantnog smanjenja javnog duga. Istina, deficit je u periodu nakon konsolidacije bilježio konstantno blagi rast, ali sve to je ipak uticalo na ekspanzivan rast BDP-a. I u ovom slučaju postavlja se pitanje: da li fiskalna pravila pod istim okolnostima mogu da obezbijede uspješnu i u isto vrijeme ekspanzivnu fiskalnu politiku? Odnosno, da li je nužan uslov za ostvarivanje ekspanzivnosti i uspješnost fiskalne konsolidacije?

Na bazi analize svih zemalja Evropske unije i CEFTA zemalja biće interesantni krajnji zaključci do kojih se došlo provođenjem fiskalne konsolidacije zasnovane na istim pravilima, neovisno o stepenu razvoja zemlje niti integracije.

Tabela 31: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Portugalu

Zemlja	Opis	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	EFEKTI		
													DEFICIT	USPJEŠNA DUG	EKSPLANZIVNA
Portugal	BDP (% promjene)	4,9	5,5	2,1	(2,1)	2,4	(2,0)	(4,4)	1,3	1,5	3,8	3,8			
	Primarni deficit	(4,0)	(3,7)	(5,1)	(8,0)	(7,8)	(5,5)	(2,3)	(1,2)	0,1	(0,5)	(0,5)	✓	X	X
	Javni dug (% BDP-a)	69,2	72,7	75,6	87,8	100,2	114,4	129,0	131,4	132,9	131,2	131,5			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Portugal je 2011. godine, sa aspekta kriterijuma deficit-a, proveo uspješnu fiskalnu konsolidaciju, dok je sa aspekta duga konsolidacija ocijenjena kao neuspješna. Ova fiskalna konsolidacija nije imala ekspanzivan karakter. Ista je provedena kombinovanom metodom, prije svega povećanja prihoda, a potom i smanjenjem rashoda. Prethodno navedena fiskalna konsolidacija nije ocijenjena kao značajna s obzirom na konstantan rast duga u periodu nakon konsolidacije. Istina, nakon konsolidacije došlo je do smanjenja deficit-a, ali nedovoljno da obezbijedi značajne efekte na ozbilnjij rast BDP-a sve do 2015. godine kada je BDP u odnosu na 2014. godinu porastao za 3,8%, da bi se taj rast zadržao i 2016. godine.

Tabela 32: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Rumuniji

Zemlja	Opis	EFEKTI											
		USPJEŠNA						EKSPANZIVNA					
		DEFICIT	DUG										
Rumunija	BDP (% promjene)	17,2	19,5	24,2	26,8	(1,7)	(0,5)	5,9	6,2	7,0	5,2	6,6	
Rumunija	Primarni deficit	(0,8)	(2,8)	(5,8)	(9,6)	(8,6)	(5,1)	(2,9)	(1,4)	(1,2)	0,2	0,0	✓
Rumunija	Javni dug (% BDP-a)	17,8	12,7	12,4	13,0	22,5	30,9	34,2	37,8	39,0	40,5	39,4	X

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Rumunija je 2010. godine metodom isključivog povećanja prihoda provela, kao i Portugal, uspješnu fiskalnu konsolidaciju sa aspekta kriterijuma deficit-a, dok prema kriterijumu duga, ista nije bila uspješna. Ovaj nivo fiskalne konsolidacije nije omogućio ekspanzivan rast BDP-a iako je, ukoliko ne posmatramo isključivo kriterijume koji definišu ekspansivnost, obezbijeden značajan rast BDP-a. Ovdje se može postaviti pitanje koji je to nivo rasta BDP-a koji je potreban za stabilne javne finansije? Ukoliko uzmemo u obzir da je u periodu konsolidacije i nakon toga uočen konstantan pad deficit-a i duga, što je u isto vrijeme omogućilo rast BDP-a, nema nikakve sumnje da je ova konsolidacija ipak bila uspješna, iako prema kriterijumima to nije tačno. Međutim, za ekonomiju kao što je Rumunija ova fiskalna konsolidacija bi se mogla ocijeniti kao veoma uspješna.

Tabela 33: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Švedskoj

Zemlja	Opis	EFEKTI											
		USPJEŠNA						EKSPANZIVNA					
		DEFICIT	DUG										
Švedska	BDP (% promjene)		4,0	3,8	4,0	4,7	3,6	6,5	6,4	2,8	(2,1)	7,0	
Švedska	Primarni deficit	(1,4)	1,5	(0,9)	(0,2)	(0,3)	1,1	1,1	1,8	1,0	1,2	0,4	X
Švedska	Javni dug (% BDP-a)	50,2	51,8	49,8	49,3	48,5	48,8	43,7	39,0	37,5	40,7	38,1	✓

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Švedska je 2005. godine metodom povećanja prihoda i neznatnog smanjenja rashoda, prema kriterijumu duga, provela uspješnu fiskalnu konsolidaciju, dok je prema kriterijumu deficit-a ocijenjena kao neuspješna. Ovakva fiskalna konsolidacija očitovala se ekspanzivno na BDP sa značajno većim stopama rasta u odnosu na period prije konsolidacije, posebno 2020. godine kada je imala mnogo veći rast u odnosu na sve prethodne godine. Iako, prema kriterijumu deficit-a, Švedska nije ocijenjena kao uspješna u omjeru u kome to kriterijumi nalažu, ista se ipak može ocijeniti kao uspješna, budući da je u prvoj godini konsolidacije iz deficit-a prešla u deficit.

Ostvarenje suficita nastavljeno je i tokom narednih godina nakon godine konsolidacije. U konačnom, fiskalna konsolidacija Švedske se može ocijeniti kao uspješna i ekspanzivna.

4.1.2 Ocjena uspješnosti i ekspanzivnosti fiskalne konsolidacije u CEFTA zemljama

Ocjena uspješnosti i ekspanzivnosti na bazi korišćenih kriterijuma urađena je i za CEFTA zemlje. U nastavku je dat pregled zemalja fiskalne konsolidacije CEFTA zemalja.

Tabela 34: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Albaniji

Zemlja	Opis	EFEKTI											
		USPJEŠNA						EKSPANZIVNA					
		DEFICIT	DUG										
Albanija	BDP (% promjene)	(0,9)	8,1	(4,5)	3,7	3,6	(14,0)	4,2	10,0	16,0	0,9	(8,1)	✓
	Primarni deficit	(3,5)	(3,5)	(3,4)	(5,2)	(5,5)	(5,1)	(1,5)	(1,4)	(1,3)	(2,0)	(6,7)	X
	Javni dug (% BDP-a)	57,7	59,4	62,1	70,4	72,0	73,7	73,3	71,9	69,5	67,7	83,3	✓

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

U Albaniji je 2015. godine prema kriterijumu deficit provedena uspješna fiskalna konsolidacija koja je imala ekspanzivan karakter. Prema kriterijumu duga ova konsolidacija nije ocijenjena kao uspješna. I pored toga važno je naglasiti da je od momenta konsolidacije pa sve do kraja posmatranog perioda dug imao konstantnu tendenciju pada sve do 2020. godine. Tada je pored naglog rasta duga došlo i da naglog rasta deficit, ali i do velikog pada BDP-a. Prethodo navedeno predstavlja posljedicu krize izazvane pandemijom virusa korona. Nakon prethodno navedene krize Albanija će imati potrebu za novom fiskalnom konsolidacijom javnih finansija. Prethodno navedena fiskalna konsolidacija izvršena je metodom povećanja prihoda i smanjenja rashoda.

Tabela 35: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Bosni i Hercegovini

Zemlja	Opis	EFEKTI											
		USPJEŠNA						EKSPANZIVNA					
		DEFICIT	DUG										
Bosna i Hercegovina	BDP (% promjene)	2,3	3,4	(0,1)	2,1	2,1	4,7	4,6	4,9	6,6	3,7	(6,8)	✓
	Primarni deficit	(4,2)	(2,4)	(1,3)	(0,6)	(1,4)	(5,1)	0,9	1,8	1,3	1,3	(4,2)	✓
	Javni dug (% BDP-a)	40,8	39,6	42,2	42,5	45,9	45,5	44,1	39,2	34,3	32,8	38,9	✓

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Bosna i Hercegovina je 2015. godine je metodom isključivog smanjenja rashoda provela u potpunosti uspješnu i ekspanzivnu fiskalnu konsolidaciju. Ova fiskalna konsolidacija pokazala se učinkovita ne samo na bazi ispunjenih kriterijuma već i tendencijom pozitivnih pokazatelja nakon konsolidacije. Naime, 2014. godine kada je utvrđen deficit postukom fiskalne konsolidacije 2015. godine, Bosna i Hercegovina je ostvarila suficit koji se zadržao sve do 2020. godine. Pored toga, nakon konsolidacije evidentna je i konstantna tendencija smanjenja duga do kraja posmatranog perioda. Pethodno navedena konsolidacija bila je osnov za konstantno pozitivan rast BDP-a. Fiskalna konsolidacija Bosne i Hercegovine se može ocijeniti kao veoma uspješna sa višestrukim pozitivnim efektima.

Tabela 36: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Sjevernoj Makedoniji

Zemlja	Opis	EFEKTI											
		USPJEŠNA						EKSPANZIVNA					
		DEFICIT	DUG										
Sjeverna Makedonija	BDP (% promjene)	5,5	6,1	0,5	7,5	5,1	5,9	6,4	3,9	6,5	6,0	(3,5)	
	Primarni deficit	(2,4)	(2,5)	(3,8)	(3,8)	(4,2)	(3,5)	(2,70)	(2,73)	(1,8)	(2,0)	(8,1)	X
	Javni dug (% BDP-a)	24,3	27,7	33,7	34,0	38,0	38,1	39,8	39,4	40,4	40,6	51,3	X ✓

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Sjeverna Makedonija je metodom povećanja pihoda 2015. godine provela, prema oba kriterijuma, neuspješnu fiskalnu konsolidaciju. Međutim, u periodu konsolidacije i nakon toga, prema kriterijumima koji ocjenjuju ekspanzivnost, ista je ocijenjena kao ekspanzivna. U periodu konsolidacije i nakon toga evidentna je stabilizacija deficitu u vidu konstantnog smanjenja deficitu i u jednoj godini duga. Kako se ova neuspješna fiskalna konsolidacija reflektovala kao ekspanzivna? Naime, u godini konsolidacije deficit nije bio ekstremno visok, kao ni dug. Očigledno je sama namjera fiskalne konsolidacije imala veoma pozitivan uticaj. Iako ista nije bila uspješna ona se pozitivno reflektovala na ekonomski rast. Ovo je dokaz da za određene zemlje pravila koja determinišu uspješnost mogu da budu i znatno niža i da proces fiskalne konsolidacije proveden na bazi istih može da obezbijedi u značajnoj mjeri ekonomski rast.

Tabela 37: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Moldaviji

Zemlja	Opis	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	EFEKTI		
													USPJEŠNA DEFICIT	DUG	EKSPANZIVNA
Moldavija	BDP (% promjene)	17,5	18,9	19,4	17,8	(4,0)	42,8	14,5	6,8	13,3	11,7	9,2	X	X	✓
	Primarni deficit	1,8	0,2	(0,3)	(0,4)	(5,9)	(1,1)	(1,5)	(1,7)	(1,5)	(1,4)	(1,6)			
	Javni dug (% BDP-a)	40,4	35,0	28,3	22,2	32,6	25,5	24,2	31,2	29,8	35,0	42,4			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Moldavija je 2010. godine metodom isključivog smanjenja rashoda provela, kao i Sjeverna Makedonija, neuspješnu fiskalnu konsolidaciju koja se, i pored toga, reflektovala kao ekspanzivna. Iako prema kriterijuma ista nije bila uspješna, evidentno je da je nakon konsolidacije deficit u konstantnom padu, što nije slučaj sa kretanjem duga. Dakle, fiskalna konsolidacija Moladavije, i pored toga što nije bila uspješna, se može ocijeniti kao ekspanzivna i u konačnom efikasna u pogledu uticaja na ekonomski rast.

Tabela 38: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Srbiji

Zemlja	Opis	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	EFEKTI		
													USPJEŠNA DEFICIT	DUG	EKSPANZIVNA
Srbija	BDP (% promjene)	6,5	11,1	5,5	8,2	1,0	3,6	4,9	5,2	6,6	6,8	1,2	✓	✓	X
	Primarni deficit	(4,0)	(4,7)	(5,5)	(5,2)	(5,0)	(1,1)	(1,2)	1,1	0,7	(0,4)	(0,8)			
	Javni dug (% BDP-a)	41,2	44,0	54,4	57,5	67,6	71,3	68,9	58,7	54,5	52,8	59,5			

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Srbija je 2015. godine, kombinovanom metodom povećanja prihoda i smanjenja rashoda, provela uspješnu fiskalnu konsolidaciju. Međutim, ista nije bila ekspanzivna. Odnosno, može se konstatovati da je Srbija zbog potrebe fiskalne konsolidacije provela teoretski fiskalnu konsolidaciju koja nije bila ekspanzivna. Istina, nakon perioda konsolidacije došlo je do smanjenja duga i djelimično do smanjenja deficit-a. Međutim, isto nije bilo dovoljno budući da bi se prema kriterijumu ova fiskalna konsolidacija ocijenila kao ekspanzivna, ali s obzirom na konstantan rast BDP-a ova fiskalna konsolidacija se može ocijeniti kao efikasna.

Tabela 39: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti na Kosovu

Zemlja	Opis	EFEKTI									
		USPJEŠNA			EKSPANZIVNA						
		DEFICIT	DUG								
Kosovo	BDP (% promjene)	20,4	(0,7)	3,0	14,7	(2,9)	8,8	4,6	(12,9)	4,2	7,8
	Primarni deficit	1,4	(0,9)	(1,0)	(2,3)	(3,3)	(1,4)	(1,9)	(1,7)	(1,4)	(2,8)
	Javni dug (% BDP-a)	9,8	6,1	5,9	5,3	8,1	9,0	10,7	13,1	14,4	16,2
										X	X
											X

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Kosovo je 2013. godine metodom isključivog smanjenja rashoda provedo u potpunosti neuspješnu i neekspanzivnu fiskalnu konsolidaciju. Činjenica je da je deficit u određenoj mjeri smanjen, ali bez daljnje tendencije pada niti stabilizacije. Sam proces fiskalne konsolidacije doveo je do rasta BDP-a, ali nedovoljnog za ocjenu ekspanzivnosti. Međutim, na bazi pozitivnog kretanja BDP-a fiskalna konsolidacija Kosova se ipak u određenoj mjeri može ocijeniti kao efikasna.

Tabela 40: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Crnoj Gori

Zemlja	Opis	EFEKTI									
		USPJEŠNA			EKSPANZIVNA						
		DEFICIT	DUG								
Crna Gora	BDP (% promjene)	19,5	23,9	15,4	(3,5)	4,4	4,5	(2,6)	5,7	2,9	5,7
	Primarni deficit	4,3	8,4	(2,3)	(6,7)	(4,9)	(6,7)	(5,3)	(4,5)	(0,7)	(6,0)
	Javni dug (% BDP-a)	36,7	31,8	34,2	43,7	45,0	48,6	56,9	58,7	63,4	68,8
										✓	X
											X

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, Oktobar 2020 i kalkulacija autora

Crna Gora je 2012. godine je metodom povećanja prihoda provedla djelom uspješnu fiskalnu konsolidaciju. Naime, ista je uspješna sa aspekta smanjenja deficit-a, dok sa aspekta duga nije. Prema kriterijumima ekspanzivnosti fiskalna konsolidacija Crne Gore nije ocijenjena kao ekspanzivna. Međutim, evidentno je pozitivno kretanje BDP-a, što u krajnjem ovu fiskalnu konsolidaciju određuje kao efikasnu.

5 FISKALNA KONSOLIDACIJA I EKONOMSKI RAST

Fiskalna konsolidacija sama po sebi nije svrha već ima za cilj da uspostavi stabilnu fiskalnu politiku i dugoročno obezbijedi ekonomski razvoj. Za uspješan ekonomski razvoj nisu dovoljni samo ekonomska stabilnost i investicije, već i stabilna pravna država sa efikasnim institucijama. Dok se savremena tehnologija i kapital mogu uvesti iz inostranstva, pravna država i efikasne institucije moraju da se izgrade sa vlastitim kapacitetima unutar zemlje. Pod efikasnom državom podrazumijeva se državna struktura, koja efikasno provodi adekvatne mјere ekonomske politike, koje obezbeđuju i ekonomski razvoj. Pri tome ne treba izgubiti iz vida da je fiskalna politika jedan od tri ključna stuba ekonomske politike. Fiskalna politika je uspješna ako obezbeđuje fiskalnu stabilnost i fiskalnu odgovornost.

Članovi Komisije za rast i razvoj, obrazovane u aprilu 2006. godine od strane Svjetske banke, definisali su nove principe koji mogu da osiguraju dobre pretpostavke za ekonomski razvoj. Komisiju čine dvadeset vodećih ličnosti iz svijeta nauke, upravljanja i biznisa, a njom su rukovodili Majkl Spensi, dekan Poslovne škole Stenford univerziteta i dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju i Majkl Lajpcinger, potpredsjednik Svjetske banke.

Nakon izučavanja uspješnih zemalja koje su duži vremenski period imale neprestani ekonomski rast, rezultati analize ukazivali su na pet ključnih faktora koji su upravo taj rast i omogućili. To su sljedeći faktori:

- funkcionalna tržišna ekonomija,
- razvijena fiskalna odgovornost,
- promovisanje visoke stope štednje i investicija,
- važna uloga države i
- aktivno učešće u globalizaciji.

Navedeni faktori su definisani na bazi analiza uspješnih ekonomija koje su u dugom roku ostvarivale pozitivne stope rasta. Naime, samo trinaest zemalja u svijetu je imalo neprekidan privredni rast tokom 25 godina.

Upravo u ovom dijelu rada analizira se uticaj fiskalne konsolidacije zemalja u odnosu na ekonomski rast različitih oblika ekonomske integracije.

Ovo poglavlje sastoji se od četiri zasebne cjeline koncipirane na sljedeći način:

U prvom dijelu ovog poglavlja analiziran je uticaj fiskalne konsolidacije zemalja članica Evropske unije na njihov ekonomski rast, postmatrajući u ovom slučaju Evropsku uniju kao isključivo ekonomsku uniju. U drugom dijelu analiziran je uticaj fiskalne konsolidacije zemalja članica Evrozone na njihov ekonomski rast, postmatrajući je isključivo kao monetarnu uniju. U trećem dijelu analiziran je uticaj fiskalne konsolidacije CEFTA zemalja na njihov ekonomski rast, posmatrajući je i analizirajući kao zonu slobodne trgovine. U četvrtom dijelu rada analiziran je uticaj veličine ekonomije na fiskalnu stabilnost zemalja članica Evropske unije. U petom dijelu rada prikazana je komparativna analiza međuzavisnosti nivoa regionalnog integrisanja i uspješnosti fiskalne konsolidacije baziranih na analizama iz prethodna četiri dijela.

Analiza prethodne tri regionalne integracije ima za cilj da pokaže da li različit stepen regionalne integracije ima različit uticaj provedene fiskalne konsolidacije na ekonomski rast. Isto tako, analiza prethodna tri oblika regionalnih integracija omogućava komparativnu analizu koja čini, kao što je prethodno navedeno, peti dio ovog poglavlja i koja pokazuje kod kojeg nivoa integrisanja fiskalna konsolidacija omogućava bolji ekonomski rast, odnosno više stope ekonomskog rasta. U konačnom, ova komparativna analiza daje u najvećem dijelu odgovore na pitanja koja su postavljena u hipotezi ove disertacije.

U nastavku je data metodologija koja će se koristi pri analizi u ovom dijelu rada.

Kao što je prethodno navedeno ovo istraživanje bavi se analizom fiskalne konsolidacije zemalja članica regionalnih integracija i uticaja na njihov ekonomski rast. Ustanovljavanje međusobnih veza i odnosa dviju ili više posmatranih pojava predmet je regresione i korelace analize, s ciljem da se kvantitativno izrazi prosječan zakonomjeran odnos posmatranih pojava jednačinom regresije ukoliko u stvarnosti takav odnos postoji. Pored toga, izražava se stepen i smjer njihove međusobne povezanosti. Ako posmatramo samo dvije pojave, tada se ova analiza svodi na prostu regresionu i korelacionu analizu (Komić, 2000). Veza između fiskalne konsolidacije i ekonomskog rasta utvrđivaće se pomoću proste linearne regresione analize. U tu svrhu, strukturni budžetski bilans biće objašnjavajuća promjenjiva, dok će BDP biti zavisna varijabla, odnosno kao:

$$Y = f(\text{def}, X) \quad (1)$$

Kako bi ustanovili prosječan zakonomjeran kvantitativni odnos između dvije posmatrane pojave potrebno je da odredimo parametre proste linearne regresije. Prosti linearni regresioni model možemo zapisati kao:

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 x_i + \varepsilon_i \quad i = 1, 2, \dots, N \quad (2)$$

gdje su:

- Y_i : i-ta zavisna promjenjiva, u ovom istraživanju BDP;
- x_i : i-ta nezavisna promjenjiva, u ovom istraživanju, strukturni budžetski bilans (deficit/suficit)
- β_0 i β_1 su nepoznate konstante, odnosno regresioni parametri;
- ε_i je stohastički član ili poremećaj ili slučajna greška; a
- N je veličina osnovnog skupa.

S obzirom da će se analiza raditi na uzorku, a ne na cijelom osnovnom skupu, jer raspoloživi podaci to ne dozvoljavaju, koristiće se ocijenjena funkcija proste linearne regresije, na osnovu uzorka, koja se definiše kao:

$$\hat{Y}_i = b_0 + b_1 x_i \quad (3)$$

U datoј relaciji je sa $\hat{Y}_i$ označena ona vrijednost zavisno promjenjive koja se tačno nalazi na najbolje prilagođenoj liniji regresije, a b_0 i b_1 su ocjene nepoznatih regresionih parametara osnovnog skupa.

Ocjene parametara u jednačini regresije dobijaju se na osnovu metoda najmanjih kvadrata, koji podrazumijeva minimiziranje kvadrata vertikalnih linearnih odstupanja originalnih podataka od linije regresije. Na taj način dobija se sistem normalnih jednačina za određivanje parametara u jednačini regresije (Lovrić & dr., 2006), a rješenje navedenog sistema jednačina omogućava direktno izračunavanje vrijednosti parametara u jednačini regresije, na slijedeći način:

$$b_1 = \frac{n \sum xy - \sum x \sum y}{n \sum x^2 - (\sum x)^2} \quad (4) \quad \text{i}$$

$$b_0 = \bar{y} - b_1 \bar{x}. \quad (5)$$

Parametar b_0 pokazuje očekivanu vrijednost zavisno promjenjive Y, ako nezavisna promjenjiva X ima vrijednost 0, dok parametar b_1 pokazuje prosječnu promjenu zavisno promjenjive, pri jediničnom porastu nezavisno promjenjive.

Za potrebe analize korišćen je ekonometrijski program EViews, primjenom metoda najmanjih kvadrata. Ova metoda je jednostavna i pouzdana jer međusobno isključuje pozitivne i negativne greške. Analiza takođe sadrži standardnu devijaciju, srednju, maksimalnu i minimalnu vrijednost, asimetriju distribucije i mjeru tendencije serijske distribucije. Regresiona analiza daje procjenu značajnosti sledećih promjenjivih: vjerovatnoća (p), t-statistika, standardna greška procjene i koeficijent determinacije r^2 . Statističku osnovu čine podaci MMF-a u periodu od 2000-2020. godine. Relativno kratka vremenska serija podataka u regresionom modelu uslovljena je ograničenom dostupnošću neophodnih podataka.

5.1 Fiskalna konsolidacija i ekonomski rast zemalja članica Evropske unije

Evropska unija kao regionalna ekonomska integracija je najveća i najkompleksnija društvena struktura ljudske civilizacije. Ona je karakteristična po najvišem stepenu organizacije i zajedničkom funkcionisanju većeg broja suverenih država. Nije riječ samo o slobodama mobilnosti kapitala, roba usluga i ljudi, već o čitavom kompleksu složenih društvenih odnosa (Popović, 2016).

Uspostavljanjem integracije Evropska unija je uspostavila i četiri temeljne slobode koje garantuju:

1. slobodno kretanje roba,
2. slobodno kretanje usluga,
3. slobodno kretanje kapitala i
4. slobodno kretanje ljudi.

Slobodno kretanje roba jedna je od četiri slobode jedinstvenog tržišta Evropske unije koje proizilaze iz ugovora o osnivanju Evropske zajednice. Sastoji se od tarifne unije i zabrane kvantitativnog ograničenja uvoza i izvoza robe uz dodatne druge mjere koje imaju za rezultat slične

efekte. Carinska unija predstavlja udruživanje nekoliko nezavisnih država, koje formiraju carinsku teritoriju uz međusobne sporazume o bescarinskoj trgovini i carinsko ujedinjenje sa trećim zemljama. Prema ugovorima Evropske unije predviđeno je da se na ovaj način omogući transport sa međusobno povezanim državama članicama Evropske unije. Regulisanje takvog slobodnog kretanja obuhvata svu robu koja je pokretna roba i trgovinske transakcije koje imaju komercijalnu vrijednost. Uključena je i roba iz zemalja trećih strana, što znači da roba ne mora nužno da potiče iz zemlje članice Evropske unije ukoliko se nalazi u okviru slobodnog kretanja unutar tih regiona.

Slobodno kretanje usluga prema članu 57. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije označava one aktivnosti za koje je predviđena novčana naknada i koje nisu uređene pravilima u vezi sa slobodnim kretanjem robe, kapitala i ljudi.¹¹ Odnosno, ovdje se podrazumijevaju usluge koje imaju prekograničnu podjelu i sprovode se uz plaćanje i ukoliko je određena aktivnost vremenski determinisana. Uz to, pružalac i davalac usluga ne bi trebali da budu nastanjeni u istoj državi, odnosno pružalac usluga ostaje u svojoj zemlji, a usluge istog prelaze granicu. Ovo pravo Evropske unije ima najčešće industrijski i komercijalni karakter, ali mogu da budu i određene zanatske ili neke druge profesionalne aktivnosti.

Slobodno kretanje ljudi definiše da se građani Evropske unije mogu zaposliti, studirati, ostvariti penziju ili doseliti u bilo koju državu članicu isključujući bilo kakav vid ograničenja, osim na jasna ograničenja koja su vezana za javno zdravlje, javnu politiku ili nacionalnu bezbjednost. Ovo pravo svim građanima Evropske unije omogućava da konkurišu na posao, pristupe obrazovanju ili da žive u inostranstvu bez obzira na državljanstvo. Za adekvatnu primjenu ove vrste slobode neophodana su određena prilagođavanja nacionalnih zakonodavstava zemalja u vidu priznavanja diploma.

Slobodno kretanje kapitala je najsveobuhvatnija sloboda koju garantuje integracija Evropske unije. Naime, prekogranične transakcije kapitala koje se ogledaju kroz kupovinu valuta, kupovinu nekretnina, akcija i zajmova kompanija, aktivnosti vezane za određenu finansijsku imovinu ili strane direktnе investicije se ne mogu ograničiti. Slobodno kretanje kapitala u najvećoj mjeri od svih sloboda doprinosi jačanju evra i Evropske monetarne unije uopšte.

Evropska unija ima niz zajedničkih politika. Jednu od njih predstavlja i zajednička poljoprivredna politika. U velikom broju zemalja poljoprivredna politika predstavlja veoma

---

¹¹Više o tome: Zoltan Horvat (2011). Kézikönyv az Európai Unióról (pp. 242-243.), HVG-ORAC, Budimpešta

značajan privredni sektor. Iako u BDP-u razvijenih ekonomija nema značajno učešće ona je izuzetno važna budući da zaposleni u poljoprivrednom sektoru zavise od ove djelatnosti više od zaposlenih u drugim djelatnostima. I pored značaja proizvodnje hrane, dohodak poljoprivrednika je za 40% niži od nepoljoprivrednog dohotka. Poljoprivreda je, za razliku od drugih djelatnosti, uslovljena vremenskim uslovima. Pored prethodno navedenog, poljoprivreda je specifična zbog postojanja velikog raskoraka između potražnje potrošača i mogućnosti poljoprivrednika da zadovolje potrebe istih, budući da je neophodan određeni vremenski ciklus za dobijanje proizvoda kao što je to pšenica ili dodatna količina proizvodnje mlijeka.

Najveći efekti poljoprivredne proizvodnje uočavaju se u vrijeme velikih ekonomskih kriza gdje istraživanja pokazuju da seoska domaćinstva lakše podnose ekonomske šokove. U vrijeme prvih integracija poljoprivredni proizvođači su prepoznali potrebu integrisanja koja se ogledala u potrebi poboljšanja ekonomskog položaja. Danas se poljoprivredna politika Evropske unije nalazi na mnogo značajnijem nivou od perioda formiranja Evropske unije. Naime, zajednička poljoprivredna politika uspostavljena je 1962. godine i predstavlja zajedničku politiku svih zemalja Evropske unije kojom se upravlja na nivou Evrope, a finansira se iz sredstava budžeta Evropske unije.

Naime, nakon stupanja na snagu Ugovora iz Rima, poljoprivredna politika država članica zamjenjena je mehanizmom intervencije na nivou Evropske unije. Osnovni postulati zajedničke poljoprivredne politike se nisu mjenjali od prethodno navedenog Ugovora, osim pravila koje se odnosi na sam postupak odlučivanja. Naime, kako bi se poljoprivredni proizvodi zemalja članica uključili u slobodno kretanje robe bilo je neophodno ukinuti nacionalne mehanizme za intervenciju na tržištu koji nisu bili u skladu sa zajedničkom politikom Evropske unije. Na taj način zadržala bi se mogućnost državne intervencije u sektoru poljoprivrede, ali u isto vrijeme prenijela bi se nadležnost na nivo Evropske unije. Značaj intervencije Evropske unije u poljoprivredi ogleda se u specifičnosti sektora poljoprivrede. Naime, sektor poljoprivrede zavisan je od geografskog položaja zemlje i klime. Kao takav podložan je stalnoj neravnoteži između ponude i tražnje, što dovodi do nestabilnosti kretanja cijene, ali i ukupnih prihoda. Osim toga, intervencija u poljoprivredi temeljila se tada na vrlo raširenom načelu specifičnosti sektora koji je uslovjen klimom i geografskim položajem, al i podložan konstantnoj neravnoteži između ponude i potražnje, zbog čega postoji i velika nestabilnost u cijeni i prihodima.

I pored naizgled svih savršenosti definisanih kroz razne ugovore i politike, Evropska unija ima niz nedefinisanih aktivnosti koje se ogledaju kroz neregulisanu fiskalnu politiku integracije. I pored toga Evropska unija ima definisane programe koje finansira iz bužeta Evropske unije, kao što je u stvari i pomenuta zajednička poljoprivredna politika, ali i određenu harmonizaciju fiskalnih rizika. Nasuprot tome, CEFTA integracija nije regulisana na prethodno navedeni način što joj u značajnoj mjeri onemogućava nivo ekonomskog rasta kao u zemljama Evropske unije. Osim liberalizacije trgovine u okviru CEFTA integracije, postojala su brojna ograničenja.

Razlika između zone slobodne trgovine i carinske unije je u tome što zemlje članice slobodne trgovine zadržavaju svoje prethodno ugovorene odnose prema trećim zemljama. Carinske stope pojedinih zemalja se međusobno razlikuju što dovodi do mogućnosti skretanja trgovine. Uvoznici iz trećih zemalja imaju mogućnost ulaska na tržište zone slobodne trgovine preko zemalja koje imaju najniže carinske stope. Većina zemalja članica CEFTA zemalja pretvaraće u članstvo Evropske unije. Međutim, punopravno članstvo u Evropskoj uniji zahtjeva ispunjenje određenih, političkih, ekonomskih, ali i mnogih drugih kriterijuma.

U ovom dijelu rada biće analiziran uticaj fiskalne konsolidacije na ekonomski rast u integraciji Evropske unije. Fiskalna konsolidacija mjerena je kretanjem, odnosno poboljšanjem strukturnog budžetskog bilansa, tj. smanjenjem budžetskog deficit-a. Kao indikator korišten je % učešća deficit-a/suficit-a u BDP-u. Ekonomski rast mjerena je kretanjem, odnosno stopom rasta BDP-a zemalja članica Evropske unije.

Da bi se dokazivao prethodno navedeni uticaj određen je BDP kao zavisna varijabla, dok je strukturni budžetski bilans nezavisna varijabla. Pomoću EViews 9 statističkog paketa za složene analize statističkih podataka (Windows paket), koji je uglavnom orijentisan na vremenske serije i na bazi podataka iz naredne tabele, urađena je ekonometrijska analiza.

Tabela 41: Deficit kao % BDP-a i stopa rasta BDP-a zemalja članica Evropske unije u periodu fiskalne konsolidacije

Zemlje članice Evropske unije	DEF % BDP-a	BDP stopa promjene
AUSTRIJA	- 1,08	2,65
BELGIJA	- 2,72	2,61
KIPAR	- 0,52	2,61
ESTONIJA	0,81	2,62
FINSKA	0,07	3,09
FRANCUSKA	- 3,59	1,88
NJEMAČKA	0,09	3,37
GRČKA	- 6,59	- 5,68
IRSKA	- 1,83	14,20
ITALIJA	- 0,93	0,11
LETONIJA	- 1,48	7,18
LITVANIJA	- 4,36	1,15
LUKSEMBURG	1,18	5,55
MALTA	1,32	7,59
HOLANDIJA	- 1,29	1,49
POLJSKA	- 3,90	1,49
SLOVAČKA	- 2,87	2,88
SLOVENIJA	- 0,96	4,22
ŠPANIJA	- 4,81	- 1,16
BUGARSKA	0,82	7,36
HRVATSKA	- 0,31	3,69
ČEŠKA	- 1,75	- 0,99
DANSKA	0,62	3,04
MAĐARSKA	- 0,72	5,25
PORTUGAL	- 2,26	- 0,89
RUMUNIJA	- 2,77	4,64
ŠVEDSKA	1,25	4,80

Izvor: International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, October 2020

Regresiona analiza pokazuje da postoji značajna direktna veza između fiskalne stabilnosti i ekonomskog rasta zemalja Evropske unije, budući da je koeficijent korelacije $r=0,54$. U narednoj tabeli prikazani su rezultati regresione analize fiskalne stabilnosti i BDP-a zemalja članica Evropske unije, odnosno integracije u cjelini. Regresiona analiza fiskalne stabilnosti i ekonomskog rasta zemalja Evropske unije pokazuje da je koeficijent determinacije $r^2=0,28$ odnosno da su promjene BDP determinisane varijacijama strukturnog budžetskog bilansa sa 29%. Prethodno navedeno pokazuje da je trećina BDP-a uslovljena fiskalnom stabilnosti Evropske unije, kako integracije u cjelini tako i pojedinačnih zemalja članica. Dakle, za rast BDP-a zemalja članica

Evropske unije neohodno je obezbijediti fiskalnu stabilnost kod svih zemalja članica Evropske unije.

Rezultati F-testa, standardne greške i vjerovatnoće manje od 1% (0,003) potvrđuju signifikantnost modela kojim je mjerena uticaj fiskalne stabilnosti na ekonomski rast zemalja članica Evropske unije. Detaljniji pregled istraživanja dat je u narednoj tabeli.

Tabela 42: Uticaj fiskalne stabilnosti zemalja članica Evropske unije na njen ekonomski rast (BDP)

Zavisna varijabla: BDP

Metod: Metod najmanjih kvadrata

Datum: 06/14/21 Vrijeme: 11:53

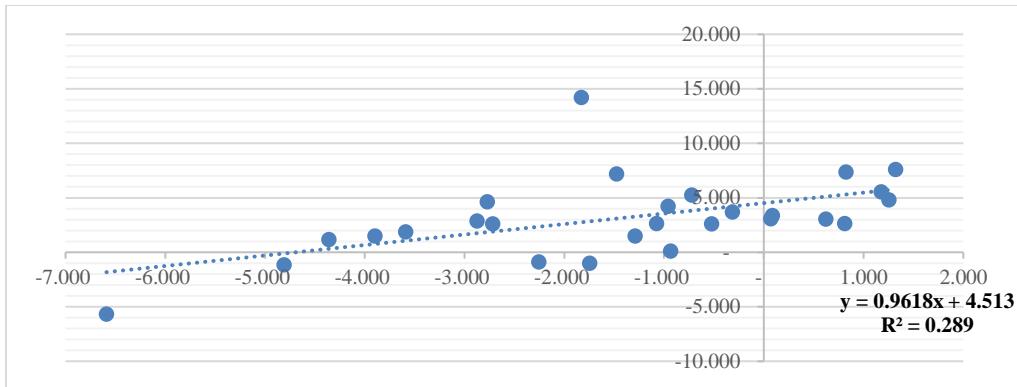
Uzorak: 1 27

Uključene opservacije: 27

Varijable	Koeficijent	Standardana greška	t-Statistis.	Vjerovatnoća
C	4.512957	0.740438	6.094983	0.0000
DEF	0.961804	0.301744	3.187480	0.0038
R-squared	0.288965	Mean dependent var		3.138753
Adjusted R-squared	0.260524	S.D. dependent var		3.637486
S.E. of regression	3.127976	Akaike info criterion		5.189837
Sum squared resid	244.6059	Schwarz criterion		5.285825
Log likelihood	-68.06279	Hannan-Quinn criter.		5.218379
F-statistic	10.16003	Durbin-Watson stat		2.836144
Prob(F-statistic)	0.003832			

Izvor: Analiza autora

Regresiona jednačina $Y = 4,51 + 0,96 \cdot (\text{DEF})$ pokazuje da svaka uspješna fiskalna konsolidacija koja ima za rezultat poboljšanje strukturnog bilansa za 1%, dovodi do povećanja BDP za 0,96 %. Jasno je da se stabilne javne finansije, koje su posljedica uspješno provedene fiskalne konsolidacije, veoma pozitivno reflektuju na rast BDP-a.

Izvor: Analiza autora

Grafikon 10: Grafikon regresione jednačine strukturnog budžetskog bilansa i BDP-a u zemljama Evropske unije

5.2 Fiskalna konsolidacija i ekonomski rast zemalja Evrozone

Zemlje članice Evropske monetarne unije, odnosno Evrozone imaju jedinstvenu monetarnu politiku i zajedničku valutu, Evro. To je osnovna i jedina razlika između zemalja članica Evropske unije i zemalja članica Evropske monetarne unije. Upravo zbog toga interesantna je i naredna analiza fiskalne konsolidacije u zemljama Evrozone i uticaju fiskalne stabilnosti na ekonomski rast zemalja Evrozone. Prethodno navedena analiza takođe je omogućena uz BDP kao zavisnu varijablu i strukturni budžetski bilans kao nezavisnu varijablu. Takođe, i za ovaj dio istraživanja korišten je EViews 9 statistički softver.

Tabela 43: Deficit kao % BDP-a i stopa rasta BDP-a zemalja članica Evrozone u periodu fiskalne konsolidacije

Zemlje Evrozone	DEF % BDP-a	BDP stopa promjene
Austrija	(1,08)	2,65
Belgija	(2,72)	2,61
Kipar	(0,52)	2,61
Estonija	0,81	2,62
Finska	0,07	3,09
Francuska	(3,59)	1,88
Njemačka	0,09	3,37
Grčka	(6,59)	(5,68)
Irska	(1,83)	14,20
Italija	(0,93)	0,11
Letonija	(1,48)	7,18
Litvanija	(4,36)	1,15
Luksemburg	1,18	5,55
Malta	1,32	7,59
Holandija	(1,29)	1,49
Poljska	(3,90)	1,49
Slovačka	(2,87)	2,88
Slovenija	(0,96)	4,22
Španija	(4,81)	(1,16)

Izvor: International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, October 2020

Regresiona analiza integracije Evrozone pokazuje da postoji još izraženija veza između fiskalne stabilnosti u zemljama Evrozone i ekonomskog rasta (BDP-a) u Evrozoni, u odnosu na zemlje Evropske unije. Koeficijent korelacije u ovom slučaju je $r=0,55$. S obzirom na koeficijent korelacije od 0,55, na osnovu regresione analize zaključuje se da postoji direktna veza između fiskalne konsolidacije i ekonomskog rasta zemalja Evrozone.

U narednoj tabeli prikazani su rezultati regresione analize fiskalne stabilnosti i BDP-a zemalja članica Evrozone.

Tabela 44: Uticaj fiskalne stabilnosti zemalja Evrozone na njen ekonomski rast (BDP)

Dependent Variable: BDP

Method: Least Squares

Date: 06/14/21 Time: 12:02

Sample: 1 19

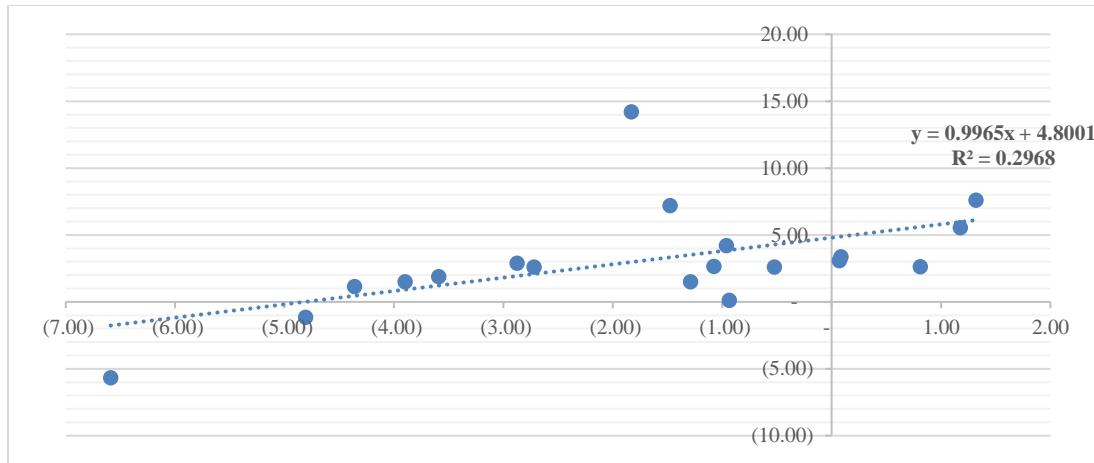
Included observations: 19

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	4.800077	1.022311	4.695320	0.0002
DEF	0.996509	0.371995	2.678823	0.0159
R-squared	0.296826	Mean dependent var		3.044936
Adjusted R-squared	0.255463	S.D. dependent var		3.964322
S.E. of regression	3.420678	Akaike info criterion		5.396855
Sum squared resid	198.9176	Schwarz criterion		5.496270
Log likelihood	-49.27012	Hannan-Quinn criter.		5.413680
F-statistic	7.176090	Durbin-Watson stat		2.891686
Prob(F-statistic)	0.015860			

Izvor: Analiza autora

Regresiona analiza fiskalne stabilnosti i ekonomskog rasta zemalja Evrozone pokazuje da je koeficijent determinacije $r^2 = 0,30$, odnosno da su promjene BDP determinisane varijacijama strukturnog budžetskog bilansa u zemljama Evrozone sa 30%. Prethodno navedeno pokazuje da je trećina BDP-a uslovljena fiskalnom stabilnosti Evrozone, kako integracije u cjelini tako i pojedinačnih zemalja članica. Dakle, za rast BDP-a Evrozone neohodno je obezbijediti fiskalnu stabilnost podjednako kod svih zemalja članica Evrozone.

Rezultati F-statistic, standardne greške i vjerovatnoće manje od 2% (0,015) potvrđuju signifikantnost fiskalne konsolidacije i ekonomskog rasta zemalja Evrozone.

Izvor: Analiza autora

Grafikon 11: Grafikon regresione jednačine strukturnog budžetskog bilansa i BDP-a u zemljama Evrozone

Regresiona jednačina $Y = 4,80 + 0,99*(DEF)$ pokazuje da poboljšanje strukturnog budžetskog bilansa od 1% dovodi do povećanja BDP za 0,99 %. Jasno je da se stabilne javne finansije, koje su posljedica uspješno provedene fiskalne konsolidacije, veoma pozitivno reflektuju na rast BDP-a. To u konačnom pokazuje i prethodno navedeno istraživanje i oscijene uspješnosti i ekspanzivnosti fiskalne konsolidacije, kako zemalja članica Evropske unije, tako i zemalja članica Evrozone.

5.3 Fiskalna konsolidacija i ekonomski rast CEFTA zemalja

Ugovor o osnivanju CEFTA potpisani je 21.12.1992. godine od strane Poljske, Čehoslovačke i Mađarske. Danas je Centralnoevropskim ugovorom o slobodnoj trgovini (CEFTA) obuhvaćena Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Sjeverna Makedonija, Moldavija, Srbija i Kosovo. Prije ulaska u Evropsku uniju u CEFTA organizaciji bile su Češka, Mađarska, Poljska, Slovačka, Slovenija, Bugarska, Rumunija i Hrvatska.

CEFTA predstavlja sporazum koji definiše jedinstvenu zonu slobodne trgovine u jugoistočnoj Evropi i nema zajedničku carinsku politiku prema trećim zemljama. U CEFTA integraciji ne postoji zajednički budžet niti zajednička politika, tačnije ne postoji harmonizacija fiskalnih politika kao što je to slučaj u Evropskoj uniji.

Tabela 45: Deficit kao % BDP-a i stopa rasta BDP-a zemalja članica CEFTA u periodu fiskalne konsolidacije

Zemlje članice Cefta-e	DEF % BDP-a	BDP stopa promjene
Albanija	(2,1)	4,1
Bosna i Hercegovina	1,1	5,2
Sjeverna Makedonija	(2,7)	4,2
Srbija	(0,6)	5,1
Kosovo	(1,9)	3,7
Crna Gora	(4,2)	4,0

Izvor: International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, October 2020

Regresiona analiza zemalja članica CEFTA integracije pokazuje da postoji veoma izražena veza između fiskalne stabilnosti u CEFTA zemljama i njihovog ekonomskog rasta (BDP-a), budući da je koeficijent korelacije $r=0,81$.

Na osnovu analize zaključuje se da postoji veoma visoka direktna veza između fiskalne stabilnosti CEFTA zemalja i njihovog ekonomskog rasta. U narednoj tabeli prikazani su rezultati regresione analize fiskalne konsolidacije i BDP-a CEFTA zemalja.

Tabela 46: Uticaj fiskalne stabilnosti CEFTA zemalja na njen ekonomski rast (BDP)

Dependent Variable: BDP

Method: Least Squares

Date: 07/01/21 Time: 14:12

Sample: 1 6

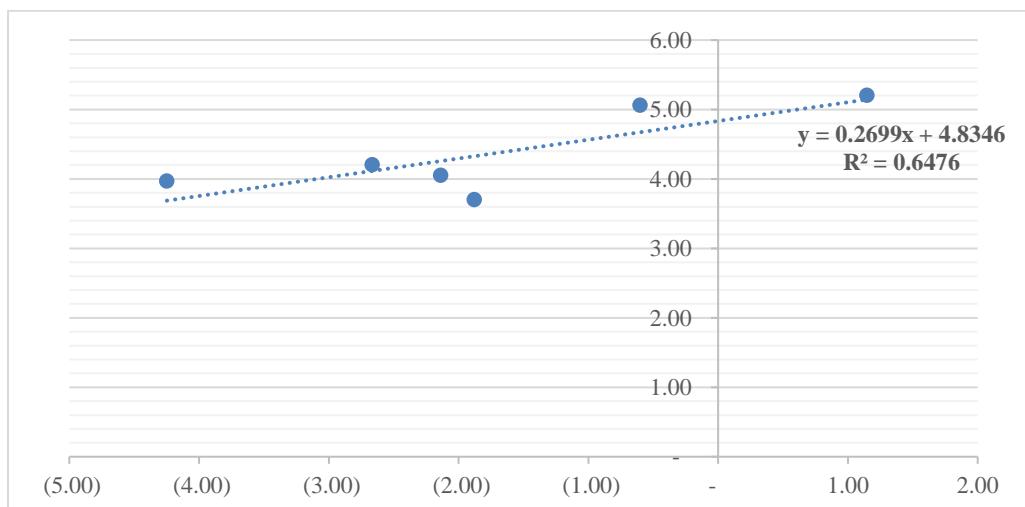
Included observations: 6

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	4.834569	0.240259	20.12229	0.0000
DEF	0.269902	0.099557	2.711028	0.0535
R-squared	0.647567	Mean dependent var		4.367256
Adjusted R-squared	0.559459	S.D. dependent var		0.617661
S.E. of regression	0.409962	Akaike info criterion		1.315695
Sum squared resid	0.672274	Schwarz criterion		1.246282
Log likelihood	-1.947086	Hannan-Quinn criter.		1.037827
F-statistic	7.349674	Durbin-Watson stat		2.983040
Prob(F-statistic)	0.053480			

Izvor: Analiza autora

Regresiona analiza fiskalne stabilnosti i ekonomskog rasta CEFTA zemalja pokazuje da je koeficijent determinacije $r^2 = 0,65$, odnosno da su promjene BDP determinisane varijacijama strukturnog bilansa u CEFTA zemljama sa 65%. Prethodno navedeno pokazuje da ostvarenje 65% BDP-a zavisi od fiskalne stabilnosti CEFTA zemalja. Dakle, za rast BDP-a zemalja članica CEFTA integracije neohodno je obezbijediti fiskalnu stabilnost kod svih zemalja koje se nalaze u okviru navedene integracije.

Rezultati F-statistic, standardne greške i vjerovatnoće od 5% (0,05) potvrđuju signifikantnost fiskalne konsolidacije i ekonomskog rasta CEFTA zemalja.

Izvor: Analiza autora

Grafikon 12: Grafikon regresione jednačine strukturnog budžetskog bilansa i BDP-a u CEFTA zemljama.

Regresiona jednačina $Y = 4,83 + 0,27*(DEF)$ pokazuje da svaka uspješna fiskalna konsolidacija dovodi do povećanja BDP za 0,27 %. Jasno je da se fiskalna stabilnost, koja je posljedica uspješno provedene fiskalne konsolidacije, veoma pozitivno reflektuje na ekonomski rast zemalja CEFTA članica.

5.4 Analiza uticaja veličine ekonomije na fiskalnu stabilnost zemalja članica Evropske unije

Fiskalna konsolidacija predstavlja sveobuhvatan proces koji se vodi u svrhu stabilizacije javnih finansija, kako zbog pojedinačnih zemalja tako i zbog integracije uopšte. Ovaj proces se najčešće sprovodi u zemljama sa visokim nivoom deficit-a i javnog duga. Još značajnija potreba fiskalne konsolidacije odnosi se na zemlje koje imaju visok deficit, a uz to i nižu stopu razvoja, budući da se zemlje sa višim stepenom razvoja lakše nose sa visokim nivoom deficit-a i javnog duga, odnosno lakše izlaze iz krize. Sa zemljama sa niskim stepenom razvoja vođenje stabilnih javnih finansija je mnogo zahtjevnije i u pravilu kada dođu u stanje visokog deficit-a i javnog duga imaju manje instrumenata za konsolidaciju. Dakle, fiskalna konsolidacija je posebno važna za zemlje sa niskim stepenom razvoja, budući da kao takve nemaju fiskalni kapacitet za konsolidaciju kao zemlje sa višim stepenom razvoja.

Naredno istraživanje bavi se analizom uticaja fiskalne stabilnosti kao rezultata fiskalne konsolidacije i njenog uticaja na ekonomski rast zemalja različitog stepena razvoja. Analiza determiniše zemlje Evropske unije podijeljene u dvije grupe; zemlje sa višim stepenom razvoja i zemlje sa nižim stepenom razvoja (mjereno nivoom BDP per capita). U analizi je utvrđivan uticaj fiskalne stabilnosti mjerjen nivoom strukturnog budžetskog bilansa (suficit/deficit) na ekonomski rast zemalja mjerjen procentualnom promjenom BDP-a.

U red razvijenijih zemalja Evropske unije prema BDP per capita u analizu su uvrštene sledeće zemlje: Irska, Italija, Luksemburg, Holandija, Španija, Danska, Švedska, Kipar, Malta, Slovenija, Češka, Austrija, Belgija, Finska, Francuska i Njemačka. U red manje razvijenih zemalja uvrštene su preostale zemlje Evropske unije sa nižim BDP per capita, a to su: Estonija, Letonija, Litvanija, Poljska, Slovačka, Portugal, Bugarska, Hrvatska, Grčka, Mađarska i Rumunija.

Statističku osnovu čine podaci MMF-a u periodu fiskalne konsolidacije zemalja članica Evropske unije. Podaci koji se odnose na deficit predstavljaju prosjek procenata učešća deficit-a u BDP-u u periodu od početka do kraja perioda fiskalne konsolidacije zemlje. Podaci koji se odnose na BDP predstavljaju prosjek stopa rasta/pada BDP-a u periodu od početka do kraja fiskalne konsolidacije zemlje.

Tabela 47: Fiskalna stabilnost i rast BDP zemalja članica Evropske unije

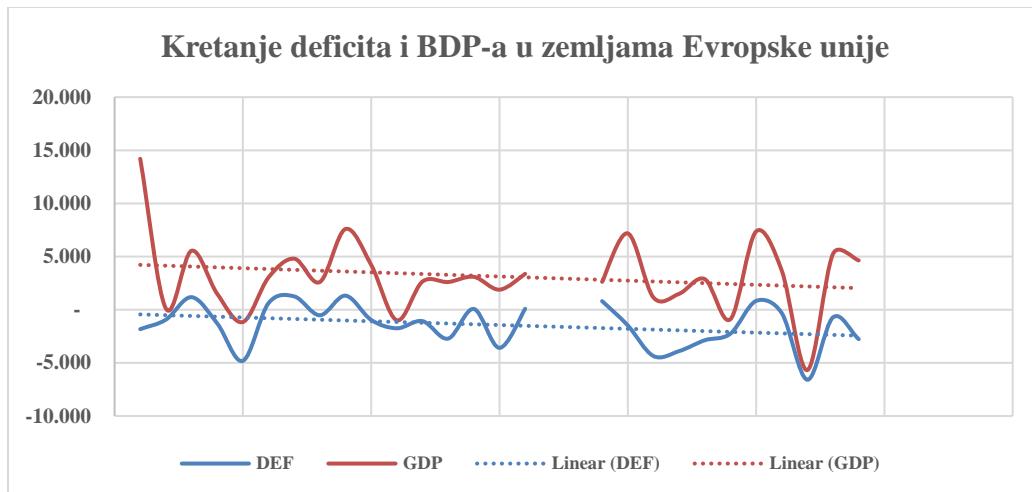
Razvijenije zemlje EU (prema BDP per capita)	DEF % BDP-a	BDP stopa promjene	Manje razvijene zemlje EU (prema BDP per capita)	DEF % BDP-a	BDP stopa promjene
IRSKA	- 1,83	14,20	ESTONIJA	0,81	2,62
ITALIJA	- 0,93	0,11	LETONIJA	- 1,48	7,18
LUKSEMBURG	1,18	5,55	LITVANIJA	- 4,36	1,15
HOLANDIJA	- 1,29	1,49	POLJSKA	- 3,90	1,49
ŠPANIJA	- 4,81	- 1,16	SLOVAČKA	- 2,87	2,88
DANSKA	0,62	3,04	PORTUGAL	- 2,26	- 0,89
ŠVEDSKA	1,25	4,80	BUGARSKA	0,82	7,36
KIPAR	- 0,52	2,61	HRVATSKA	- 0,31	3,69
MALTA	1,32	7,59	GRČKA	- 6,59	- 5,68
SLOVENIJA	- 0,96	4,22	MAĐARSKA	- 0,72	5,25
ČEŠKA	- 1,75	- 0,99	RUMUNIJA	- 2,77	4,64
AUSTRIJA	- 1,08	2,65			
BELGIJA	- 2,72	2,61			
FINSKA	0,07	3,09			
FRANCUSKA	- 3,59	1,88			
NJEMAČKA	0,09	3,37			

Izvor: International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, October 2020 i analiza autora

Ustanovljavanje međusobnih veza i odnosa dviju ili više posmatranih pojava predmet je regresione i korelace analize, s ciljem da se kvantitativno izrazi prosječan zakonomjeran odnos posmatranih pojava jednačinom regresije ukoliko u stvarnosti takav odnos postoji. Pored toga, izražava se stepen i smjer njihove međusobne povezanosti, što je neophodno i u ovom dijelu analize kako bi se dokazale postavljene hipoteze.

Za potrebe analize i u ovom dijelu rada korišćen je ekonometrijski program Eviews 9, primjenom metoda najmanjih kvadrata. Analiza i u ovom dijelu rada sadrži standardnu devijaciju, srednju, maksimalnu i minimalnu vrijednost, asimetriju distribucije i mjeru tendencije serijske distribucije. Regresiona analiza daje procjenu značajnosti sledećih promjenjivih: vjerovatnoća (p), t-statistika, standardna greška procjene i koeficijent determinacije r^2 .

Na osnovu analize kretanja fiskalnog deficit/suficita i stope rasta i pada BDP-a različitim zemalja članica Evropske unije može se zaključiti da postoji povezanost fiskalne stabilnosti i ekonomskog rasta. Dakle, rezultati analize potvrđuju da je fiskalna stabilnost posebno važna za zemlje sa nižim stepenom razvoja budući da nemaju fiskalni kapacitet za konsolidaciju kao zemlje sa višim stepenom razvoja.

Izvor: Na osnovu analize autora

Grafikon 13: Kretanje deficit-a i BDP-a u zemljama Evropske unije

Na prethodno prikazanom grafikonu navedeno je kretanje deficit-a i BDP-a prema stepenu razvoja zemalja Evropske unije. Do presjeka na grafikonu navedene su zemlje sa višim stepenom razvoja, dok su nakon presjeka navedene zemlje sa nižim stepenom razvoja. Evidentno je da zemlje sa nižim stepenom razvoja u pravilu imaju veći problem sa deficitom, a samim tim i sa uspješnošću i efektima fiskalne konsolidacije. Iz analize je uočljivo da manje razvijene zemlje imaju veće varijacije i viši stepen povezanosti između fiskalne stabilnosti i ekonomskog rasta, naročito u periodima recesije.

Veća potreba za fiskalnom konsolidacijom zemalja sa nižim stepenom razvoja dokazana je i u narednim tabelama koje su rezultat statističkog softvera EViews 9.

Regresiona analiza kod zemalja Evropske unije sa višim stepenom razvoja pokazuje da postoji korelacija između fiskalne stabilnosti i ekonomskog rasta jer je koeficijent korelacije $r=0,35$.

Tabela 48: Uticaj fiskalne stabilnosti zemalja Evropske unije na ekonomski rast sa višim i nižim stepenom razvoja

Dependent Variable: BDP per capita
 (Razvijenije EU zemlje)
 Method: Least Squares
 Date: 10/11/21 Time: 10:09
 Sample: 1 16
 Included observations: 16

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	4.125.772	1.011.510	4.078.826	0.0011
DEF	0.733138	0.523228	1.401.182	0.1829

R-squared	0.122989	Mean dependent var	3.440.712	
Adjusted R-squared	0.060345	S.D. dependent var	3.653.972	
S.E. of regression	3.542.007	Akaike info criterion	5.483.733	
Sum squared resid	1.756.414	Schwarz criterion	5.580.306	
Log likelihood	-4.186.986	Hannan-Quinn criter.	5.488.678	
F-statistic	1.963.312	Durbin-Watson stat	1.679.945	
Prob(F-statistic)	0.182936			

Dependent Variable: BDP per capita
 (Slabije razvijene zemlje EU)
 Method: Least Squares
 Date: 10/11/21 Time: 14:23
 Sample: 1 11
 Included observations: 11

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	5.336.917	1.109.514	4.810.139	0.0010
DEF	1.227.920	0.362971	3.382.975	0.0081

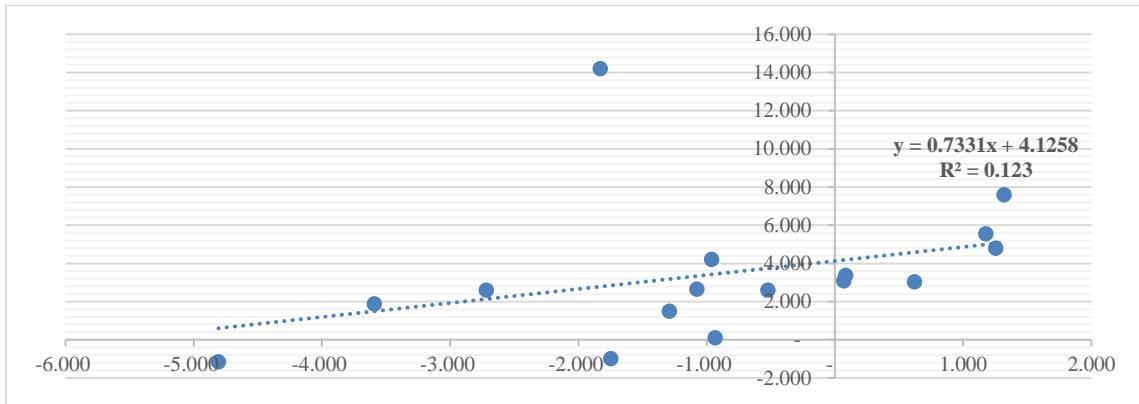

R-squared	0.559784	Mean dependent var	2.699.539	
Adjusted R-squared	0.510871	S.D. dependent var	3.743.801	
R-squared	2.618.329	Akaike info criterion	4.925.916	
S.E. of regression	6.170.083	Schwarz criterion	4.998.260	
Sum squared resid	-2.509.254	Hannan-Quinn criter.	4.880.312	
Log likelihood	1.144.452	Durbin-Watson stat	2.051.722	
F-statistic	0.008089			

Izvor: Analiza autora

Analiza pokazuje i da je koeficijent determinacije kod zemalja Evropske unije sa višim stepenom razvoja $r^2 = 0,12$, odnosno da su promjene BDP determinisane varijacijama fiskalnog bilansa sa 12%. Kod zemalja Evropske unije sa nižim stepenom razvoja koeficijent determinacije iznosi $r^2 = 0,55$. Prethodno navedeno govori da je stopa rasta BDP-a u zemljama Evropske unije sa nižim stepenom razvoja determinisana fiskalnom stabilnošću sa 55%.

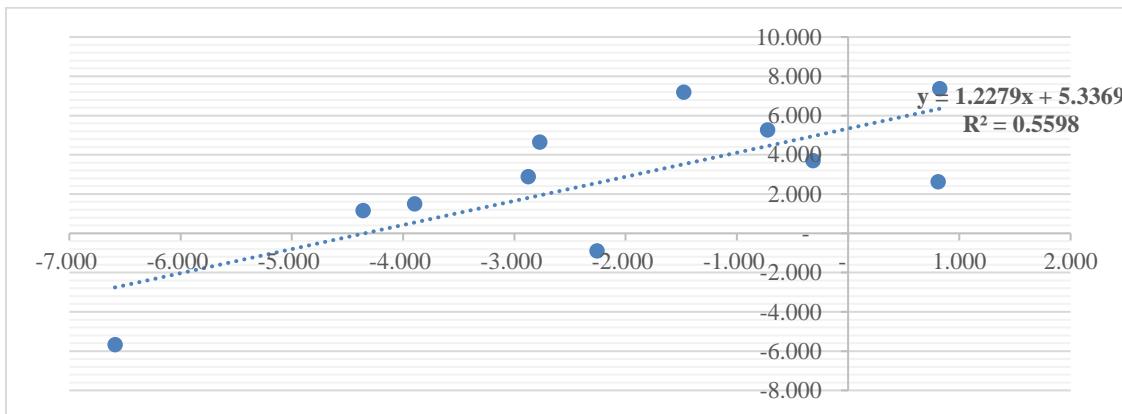
Analiza pokazuje da je mnogo veći uticaj fiskalne stabilnosti na kretanje BDP-a, odnosno mnogo veća uslovljeno stabilnim javnim finansijama u zemljama sa nižim stepenom razvoja (55%) u odnosu na zemlje sa višim stepenom razvoja (12%). Rezultati analize pokazuju da postoji direktna veza između fiskalne stabilnosti i ekonomskog rasta zemalja Evropske unije. To se posebno može vidjeti kod zemalja sa nižim stepenom razvoja. Na bazi analize kod obe grupe zemalja potvrđena je signifikantnost modela uticaja fiskalne stabilnosti na ekonomski rast zemalja članica Evropske unije, kako zemalja sa nižim stepenom razvoja, tako i zemalja sa višim stepenom razvoja.

Izvor: Grafički prikaz analize autora.

Grafikon 14: Grafikon regresione jednačine deficit-a i BDP-a u zemljama Evropske unije sa višim stepenom razvoja.

Međutim, kako je i prethodno navedeno, analiza pokazuje da postoji značajno veća korelacija između fiskalne stabilnosti i ekonomskog rasta kod zemalja Evropske unije sa nižim stepenom razvoja jer je koeficijent korelacije mnogo veći i iznosi $r=0,75$.

Izvor: Grafički prikaz analize od strane autora.

Grafikon 15: Grafikon regresione jednačine deficit-a i BDP-a u zemljama Evropske unije sa nižim stepenom razvoja.

Regresiona jednačina kod zemalja Evropske unije sa višim stepenom razvoja, $Y = 4,12 + 0,73^* (\text{deficit})$, pokazuje da svaka uspješna fiskalna konsolidacija koja ima za rezultat rast učešća

suficita u BDP-u za 1%, dovodi do povećanja BDP za 0,73%, a da bi u slučaju uravnoteženog fiskalnog bilansa prosječna stopa rasta BDP-a bila 4,12%.

Regresiona jednačina kod zemalja Evropske unije sa nižim stepenom razvoja, $Y = 5,34 + 1,23^*$ (deficit), pokazuje da fiskalna konsolidacija koja ima za rezultat poboljšanje fiskalnog bilansa mjereno učešćem u BDP-u za 1%, dovodi do povećanja BDP-a za 1,23%. Na bazi analize povezanosti, fiskalne stabilnosti i stope rasta BDP-a evidentno je da zemlje sa nižim stepenom razvijenosti, mjereno prema BDP per capita, imaju veću potrebu za stabilnim javnim finansijama.

Analiza ukazuje na važnost fiskalne konsolidacije i stabilnih javnih finansija, kako u razvijenim zemljama sa višim stepenom razvoja, tako naročito u zemljama sa nižim stepenom razvoja. Ovo je posebno važno u vrijeme velikih ekonomskih šokova izazvanih ekonomskim krizama i recesijom. Prethodno navedeno je u najvećem dijelu dokazano krizom iz 2008. godine, ali analize pokazuju da će ako ne iste, slične efekte imati i kriza izazvana korona virusom, ali i kriza izazvana ratom u Ukrajini.

Na osnovu rezultata višegodišnje primjene fiskalnih pravila u zemljama Evropske unije i uticaja fiskalne stabilnosti na ekonomski rast, može se zaključiti da ista fiskalna pravila i njihovo provođenje ne obezbjeduju isti nivo fiskalne stabilnosti i jednake mogućnosti prevazilaženja fiskalnih teškoća u zemljama članicama Evropske unije sa različitim stepenom razvoja.

Rezultati na bazi sveobuhvatne prethodne analize navode na potrebu ustanovljavanja novih principa u cilju ograničenja javnog duga i deficit, odnosno redefinisanja fiskalnih pravila Evropske unije. Prethodno navedeno upućuje na potrebu uvođenja diferenciranih fiskalnih pravila u zemljama sa nižim stepenom razvoja. Dakle, stabilne javne finansije zemalja sa nižim stepenom razvoja zahtjevaju u osovi drugačija fiskalna pravila od zemalja sa višim stepenom razvoja. Rezultati ove analize pokazuju da bi fiskalna pravila u zemljama sa nižim stepenom razvoja trebala da budu za oko 30% rigoroznija. Dakle, rezultati pokazuju da u zemljama sa nižim stepenom razvoja pravilo o deficitu ne bi trebalo da prelazi 2% BDP-a, dok pravilo o dugu ne bi trebalo da prelazi 40% BDP-a.

5.5 Komparativna analiza međuzavisnosti nivoa regionalnog integriranja i uspješnosti fiskalne konsolidacije

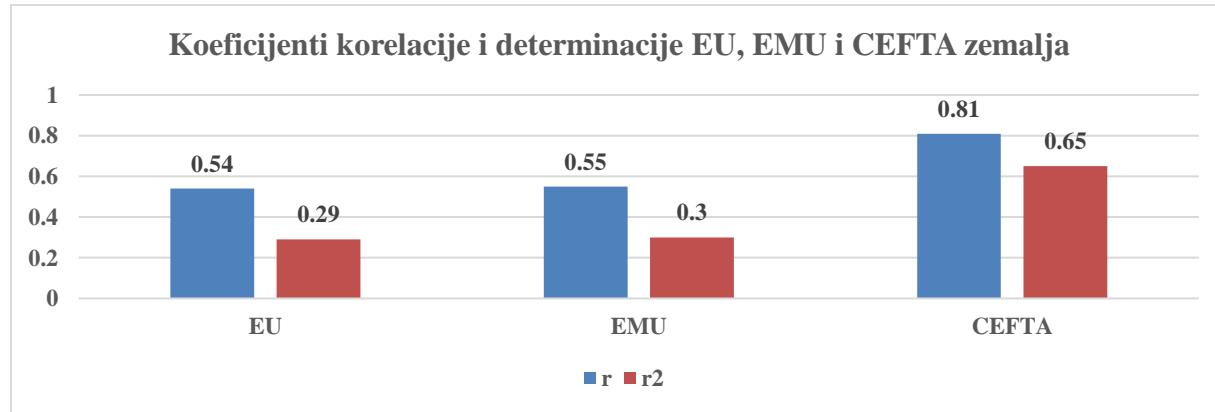
Komparativna analiza uticaja fiskalne stabilnosti zemalja članica Evropske unije, Evropske monetarne unije i CEFTA zemalja pokazuje da je fiskalna stabilnost značajnija za zemlje CEFTA integracije. Analize takođe pokazuju da ne postoji značajna razlika uticaja fiskalne stabilnosti na rast između Evropske unije i Evropske monetarne unije. Veći značaj fiskalne stabilnosti u okviru Evrozone determinisan je zajedničkom monetarnom politikom i jedinstvenom valutom. Iz tog razloga zemlje članice Evropske monetarne unije nemaju mogućnost uticaja na asimetrične šokove, odnosno nemaju mogućnost korišćenja instrumenata deviznog kursa.

Tabela 49: Pregled koeficijenata korelacije i determinacije iz regresione analize

Integracije	r	r ²
EU	0,54	0,29
EMU	0,55	0,3
CEFTA	0,81	0,65

Izvor: Analiza autora

Jasniji pregled koeficijenata korelacije i determinacije prikazan je na narednom grafikonu.

Izvor: Kalkulacija autora

Grafikon 16: Pregled koeficijenata korelacije i determinacije EU, EMU i CEFTA zemalja

Veći značaj fiskalne stabilnosti na ekonomski rast u CEFTA zemljama u odnosu na zemlje članice Evropske unije dokazan je prethodnom analizom. Međutim, ono što još nepovoljnije utiče

na ekonomski rast CEFTA zemalja, a što nije slučaj u zemljama Evropske unije jeste što CEFTA nema zajednički budžet kao što to imaju zemlje Evropske unije. Pored toga, zemlje Evropske unije imaju harmonizovanu fiskalnu politiku za razliku od članica CEFTA integracije. Evropska unija predstavlja jedinstveno tržište na kome se slobodno kreću svi faktori proizvodnje, robe i usluge, dok kod CEFTA integracije to nije slučaj. Evropska unija obuhvaćena je i carinskom unijom, a to znači da ima zajedničku carinsku politiku prema trećim zemljama. Analiza je pokazala da se CEFTA zemlje, kako zbog stepena integrisanosti, tako i zbog nižeg stepena razvoja zemalja članica, nalaze na značajno nižem nivou razvoja u odnosu na zemlje Evropske unije, te su samim tim ranjivije na ekonomске šokove, rast deficita i javnog duga.

ZAKLJUČAK

Javne finansije i fiskalna politika su najznačajniji instrumenti razvoja i ekonomsko-socijalne stabilnosti u svim zemljama, nezavisno o kojoj vrsti integracije se radi. Zavisno od uspješnosti kombinovanja različitih metoda i instrumenata javnih finansija i fiskalne politike, zavisi uspjeh cijele nacionalne privrede, ali i integracije u cjelini. Upravljanje javnim finansijama predstavlja veoma složen proces koji zahtijeva značajno iskustvo, ali i višestruke vještine u oblasti upravljanja javnim finsijama, kao i odgovarajuću političku podršku. Pored toga, neophodno je postojanje jakih institucija koje su osposobljene svojim stručnim kadrom za provđenje istih, odnosno onih koji će kombinovanjem različitih metoda dovesti do najboljih efekata.

Fiskalna konsolidacija ima poseban značaj u vremenima velikih ekonomskih kriza. U skladu sa tim i rezultati ovog istraživanja daju višestruke zaključke, upravo zato što period istraživanja obuhvata period od dvije velike krize. Fiskalna konsolidacija je značajna i u vrijeme koje ne karakteriše ekonomska kriza, posebno kada zbog neadekvatne procjene fiskalnih kretanja zemlje dođe do povećanja javnog duga i/ili deficit-a. Tada je veoma važno jasno procijeniti način vođenja fiskalne politike, potrebu i vrijeme pokretanja procesa fiskalne konsolidacije, kao i izbor najpovoljnije metode na osnovu koje će biti provedena fiskalna konsolidacija.

Fiskalna stabilnost veoma je značajna za sve zemlje pojedinačno, ali i integracije u cjelini. Zbog neočekivano slabih efekata koji su imali bilateralni trgovinski ugovori bilo je neophodno pristupiti stvaranju naprednjeg koncepta integrisanja koji danas predstavljaju regionalne ekonomske integracije. Značaj regionalnih ekonomskih integracija ogleda se kroz kompletno funkcionisanje međunarodne trgovine. U današnje vrijeme većina zemalja svijeta obuhvaćena je regionalnim ekonomskim integracijama. Integriranje zemalja u određenu grupaciju najčešće se vrši u cilju ostvarivanja većih političkih i ekonomskih interesa. Regionalna ekonomska integracija ima za cilj i stvaranje efikasnije saradnje između zemalja u okviru određene integracije što predstavlja sponu između nacionalnog i svjetskog tržišta. Iako je u osnovi povezivanja i potpisavanja sporazuma na prvom mjestu trgovina između potpisnica sporazuma, u novije vrijeme države potpisnice nerijetko usklađuju i investicione i monetarne politike, ali uvode i jedinstvenu valutu. Na taj način regionalni trgovinski sporazumi poprimaju širi koncept koji u današnje vrijeme zovemo regionalne ekonomske integracije. Organizovanje zemalja u vidu regionalnih ekonomskih integracija kroz različite oblike integrisanja u konačnom ima veće pozitivne efekte od negativnih

na osnovu čega se u budućnosti mogu očekivati novi regionalni ekonomski savezi, posebno ako se ima u vidu promjena velikih svjetskih igrača na svjetskoj sceni. Upravo zbog toga može se očekivati da zemlje poput Indije, Kine, Brazila i drugih počnu ostvarivati sve snažniji uticaj na svjetskoj sceni. To pokazuje da u budućnosti osnov povezivanja integracija neće biti samo geografska povezanost, već veličina stanovništva i ekonomije pojedinih zemalja svijeta. Integriranje u regionalne ekonomske integracije daje veće efekte kod malih otvorenih ekonomija. Efekti regionalnih ekonomskih integracija ogledaju se u povećanju ekonomije obima i kroz efekte od spoljne trgovine. Efekti spoljne trgovine manifestuju se kroz povećanje BDP-a zemalja članica, ali i ukupno blagostanje, kako u okviru pojedinačne zemlje, tako i u okviru regionalne ekonomske integracije. Efekti regionalnih integracija razlikuju se za zemlje u okviru integracije u odnosu na zemlje izvan integracije. Pored političkih sličnosti zemlje ulaze u integracije sa zemljama sličnog stepena razvoja. U tom slučaju, integriranje zemlje u jednu regionalnu integraciju podrazumijeva najčešće ukidanje carina, necarinskih barijera, usklađivanje poreskih sistema i slično.

Danas Evropska unija predstavlja najrazvijeniji oblik ekonomske integracije predstavljajući uzor za mnoge integracije koje su prema vremenu nastajanja osnovane nakon Evropske unije. U okviru ekonomske unije obuhvaćeno je koordinisanje i monetarne i fiskalne politike, ali i zajednički organi i institucije koji imaju zadatak da donose odluke koje nije moguće donijeti na nacionalnom nivou. Ekonomска unija podrazumijeva ukidanje carina, uspostavljanje zajedničke carinske tarife, kao i slobodno kretanje faktora proizvodnje. Dakle, ekonomска unija podrazumijeva ukidanje internih carina, uspostavljanje zajedničke carinske tarife, harmonizaciju ekonomskih politika, ali i uspostavljanje zajedničke valute. Uvođenjem zajedničke valute zemlje članice u isto vrijeme gube važne mehanizme monetarne politike koji se u pravilu koriste za prevazilaženje određenih ekonomskih šokova. Zbog različitosti zemalja u okviru integracije, ukoliko dođe do problema koji se manifestuju u vidu ekonomskih šokova, iskustva su pokazala da zajednička monetarna politika ne može da zaštititi sve zemlje članice integracije i tada u pravilu dolazi do asimetričnih šokova. Pristupajući integraciji zemlja gubi monetarni suverenitet i samostalnost u vođenju monetarne politike. Tada se instrumenti i mjere monetarne politike, prije svega devizni kurs, ne mogu koristiti u okviru mjera ekonomske politike, bilo da se mjerama ekonomske politike žele eliminisati uticaji spoljnih ili unutrašnjih šokova ili ublažiti posljedice recesije ili pak stimulisati neki sektor da kako bi postao konkurentan na inostranom tržištu. U uslovima monetarne unije, pored toga što zemlja ne može da utiče na promjenu cijene valute, ona

ne može ni da određuje količinu novca u opticaju, niti da mijenja kratkoročne kamatne stope. Dakle, regionalni ekonomski šokovi mogu nastati unutar monetarne unije, ali i među državama članicama, pri čemu dolazi do promjene agregatne tražnje, kada tražnja pada u jednoj, a raste u drugoj zemlji. Ako ne postoji devizni kurs kao instrument za apsorpciju efekata negativnih šokova, ostaje da se prilagođavanje vrši preko nadnica i cijena. Carinska unija je već u ranijoj fazi postala zona slobodne trgovine i mnogi instrumenti spoljnotrgovinske politike nisu u upotrebi. U tom slučaju ostaju samo instrumenti fiskalne politike. U svim oblicima regionalnih ekonomskih integracija, zemlje članice zadržavaju suverenitet u domenu javnih finansija, odnosno nastoje da ga zadrže u najvećoj mogućoj mjeri. I pored mnogih drugih problema funkcionisanja monetarne unije i analiza asimetričnih šokova pokazuje da ne postoje jednostavna rješenja. U zemlji sa recesijom pad autputa smanjuje poreske prihode budžeta što povećava rashode iz budžeta na socijalne izdatke zbog povećane nezaposlenosti. Istraživanja su pokazala da se na taj način povećava deficit budžeta čije pokriće u pravilu povećava javni dug. Prednost svojstva nacionalnog budžeta da bude automatski stabilizator je i u tome što smanjuje rizik od moralnog hazarda. Problem kod ovog mehanizma je u tome što teško može da se koristi kod zemalja sa visokim javnim dugom. Da bi se koristile prednosti koje donosi monetarna integracija, neophodno je da članice izgrade takav odnos u kome će se u uslovima asimetričnih šokova, iz zemlje sa prosperitetom transferisati dio uvećanog dohotka u zemlju sa recesijom. Ovdje se ne radi o klasičnom vidu pomoći zemlji u recesiji, već o potrebi bržeg razvoja integracije kao cjeline i o činjenici da svaka članica može biti pogodena ovakvom vrstom problema, što ima značajne reperkusije na integraciju u cjelini. I pored razvijene monetarne politike za uspješno vođenje i efikasnost integracije neophodna je stabilna fiskalna politika. Dakle, stabilna monetarna politika i stabilnost cijena u integraciji uslovljena je stabilnom fiskalnom politikom, odnosno stabilnim javnim finansijama.

Fiskalna politika svake zemlje, pa integracije u cjelini, odnosi se na vođenje stabilne poreske politike i zadovoljenje javnih potreba na osnovu čega se osiguravaju stabilni ekonomski uslovi. Stabilna javna potrošnja i adekvatno vođena fiskalna politika ogleda se u povoljnim makroekonomskim pokazateljima, kao što su: agregatna tražnja za robama, uslugama, zaposlenost, inflacija i ekonomski rast. Zbog političkih i konstitutivnih ograničenja koja su pratila integraciju Evropske unije, može se reći da fiskalni sistem Evropske unije nije dovoljno razvijen i kao takav je u najvećem dijelu prepušten državama članicama. U pravilu, kada u okviru integracije, zbog

nepostojanja zajedničkih elemenata fiskalne politike monetarna politika postane jedini sistem regulacije tržišta, tada jedini efikasan način za ostvarivanje stabilnih javnih finansijskih predstavlja vođenje fiskalne politike pojedinačnih država članica. Fiskalna politika Evropske unije u nadležnosti je zemalja članica i zbog toga je određena zbirom pojedinačnih politika zemalja članica. Osnovni ciljevi fiskalne politike ogledaju se kroz stabilizaciju javnih finansijskih i omogućavanje snažnog ekonomskog rasta, kako nacionalnih ekonomija, tako integracije uopšte. U uslovima krize i ekonomskih šokova, stabilne javne finansijske obezbjeđuju se uz pomoć različitih metoda koje postupkom fiskalne konsolidacije utiču na smanjenje duga i deficit-a. Instrumenti fiskalne politike Evropske unije sa kojima je moguće uticati na javne finansijske su veoma skromni i obuhvataju tri segmenta, a to su: budžet Evropske unije, koji je ujedno i jedini instrument za sprovođenje politike na nivou integracije, skup pravila i dogovora preko kojih zemlje članice harmonizuju i koordiniraju fiskalnu politiku i jedinstvena fiskalna pravila.

Uvođenje fiskalnih pravila u Evropskoj uniji imalo je za cilj očuvanje fiskalne discipline i ukupne ekonomske aktivnosti unije. Fiskalna pravila Evropske unije ne mogu u potpunosti da eliminišu negativne efekte izazvane asimetričnim poremećajima, niti da obezbijede neophodno prilagođavanje jer je isto u potpunosti prepušteno državama članicama. U cilju smanjivanja fluktuacija poslovnog ciklusa djelimično mogu pomoći i tzv. automatski stabilizatori, ali oni ne mogu u potpunosti otkloniti prouzrokovane poremećaje. Na potpuno smanjenje poremećaja u potpunosti mogu da utiču samo instrumenti monetarne i fiskalne politike.

Pojam fiskalne konsolidacije najčešće se pominje u vrijeme teških ekonomskih slomova koji su najčešće rezultat ekonomskih šokova izazvanih krizama kakva je bila 2008. godine i poslednje COVID-2019 krize. Tada u pravilu dolazi do visokog deficit-a i/ili rasta javnog duga što navodi na potrebu provođenja postupka fiskalne konsolidacije. Fiskalna konsolidacija provodi se na osnovu numeričkih ograničenja u odnosu na BDP predstavljajući ograničenja fiskalnoj politici. Fiskalna pravila se u osnovi odnose na definisanje limita za javni dug i deficit. Osnovni cilj fiskalnih pravila je da se poveća kredibilitet fiskalne politike kao osnove ekonomskog rasta. Fiskalna pravila mogu biti posebno korisna za male ekonomije koje su osjetljive na egzogene šokove, jer nedovoljna fleksibilnost u njihovim režimima deviznog kursa zahtjeva da njihove fiskalne politike budu kredibilne i održive. Evropska unija funkcioniše po principu fiskalnih pravila iz Maastrichta. I zemlje Zapadnog Balkana, osim Makedonije, su usvojile fiskalna pravila. Većina ovih pravila su uvrštena u izmjene zakona o budžetu koji uvode numeričke ciljeve kako bi

se obezbedila dugoročna fiskalna održivost, disciplina i transparentnost. Fiskalna pravila u Albaniji, Bosni i Hercegovini i Kosovu targetiraju samo budžet, deficit i nivo duga centralne vlade, dok se u Crnoj Gori i Srbiji ova pravila primjenjuju i na lokalne vlasti. Zajednička karakteristika je da se fiskalna pravila primjenjuju samo na javni dug – ne i na naknadne obaveze nastale iz javnih garancija za preduzeća ili javno-privatna partnerstva. Iako u Makedoniji nisu definisana fiskalna pravila, u osnovi je prepoznato sprovođenje oprezne makroekonomske politike i održavanje fiskalne discipline, te u tom smislu vlasti nisu osjetile potrebu za usvajanjem numeričkih fiskalnih pravila.

Sve češće konsolidovanje javnih finansija pokrenulo je pitanje da li postojeća fiskalna pravila mogu da osiguraju stabilne javne finansije. Istraživanja su pokazala da su fiskalna pravila efikasna u onoj mjeri u kojoj pomažu ograničavanje pretjerane potrošnje u dobim vremenima i ograničavanja potrošnje tokom nepovoljnih vremena. Međutim, u velikom broju zemalja istraživanja su pokazala da dobro osmišljena fiskalna pravila sama po sebi nisu dovoljna. Za provođenje definisanih pravila neophodna je snažna politika i čvrste institucije.

Na osnovu rezultata višegodišnje primjene fiskalnih pravila u zemljama Evropske unije može se zaključiti da je u zemljama sa nižim stepenom razvoja neophodno ustanoviti određene principe pri primjeni istih. Ograničavanjem duga i deficita neophodno je ustanoviti dugoročni cilj, ali i određene kratkoročne smjernice koje bi na tom putu osigurale realizaciju definisanog cilja. Iskustva su takođe pokazala da je unaprijeđene fiskalnih institucija korisno bez obzira na to koja su pravila usvojena. Može se zaključiti da su zemlje koje su težile primjeni fiskalnih pravila i koje imaju političku podršku pri ostvarenju istih ostvarile bolje rezultate.

Za uspostavljanje jednakih mogućnosti u kriznim vremenima u okviru integracije Evropske unije poželjna su iskustva fiskalnog federalizma u SAD-u, odnosno sposobnost prenosa resursa članica integracija sa jakim i uspješnim privredama onim članicama koje su manje razvijene ili se zbog određenih razloga nalaze u krizi. Odnosno, moguće je da, ukoliko određena zemlja uđe u krizu da ista dobije pomoć iz saveznog budžeta kroz niz socijalih davanja i nekih drugih federalnih transfernih paćanja koja se višestruko pozitivno reflektuju. Za razliku od SAD, Evropska unija u vrlo malom obimu može da sprovodi fiskalni federalizam. Najveći problem za prethodno navedeno nalazi se u nizu ograničenih poreskih nadležnosti, ali i skromnih sredstava u zajedničkom budžetu. Ovo istraživanje otvorilo je pitanje, da li je to zaista tako zbog ograničenih sredstava ili takva vrsta politike odgovara razvijenijim ekonomijama u okviru

integracije Evropske unije? Rezultati istraživanja pokazuju da velike razlike u visini dohotka po glavi stanovnika u različitim integracijama, pa i u integraciji Evropske unije, upućuju na to da je neophodno da siromašnije zemlje obezbijede veću finansijsku discipline i fiskalnu odgovornost. Jedino bi na taj način siromašne zemlje svoje dohotke mogle da dovedu do nivoa bogatih zemalja. Praksa vođenja fiskalne politike u konačnom određuje ekonomski rast zemlje, njenu makroekonomsku stabilnost, ali i kretanje inflacije. Osnovni elementi na osnovu kojih se procjenjuje stanje javnih finansija su struktura vladinih prihoda i rashoda, kao i visina budžetskog deficitia i duga. U Evropskoj uniji fiskalna politika se ocjenjuje kao važan element za regulaciju makroekonomskih stabilnosti zemlje.

U okviru zemalja Evrozone posebna pažnja izražena je kod regulativa monetarne politike. Iako fiskalna politika posjeduje najviše instrumenata za ublažavanje ekonomskih šokova može se reći da je budžet Evropske unije jedini aktivni instrument za vođenje fiskalne politike. Stabilne javne finansije Evropske unije su veoma važne posebno zbog multiplikativnog prelijevanja neadekvatno vođene fiskalne politike pojedinih zemalja Evropske unije na druge zemlje članice. Kriterijumi konvergencije podrazumijevaju da jednom uspostavljena fiskalna stabilnost treba da se zadrži tokom prisustva zemlje u integraciji. Problem nastaje onda kada zemlja članica ne može osigurati neophodnu stabilnost. Iz tog razloga, vremenom se došlo do zaključka da, Evropska unija i pored fiskalnih ograničenja, koja su propisana za sve zemlje članice, mora da bude više usmjerena na očuvanje fiskalne stabilnosti, kroz viši oblik institucionalizacije, npr. osnivanja u određenom obliku Fiskalne unije. To podrazumijeva da bi dalje funkcionisanje Evropske unije podrazumijevalo osnaživanje fiskalne politike kroz bolju raspodjelu tereta i rizika između samih zemalja. S obzirom da je monetarna politika zajedička u okviru Evropske monetarne unije, fiskalnoj politici je ostavljena mogućnost neutralisanja pojave asimetričnih šokova koji su produkt vođenja upravo zajedničke monetarne politike.

Na probleme koji se u današnje vrijeme pripisuju nedostatku vođenja fiskalne politike utiču problemi koji datiraju od 60-tih godina XX vijeka i na još tada evidentan rast budžetskog deficitia. Upravo iz tog perioda datira rast javne potrošnje koji nije bio baziran na povećanju zaposlenosti, proizvodnje, stabilnosti cijena i uopšte ravnoteže u platnom bilansu. Upravo je velika ekonomska kriza 2008. godine ukazala na probleme vođenja zajedničke monetarne politike u pojedinim zemljama Evropske unije, ali i poslednja COVID-2019 kriza. Posljedica svega prethodno

navedenog ogledala se kroz pogoršanje javnih finansija, a u nekim zemljama i pojavu krize javnog duga.

Evropska unija se nalazi u ozbiljnoj krizi još od 2008. godine. Nakon toga, samo funkcionisanje integracije uzdrmano je nakon što je 31. januara 2020. godine integraciju napustila Velika Britanija, a potom i nastupila kriza izazvana korona virusom. Zbog strukture Evropske unije prethodno navedene krize nisu jedine niti poslednje koje će ostaviti ozbiljne posljedice na ovu integraciju. Međutim, od kada je uveden evro analize pokazuju da Evropska unija ima isključivo dva puta kojima može da se kreće u cilju opstanka integracije. Jedan je siguran put raspada, a drugi uspostavljanje istinske federacije. Takva federacija nudi mnoga rješenja za opstanak i buduće funkcionisanje Evropske unije, ali i daje odgovor na pitanje postavljeno u hipotezi ove doktorske disertacije, a to je: Da li mogu ista fiskalna pravila da važe za sve zemlje sa različitim stepenom razvoja? Istraživanja pokazuju da očuvanje Evropske unije leži u uspostavljanju istinske federacije sa svim elementima federacije. Bez toga u narednim godinama neće biti dovoljan samo i isključivo politički razlog na kome se u najvećoj mjeri zasniva postojanje Evropske unije.

Trenutno u Evropskoj uniji, fiskalna politika provodi se na području poreske politike, podsticanja razvoja privrede, ali i adekvatnim upravljanjem u polju javne potrošnje. Sve zemlje Evropske unije prihvatile su porez na dodatnu vrijednost kao osnovni sistem oporezivanja, ali su porezi na plate i imovinu i takse zadržani na nacionalnom nivou. Međutim, sama integracija fiskalnih politika podrazumijeva i spriječavanje cikličnih poremećaja i vođenje stabilne politike javnih finansija uopšte.

Rezutati ovog istraživanja, ali i mnoga prethodna istraživanja, pokazuju da ekonomsku stabilnost Evropske unije, ali i bilo koje druge integracije, nije moguće obezbijediti primjenom samo jedne vrste instrumenata stabilizacione politike, kakva je monetarna unija. Nepotpuno i neadekvatno dejstvo instrumenata stabilizacione politike u okviru integracije, a koje važi za sve članice, ne daje garanciju vođenja stabilne ekonomske politike. Vođenje isključivo monetarne politike bez fiskalnih prilagođavanja tržištu ne obezbijeđuje stabilnu ekonomiju u okviru integracije i ima mnoge posljedice među kojima je možda najznačajnija stvaranje visokih budžetskih deficit-a, ali i javnog duga. U cilju dugoročne stabilnosti javnih finansija Evropske unije, kako pojedinačnih zemalja članica tako i integracije u cjelini, neophodno je sinhronizovati instrumente monetarne i fiskalne politike.

Fiskalna politika Evropske unije nema automatske stabilizatore za slučaj ekonomskih šokova. Za budžet Evropske unije se može reći da je osnovni i jedini instrument u provođenju zajedničke fiskalne politike na nivou integracije, dok se preostali dio fiskalnog sistema odnosi na skup različitih pravila i ugovora na osnovu kojih zemlje članice usaglašavaju preostale dijelove fiskalne politike. Budžet se kreira na osnovu postavljenih prioriteta postignutih konsenzusom na nivou Evropske unije.

Fiskalna konsolidacija zemlje je neohodna kada vlada jedne države u budžetskoj godini troši više nego što dobija od poreza i drugih prihoda. Tada neminovno dolazi do stvaranja prekomjernog deficit-a. U takvim situacijama je neophodna izrada programa fiskalne konsolidacije. Ukoliko vlada dražave smanji poreze, a u isto vrijeme ne smanji rashode, tada neminovno dolazi do rasta deficit-a koji, ukoliko ne bude nивелisan na neki drugi način, može da ugrozi fiskalnu stabilnost zemlje. Fiskalna konsolidacija zemlje podrazumijeva sveubuhvatan proces smanjenja budžetskog deficit-a u cilju uravnoteženja, kako javnih prihoda tako i javnih rashoda. Ovaj postupak najčešće se odvija kroz primjenu povećanja prihoda ili smanjenja rashoda, s tim da jedna od navedenih mjer u tom procesu pretežno bude dominantna. Cilj kojem se teži u samom procesu konsolidacije jeste i smanjenje učešća javnog duga u BDP-u.

Konsolidovanje javnih finansija nije samo sebi svrha. Ono treba da bude konstantan proces koji dugoročno ima za cilj stabilne javne finansije. Uravnoteženje javnih finansija i održivo nivo javnog duga su osnovna pretpostavka za ekonomski rast, ali i jedan od uslova za ublažavanje ekonomskih šokova nastalih kao posljedica povremenih cikličnih oscilacija. To se posebno odnosi na ekonomije sa nižim stepenom razvoja koje se međusobno razlikuju po osnovnim makroekonomskim karakteristikama i fiskalnim kapacitetima zemlje.

Sam pristup fiskalnoj konsolidaciji zemlje u početnom podrazumijeva određivanje razdoblja konsolidacije. U tom smislu prisutne su jednogodišnje ili kako se još u literaturi nazivaju „hladani tuševi” i višegodišnje ili postepene konsolidacije. Na osnovu krajnjih rezultata koje fiskalna konsolidacija može da ima na budžetski saldo i javni dug ona se može proglašiti kao uspješna i neuspješna. U cilju smanjivanja fluktuacija poslovnog ciklusa djelimično mogu pomoći tzv. automatski stabilizatori koji predstavljaju prvu liniju odbrane, ali kao takvi sami po sebi nisu dovoljni za održavanje potpune stabilnosti. Međutim, oni ne mogu u potpunosti otkloniti prouzrokovane poremećaje. Na ukupno smanjenje poremećaja u potpunosti mogu da utiču samo instrumenti monetarne i fiskalne politike.

Različito od pristupa fiskalnoj konsolidaciji različiti su i efekti iste. Istraživanja pokazuju da fiskalna konsolidacija može imati različit uticaj na ekonomski rast. Ona zavisi od stanja ekonomije zemlje, vrste instrumenata koji se koriste provođenjem iste i ekonomske i političke okolnosti u kojima se ona provodi. Istraživanje je pokazalo da su fiskalne konsolidacije, koje se zasnivaju na strani rashoda u budžetu, mnogo efikasnije od onih koje se oslanjaju na prihodovnu stranu budžeta. Pokazalo se i da konsolidacije koje se provode povećanjem prihoda mogu biti uspješne ukoliko je početni udio poreskih prihoda u BDP-u relativno nizak i ukoliko se porast događa postepeno. Iskustva pokazuju da su fiskalna prilagođavanja uspješnija ako se provode za vrijeme ili neposredno nakon razdoblja recesije. Međutim, najveći broj istraživanja upućuje na to da je pravo vrijeme za konsolidaciju vrijeme ekspanzije. Ovo istraživanje je pokazalo da rezultate fiskalne konsolidacije u najvećem određuje izbor instrumenata.

Za adekvatnu procjenu primjene neophodnih instrumenata u fiskalnoj konsolidaciji potrebno je procijeniti i veličinu kratkoročnih fiskalnih multiplikatora. Mnogobrojna istraživanja pokazuju da veličina fiskalnog multiplikatora zavisi o zemlji, njenom poslovnom ciklusu, vremenskom razdoblju, ali i posebnim okolnostima uključujući monetarne i devizne režime, stepen integracije i nivo otvorenosti, kao i od metodologije koja se koristi za njihovu procjenu. Osim toga, trenutni uticaji i određeni kumulativni efekti fiskalnih šokova se mogu razlikovati.

Upravljanje javnim dugom u većini zemalja se koristi kao važan instrument u vođenju fiskalne politike. Ukoliko javni dug ne pretenduje da ugrozi funkcionisanje države, koristi se kao važan instrument pri osiguranju likvidnosti sredstava u određenom momentu. U cilju vođenja stabilne fiskalne politike veoma je važno adekvatno upravljanje politikom budžeta. U tom smislu važnu ulogu ima kontraciclična politika budžeta koja se još naziva neuravnotežena politika budžeta. Ukoliko se procijeni da je neophodno, država može nastali deficit finansirati putem zaduživanja. Suprotno od toga, ukoliko se fiskalna godina završila sa suficitom u idealnim okolnostima bilo bi za očekivati smanjenje duga. Rezultati pojedinih fiskalnih konsolidacija pokazuju da viškovi u budžetu imaju deflatorski efekat na nacionalni dohodak, dok deficiti budžeta imaju tendenciju rasta. Na ovaj način jasno se stavlja do znanja da budžet nudi mnoštvo mogućnosti u kreiranju i viđenju fiskalne politike. Međutim, veoma je teško u potpunosti pravovremeno predvidjeti recesiju ili inflatorski šok.

Mjera koja obezbijeđuje garanciju javne potrošnje jeste jačanje mjera socijalnog osiguranja. Na taj način osigurava se povećana potrošnja tokom depresije. Ono što je sigurno jeste

da se nikada sa sigurnošću ne može predvidjeti kako će se i na koji način odabrani instrument za fiskalnu konsolidaciju manifestovati i u konačnom kakve će efekte imati. U tom pogledu, osnovni problem predstavlja u tom trenutku dati izbor alata za konsolidaciju. Jedan od instrumenata za efikasno i trenutno djelovanje u cilju fiskalne konsolidacije predstavlja uvođenje “automatskih stabilizatora”. Prethodno navedeni stabilizatori koriste se na način da kratkoročno djeluju na određene ekonomske šokove. Jedan od primjera za to je pad zaposlenosti. Ukoliko dođe do pada zaposlenosti država kao stabilizator uključuje povećanje isplate nezaposlenima. Na taj način povećava se raspoloživi dohodak. Međutim, ovi stabilizatori nemaju snagu da u potpunosti determinišu pojedinu fiskalnu politiku, ali u datim okolnostima mogu da zaustave nagle procese. Optimalna alokacija ekonomskega resursa, kao jedan od fiskalnih ciljeva, treba da oblikuje fiskalnu politiku u cilju povećanja ukupne efikasnosti resursa. U tom smislu, neophodno je ulaganje u ono što će osigurati maksimalan broj zaposlenih na teritoriji na koju se konsolidacija odnosi. Pored toga, za stabilne javne finansije neophodno je uspostaviti ili bar težiti pravilnoj raspodjeli bogatstva i dohotka. Za stabilnu fiskalnu politiku neophodno je težiti ka cilju koji se odnosi na održavanje stabilnosti cijena. Međutim, najvažniji cilj fiskalne politike generalno je postizanje i održavanje pune zaposlenosti. Na taj način omogućava se postizanje svih drugih ciljeva koji imaju uticaj na fiskalnu politiku uopšte. Puna zaposlenost osigurava pozitivan smjer kretanja poreske strukture.

Različiti su načini za provođenje uspješne i ekspanzivne fiskalne konsolidacije. Rezultati pokazuju da je veće efekte fiskalne konsolidacije po osnovu smanjenja duga realnije očekivati ukoliko je u razdoblju prije konsolidacije udio javnog duga u BDP-u bio relativno visok. Dakle, efekti postupka fiskalne konsolidacije su veći u ukoliko je neravnoteža veća. Rezultati istraživanja pokazuju i da bi se u kriznim razdobljima trebala provoditi ekspanzivna fiskalna politika koja bi se finansirala iz duga. Na taj način došlo bi do povećanja ekonomskog rasta. Postoje različiti argumenti kada je u pitanju štednja kao kriterijum fiskalne konsolidacije. Međutim, sa pravom se može postaviti pitanje da li su mjere štednje imale pozitivne rezultate u savlađivanju posljedica ekonomske krize 2008. godine. Rezultati primjene mjera štednje kao odgovor na krizu u konačnom nisu dali očekivane efekte pri savlađivanju posljedica od iste što ide u prilog Kejnsovoju tvrdnjui o primjeni štednje i njenim pozitivnim efektima samo u vrijeme prosperita zemlje. Zbog toga je veoma važno konstantno pridržavanje pravila o deficitu i javnom dugu kako bi ekonomija zemlje u vremenima krize bila u mogućnosti adekvatno odgovoriti na istu. Mnogi ekonomisti su mišljenja

da su isključivo mjere štednje ozbiljna prijetnja u produbljivanju ekonomske krize sa mnogim domino efektima. Najbolji primjer za to je slom Grčke ekonomije. Iskustvo Grčke, kroz mjere štednje nakon velike ekonomske krize 2008. godine, govori da smanjenje plata, produžetak radnog vremena bez povećanja plata i privatizacija državnih firmi nisu donijeli očekivane efekte. Istina, prethodno navedene mjere jesu imale za rezultat skroman ekonomski rast koji se kratko zadržao. Međutim, pojedini grčki bankari ocjenjuju mjere rasta BDP-a kao katastrofalne s obzirom na mnogobrojne domino efekte. Efekti su se ogledali kroz smanjenje potrošnje koja je nastala kao posljedica smanjenja plata što je dovelo do slabljenja kupovne moći stanovništva. U konačnom, smanjenje potrošnje je i dovelo do tzv. domino efekta, jer je uzrokovano smanjenje tražnje, što je dalje uticalo na manje prihode preduzeća i generalno smanjenje proizvodnje. U prilog prethodno navedenom idu i rezultati fiskalne konsolidacije Grčke u ovom istraživanju.

Osnovu stabilnosti javnih finansija jedne zemlje predstavlja uravnotežen budžet iste. Poslednjih godina veliki broj savremenih država “upada u zamku” prekomjernog deficit-a. Razlozi za prethodno navedeno su mnogobrojni. Postoje opravdani razlozi ulaska u deficit. Međutim, poslednjih godina praksa je postala da zemlje ulaze u deficite i u doba recesije i ekspanzije. Pokrivanje prekomjernog deficit-a dovodi do dodatnog problema, a to je povećanje duga. Postoji niz razloga zbog kojih je neophodno kontrolisati deficit. Osnovni postulat stabilnih javnih finansija jeste prilagođavanje potrošnje prihodima države. Ukoliko to pak nije tako, kumulirani deficit će posljedično uticati na povećanje duga. Kumulirani deficit podrazumijeva i višak domaće tražnje što dovodi do inflacije.

U pravilu, većini programa fiskalne konsolidacije prethodio je užurban rast javne potrošnje koji je narušavao fiskalnu ravnotežu. To je u osnovi uzrok nastanka deficit-a. Sama pojava ekonomske krize iziskuje fiskalnu konsolidaciju, odnosno potrebu uravnoteženja javnih finansija. Upravo to pokazala je analiza uspješnosti fiskalne konsolidacije u zemljama Evropske unije, ali i u CEFTA zemljama, što predstavlja osnovnu analizu ove doktorske disertacije. Naime, analiza je pokazala da je najčešća potreba za fiskalnom konsolidacijom zemalja Evropske unije i CEFTA zemalja uočena upravo nakon velike ekonomske krize 2008. godine. U osnovi, program fiskalne konsolidacije podrazumijeva preuzimanje brojnih “bolnih mera” i nekada veoma teške posljedice. To se posebno odnosi na mjere koje se donose na kratak rok i koje u prvom koraku, ukoliko se zemlja nalazi u teškom stanju, mogu da budu i negativne. Koliko god sam proces fiskalne konsolidacije bio težak ili, za početak, imao negativne posljedice, svako odlaganje

programa fiskalne konsolidacije može dovesti do znatno većih problema u budućnosti. Odnosno, odlaganje fiskalne konsolidacije ne može u naknadnom periodu da izbjegne istu, osim što može da ima veoma skupe posljedice.

Analiza izbora metode fiskalne konsolidacije u ovom istraživanju utvrdila je da je od ukupno 27 zemalja Evropske unije 26% zemalja kao metod konsolidacije koristilo povećanje prihodovne strane bužeta, 33% zemalja kao metod konsolidacije koristilo smanjenje rashodovne strane bužeta, 30% zemalja kao metod konsolidacije koristilo je kombinaciju dominantnijeg povećanja prihoda i manjeg smanjenja rashoda i 11% zemalja kao metod konsolidacije koristilo je kombinaciju dominantnijeg smanjenja rashoda i manjeg povećanja prihoda. Na bazi toga utvrđeno je koliko je koji metod bio uspješan i da li je imao ekspanzivan karakter. Zajednička karakteristika u svim zemljama Evropske unije je što se fiskalna konsolidacija odvijala nakon velike ekonomske krize 2008. godine, osim Švedske koja je najozbiljniju fiskalnu konsolidaciju, zasnovanu prvenstveno na povećanju prihoda i neznatnom smanjenju rashoda, imala 2005. godine. Razlog za prethodno navedeno se nalazi u činjenici da je Velika ekonomska kriza 2008. godine kod svih zemalja Evropske unije imala za posljedicu pogoršanje javnih finansija, odnosno javljanje prekomjernog budžetskog deficitia i krizu javnog duga.

Metodom povećanja prihoda provedene su fiskalne konsolidacije u Austriji, Belgiji, Estoniji, Italiji, Litvaniji, Mađarskoj, Rumuniji i Švedskoj. Isključivim smanjenjem rashoda provedena je fiskalna konsolidacija u Finskoj, Grčkoj, Letoniji, Luksemburgu, Sloveniji, Bugarskoj i na Kipru. Zajedničkom metodom povećanja prihoda i smanjenja rashoda provedena je fiskalna konsolidacija u Francuskoj, Holandiji, Slovačkoj, Španiji, Danskoj i Portugalu. Za razliku od prethodno navedenih zemalja, fiskalna konsolidacija koja je prije svega provedena putem smanjenja rashoda, a potom i povećanjem prihoda zabilježena je u Nemačkoj, Irskoj, Malti, Poljskoj i Češkoj. Suprotno od prethodno navedenog, konsolidacija provedena prije svega na bazi povećanja prihoda uz manji značaj smanjenja rashoda provedena je u Francuskoj, Holandiji, Slovačkoj, Španiji, Hrvatskoj, Danskoj i Portugalu.

Rezultati analize, različito od metoda, perioda, instrumenata i mnogih drugih faktora daju i različite rezultate fiskalne konsolidacije.

U Austriji je 2012. godine provedena, isključivom metodom povećanja prihoda, uspješna trogodišnja fiskalna konsolidacija. Posupak fiskalne konsolidacije bio je uspješan prema kruterijumu deficitia, dok prema kriterijumu duga nije bilježio uspješnost. Tako provedena fiskalna

konsolidacija nije bila ekspanzivna iako je u periodu nakon konsolidacije hronološki evidentirana pozitivna stopa rasta, ali ne i nivo koji bi je okarakterisao kao ekspanzivnu. Na bazi analize ocjenjuje se da fiskalna konsolidacija Austrije nije imala značajne efekte. Jedan od osnovnih razloga je što do kraja posmatranog perioda stopa rasta BDP-a Austrije nije dostigla nivo iz godine prije konsolidacije. Pored toga važno je naglasiti i visok stepen zaduženosti koji je od početka procesa konsolidacije pa sve do kraja perioda umjesto pada bilježio rast. Postupak fiskalne konsolidacije proveden je povećanjem prihoda i neznatnim povećanjem zaduživanja. U konačnom, ovakva fiskalna konsolidacija može se ocijeniti kao konsolidacija koja je u trenutku poslužila svrsi, ali u konačnom nije dala značajne efekte.

Belgija je 2012. godine počela proces fiskalne konsolidacije koji se prema kretanju, odnosno kontinuiranom padu deficit-a, nastavio i narednih pet godina. Sam postupak fiskalne konsolidacije izvršen je putem povećanja prihoda u godini konsolidacije u odnosu na prethodnu godinu. Međutim, u prvoj godini ove konsolidacije nije došlo do smanjenja rashoda, ali je u godini nakon toga pa sve do kraja perioda kondolidacije, ali i nakon toga evidentan konstantan pad rashoda. Iako je u procesu konsolidacije poželjno smanjenje duga ipak je u toku postupka došlo do kontinuiranog povećanja istog. Iako definisano pravilo o deficitu u samom procesu fiskalne konsolidacije nije ispoštovano, fiskalna konsolidacija Belgije se u određnom dijelu može ocijeniti kao uspješna. Analiza je pokazala da fiskalna konsolidacija Belgije nije bila ekspanzivna, osim što je do kraja posmatranog perioda bilježila pozitivnu stopu rasta. Važno je napomenuti da je i nakon, prema pravilima završenog perioda, primarni deficit nastavio sa padom. Pozitivna činjenica je da je u toku istog perioda neznatno opao i javni dug što bi, ukoliko se takav trend nastavi, u budućnosti moglo da ima veoma pozitivne efekte. Postupak fiskalne konsolidacije proveden je povećanjem prihoda i neznatnim povećanjem zaduživanja.

Na Kiparu je 2012. godine, metodom neznatnog smanjenja rashoda, počeo proces fiskalne konsolidacije. Taj proces, u vidu kontinuiranog smanjenja deficit-a, nastavljen je u narednom četvorogodišnjem periodu. Iako u samoj godini konsolidacije nije evidentirano povećanje prihoda, ono se desilo u naredne dvije godine nakon godine konsolidacije. U fiskalnoj konsolidaciji 2014. godine evidentirano je smanjenje rashoda i povećanje prihoda, što je obezbijedilo kontinuiran rast BDP-a u višegodišnjem periodu nakon same konsolidacije. Sam proces fiskalne konsolidacije pratilo je kontinuirano povećanje duga. Prema kriterijumu deficit-a fiskalna konsolidacija Kipra ocjenjuje se kao uspješna, dok je prema kriterijumu duga neuspješna. Ovako provedena fiskalna

konsolidacija na Kipru nije bila ekspanzivna. Čak šta više tokom perioda konsolidacije Kipar je imao negativnu stopu rasta BDP-a. Postupak fiskalne konsolidacije proveden je metodom smanjenja rashoda, a sam tok konsolidacije bilježilo je konstantno povećanje duga.

Estonija je 2009. godine izlaskom iz deficit-a, uz metodu povećanja prihoda, ušla u jedan stabilan period za javne finansije. Naime, u prvoj godini konsolidacije ostvaren je suficit koji je zadržan sve do 2016. godine. Taj proces je pored povećanja prihoda podržan i naknadnim smanjenjem rashoda. Prema kriterijumu deficit-a ova konsolidacija je ocijenjena kao uspješna, dok je prema kriterijumu duga neuspješna. Ovakvo provedena fiskalna konsolidacija nije imala ekspanzivan karakter. Iako je nakon konsolidacije bilježila pozitivan ekonomski rast Estonia nikada nije dostigla rast od prije perioda konsolidacije.

Finska je pored Luksemburga zemlja koja u posmatranom periodu nije imala potrebe za procesom fiskalne konsolidacije. Elementi svojevrsne fiskalne konsolidacije mogu se uočiti 2014. godine kada dolazi do blagog pada, ionako za Finsku, niskog deficit-a za 0,3%. Taj proces nastavljen je i u naredne dvije godine koji je podržan blagim smanjenjem rashoda. Naime u Finskoj je 2015. godine zabilježna svojevrsna fiskalna konsolidacija budući da je iz petogodišnjeg deficit, 2015. godina završena sa suficitom. Međutim, prema zadatim kriterijumima Finska i Luksemburg nisu provodile fiskalnu konsolidaciju budući da za istom prema kriterijumima nije bilo potrebe. Finska i Luksemburg važe za zemlje sa stabilnim javnim finansijama, te iz istog razloga nisu bile u poziciji neophodne fiskalne konsolidacije. Luksemburg se nalazi u još povoljnijoj situaciji, budući da je u toku posmatranog perioda samo u 2010. godini evidentiran deficit. Pored toga, Luksemburg je zemlja sa veoma malim procentom duga u BDP-u. Analiza Finske i Luksemburga jasno pokazuju da postojanje kontrolisanog deficit-a u zemljama sa višim stepenom razvoja ne znači neminovno i fiskalnu nestabilnost istih.

Francuska je 2011. godine provela višegodišnji proces fiskalne konsolidacije kombinovanom metodom, u većem dijelu povećanja prihoda i u manjem dijelu smanjenja rashoda. Proces kontinuiranog pada deficit-a nastavljen je u narednih osam godina uz pomoć istih metoda sa početka perioda konsolidacije. Prema kriterijumima uspješnosti ista je ocijenjena uspješna prema kriterijumu deficit-a, dok je prema kriterijumu duga neuspješna. Ovakva fiskalna konsolidacija nije bila ekspanzivnog karaktera, odnosno prema definisanim kriterijumima nije imala ekspanzivan rast. Čak šta više, od godine konsolidacije evidentirano je smanjenje BDP-a.

Njemačka je 2011. godine uz pomoć kombinovane metode počela proces fiskalne konsolidacije koji je smanjenjem rashoda u prvoj godini već u narednoj obezbijedio kontinuiran višegodišnji suficit. Sam proces fiskalne konsolidacije nastavljen je i u narednom periodu kombinovanom metodom povećanja prihoda i smanjenja rashoda. Ista se prema kriterijumima uspješnosti može ocijentiti kao neuspješna koja je za rezultat imala ekspanzivan rast. S obzirom na prethodno navedeno, može se postaviti opravdano pitanje, kao što je postavljeno i u hipotezi ovog rada, da li mogu ista pravila da važe za sve zemlje sa različitim stepenom razvoja? Zaključak kod fiskalne konsolidacije Njemačke je da ekspanzivan rast, obezbijeđen i manjim smanjenjem deficit-a od 0,8%, može da obezbijedi ekspanzivnu fiskalnu konsolidaciju. Pored toga, u Njemačkoj je fiskalna konsolidacija neuspješna i po kriterijumu duga iako je isti tokom godina imao tendenciju pada. Rezultati analize fiskalne konsolidacije Njemačke navode na zaključak da ekonomije, kao što su ekonomije Njemačke, mogu da obezbijede ekspanzivan rast sa znatno nižim kriterijumima za ocjenu uspješnosti.

Grčka je neposredno nakon Velike ekonomske krize 2008. godine počela proces fiskalne konsolidacije. Međutim, ova fiskalna konsolidacija nije imala uporište u povećanju prihoda ili eventualno u smanjenju rashoda. Naime, nametanjem mjera štednje došlo je do promjene u strukturi rashoda budžeta Grčke. Smanjeni su rashodi koji utiču na potrošnju i agregatnu tražnju i koji se negativno reflektuju na rast BDP-a, dok su rashodi za isplatu kamata po osnovu rastućeg spoljnog duga porasli. I pored toga, fiskalna konsolidacija Grčke je prema kriterijumu deficit-a završena uspješno, dok je prema kriterijumu duga neuspješna. Ovakva konsolidacija se nije ekspanzivno reflektovala. Na bazi analize može se zaključiti da sama činjenica da je konsolidacija uspješna ne znači mnogo, budući da se konsolidacija Grčke veoma negativno reflektovala. U toku i nakon perioda fiskalne konsolidacije procenat promjene BDP-a je značajno padao u odnosu na period prije konsolidacije. Takođe, period konsolidacije i nakon toga bilježio je značajno povećanje duga u odnosu na period prije konsolidacije. Na bazi analize Grčke može se postaviti pitanje šta zapravo znači sama fiskalna konsolidacija i u kojim slučajevima je ona zaista potrebna? Međutim, postavlja se i pitanje da li definisana pravila mogu da obezbijede uspješnu fiskalnu konsolidaciju barem po jednom kriterijumu, iako to u određenim slučajevima, kao što je Grčka, može očigledno da ne znači nista. Prema krajnjim efektima fiskalna konsolidacija Grčke je imala veoma negativne posljedice na ekonomski rast. Pored toga, postavlja se i pitanje kako upšte može da se govori o fiskalnoj konsolidaciji ukoliko ni jedan od predloženih metoda nije učestvovao u

samom procesu iste. Zaključak prethodno navedenog pokazuje da osnova fiskalne konsolidacije predstavlja određivanje metoda po kojem će se ista izvršiti. Očigledno je da je Grčka nakon velike ekonomske krize imala i potrebu i obavezu da uđe u sam proces fiskalne konsolidacije, ali i ne iskrenu namjeru. Tačnije, mjere i nametnuta rješenja od strane međunarodnih institucija takođe nisu išla u prilog provođenju efikasne fiskalne konsolidacije. Grčka je primjer da neadekvatno provođenje fiskalne konsolidacije u konačnom može da ima veoma negative efekte po fiskalnu stabilnost zemlje.

Irska je 2014. godine metodom značajnog smanjenja rashoda provela višegodišnju fiskalnu konsolidaciju, koja se prema svim kriterijumima smatra uspješna i ekspanzivna. Značajno smanjenje rashoda nastavljeno je kontinuirano sve do 2020. godine, kada su zbog COVID-2019 krize rashodi rapidno porasli. U ovoj konsolidaciji prihodi nisu imali značajnu ulogu s obzirom da u periodu konsolidacije nije dolazilo do njihovog povećanja, osim neznatno u 2016. godini. Čak šta više, u godini konsolidacije je došlo do drastičnog pada prihoda. Iako je ova fiskalna konsolidacija u osnovi izvršena putem smanjenja rashoda, neophodno je napomenuti da je veliki pad rashoda u značajnoj meri bio „sabotiran“ i velikim padom prihoda. I pored toga, ovakva fiskalna konsolidacija se veoma pozitivno reflektovala na ekonomski rast sa značajnim rastom BDP-a u odnosu na period prije konsolidacije i značajnim smanjenjem duga. Ovako uspješna fiskalna konsolidacija urađena je metodom smanjenja rashoda. Za razliku od Grčke u Irskoj su ovako postavljeni kriterijumi imali veoma pozitivne efekte. Pored kriterijuma na bazi kojih se sprovodi fiskalna konsolidacija neophodna je odlučnost zemalja prilikom procesa provođena fiskalne konsolidacije. Odnosno, zavisno od same namjere fiskalne konsolidacije, zavisi i uspješnost realizacije iste. Ukoliko je namjera fiskalne konsolidacije samo ispoštovati potrebu za istom, jer tako nalažu pravila, onda se ne može očekivati uspješnost sa efektima niti ekonomski rast.

U Italiji je 2012. godine metodom povećanja prihoda provedena u potpunosti neuspješna i neekspanzivna fiskalna konsolidacija. U prvoj godini konsolidacije zabilježen je značajan pad deficit, ali ne do te mjere da bi konsolidacija bila ocijenjena kao uspješna. Nakon toga u narednim godinama došlo je do ponovnog rasta deficit-a. Pored toga, ova konsolidacija je imala za rezultat značajno povećanje duga u odnosu na period prije fiskalne konsolidacije.

Letonija je 2011. godine, prema kriterijumu deficit-a, uz isključivo smanjenje rashoda, provela uspješnu fiskalnu konsolidaciju, dok prema kriterijumu duga ista nije bila uspješna.

Međutim, efekti fiskalne konsolidacije odrazili su se ekspanzivno na BDP, što dokazuje da je sama namjera fiskalne konsolidacije imala ekspanzivan efekat na kretanje BDP-a. Na ekspanzivnost je u značajnoj mjeri uticao manji deficit u periodu konsolidacije i nakon toga u odnosu na period prije konsolidacije. Pored toga, zabilježen je i kontinuiran pad duga, što u određenoj mjeri ovu konsolidaciju karakteriše kao uspješnu. Tu tvrdnju potvrđuje činjenica da je u periodu konsolidacije i nakon toga doslo do kontinuiranog pada deficita i duga, ali i do kontinuiranog rasta BDP-a. Zato se ovakav tip konsolidacije u određenim okolnostima ipak može okarakterisati kao potpuno uspješan.

Litvanija je neposredno nakon velike ekonomske krize 2009. godine počela proces fiskalne konsolidacije. Sa pravom se može reći „počela“, s obzirom da je ova konsolidacija, u pogledu konstantnog pada deficita trajala, uključujući i godinu konsolidacije, ukupno 7 godina. Takva konsolidacija je prema kriterijumu deficita ocijenjena kao uspješna, ali ne i prema kriterijumu duga. Posmatrajući cjelokupni period evidentno je da je smanjenje rashoda i završilo sam proces konsolidacije. Nakon perioda konsolidacije, 2016. godine ostvaren je konačno suficit. Sama fiskalna konsolidacija je izvršena putem isključivog povećanja prihoda i kao takva nije ostvarila ekspanzivan rast BDP-a. I pored toga što je sam tok fiskalne konsolidacije pratio kontinuiran pad deficita ipak takav postupak fiskalne konsolidacije nije doprinio ostvarenju efekta ekspanzivnosti i vraćanja BDP-a na nivo iz perioda prije konsolidacije.

Luksemburg je zemlja koja u posmatranom periodu nije imala potrebe za procesom fiskalne konsolidacije. Elementi svojevrsne fiskalne konsolidacije uočeni su 2011. godine gdje od ostvarenja deficita od 0,3% dolazi do ostvarenja suficita od 0,4%. Nakon toga Luksemburg je nastavio konstantno da ostvaruje suficit sve do pojave COVID 19 krize. Luksemburg u osnovi realizuje rashode na bazi ostvarenih prihoda. U posmatranom periodu evidentan je veći rast prihoda u odnosu na rast rashoda i zato je jasno zašto je Luksemburg zemlja kojoj u posmatranom periodu nije bila potrebna fiskalna konsolidacija. Analiza je pokazala i zašto Luksemburg u posmatranom periodu nije imao potrebu za fiskalnom konsolidacijom. Naime, razlog je jednostavan. Luksemburg u osnovi ostvaruje rashode na bazi ostvarenih prihoda, odnosno evidentno veći rast prihoda u odnosu na rast rashoda.

U cjelokupnom posmatranom periodu, Malta je prema kriterijumima konsolidacije, imala nekoliko jednogodišnjih fiskalnih konsolidacija (2004., 2009., 2011. i 2016. godine). Osim 2016. godine, u godinama konsolidacije dolazilo je do smanjenja, često visokog deficita. Jedino je u

2016. godini ostvaren suficit. Konsolidacija je provedena uz pomoć kombinovane metode prvenstvenog smanjenja rashoda, a potom i povećanja prihoda. Na bazi analize moglo bi se zaključiti da to i nije bilo teško s obzirom na manji deficit od 2,1% u odnosu npr. 2004. godinu kada je iznosio 4,5%. Ipak konsolidacija koja je provedena 2016. godine imala je značajno uporište u izboru metoda konsolidacije, budući da je za vrijeme iste došlo do značajnog smanjenja rashoda i u manjem dijelu smanjenja prihoda, što ovaj postupak fiskalne konsolidacije ocjenjuje kao uspješan. Međutim, isti nije dao ekspanzivne efekte, iako je omogućio izlazak iz deficitu u nakon toga višegodišnji suficit. Postupak fiskalne konsolidacije je pratilo i konstantno smanjenje duga. Ova konsolidacija bi se u određenoj mjeri mogla ocijeniti kao veoma uspješna sa višegodišnjim pozitivnim efektima, budući da je prati ostvarenje suficita, smanjenje duga i konstantan rast BDP-a. Dakle, iako nivo rasta BDP-a prema kriterijumima nije ekspanzivan, može se reći da je fiskalna konsolidacija Malte imala veoma pozitive efekte.

Holandija je 2012. godine počela proces fiskalne konsolidacije koji je, prema kriterijumu deficitu ocijenjen kao jednogodišnji, te je u naredne dvije godine nastavljen kontinuitan pad deficitu. Sam proces fiskalne konsolidacije odredilo je prvenstveno povećanje prihoda i smanjenje rashoda. Budući da je 2015. godine došlo do ponovnog rasta deficitu, ova konsolidacija se ne može evidentirati kao trogodišnja. Međutim, Holandija je nakon 2015. godine ušla u period ostvarenja kontinuiranog suficita koji je trajao sve do COVID- 2019 krize. I pored toga što je sam tok fiskalne konsolidacije pratilo kontinuiran pad deficitu i nakon perioda konsolidacije ulazak u suficit, ipak takav postupak fiskalne konsolidacije nije doprinio ostvarenju efekta ekspanzivnosti i vraćanja BDP-a iz perioda prije konsolidacije. Istina, isti je bilježio rast, ali nedovoljan da bi zadovoljio kriterijum ekspanzivnosti.

Poljska je 2011. godine ušla u proces fiskalne konsolidacije koji je trajao sve do 2020. godine, kada je pod uticajem COVID- 2019 krize ponovno došlo do rasta deficitu. Ova konsolidacija se odvijala uz pomoć kombinovanog metoda: značajnog smanjenja rashoda i u manjem dijelu povećanja prihoda. Analizom su zabilježene jednogodišnje konsolidacije 2005. i 2007. godine. Iste su kao jednogodišnje imale veći pad deficitu od fiskalne konsolidacije 2011. godine. Međutim, efekti istih nisu bili dugotrajnog karaktera, tako da je 2011. godine bilo neophodno provesti ponovnu fiskalnu konsolidaciju, kada je za razliku od kriterijuma duga, ostvarena uspješna fiskalna konsolidacija prema kriterijumu deficitu. Iako je postupak fiskalne konsolidacije izvršen kombinovanom metodom, prvenstvenog smanjenja rashoda, a onda i

povećanja prihoda, isti nije ostvario efekat ekspanzivnosti. U periodu konsolidacije i nakon toga zabilježen je kontinuiran rast BDP-a. Iako prethodno navedena konsolidacija nije bila ekspanzivna, za istu se može reći da je u određenoj mjeri bila efikasna.

Slovačka je kombinovanom metodom značajnog povećanja prihoda i u manjem dijelu smanjenja rashoda 2011. godine provela uspješnu jednogodišnju fiskalnu konsolidaciju prema kriterijumu deficit-a. Ovom analizom zabilježena je i jednogodišnja fiskalna konsolidacija 2003. godine kada je sa deficit-a od 5,6% došlo do pada za značajnih 4,5%. Ova fiskalna konsolidacija je prema kriterijumima jednogodišnja, međutim konstantan pad deficit-a zabilježen je i u naredne 2 godine nakon konsolidacije. Nakon toga, došlo je do naglog rasta deficit-a. Iako je postupak fiskalne konsolidacije izvršen kombinovanom metodom, prvenstvenog povećanja prihoda, a onda i smanjenjem rashoda, isti nije ostvario efekat ekspanzivnosti. I pored toga u periodu konsolidacije i nakon toga zabilježen je kontinuiran rast BDP-a. Iako prema kriterijumima ova konsolidacija nije ocijenjena kao eksplanzivna za istu se može reći da je u određenoj mjeri bila efikasna, sa pozitivnim rastom.

Slovenija je 2014. godine metodom isključivo značajnog smanjenja rashoda provela u potpunosti uspješnu i eksplanzivnu fiskalnu konsolidaciju, prema oba kriterijuma. U isto vrijeme došlo je do neznatnog smanjenja prihoda. Iako je u prvoj godini deficit smanjen u onom omjeru koji ovu konsolidaciju determiniše kao jednogodišnju, sam tok smanjenja deficit-a nastavljen je sve do 2020. godine, kada je Slovenija ponovo ostvarila visok deficit, čak viši od 2013. godine, godine prije početka fiskalne konsolidacije. Pored prethodno navedene, 2002. godine provedena je trogodišnja fiskalna konsolidacija prvenstvenim smanjenjem rashoda i u jednom dijelu povećanja prihoda. U konačnom, postupak fiskalne konsolidacije eksplanzivno je reagovano na rast BDP-a u mnogo većem procentu nego što je to bio slučaj sa kretanjem BDP-a u periodu prije konsolidacije. U konačnom, konsolidacija Slovenije imala je mnogo veće rezultate od očekivanih.

Španija je 2010. godine metodom prvenstvenog povećanja prihoda i neznatnog smanjenja rashoda provela, prema kriterijumu deficit-a, uspješnu fiskalnu konsolidaciju. Ova konsolidacija je prema kriterijumima smanjila deficit u prvoj godini konsolidacije, iako je konsolidacija i smanjenje deficit-a nastavljeno i u narednih 5 godina. U posmatranom periodu ovo je jedini pokušaj fiskalne konsolidacije u Španiji koji nije imao eksplanzivne efekte. Iako je prema kriterijumu deficit-a ova konsolidacija uspješna, ista se ne može smatrati efikasnom. Ovo posebno treba navesti

ako se uzme u obzir da je dug nakon perioda konsolidacije značajno porastao u odnosu na godinu konsolidacije, ali i period prije konsolidacije.

Bugarska je 2016. godine metodom značajnog smanjenja rashoda, provela i prema kriterijumu duga i deficitu uspješnu i ekspanzivnu fiskalnu konsolidaciju koja se veoma pozitivno reflektovala kroz nagli rast BDP-a. Postupak fiskalne konsolidacije izvršen je metodom isključivog smanjenja rashoda. Ova fiskalna konsolidacija je pored rasta BDP-a imala za rezultat deficit koji je zadržan dugi niz godina nakon konsolidacije. Važno je napomenuti da sam postupak fiskalne konsolidacije nije mnogo "koštao", te da u godini konsolidacije i nakon toga nije posljedično evidentiran rast duga. U ovom procesu konsolidacije osim što nije došlo do povećanja prihoda, desilo se i neznatno smanjenje istih. Osim ove konsolidacije, 2011. godine zabilježena je i jedna jednogodišnja fiskalna konsolidacija koja je takođe provedena isključivim smanjenjem rashoda.

Hrvatska je 2015. godine kombiovanom metodom ravnomjernog povećanja prihoda i smanjenja rashoda provela veoma uspješnu fiskalnu konsolidaciju, prema oba kriterijuma. Prema visini smanjenja deficitu ista je ispunila kriterijum jednogodišnje konsolidacije. Međutim, smanjenje deficitu nastavljeno je i u naredne dvije godine, da bi u trećoj godini sam proces fiskalne konsolidacije bio završen ostvarenjem suficita. Kao i u mnogim zemljama Evropske unije, proces fiskalne konsolidacije zaustavljen je naglim rastom deficitu 2020. godine zbog COVID- 2019 krize. Ovakva fiskalna konsolidacija ocijenjena je kao ekspanzivna. Nakon konsolidacije došlo je do značajnog rasta BDP-a, ali i do stabilnog smanjenja deficitu. Dvije godine nakon konsolidacije Hrvatska je evidentirala deficit koji se zadržao sve do 2020. godine kada je ponovo ušla u zonu deficitu. Slično se dešavalo i sa dugom. Dug je u godini konsolidacije i nakon toga imao tendenciju pada da bi 2020. godine počeo da raste, što znači da će Hrvatska nakon izlaska iz COVID-2019 krize imati potrebu za ponovnom fiskalnom konsolidacijom. Prethodno navedeno posebno dobija na značaju ukoliko se zna da je BDP u 2020. godine pao za čak 8% u odnosu na 2019. godinu.

Češka je 2010. godine kombinovanom metodom prvenstvenog smanjenja rashoda i povećanja prihoda provela uspješnu trogodišnju fiskalnu konsolidaciju prema kriterijumu deficitu, dok prema kriterijumu duga ista nije bila uspješna. Sam tok konsolidacije pratio je kontinuiran pad deficitu da bi se u poslednjoj godini konsolidacije, 2013. godine, evidentirao deficit. U kompletном analiziranom periodu ovo je jedini zabilježen pokušaj fiskalne konsolidacije koji je imao ekspanzivan karakter. Procenat promjene BDP-a bio je pozitivan samo u jednoj godini nakon

konsolidacije da bi nakon toga bilježio konstantno negativno kretanje. Pored toga, od godine konsolidacije pa sve do kraja posmatranog perioda zabilježena je tendencija povećanja duga. Na bazi toga može se reći da fiskalna konsolidacija u Češkoj nije bila uspješna, niti se reflektovla kao ekspanzivna.

Danska je 2014. godine kombinovanom metodom povećanja prihoda i smanjenja rashoda provela uspješnu jednogodišnju fiskalnu konsolidaciju prema kriterijumu oba kriterijuma. Ovakva fiskalna konsolidacija je ocijenjena kao ekspanzivna. Ista je obezbijedila konstantan rast BDP-a u čitavom posmatranom periodu nakon konsolidacije. U prvoj godini konsolidacije ostvaren je suficit koji je nastavljen i u narednoj godini da bi nakon toga ponovo došlo do rasta deficita sa tendencijom rasta i u narednim godinama. U posmatranom periodu zabilježena je još jedna fiskalna konsolidacija 2001. godine. Istina, ova konsolidacija je imala dugoročnije efekte u smislu smanjenja deficit-a. Nakon 2001. godine nastavljeno je sa ostvarenjem suficita sve do 2009. godine kada je došlo do ostvarenja deficit-a kao posljedice velike ekonomske krize 2008. godine.

Mađarska je 2012. godine uz pomoć povećanja prihoda provela neuspješnu jednogodišnju fiskalnu konsolidaciju prema oba kriterijuma. Međutim, pored toga sto je ocijenjena kao neuspješna ista se reflektovala kao ekspanzivna sa konstantnim rastom BDP-a iz godine u godinu i konstantnim smanjenjem duga. U ovom slučaju se takođe mogu dovesti u pitanje kriterijumi uspješnosti budući da je u Mađarskoj neuspješna fiskalna konsolidacija obezbijedila ekspanzivan rast. Iako se ova konsolidacija ocijenjuje kao neuspješna evidentno je da je od perioda konsolidacije došlo do konstanstnog smanjenja javnog duga. Iako je deficit u periodu nakon konsolidacije bilježio konstantno blagi rast, to je ipak uticalo na ekspanzivan rast BDP-a. I u ovom slučaju postavlja se pitanje: da li fiskalna pravila pod istim okolnostima mogu da obezbijede uspješnu i u isto vrijeme ekspanzivnu fiskalnu politiku? Odnosno, da li je nužan uslov za ostvarivanje ekspanzivnosti uspješno provedena fiskalna konsolidacija? Analiza fiskalne konsolidacije Mađarske odgovara na pitanje postavljeno u hipotezi ovog rada, a to je da: Fiskalna konsolidacija provedena u skladu sa istim fiskalnim pravilima i istim metodama ima za rezultat različite efekte na fiskalnu stabilnost i ekonomski rast različitih zemalja članica ekonomskih integracija. Prethodna konsolidacija dokazuje da uspješnost fiskalne konsolidacije nije ista ukoliko se provodi istim metodama u zemljama sa različitim nivoom budžetskog deficit-a i javnog duga.

Portugal je 2011. godine pomoću kombinovane metode prvenstvenog povećanja prihoda i smanjenja rashoda prema kriterijumu deficit-a, proveo uspješnu trogodišnju fiskalnu konsolidaciju.

Ova fiskalna konsolidacija nije imala ekspanzivan karakter. Iako uspješna prema kriterijumu deficit-a, ne može se smatrati efikasnom budući da su posljedice provođenja iste imale za rezultat konstantan rast duga u periodu nakon konsolidacije. Smanjenje deficit-a nije bilo dovoljno da obezbijedi rast BDP-a sve do 2015. godine kada je u odnosu na 2014. godinu porastao za 3,8%, da bi se taj rast zadržao i 2016. godine.

Rumunija je 2010. godine na bazi povećanja prihoda provela uspješnu trogodišnju fiskalnu konsolidaciju, prema kriterijumu deficit-a. U prvoj godini konsolidacije ključnu ulogu imalo je značajno povećanje prihoda. Međutim, sam trogodišnji tok fiskalne konsolidacije nastavljen je prije svega na konstantno značajnom smanjenju rashoda. Ovaj nivo fiskalne konsolidacije nije omogućio ekspanzivan rast BDP-a iako je, ukoliko ne posmatramo isključivo kriterijume koji definišu eksplativnost, ista obezbijedila značajan rast BDP-a. Ovdje se može postaviti pitanje koji je to nivo rasta BDP-a koji je potreban za stabilne javne finansije? Ukoliko uzmemo u obzir da je u periodu konsolidacije i nakon toga uočen konstantan pad deficit-a i duga što je u isto vrijeme omogućilo rast BDP-a, nema nikakve sumnje da je ova konsolidacija ipak bila uspješna, iako prema kriterijumima to nije tačno. Međutim, za ekonomiju kao što je Rumunija ova fiskalna konsolidacija bi se mogla ocijeniti kao veoma uspješna.

Švedska je 2005. godine kombinovanom metodom povećanja prihoda i neznatnog smanjenja rashoda provela, prema kriterijumu duga, uspješnu jednogodišnju fiskalnu konsolidaciju. Prethodno navedeno povećanje prihoda i neznatno smanjenje rashoda bilo je dovoljno da Švedska u prvoj godini konsolidacije izđe iz deficit-a i ostvari suficit koji se zadržao sve do 2010. godine. Ovakva fiskalna konsolidacija očitovala se eksplativno na BDP sa značajno većim stopama rasta u odnosu na period prije konsolidacije, posebno 2010. godine, kada je imala mnogo veći rast u odnosu na sve prethodne godine. Iako, prema kriterijumu deficit-a, Švedska nije ocijenjena kao uspješna u omjeru u kome to kriterijumi nalažu, ista se ipak može ocijeniti kao uspješna, budući da je u prvoj godini konsolidacije iz deficit-a prešla u suficit. Ostvarenje suficita nastavljeno je i tokom narednih godina nakon godine konsolidacije. U konačnom, fiskalna konsolidacija Švedske se može ocijeniti kao uspješna i eksplativna.

Na osnovu sveobuhvatne analize uspješnosti i eksplativnosti fiskalne konsolidacije u zemljama Evropske unije može se zaključiti da je 48% zemalja Evropske unije provelo uspješnu fiskalnu konsolidaciju sa aspekta kriterijuma deficit-a, dok u isto vrijeme prema kriterijumu duga ova konsolidacija nije bila uspješna. Takav postupak fiskalne konsolidacije u prethodno

navedenim zemljama nije imao ekspanzivan karakter što znači da uspješno provedena fiskalna konsolidacija ne znači neminovno i ekonomski rast. To znači da prilikom postupka fiskalne konsolidacije nije izvršen adekvatan odabir metoda.

Irska, Bugarska, Danska, Hrvatska i Slovenija provele su uspješnu fiskalnu konsolidaciju i prema kriterijumu duga i prema kriterijumu deficit-a. Takva konsolidacija imala je i ekspanzivne efekte na ekonomski rast. Prethodno navedene zemlje obuhvataju 19% zemalja Evropske unije. Dakle, 1/5 Evropske unije osigurala je uspješnu i ekspanzivnu fiskalnu konsolidaciju primjenom jedinstvenih fiskalnih pravila. Italija, Slovačka i Belgija čine 11% zemalja Evropske unije koje su, u potpunosti i prema oba kriterijuma, provele neuspješnu fiskalnu konsolidaciju i kao takve nisu imale ekspanzivne efekte. Za razliku od prethodno navedenih, zemlje poput Mađarske i Njemačke, prema kriterijumima uspješnosti, provele su potpuno neuspješnu fiskalnu konsolidaciju i takođe obuhvataju 7% zemalja Evropske unije. Međutim, efekti provođenja iste ogledali su se kroz efekte ekspanzivnosti. Na osnovu toga, može se zaključiti da uspješnost fiskalne konsolidacije prema, u ovom istraživanju korišćenim pravilima, nije nužan uslov za ostvarivanje efekta ekspanzivnosti iste. Odnosno, to znači da i niži nivo smanjenja deficit-a i duga, od pravilima propisanih, kod pojedinih zemalja može da dovede do ostvarenja efekta ekspanzivnosti. Švedska je jedina zemlja koja je provela uspješnu fiskalnu konsolidaciju prema kriterijumu smanjenja duga, dok prema kriterijumu deficit-a ista nije bila uspješna. Međutim, i pored toga ova fiskalna konsolidacija se može ocijeniti kao ekspanzivna. Finska i Luksemburg u toku posmatranog perioda nisu imale potrebu provođenja fiskalne konsolidacije. Malta je kao jedina zemlja u Evropskoj uniji provela uspješnu fiskalnu konsolidaciju prema oba kriterijuma, ali ista nije imala ekspanzivan ekonomski rast.

Na bazi analize pojedinačnih zemalja članica Evropske unije, gdje je evidentiran deficit u prvoj godini konsolidacije, zaključuje se da su iste zemlje imale značajno visok deficit i da je u najvećem broju slučajeva ista konsolidacija bila trogodišnjeg karaktera. Iz tog razloga je tako visok deficit, kroz program fiskalne konsolidacije bilo neophodno sanirati tokom određenog perioda.

Rezultati uporedne analize pokazuju da je zajednička karakteristika fiskalne konsolidacije u zemljama Evropske unije i CEFTA zemalja što je fiskalna konsolidacija provođena pretežno nakon Velike ekonomske krize 2008. godine.

Prema kriterijumu deficit-a u Albaniji je 2016. godine, kroz evidentno smanjenje rashoda i povećanje prihoda, provedena uspješna trogodišnja fiskalna konsolidacija koja je imala

ekspanzivan karakter. Fiskalne konsolidacije u Albaniji koje su provedene 2005. i 2010. godine su prema trajanju mogu svrstatи u trogodišnje konsolidacije. Analiza ukupno provedenih konsolidacija u posmatranom periodu pokazuje da je u Albaniji, nakon provođenja trogodišnje fiskalne konsolidacije u pravilu dolazilo do naglog povećanja deficit-a. Isto nije bilo moguće riješiti bez naredne fiskalne konsolidacije. Prema kriterijumu duga ova konsolidacija nije ocjenjena kao uspješna. I pored toga važno je naglasiti da je od momenta konsolidacije pa sve do kraja posmatranog perioda dug imao konstantnu tendenciju pada sve do 2020. godine. Tada je pored naglog rasta duga došlo i da naglog rasta deficit-a, ali i do velikog pada BDP-a. Prethodo navedeno predstavlja posljedicu krize izazvane COVID- 2019 krizom. Nakon završetka ove krize Albania će imati potrebu za novom fiskalnom konsolidacijom javnih finansija.

Bosna i Hercegovina je 2015. godine je metodom isključivog smanjenja rashoda provedla u potpunosti uspješnu i ekspanzivnu fiskalnu konsolidaciju. Ova fiskalna konsolidacija je bila višegodišnjeg karaktera. Odnosno, u prvoj godini konsolidacije ostvaren je suficit koji se zadržao u narednih pet godina, da bi 2020. godine došlo do naglog rasta deficit-a izazvanog COVID- 2019 krizom. Nakon konsolidacije evidentna je i konstantna tendencija smanjenja duga do kraja posmatranog perioda. Ova fiskalna konsolidacija pokazala se učinkovita ne samo na bazi ispunjenih kriterijuma već i tendencijom pozitivnih pokazatelja nakon konsolidacije, što je bio osnov za konstantno pozitivan rast BDP-a. Fiskalna konsolidacija Bosne i Hercegovine se može ocijeniti kao veoma uspješna sa višestrukim pozitivnim efektima. Jednogodišnja fiskalna konsolidacija zabilježena je 2001. i 2005. godine i jedna trogodišnja fiskalna konsolidacija 2010. godine. Međutim, najduže efekte imala je konsolidacija 2015. godine.

U Sjevernoj Makedoniji 2015. godine metodom isključivog povećanja prihoda provedena je neuspješna trogodišnja fiskalna konsolidacija. U periodu konsolidacije i nakon toga evidentna je, u vidu konstantnog smanjenja, stabilizacija deficit-a i u jednoj godini duga. Kako se ova neuspješna fiskalna konsolidacija reflektovala kao ekspanzivna? Naime, u godini konsolidacije deficit nije bio ekstremno visok, kao ni dug. Očigledno je sama namjera fiskalne konsolidacije imala veoma pozitivan uticaj. Iako ista nije bila uspješna ona se pozitivno reflektovala na ekonomski rast. Ovo je dokaz da za određene zemlje pravila koja determinišu uspješnost mogu da budu i znatno niža i da proces fiskalne konsolidacije proveden na bazi istih može da obezbijedi u značajnoj mjeri ekonomski rast.

Metodom značajnog smanjenja rashoda od 25% provedena je neuspješna fiskalna konsolidacija u Moldaviji 2010. godine. I pored drastičnog smanjenja rashoda evidentan je i pad prihoda za 18%. Iako se u godini konsolidacije desilo značajno smanjenje prihoda provedna je jednogodišnja fiskalna konsolidacija koja je u prvoj godini omogućila smanjenje deficit za 3,8%, da bi godinu nakon toga došlo do dodatnog pada od 0,6%. Iako prema kriterijuma ista nije bila uspješna, evidentno je da je nakon konsolidacije deficit u konstantnom padu omogućio rast BDP-a. Dakle, ovakva fiskalna konsolidacija se u pogledu uticaja na ekonomski rast može ocijeniti kao ekspanzivna i efikasna.

Kombinovanom metodom 2015. godine, uz pomoć smanjenja rashoda i povećanja prihoda, provedena je prema kriterijumu deficitu uspješna trogodišnja fiskalna konsolidacija u Srbiji. Iako je u prvoj godini konsolidacije došlo do nižeg rasta prihoda u odnosu na nivo smanjenja rashoda u narednim godinama došlo je do značajnijeg povećanja prihoda. Međutim, konsolidacija nije bila ekspanzivna. Nakon perioda konsolidacije došlo je do smanjenja duga i djelimično do smanjenja deficit. Međutim, isto nije bilo dovoljno da se prema kriterijumu ova fiskalna konsolidacija ocijeni kao ekspanzivna, ali s obzirom na konstantan rast BDP-a ova se fiskalna konsolidacija može ocijeniti kao efikasna.

Na Kosovu je 2013. godine uz isključivo smanjenje rashoda provedena trogodišnja u potpunosti neuspješna i neekspanzivna fiskalna konsolidacija. Tokom konsolidacije evidentiran je konstantan pad deficit uz veće smanjenje rashoda u odnosu na prvu godinu konsolidacije. Pored toga, postupku fiskalne konsolidacije doprinijelo je i povećanje prihoda u narednoj godini. Nakon perioda konsolidacije ponovo je došlo do naglog rasta deficit 2017. godine. Činjenica je da je deficit u određenoj mjeri smanjen, ali bez daljnje tendencije pada niti stabilizacije. Sam proces fiskalne konsolidacije doveo je do rasta BDP-a, ali nedovoljnog da bi se nazvao ekspanzivan. Međutim, na bazi pozitivnog kretanja BDP-a fiskalna konsolidacija Kosova se ipak u određenoj mjeri može ocijeniti kao efikasna.

U Crnoj Gori je 2012. godine uz povećanje prihoda provedena prema kriterijumu deficitu trogodišnja fiskalna konsolidacija, koja nije bila ekspanzivna. Međutim, evidentno je pozitivno kretanje BDP-a, što u krajnjem ovu fiskalnu konsolidaciju određuje kao efikasnu. Pored ove fiskalne konsolidacije u posmatranom periodu evidentirana je i jedna jednogodišnja fiskalna konsolidacija 2004. godine. Zaključak ove konsolidacije da je za postizanje ekspanzivnosti bilo

neophodno, pored povećanja prihoda pristupiti i smanjenju rashoda. Dakle, loša procjena izbora metoda konsolidacije uticala je neispunjenoj kriterijuma ekspanzivnosti.

U CEFTA zemljama nije evidentiran visok nivo deficit-a kao u zemljama Evropske unije. Međutim, većina zemalja i dalje je u prvoj godini konsolidacije imala evidentan deficit osim Bosne i Hercegovine. Postupak fiskalne konsolidacije u CEFTA zemljama pokazao je da su sve zemlje, koristeći različite metode i kriterijume, provele različite fiskalne konsolidacije. Kada se kaže različite, misli se na različitost kriterijuma uspješnosti, budući da su sve CEFTA zemlje provele uspješne fiskalne konsolidacije po jednom od traženih kriterijuma, osim Kosova. Od šest zemalja četiri je provedelo uspješnu fiskalnu konsolidaciju prema jednom od kriterijuma, dok je Bosna i Hercegovina provedela uspješnu fiskalnu konsolidaciju prema oba kriterijuma. Pored toga, od ukupno pet zemalja sa uspješno provedenom fiskalnom konsolidacijom tri zemlje su ispunile i efekat ekspanzivnosti.

Rezultati analiza pokazuju da za uspješan ekonomski razvoj nisu dovoljni samo ekonomska stabilnost i investicije, već i pravna država sa efikasnim institucijama, ali i iskrena politička podrška koja će obezbijediti da fiskalna stabilnost ne bude sama sebi svrha, već da omogući uspješnost provođenja sa pozitivnim efektima na ekonomski rast. Dok se savremena tehnologija i kapital mogu uvesti iz inostranstva, pravna država i efikasne institucije moraju da se izgrade u samoj zemlji. Pod efikasnom državom podrazumijeva se državna struktura, koja efikasno provodi adekvatne mjere ekonomske politike, koje obezbjeđuju i ekonomski razvoj. Pri tome ne treba izgubiti iz vida da je fiskalna politika jedan od tri ključna stuba ekonomske politike. Fiskalna politika je uspješna ukoliko obezbjeđuje fiskalnu stabilnost i fiskalnu odgovornost.

Regresiona analiza pokazuje da postoji veoma visoka direktna veza između fiskalne stabilnosti i ekonomskog rasta zemalja Evropske unije, odnosno da je trećina BDP-a uslovljena fiskalnom stabilnosti Evropske unije, kako integracije u cjelini tako i pojedinačnih zemalja članica. Dakle, za rast BDP-a Evropske unije neophodno je obezbijediti fiskalnu stabilnost podjednako kod svih zemalja članica Evropske unije, budući da analiza pokazuje da svaka uspješna fiskalna konsolidacija dovodi do povećanja BDP za 0,96 %. Jasno je da stabilne javne finansije, koje su posljedica uspješno provedene fiskalne konsolidacije, veoma pozitivno reflektuju na rast BDP-a.

Regresiona analiza integracije Evrozone pokazuje veći koeficijent korelacije, odnosno da postoji još izraženija veza između fiskalne stabilnosti u zemljama Evrozone i ekonomskog rasta u odnosu na zemlje Evropske unije. Ona pokazuje da su promjene BDP determinisane varijacijama

fiskalne stabilnosti u zemljama Evrozone sa 30%, odnosno da je trećina BDP-a uslovljena fiskalnom stabilnosti Evrozone, kako integracije u cjelini tako i pojedinačnih zemalja članica. Kao i u Evropskoj uniji, za rast BDP-a Evrozone neohodno je obezbijediti fiskalnu stabilnost podjednako kod svih zemalja članica Evrozone. U ovom slučaju regresiona analiza je pokazala da svaka uspješna fiskalna konsolidacija dovodi do povećanja BDP za 0,99 %.

Regresiona analiza fiskalne stabilnosti i ekonomskog rasta CEFTA zemalja pokazuje da su promjene BDP determinisane varijacijama fiskalne stabilnosti u CEFTA zemljama sa 65%. Prethodno navedeno pokazuje da ostvarenje 65% BDP-a zavisi od fiskalne stabilnosti CEFTA zemalja, kako pojedinačnih zemalja članica tako i integracije u cjelini. Dakle, za rast BDP-a CEFTA integracije neohodno je obezbijediti fiskalnu stabilnost podjednako kod svih zemalja članica.

Prethodne analize pokazuju tačnost provobitno postavljene pretpostavke da postoji još značajnija potreba stabilnih javnih finansija i fiskalne konsolidacije u zemljama sa nižim stepenom razvoja, budući da zemlje sa višim stepenom razvoja lakše izlaze iz krize i u pravilu posjeduju više instrumenata. Sa zemljama sa nižim stepenom razvoja vođenje stabilnih javnih finansija je mnogo zahtjevnije i u pravilu kada dođu u stanje visokog deficit-a i javnog duga imaju manje instrumenata za konsolidaciju. Dakle, fiskalna stabilnost je posebno važna za zemlje sa niskim stepenom razvoja budući da nemaju značajno izražen fiskalni kapacitet za konsolidaciju kao zemlje sa višim stepenom razvoja.

Analiza je pokazala da je evidentno da zemlje sa nižim stepenom razvoja u pravilu imaju veći problem sa deficitom, a samim tim i sa uspješnošću i efektima fiskalne konsolidacije. Iz analize je uočljivo da manje razvijene zemlje imaju veće varijacije i viši stepen povezanosti između fiskalne stabilnosti i ekonomskog rasta, naročito u periodima recesije.

Na osnovu rezultata evidentno je da su promjene BDP kod zemalja sa višim stepenom razvoja determinisane varijacijama fiskalnog bilansa sa 12%. Kod zemalja Evropske unije sa nižim stepenom razvoja promjene BDP-a determinisane su varijacijama fiskalnog bilansa sa 55%. Dakle, postoji očigledan uticaj fiskalne stabilnosti na kretanje BDP-a, odnosno mnogo veća uslovljenost stabilnim javnim finansijama u zemljama sa nižim stepenom razvoja (55%) u odnosu na zemlje sa višim stepenom razvoja (12%). Na bazi analize povezanosti, fiskalne stabilnosti i stope rasta BDP-a evidentno je da zemlje sa nižim stepenom razvijenosti, mjerenum prema BDP per capita, imaju

veću potrebu za stabilnim javnim finansijama. Ovo je posebno važno u vrijeme velikih ekonomskih šokova izazvanih ekonomskim krizama i recesijom.

Analize prethodnih istraživanja uspješnih zemalja koje su duži vremenski period imale neprestan ekonomski rast ukazuju na pet ključnih faktora koji su upravo taj rast i omogućili. Ti faktori ogledaju se kroz funkcionalnu tržišnu ekonomiju, razvijenu fiskalnu odgovornost, promovisanje visoke stope štednje i investicija, potpunu uključenost države i aktivno učestvovanje u globalizaciji.

Na osnovu rezultata višegodišnje primjene fiskalnih pravila u zemljama Evropske unije, uticaja fiskalne stabilnosti na ekonomski rast i na bazi rezultata dobijenih u ovom israživanju može se zaključiti da ista fiskalna pravila i njihovo provođenje ne obezbjeduju isti nivo fiskalne stabilnosti i jednake mogućnosti prevazilaženja fiskalnih teškoća u zemljama članicama Evropske unije sa različitim nivoom razvoja. Time je dokazana i glavna hipoteza ove doktorske disertacije, a to je da fiskalna konsolidacija provedena u skladu sa istim fiskalnim pravilima i istim metodama ima različite efekte na fiskalnu stabilnost i ekonomski rast različitih zemalja članica ekonomskih integracija. Tokom istraživanja dokazane su i pomoćne hipoteze. Asimetrični šokovi imantentni su zaista regionalnim ekonomskim integracijama i imaju negativne fiskalne posljedice posebno za manje razvijene zemlje članice integracije, ali i integracije sa nižim stepenom integriranja. Analiza je pokazala i da uspješnost fiskalne konsolidacije nije ista ukoliko se provodi istim metodama u zemljama sa različitim nivoom budžetskog deficitia i javnog duga. Pored toga, dokazano je fiskalni instrumenti imaju posebno značajniju ulogu u obezbjeđivanju ekonomske stabilnosti manje razvijenih zemalja članica kod različitog nivoa regionalnog integriranja.

Pored toga što su dokazane postavljene hipoteze zaključak ove analize navodi na potrebu ustanavljanja novih principa u cilju ograničenja javnog duga i deficitia, odnosno redefinisanja fiskalnih pravila Evropske unije. Rezultati analize pokazuju da je u cilju stabilnih javnih finansija zemalja sa nižim stepenom razvoja neophodno uvođenje diferenciranih fiskalnih pravila. Dakle, u svrhu stabilnih javnih finansija, neophodno je primjeniti diferencirana fiskalna pravila u svim zemljama sa nižim stepenom ekonomskog razvoja, budući da stabilne javne finansije predstavljaju osnovu razvoja svake ekonomije. Rezultati analize upućuju na zaključak da je primjena fiskalnih pravila djelotvorna u onoj mjeri u kojoj pomaže ograničavanje pretjerane potrošnje u doba prosperiteta i ograničavanju potrošnje tokom krznog perioda, budući da različiti efekti primjene fiskalnih pravila dovode u pitanje primjenu istih fiskalnih pravila na zemlje različitog ekonomskog

nivoa. Dosljedna primjena fiskalnih pravila ne osigurava izlazak iz krize, ali u vrijeme prosperiteta i adekvatnog vođenja javnih finansija obezbjeđuje dugoročnu stabilnost zemlje.

Važan faktor pri kontroli primjene fiskalnih pravila predstavljaju nezavisne institucije organizovane najčešće kroz fiskalne savjete. Zaključci analize navode i na to da dobro osmišljena i adekvatno provedena fiskalna pravila mogu da pomognu zemljama Evropske unije, a posebno manje razvijenim zemljama integracije da obezbijede fiskalnu stabilnost, održivost javnog duga i deficitia. Suštinska potreba za konsolidovanjem javnih finansija u periodu kriza u svim zemljama Evropske unije pokreće pitanje da li postojeća fiskalna pravila mogu da ispune tu namjeru. Ograničavanjem duga i deficitia neophodno je ustanoviti dugoročni cilj, ali i određene kratkoročne smjernice koje bi na tom putu osigurale realizaciju definisanog cilja. Iskustva su takođe pokazala da je unaprijeđene fiskalnih institucija korisno bez obzira na to koja su pravila usvojena. Takođe, zaključuje se da su zemlje koje su težile pravilima, a koje imaju političku podršku, ostvarile bolje rezultate.

Rezultati pokazuju da zemlje sa niskim dohocima i slabije razvijenom ekonomijom imaju posebnu obavezu i potrebu za stabilnim javnim finasijama. Isti slučaj je i sa malim i otvorenim ekonomijama koje su u velikoj mjeri izložene stabilnosti/nestabilnosti zemalja u okruženju. Zbog toga je veoma važno da zemlje sa niskim stepenom razvoja posebno vode računa o fiskalnoj stabilnosti javnih finansija zemlje. Međutim, kada se provodi fiskalna konsolidacija u zemlji veoma je važno imati u vidu da ne postoji ni jedna zemlja iz koje se može u potpunosti primijeniti način vođenja ekonomske politike.

U prethodno navedenom istraživanju navedeni su mnogi instrumenti na bazi kojih je moguće realizovati fiskalnu konsolidaciju zemlje. Međutim, rezultati istraživanja pokazuju da fiskalna konsolidacija zasnovana isključivo na zaduživanju ima negativne efekte u dugom roku. Rezultati pokazuju da konsolidacija izvršena prvenstveno povećanjem prihoda koju je istovremeno pratio i rast zaduživanja ima generalno negativan uticaj na privredni rast. U odnosu na prethodne metode konsolidacije mnogo efektivnija metoda je metoda smanjenja rashoda. Odnosno, u postupku fiskalne konsolidacije najbolje efekte prije svega daje kombinacija smanjenja rashoda i povećanja prihoda. Metoda isključivog povećanja poreza automatski konsoliduje javne finansije zemlje. Međutim, ista ne garantuje ekspanzivnost, odnosno rast BDP-a zemlje. Prilikom konsolidacije važno je napomenuti da ista rješava problem prekomjernog deficitia, odnosno konsolidacije budžeta, ali ne rješava problem ekonomskog razvoja.

Pored prethodnih rezultata, poseban doprinos ovog istraživanja predstavljaju rezultati dobijeni na bazi analize fiskalne konsolidacije i ekonomskog rasta zemalja članica Evropske unije sa različitim stepenom razvoja. Navedena analiza je pokazala da fiskalna pravila Evropske unije u zemljama sa nižim stepenom razvoja treba da budu za oko 30% strožija u odnosu na zemlje sa višim stepenom razvoja Evropske unije. Prema tome, rezultati analize pokazuju da fiskalno pravilo o deficitu u zemljama sa nižim stepenom razvoja ne bi trebalo da prelazi 2% BDP-a, dok fiskalno pravilo o dugu ne bi trebalo da prelazi preko 42%. Međutim, zbog povoljnih uslova zaduživanja zemalja Evropske unije i sposobnosti servisiranja duga, fiskalno pravilo o dugu u zemljama sa nižim stepenom razvoja je održivo i ukoliko dostigne 50% BDP-a. Budući da stabilne javne finansije predstavljaju osnovu razvoja svake ekonomije, neophodno je primijeniti diferencirana fiskalna pravila u svim zemljama integracija sa nižim stepenom ekonomskog razvoja.

Na bazi dobijenih rezultata u ovoj doktorskoj disertaciji zaključuje se da je uloga fiskalne politike u Evropskoj uniji veoma važna sa aspekta uloge zajedničkog budžeta, posebno jačanja kohezionih fondova. Jačanje uloge kohezionih fondova bi bio svojevrsni oblik fiskalnog izravnjanja u Evropskoj uniji. To bi obezbijedilo ujednačen rast svih zemalja članica, smanjilo asimetrične šokove, omogućilo ujednačavanje pri obezbjeđenju javnih dobara i socijalne sigurnosti građana svih zemalja članica, kao i migracije stanovništva iz regija/zemalja sa nižim stepenom razvoja u razvijenije zemlje Evropske unije.

LITERATURA

1. Alesina, A., Perotti, R. (1997). Fiscal Adjustments in OECD Countries: Composition and Macroeconomic Effects, IMF Staff Papers, No. 44, June.
2. Alesina A., Ardagna, S. (1998). Tales of Fiscal Adjustment, Economic Policy 13(27).
3. Alesina, A., Ardagna, S. (2012). The Design of Fiscal Adjustments, NBER Working Paper, No. 18423, Washington, DC. National Bureau of Economic Research.
4. Alesina, A., Barbiero, O., Favero, C., Giavazz, F., Paradisi, M. (2017). The Effects of Fiscal Consolidations: Theory and evidence, NBER Working Paper No. 23385, Massachusetts Avenue Cambridge: National Bureau of Economic Research.
5. Alesina, A., Favero, C., Giavazzi, F. (2015). The output effect of fiscal consolidation plans. Journal of International Economics.
6. Alesina, A., Perotti, R. (1995). Fiscal expansions and fiscal adjustments in OECD countries. Economic Policy 10 (21).
7. Baunsgaard, T., A., Mineshima, M. Poplawski-Ribeiro, Weber A. (2013) "Fiscal Multipliers", in Post - crisis Fiscal Policy, ed. by C. Cottarelli, P. Gerson, and A. Senhadji, forthcoming, Washington: International Monetary Fund.
8. Baunsgaard, T., Symansky, S. A. (2009). Automatic fiscal stabilizers. IMF Staff Position Note, 9, 23.
9. Berend, I. T. (2009). Ekonomika istorija Evrope u XX veku", Beograd: Arhipelag.
10. Bijelić, P. (2003). Ekonomika međunarodnih odnosa. Beograd: Prometej.
11. Blanchard, O., Leigh, D. (2013). Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers, IMF, Working Paper, No. WP/13/1.
12. Blanchard, O. (2008). The Tasks Ahead, IMF Working paper, No. 08/262.
13. Carrière-Swallow, Y., David, A. C., Leigh, D. (2018). The Macroeconomic Effects of Fiscal Consolidation in Emerging Economies: Evidence from Latin America, IMF, Working Paper, No. WP/18/142.
14. Camuri, P. A., Jayme, F. G. and Hermeto, A. M. (2015). Fiscal Consolidation in Developed and Emerging Economies.
15. Christiano L., Eichenbaum M. i Rebelo S. (2011). When Is the Government Spending Multiplier Large? The University of Chicago Press Jurnalst.

16. Cottarelli, C., Vinals, J. (2009). A Strategy for Renormalizing Fiscal and Monetary Policies in Advances Economies, IMF Staff Position Note, Br. 09/22.
17. Čenić-Jotanović, G. (2009). Međunarodna ekonomija. Grafomark, Banjaluka.
18. Drazen, A., Grilli, V. (1993). The Benefits of Crises for Economic Reforms, American Economic Review, Vol. 83, Br. 3.
19. Eggertsson, B., Krugman, P. (2012). Debt, Deleveraging, and the Liquidity Trap, Quarterly Journal of Economics.
20. Estevao, M. Samake, I (2013). The Economic Effects of Fiscal Consolidation with Debt Feedback, IMF Working Paper.
21. European Parliament. (2019). The History of the EU Budget. Policy Department for Budgetary Affairs Directorate General for Internal Policies of the Union PE 636.475
22. European Fiscal Board (2018). Fiscal frameworks and Fiscal rules. Prof. Niels Thygesen, Chair of the Board.
23. Feldstein, M. (1982). Government deficits and aggregate demand. Journal of Monetary Economics 9 (1), 1–20.
24. Fiscal Council of Republic of Serbia, (2012). Proposal of Fiscal consolidation measures 2012-2016.
25. Forni, L., A. Gerali, and M. Pisani (2010). The macroeconomics of fiscal consolidations in euro area countries. Journal of Economic Dynamics and Control 34(9).
26. Franco, D., Fabrizio B., Maura, F. (2003). The Debate on European Fiscal Rules, Focus on Transition, 0(1), Austrijska središnja banka.
27. George C. Tsibouris, Mark A. Horton, Mark J. Flanagan, and Wojciech S. Maliszewski (2006). Experience with Large Fiscal Adjustments. International Monetary Fund Washington DC.
[file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/ExperiencewithLargeFiscalAdjustments%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/ExperiencewithLargeFiscalAdjustments%20(1).pdf)
28. Giavazzi, F., Pagano, M. (1990). Can severe fiscal contractions be expansionary? tales of two small european countries. NBER Macroeconomics.
29. Grdović, Gnip, A. (2014). The Power of Fiscal Multipliers in Croatia, Financial Theory and Practice, Vol. 38 (2).
30. Grgić M. (2006). Finansijska liberalizacija, monetarna i fiskalna politika Europske unije. Serija članaka u nastajanju 14/2006. Zagreb, 13.

31. Guajardo, J., Leigh, D., Pescatori, A. (2011). Expansionary Austerity- New International Evidence, IMF Working Paper, WP/11/158.
32. Gupta, S., Clements, B. J., Baldacci, E., Mulas-Granados, C., (2005). Fiscal policy, expenditure composition, and growth in low-income countries. *Journal of International Money and Finance* 24.
33. Hernández de Cos, P., Moral-Benito, E. (2013). Fiscal consolidations and economic growth.
34. 'Ireland', in Wankel, C. (ed.) (2009). *Encyclopedia of Business in Today's World*, California, USA.
35. Jurčić, L. (2010). Financijska kriza i fiskalna politika. *Ekonomski pregled*.
36. Kabashi, R. (2017). Macroeconomic effects of fiscal policy in the European Union with particular reference to transition countries, *Public Sector Economics*, Vol. 41 (1).
37. Klajs, M., Moessinger, M-D. (2016). The Long-run Effect of Fiscal Consolidation on Economic Growth: Evidence from quantitative case studied, Valencia, Spintan, Working Paper Series, No. 6.
38. Kovačević R. (2000). *Euro i svetska privreda*, Beograd.
39. Krajišnik, M. (2006). Upravljanje javnim finansijama kao instrumentom ekonomske politike. Banja Luka. *Acta Economica*. 4(5).
40. Krajišnik, M. (2015). Causes and Effects of the global decrease in Demand. *UTMS Journal of Economics*. 5(2).
41. Krajišnik, M. Krčmar, A. (2017). The Effects of the European Union Enlargement on Foreign Trade of Bosnia and Herzegovina. Banja Luka. *Acta Economica*. 15(26).
42. Krajišnik, M. Žutić, A. (2017). Uticaj proširenja Evropske unije na spoljnu trgovinu i razvoj novih članica. *Economics*. 5(1).
43. Krajišnik, M. (2014). *Spoljna trgovina – Politika i poslovanje*. Banja Luka. Ekonomski fakultet Univerziteta u Banja Luci.
44. Krajišnik, M. (2013). *Spoljna trgovina Bosne i Hercegovine i proširenje Evropske unije*. čas. Svarog. br. 7. Banja Luka: NUBL.
45. Krajišnik M, Gligorić D., Gojković B. (2019). Effects of fiscal consolidation in Western Balkan Countries. *Proceedings of Rijeka Faculty of Economics journal of Economics and Business*.

46. Krajišnić M, Gojković B., (2021). Globalni izazovi i svjetska privreda. Ekonomski fakultet Univerziteta u Banja Luci.
47. Krugman, P. (1979). Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade, *Journal of International Economics*, vol. 9, no. 4, November 1979.
48. Krugman, P. (2010). Povratak ekonomije depresije i svetska kriza 2008. Beograd: Heliks.
49. Krugman, P. and Obstfeld, M. (2009). Međunarodna ekonomija, teorija i politika. Datastatus, Beograd.
50. Krugman, P. (2005). Is Fiscal Policy Poised for a Comeback, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 21, No. 4.
51. Krugman, P. (2012). Okončajte ovu depresiju odmah. Smederevo: Heliks. Beograd: Interkomerc.
52. Krugman, P., Maurice, O. (2009). Međunarodna ekonomija-teorija i politika. Data status. Beograd.
53. Lawrence, C., Eichenbaum, M. and Rebelo, S. (2011). When Is the Government Spending Multiplier Large? *Journal of Political Economy*, Vol. 119.
54. Illera, R.M., Mulas-Granados, C. (2007). What makes fiscal consolidations last? A survival analysis of budget cuts in Europe (1960–2004). *Public Choice* 134, 147–161 (2008). <https://doi.org/10.1007/s11127-007-9211-8>.
55. Lovrić, M., Komić, J., Stević, S (2006). Statistička analiza: metodi i primjene. Banja Luka. Ekonomski fakulteta.
56. Matthew, R., Cochrane D. (2012): Student Debt and the Class of 2011. Project on Student Debt. October.
57. Mehdi Hosseiny Naveh, Toros Torosyan and Seyed Abdolmajid Jalaee (2012). Regional Economic Integration and its Effects on Economic Growth and Economic Welfare Economic Faculty, International Economics Section, Yerevan State University, Armenia.
58. Mihaljek, D. (1998). Theory and Practice of Confederate Finances. *Public Finance in a Changing Word* (ed. P. B. Sorensen), Palgrave Macmillan Press, London.
59. Mirdala, R. (2013). Lessons learned from Tax vs. Expenditures Based Fiscal Consolidation in the European Transition Economies, William Davidson Institute, Working Paper, br. 1058.

60. Mischa Kleis, Marc- Daniel Moessinger (2016). The Long- Run Effect of Fiscal Consolidation on Economic Growth. Evidence from Quantitative Case Studies.
61. MMF (2010). Will it Hurt? Macroeconomic effects of fiscal consolidation, World Economic Outlook, October 2010.
62. Perotti, R. (1999). Fiscal policy in good times and bad. *The Quarterly Journal of Economics* 114 (4).
63. Pesaran, M. Hashem, Yongcheol Shin, and Ron P. Smith. (1997). Pooled Estimation of Long-Run Relationships in Dynamic Heterogenous Panels. Retrieved on the date 20.11.2016. from: <http://www.econ.cam.ac.uk/people/emeritus/mhp1/jasaold.pdf>.
64. Pesaran, M. Hashem, and Yongcheol Shin. (1999). An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis. *Econometric and Economic Theory in the 20th Century: The Ragnar Frish Centennial Symposium*.
<http://dx.doi.org/10.1017/CCOL0521633230.011>.
65. Pol De Hrouve (2016). Ekonomika monetarne unije. Budućnost. Novi Sad.
66. Popović, G. (2016). Ekonomija Evropske unije. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Istočno Sarajevo.
67. Popović, G. & Erić, O. (2021). Evropska ekonomska integracija. Univerzitet u Banjoj Luci.
68. Ranicare.R. & Laoyza, N. (2005). Financial Development, Financial Fragility, and Growth.
69. IMF Working paper WP/05/170. Retrieved on the date 10.05.2019.
https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Financial_Development_Financial-Fragility-and-Growth-18442.
70. Reinhart, C. M., Rogoff, K. S. (2010). Growth in a Time of Deb. *American Economic Review: Papers & Proceedings* 100 (May 2010): 573–578 Retrieved from https://scholar.harvard.edu/files/rogoff/files/growth_in_time_debt_aer.pdf
71. Samuelson P. A., Nordhaus W. N. (1992). Ekonomija. New York, St. Luis, San Francisko, Auckland, Bogota, Caracas, Lisabon, London, Madrid, Mexico, Milano, Montreal, New Delhi, Paris, San Juan, Singapur, Sydney, Tokio, Toronto. Četrnaesto izdanje.
72. Stakić, B. (2012). Međunarodne finansijske institucije. Univerzitet Singidunum Beograd.
73. Schaltegger, C. A., Weder, M. (2014). Fiscal adjustment and the costs of public debt service: Evidence from OECD countries. *Applied Economics* 46 (22).

74. Schwarzmüller, T., Wolters M. H. (2014). The short-and long-run effects of fiscal consolidation in dynamic general equilibrium. Unpublished.
75. Stiglitz, J. E. (2004). Ekonomija javnog sektora, prvo izdanje, Beograd: Ekonomski fakultet.
76. Sutherland, D., Hoeller, P., Merola, R. (2012). Fiscal consolidation: How much, how fast and by what means? OECD The Economic Policy Paper Series, No 1.
77. Svjetska banka. (2017). Brži rast-više radnih mjesta. Zapadni Balkan- redovni godišnji izvještaj.
78. Svjetska banka (2012). Fiskalna odgovornost u Hrvatskoj- Lekcije iz prošlosti, pravila za budućnost (Madžarević-Šujster i Skrok).
79. Šimović, J. i Šimović, H. (2006). Fiskalni sustav i fiskalna politika Europske unije. Zagreb: Pravni fakultet.
80. Topić- Pavković B. (2018). Specifičnost fiskalne politike u monetarnoj uniji. *Acta economica*, broj 28.
81. Topić B. (2019). Monetarne integracije – monetarni i fiskalni okvir. Ekonomski fakultet Banja Luka.
82. Tsibouris, G. C., Horton, M. A., Flanagan, M. J., Maliszewski, W. S. (2006). Experience with large fiscal adjustments. IMF Occasional Paper 246.
83. Vukmirica, V. (2000). Svetska trgovinska politika i tržišta, Beograd: PS Grmeč - Privredni pregled, Beograd.
84. Vukmirica, V. i Špirić, N. (2005). Ekonomска и monetарна интеграција Европе. Banja Luka. Ekonomski fakultet Univerziteta u Banja Luci.
85. Vukmirica, V. (2012). Ekonomiks i savremeni ekonomski sistemi. Istočno Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Čenić- Jotanović, G. (2006). Međunarodni ekonomski odnosi. Ekonomski fakultet Univerziteta u Banja Luci.
86. Von Hagen, J., Strauch, R. (2001). Fiscal Consolidations- Quality, Economic Conditions and Success, Public Choice, Vol. 109.
87. Zoltan Horvat (2011). Kézikönyv az Európai Unióról (pp. 242-243.), HVG-ORAC, Budimpešta.
88. Žarković, V. Krajišnik, M. Gligorić, D. (2014). Uticaj mjera štednje na ekonomski rast zemalja evrozone. *Acta Economica*. 12(21).

89. Žarković, N. (2018). Perspektive Evropske unije i evra. Ekonomski fakultet Univerziteta u Banja Luci.

Popis internet izvora

- <https://www.imf.org/external/datamapper/fiscalrules/map/map.htm>
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content>
- <http://ec.europa.eu/economy>
- <https://www.europarl.europa.eu>
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016ME/TXT#d1e7026-47-1>
- <https://www.imf.org/external/datamapper/fiscalrules/matrix/matrix.htm>
- https://hr.wikipedia.org/wiki/Europska_unija
- [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/636475/IPOL_IDA\(2019\)636475_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/636475/IPOL_IDA(2019)636475_EN.pdf)
- https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/customs_h

POPIS TABELA

Tabela 1: Hronologija proširenja Evropske unije

Tabela 2: Oblici regionalnih ekonomskih integracija

Tabela 3: Državni izdaci za obrazovanje u zemljama Evropske unije, % BDP-a

Tabela 4: Godina i metod fiskalne konsolidacije u zemljama Evropske unije

Tabela 5: Uspješnost i ekspanzivnost fiskalne konsolidacije u zemljama Evropske unije

Tabela 6: Godina i metod fiskalne konsolidacije u CEFTA zemljama

Tabela 7: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Austriji

Tabela 8: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Belgiji

Tabela 9: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti na Kipru

Tabela 10: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Estoniji

Tabela 11: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Finskoj

Tabela 12: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Luksemburgu

Tabela 13: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Francuskoj

Tabela 14: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Njemačkoj

Tabela 15: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Grčkoj

Tabela 16: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Irskoj

Tabela 17: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Italiji

Tabela 18: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Letoniji

Tabela 19: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Litvaniji

Tabela 20: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti na Malti

Tabela 21: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Holandiji

Tabela 22: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Poljskoj

Tabela 23: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Slovačkoj

Tabela 24: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Sloveniji

Tabela 25: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Španiji

Tabela 26: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Bugarskoj

Tabela 27: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Hrvatskoj

Tabela 28: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Češkoj

Tabela 29: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Danskoj

Tabela 30: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Mađarskoj

Tabela 31: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Portugalu

Tabela 32: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Rumuniji

Tabela 33: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Švedskoj

Tabela 34: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Albaniji

Tabela 35: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Bosni i Hercegovini

Tabela 36: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Sjevernoj Makedoniji

Tabela 37: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Moldaviji

Tabela 38: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Srbiji

Tabela 39: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti na Kosovu

Tabela 40: Ocjena fiskalne konsolidacije prema kriterijumima uspješnosti i efektivnosti u Crnoj Gori

Tabela 41: Deficit kao % BDP-a i stopa rasta BDP-a zemalja članica Evropske unije u periodu fiskalne konsolidacije

Tabela 42: Uticaj fiskalne konsolidacije zemalja Evropske unije na njen ekonomski rast (BDP)

Tabela 43: Deficit kao % BDP-a i stopa rasta BDP-a zemalja članica Evrozone u periodu fiskalne konsolidacije

Tabela 44: Uticaj fiskalne konsolidacije zemalja Evrozone na njen ekonomski rast (BDP)

Tabela 45: Deficit kao % BDP-a i stopa rasta BDP-a zemalja članica CEFTA u periodu fiskalne konsolidacije

Tabela 46: Uticaj fiskalne konsolidacije CEFTA zemalja na njen ekonomski rast (BDP)

Tabela 47: Fiskalna stabilnost i rast BDP zemalja članica Evropske unije

Tabela 48: Uticaj fiskalne stabilnosti zemalja Evropske unije na ekonomski rast sa višim i nižim stepenom razvoja

Tabela 49: Pregled koeficijenata korelacije i determinacije iz regresione analize

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1: Udio Evropske unije (27) u svjetskoj trgovini 2020. godine

Grafikon 2: Simetrični šokovi

Grafikon 3: Asimetrični šokovi

Grafikon 4: Efekti devalvacije na asimetrične šokove

Grafikon 5: Automatsko prilagođavanje

Grafikon 6: Struktura budžeta Evropske unije na 70-tih godina XX vijeka

Grafikon 7: Koncept snažnije fiskalne politike

Grafikon 8: Periodi konsolidacije u zemljama Evropske unije

Grafikon 9: Primarni bilans u prvoj godini konsolidacije u zemljama Evropske unije

Grafikon 10: Grafikon regresione jednačine strukturnog budžetskog bilansa i BDP-a u zemljama Evropske unije

Grafikon 11: Grafikon regresione jednačine strukturnog budžetskog bilansa i BDP-a u zemljama Evrozone

Grafikon 12: Grafikon regresione jednačine strukturnog budžetskog bilansa i BDP-a u CEFTA zemljama.

Grafikon 13: Kretanje deficit-a i BDP-a u zemljama Evropske unije

Grafikon 14: Grafikon regresione jednačine deficit-a i BDP-a u zemljama Evropske unije sa višim stepenom razvoja.

Grafikon 15: Grafikon regresione jednačine deficit-a i BDP-a u zemljama Evropske unije sa nižim stepenom razvoja.

Grafikon 16: Pregled koeficijenata korelacije i determinacije EU, EMU i CEFTA zemalja

PRILOZI

ZEMLJE EVROPSKE UNIJE

Austrija												Belgija											
Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mldr	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mldr	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mldr	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mldr	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mldr	Bruto dug opšte države, % BDP	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mldr	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mldr	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mldr	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mldr	Bruto dug opšte države, % BDP		
2000	213,6	26.662,3	8,0	103,8	48,6	108,2	50,7	(8,3)	(3,9)	140,42	65,7	2000	256,4	25.039,0	10,2	126,4	49,3	126,6	49,4	(2,1)	(0,8)	280,96	109,6
2001	220,5	27.420,7	8,0	111,8	50,7	113,3	51,4	(3,5)	(1,6)	146,328	66,4	2001	264,3	25.755,1	10,3	131,1	49,6	130,5	49,4	0,1	0,0	286,055	108,2
2002	226,7	28.053,9	8,1	114,7	50,6	118,9	52,4	(4,5)	(2,0)	151,862	67,0	2002	273,3	26.504,6	10,3	136,2	49,9	136,4	49,9	0,0	0,0	288,111	105,4
2003	231,9	28.560,7	8,1	112,6	48,5	115,8	49,9	(0,6)	(0,3)	150,47	64,9	2003	281,2	27.153,8	10,4	138,3	49,2	143,5	51,0	(3,0)	(1,0)	285,867	101,7
2004	242,3	29.665,2	8,2	118,4	48,9	130,2	53,7	(4,4)	(1,8)	157,16	64,8	2004	296,8	28.550,2	10,4	145,7	49,1	146,4	49,3	(2,9)	(1,0)	288,419	97,2
2005	254,1	30.889,5	8,2	123,5	48,6	130,0	51,2	(5,5)	(2,2)	173,578	68,3	2005	310,0	29.680,4	10,4	152,4	49,1	160,8	51,9	(1,7)	(0,5)	294,975	95,1
2006	267,8	32.393,1	8,3	128,1	47,8	134,9	50,4	(8,2)	(3,1)	179,444	67,0	2006	325,2	30.933,2	10,5	159,4	49,0	158,6	48,8	(2,1)	(0,6)	297,495	91,5
2007	284,0	34.234,1	8,3	135,9	47,9	139,8	49,2	(7,7)	(2,8)	183,849	64,7	2007	343,6	32.464,3	10,6	167,1	48,6	166,9	48,6	(2,5)	(0,7)	300,064	87,3
2008	293,8	35.301,4	8,3	142,0	48,4	146,5	49,9	(8,1)	(2,8)	200,984	68,4	2008	351,7	32.975,2	10,7	174,7	49,7	178,6	50,8	(5,2)	(1,5)	327,683	93,2
2009	288,0	34.531,5	8,3	140,5	48,8	156,0	54,1	(10,3)	(3,5)	229,225	79,6	2009	346,5	32.220,8	10,8	170,6	49,3	189,5	54,7	(13,8)	(3,9)	347,224	100,2
2010	295,9	35.389,8	8,4	143,2	48,4	156,3	52,8	(11,0)	(3,7)	243,871	82,4	2010	363,1	33.500,3	10,8	180,8	49,8	195,7	53,9	(13,9)	(3,8)	364,132	100,3
2011	310,1	36.970,5	8,4	149,8	48,3	157,8	50,9	(8,9)	(2,9)	254,858	82,2	2011	376,0	34.176,9	11,0	191,6	51,0	207,9	55,3	(15,0)	(4,0)	389,107	103,5
2012	318,7	37.816,4	8,4	156,2	49,0	163,2	51,2	(6,6)	(2,1)	260,215	81,7	2012	386,2	34.866,3	11,1	201,4	52,2	218,1	56,5	(13,6)	(3,5)	404,752	104,8
2013	323,9	38.209,5	8,5	161,0	49,7	167,3	51,6	(6,0)	(1,8)	262,404	81,0	2013	392,9	35.273,9	11,1	208,2	53,0	220,5	56,1	(11,4)	(2,9)	414,432	105,5
2014	333,1	38.992,1	8,5	165,2	49,6	174,3	52,3	(2,0)	(0,6)	279,036	83,8	2014	403,0	36.044,2	11,2	211,8	52,5	224,1	55,6	(10,5)	(2,6)	431,159	107,0
2015	344,3	39.894,4	8,6	172,1	50,0	175,7	51,0	0,7	0,2	290,567	84,4	2015	416,7	37.082,1	11,2	213,8	51,3	223,9	53,7	(8,3)	(2,0)	438,233	105,2
2016	357,3	40.881,9	8,7	173,3	48,5	178,9	50,1	(4,1)	(1,1)	295,2	82,6	2016	430,2	38.036,1	11,3	218,3	50,7	228,4	53,1	(8,0)	(1,8)	451,327	104,9
2017	370,3	42.009,1	8,8	178,6	48,2	181,2	48,9	(3,3)	(0,9)	290,331	78,4	2017	446,0	39.285,4	11,4	228,5	51,2	231,5	51,9	(4,2)	(0,9)	453,828	101,8
2018	385,7	43.413,6	8,9	188,4	48,8	187,6	48,7	(1,7)	(0,4)	285,287	74,0	2018	459,5	40.314,7	11,4	236,3	51,4	240,0	52,2	(5,9)	(1,3)	459,061	99,9
2019	398,6	44.998,5	8,9	195,1	48,9	192,2	48,2	(3,3)	(0,8)	280,426	70,3	2019	473,1	41.297,6	11,5	238,3	50,4	247,3	52,3	(10,0)	(2,1)	467,16	98,7
2020	378,7	42.543,7	8,9	183,4	48,4	220,9	58,3	(34,1)	(8,9)	320,959	84,8	2020	440,4	38.326,8	11,5	219,9	49,9	269,9	61,3	(23,9)	(5,1)	518,302	117,7

Godina/Pokazatelj	Bugarska												Kipar											
	BDP, tekuće cijene, mld	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mld	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opštih država, mld	Ukupni rashodi opštih država, %	Strukturni bilans opštih država, mld	Strukturni bilans opštih država, %	Bruto dug opštih država, mld	Bruto dug opštih država, % BDP	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mld	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mld	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opštih država, mld	Ukupni rashodi opštih država, %	Strukturni bilans opštih država, mld	Bruto dug opštih država, mld	Bruto dug opštih država, % BDP		
2000	28,1	3.451,1	8,2	10,3	36,5	10,4	37,1	(0,2)	(0,6)	20,6	73,3	2000	10,6	15.343,9	0,7	3,5	32,7	3,7	35,0	(0,2)	(1,5)	5,9	56,0	
2001	31,0	3.926,8	7,9	11,1	35,9	11,3	36,5	(0,2)	(0,5)	20,8	67,1	2001	11,4	16.367,2	0,7	3,8	33,6	4,1	35,7	(0,2)	(1,3)	6,6	57,5	
2002	34,1	4.342,3	7,8	11,7	34,5	11,9	35,1	(0,2)	(0,6)	18,2	53,4	2002	11,9	16.834,1	0,7	4,0	33,3	4,4	37,4	(0,5)	(2,9)	7,2	61,0	
2003	36,6	4.696,4	7,8	13,1	35,8	13,1	35,8	0,0	0,0	16,6	45,4	2003	12,8	17.997,5	0,7	4,4	34,9	5,4	38,6	(0,6)	(3,3)	8,1	63,0	
2004	41,2	5.308,7	7,8	14,9	36,2	14,3	34,6	0,7	1,6	15,6	37,8	2004	13,9	19.168,1	0,7	4,8	34,9	5,4	38,6	(0,6)	(3,3)	9,0	64,7	
2005	47,0	6.091,3	7,7	17,0	36,2	16,0	34,0	1,0	2,2	13,4	28,5	2005	14,8	20.219,7	0,7	5,6	37,5	5,9	39,7	(0,5)	(2,5)	9,5	64,0	
2006	53,6	6.980,9	7,7	19,2	35,7	17,4	32,5	1,7	3,2	12,1	22,6	2006	16,0	21.505,1	0,7	6,1	38,1	6,3	39,1	(0,6)	(3,0)	9,4	59,0	
2007	63,5	8.305,4	7,6	23,0	36,2	21,0	33,1	1,8	2,9	11,2	17,6	2007	17,5	23.104,8	0,8	7,1	40,8	6,6	37,6	(0,6)	(2,6)	9,3	53,2	
2008	72,8	9.569,4	7,6	26,4	36,2	24,4	33,5	1,9	2,6	10,7	14,7	2008	19,0	24.486,4	0,8	7,4	39,1	7,3	38,2	(0,7)	(3,1)	8,4	44,1	
2009	73,1	9.670,8	7,6	24,1	32,9	24,7	33,8	(0,6)	(0,9)	10,6	14,5	2009	18,7	23.434,3	0,8	6,8	36,5	7,8	41,9	(1,3)	(5,6)	10	52,8	
2010	74,4	9.914,5	7,5	23,1	31,0	25,9	34,8	(2,8)	(3,8)	10,5	14,2	2010	19,4	23.695,5	0,8	7,2	37,1	8,1	41,8	(1,4)	(5,6)	10,8	55,5	
2011	80,7	11.011,3	7,3	24,4	30,3	25,9	32,1	(1,5)	(1,8)	11,6	14,4	2011	19,8	23.582,1	0,8	7,2	36,5	8,4	42,2	(1,3)	(5,1)	12,9	65,0	
2012	82,2	11.285,4	7,3	26,5	32,3	26,9	32,7	(0,4)	(0,4)	13,7	16,6	2012	19,4	22.552,6	0,9	7,1	36,4	8,2	42,0	(1,1)	(4,2)	15,4	79,4	
2013	81,9	11.306,0	7,2	27,7	33,9	29,2	35,6	(1,4)	(1,8)	14,1	17,2	2013	18,0	20.782,3	0,9	6,7	37,0	7,6	42,2	(0,6)	(2,2)	18,5	102,9	
2014	83,9	11.643,3	7,2	28,1	33,5	31,2	37,2	(3,1)	(3,7)	22,1	26,4	2014	17,4	20.289,5	0,9	7,0	40,3	7,0	40,5	0,3	1,3	19,0	109,2	
2015	89,3	12.487,5	7,2	31,0	34,6	33,4	37,4	(2,5)	(2,8)	22,7	25,4	2015	17,8	21.047,0	0,8	7,1	39,7	7,1	39,6	0,8	3,0	19,2	107,5	
2016	95,1	13.389,7	7,1	32,7	34,4	31,2	32,8	1,5	1,5	25,8	27,1	2016	18,9	22.247,4	0,8	7,1	37,7	7,1	37,6	0,2	0,6	19,5	103,4	
2017	102,3	14.511,7	7,1	33,7	33,0	32,9	32,1	0,8	0,8	23,5	23,0	2017	20,0	23.443,7	0,9	7,7	38,6	7,4	36,9	0,2	0,7	18,8	93,9	
2018	109,7	15.670,6	7,0	37,9	34,5	37,7	34,4	0,1	0,1	22,1	20,1	2018	21,1	24.458,4	0,9	8,3	39,2	9,2	43,4	0,3	1,2	21,3	100,6	
2019	118,7	17.071,0	7,0	42,0	35,4	43,2	36,4	1,0	0,8	22,0	18,6	2019	21,9	25.052,7	0,9	9,0	41,2	8,7	39,5	0,1	0,3	21,0	95,5	
2020	116,2	16.811,5	6,9	42,2	36,3	44,5	38,3	(1,6)	(1,4)	28,0	24,1	2020	20,3	22.953,9	0,9	8,6	42,2	9,7	47,7	(1,1)	(3,9)	24,1	118,4	

Regionalne ekonomske integracije i fiskalna stabilnost zemalja članica

Godina/Pokazatelj																							
	BDP, tekuće cijene, mld	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mld	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opštih država, mld	Ukupni rashodi opštih država, % BDP	Strukturni bilans opštih država, mld	Strukturni bilans opštih država, % BDP	Bruto dug opštih država, mld	Bruto dug opštih država, % BDP	Godina/Pokazatelj		Česka									
2000	179,4	40.942,9	4,4	75,3	42,0	85,1	47,5	n/a	n/a	59,9	33,4	2000	2.386,3	232.172,2	10,3	889,7	37,3	974,7	40,8	(71,3)	(2,9)	405,4	17,0
2001	193,4	44.913,8	4,3	77,8	40,2	88,9	46,0	n/a	n/a	67,2	34,8	2001	2.579,1	252.064,0	10,2	968,7	37,6	1.109,6	43,0	(125,8)	(4,8)	585,6	22,7
2002	211,1	49.033,0	4,3	100,1	47,4	107,1	50,7	(8,2)	(4,0)	77,7	36,8	2002	2.691,0	263.791,2	10,2	1.031,3	38,3	1.201,7	44,7	(138,7)	(5,0)	695,1	25,8
2003	232,6	54.010,5	4,3	105,9	45,5	116,4	50,0	(12,8)	(5,7)	88,8	38,2	2003	2.823,5	277.008,7	10,2	1.193,3	42,3	1.386,8	49,1	(162,1)	(5,6)	795,3	28,2
2004	251,0	56.542,9	4,4	110,1	43,9	122,6	48,8	(15,9)	(6,6)	101,2	40,3	2004	3.079,2	302.020,8	10,2	1.230,3	40,0	1.303,2	42,3	(54,2)	(1,7)	873,8	28,4
2005	270,0	60.787,0	4,4	116,8	43,3	126,7	46,9	(14,9)	(5,8)	111,4	41,3	2005	3.285,6	322.153,9	10,2	1.282,5	39,0	1.380,2	42,0	(114,7)	(3,5)	910,3	27,7
2006	294,4	66.315,5	4,4	127,7	43,4	136,9	46,5	(27,4)	(11,4)	114,1	38,7	2006	3.530,9	345.366,5	10,2	1.376,5	39,0	1.452,8	41,1	(135,3)	(4,0)	973,2	27,6
2007	322,8	72.766,2	4,4	139,9	43,3	147,1	45,6	(23,5)	(8,6)	120,6	37,4	2007	3.859,5	376.384,4	10,3	1.525,3	39,5	1.550,4	40,2	(120,0)	(3,3)	1054,7	27,3
2008	346,7	78.198,7	4,4	149,2	43,0	159,0	45,8	(21,5)	(6,9)	136,2	39,3	2008	4.042,9	390.862,9	10,3	1.555,6	38,5	1.635,3	40,4	(170,9)	(4,5)	1136,8	28,1
2009	330,8	74.683,0	4,4	141,7	42,8	161,7	48,9	(22,7)	(7,1)	161,0	48,7	2009	3.954,3	379.282,8	10,4	1.523,0	38,5	1.737,2	43,9	(221,9)	(5,6)	1319,1	33,4
2010	328,8	74.428,9	4,4	138,4	42,1	159,6	48,5	(18,9)	(5,8)	190,0	57,8	2010	3.992,9	381.651,3	10,5	1.558,2	39,0	1.724,2	43,2	(167,7)	(4,2)	1480,2	37,1
2011	333,2	77.835,6	4,3	136,8	41,1	163,2	49,0	(20,1)	(6,2)	214,5	64,4	2011	4.062,3	387.377,4	10,5	1.626,0	40,0	1.735,9	42,7	(93,7)	(2,3)	1606,5	39,5
2012	330,5	77.438,4	4,3	142,0	43,0	159,7	48,3	(19,2)	(5,9)	231,8	70,1	2012	4.088,9	389.218,4	10,5	1.646,3	40,3	1.805,8	44,2	(38,7)	(0,9)	1805,4	44,2
2013	331,2	77.821,7	4,3	142,1	42,9	159,8	48,3	(19,8)	(6,1)	268,9	81,2	2013	4.142,8	393.948,4	10,5	1.694,8	40,9	1.745,9	42,1	18,8	0,4	1840,4	44,4
2014	331,3	78.183,6	4,2	143,8	43,4	161,5	48,7	(15,8)	(4,8)	280,6	84,7	2014	4.345,8	413.393,5	10,5	1.740,0	40,0	1.830,5	42,1	(6,0)	(0,1)	1819,1	41,9
2015	339,7	80.803,0	4,2	153,9	45,3	165,2	48,6	(9,0)	(2,6)	286,4	84,3	2015	4.625,4	438.912,3	10,5	1.888,1	40,8	1.916,4	41,4	(9,0)	(0,2)	1836,3	39,7
2016	351,2	84.132,5	4,2	163,2	46,5	166,5	47,4	(3,3)	(1,0)	283,8	80,8	2016	4.796,9	454.514,3	10,6	1.940,9	40,5	1.906,8	39,8	41,8	0,9	1755,1	36,6
2017	366,4	88.830,8	4,1	169,1	46,1	166,2	45,3	3,0	0,8	284,9	77,8	2017	5.110,7	483.110,9	10,6	2.069,0	40,5	1.992,3	39,0	41,0	0,8	1749,7	34,2
2018	383,0	93.657,1	4,1	178,1	46,5	177,3	46,3	5,8	1,5	286,1	74,7	2018	5.408,8	509.777,4	10,6	2.245,1	41,5	2.195,9	40,6	13,0	0,2	1734,6	32,1
2019	400,1	98.353,5	4,1	190,1	47,5	188,5	47,1	2,6	0,6	293,0	73,2	2019	5.748,7	539.791,2	10,7	2.381,2	41,4	2.365,9	41,2	(31,8)	(0,6)	1738,7	30,2
2020	368,2	91.009,7	4,0	156,6	42,5	186,4	50,6	(4,7)	(1,2)	322,8	87,7	2020	5.572,6	521.102,1	10,7	2.263,0	40,6	2.669,9	47,9	(219,0)	(3,8)	2180,7	39,1

Regionalne ekonomske integracije i fiskalna stabilnost zemalja članica

Godina/Pokazat elj	Danska										Estonija												
	BDP, tekuće cijene, mlrd	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mlrd	Prihodi opšte države, %	Ukupni rashodi opšte države, mlrd	Ukupni rashodi opšte države, %	Strukturni bilans opšte države, %	Bruto dug opšte države, mlrd	Bruto dug opšte države, % BDP	Godina/Pokazat elj	BDP, tekuće cijene, mlrd	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mlrd	Prihodi opšte države, %	Ukupni rashodi opšte države, mlrd	Ukupni rashodi opšte države, %	Strukturni bilans opšte države, %	Bruto dug opšte države, mlrd	Bruto dug opšte države, % BDP		
2000	1.326,9	248.950,5	5,3	724,2	54,6	699,1	52,7	(16,8)	(1,3)	694,7	52,4	2000	6,2	4.423,6	1,4	2,2	36,2	2,2	36,3	0,0	0,3	0,3	5,1
2001	1.371,5	256.397,8	5,3	740,3	54,0	724,7	52,8	5,5	0,4	665,3	48,5	2001	7,0	5.037,2	1,4	2,5	35,1	2,4	34,9	0,0	0,6	0,3	4,8
2002	1.410,3	262.701,0	5,4	750,2	53,2	750,5	53,2	30,2	2,1	692,2	49,1	2002	7,8	5.674,7	1,4	2,8	36,3	2,8	35,9	0,1	0,7	0,4	5,7
2003	1.436,8	266.880,1	5,4	768,8	53,5	770,7	53,6	30,0	2,1	663,1	46,2	2003	8,7	6.381,8	1,4	3,2	36,8	3,1	35,0	0,2	1,8	0,5	5,6
2004	1.506,0	279.011,2	5,4	829,4	55,1	798,1	53,0	14,6	1,0	665,0	44,2	2004	9,8	7.175,0	1,4	3,6	36,5	3,3	34,1	0,2	2,1	0,5	5,1
2005	1.586,0	293.081,6	5,4	891,3	56,2	812,7	51,2	36,4	2,3	593,4	37,4	2005	11,3	8.367,8	1,4	4,0	34,9	3,8	33,8	(0,0)	(0,3)	0,5	4,7
2006	1.682,3	309.953,5	5,4	922,2	54,8	838,3	49,8	12,9	0,8	530,7	31,5	2006	13,6	10.068,6	1,3	4,9	36,4	4,5	33,5	0,0	0,3	0,6	4,6
2007	1.738,8	319.225,1	5,4	949,6	54,6	862,3	49,6	24,9	1,5	475,5	27,3	2007	16,4	12.231,7	1,3	6,0	36,5	5,5	33,8	(0,1)	(0,8)	0,6	3,8
2008	1.801,5	328.988,1	5,5	965,3	53,6	908,1	50,4	(2,0)	(0,1)	600,1	33,3	2008	16,6	12.443,7	1,3	6,1	36,8	6,6	39,5	(0,6)	(3,8)	0,7	4,5
2009	1.722,1	312.466,4	5,5	925,4	53,7	973,6	56,5	15,6	0,9	692,0	40,2	2009	14,2	10.649,4	1,3	6,2	43,7	6,5	45,8	0,1	0,9	1,0	7,2
2010	1.810,9	327.192,7	5,5	977,2	54,0	1.026,3	56,7	(9,0)	(0,5)	771,2	42,6	2010	14,9	11.161,1	1,3	6,0	40,3	6,0	40,1	0,1	0,9	1,0	6,6
2011	1.846,9	332.130,5	5,6	1.004,2	54,4	1.042,2	56,4	0,3	0,0	850,9	46,1	2011	16,8	12.676,2	1,3	6,4	38,2	6,2	37,1	0,1	0,4	1,0	6,1
2012	1.895,0	339.574,7	5,6	1.032,1	54,5	1.098,2	58,0	(35,7)	(1,8)	850,7	44,9	2012	18,1	13.646,9	1,3	7,0	38,8	7,0	39,1	0,2	1,1	1,8	9,8
2013	1.929,7	344.423,5	5,6	1.053,3	54,6	1.077,2	55,8	(26,0)	(1,3)	849,9	44,0	2013	19,0	14.441,2	1,3	7,2	38,1	7,3	38,2	0,2	0,8	1,9	10,2
2014	1.981,2	352.067,2	5,6	1.116,6	56,4	1.094,0	55,2	28,1	1,4	877,1	44,3	2014	20,2	15.342,0	1,3	7,7	38,3	7,6	37,6	0,3	1,4	2,1	10,6
2015	2.036,4	359.798,3	5,7	1.083,3	53,2	1.110,4	54,5	30,4	1,5	809,9	39,8	2015	20,8	15.799,1	1,3	8,2	39,5	8,2	39,4	0,3	1,2	2,0	10,0
2016	2.107,8	369.321,2	5,7	1.103,9	52,4	1.106,1	52,5	(11,1)	(0,5)	784,1	37,2	2016	21,9	16.667,9	1,3	8,5	38,7	8,6	39,0	0,1	0,5	2,0	9,9
2017	2.175,1	378.360,1	5,7	1.147,6	52,8	1.114,5	51,2	3,0	0,1	779,1	35,8	2017	23,9	18.109,9	1,3	9,2	38,5	9,3	38,9	(0,1)	(0,3)	2,2	9,1
2018	2.246,0	388.493,4	5,8	1.154,9	51,4	1.144,2	50,9	(12,4)	(0,6)	768,4	34,2	2018	25,9	19.620,3	1,3	10,0	38,7	10,1	39,1	(0,3)	(1,1)	2,2	8,2
2019	2.314,5	398.635,0	5,8	1.238,2	53,5	1.150,1	49,7	1,8	0,1	680,3	29,4	2019	28,1	21.219,8	1,3	10,8	38,6	11,0	39,0	(0,3)	(1,1)	2,4	8,4
2020	2.226,4	383.092,5	5,8	1.181,9	53,1	1.270,6	57,1	(17,7)	(0,8)	769,1	34,5	2020	26,7	20.107,3	1,3	9,0	33,9	10,9	40,8	(1,5)	(5,5)	5,0	18,5

Finska																Francuska																																																											
Godina/Pokazatelj		BDP, tekuće cijene, mrd				BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil				Stanovništvo, mil				Prihodi opšte države, mrd				Prihodi opšte države, % BDP				Ukupni rashodi opšte države, mrd				Ukupni rashodi opšte države, % BDP				Godina/Pokazatelj		BDP, tekuće cijene, mrd				BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil				Stanovništvo, mil				Prihodi opšte države, mrd				Prihodi opšte države, % BDP				Ukupni rashodi opšte države, mrd				Ukupni rashodi opšte države, % BDP				Strukturalni bilans opšte države, mrd				Strukturalni bilans opšte države, % BDP				Bruto dug opšte države, mrd				Bruto dug opšte države, % BDP			
2000	136,4	26.384,5	5,2	73,2	53,6	64,0	46,9	7,1	5,4	57,9	42,4	2000	1,478,6	25.121,1	58,9	744,2	50,3	763,7	51,7	(31,5)	(2,2)	870,6	58,9	2000	1,478,6	25.121,1	58,9	744,2	50,3	763,7	51,7	(31,5)	(2,2)	870,6	58,9																																								
2001	144,6	27.914,5	5,2	73,9	51,1	66,9	46,2	5,7	4,0	59,1	40,9	2001	1,538,2	25.953,9	59,3	774,3	50,3	795,5	51,7	(31,9)	(2,1)	897,4	58,3	2001	1,538,2	25.953,9	59,3	774,3	50,3	795,5	51,7	(31,9)	(2,1)	897,4	58,3																																								
2002	148,5	28.583,0	5,2	76,3	51,4	70,4	47,4	5,6	3,8	59,6	40,1	2002	1,587,8	26.603,1	59,7	788,1	49,6	838,3	52,8	(53,2)	(3,4)	956,8	60,3	2002	1,587,8	26.603,1	59,7	788,1	49,6	838,3	52,8	(53,2)	(3,4)	956,8	60,3																																								
2003	151,7	29.147,2	5,2	76,8	50,6	73,3	48,3	3,7	2,4	64,8	42,7	2003	1,630,7	27.131,7	60,1	803,2	49,3	868,7	53,3	(59,2)	(3,6)	1.050,4	64,4	2003	1,630,7	27.131,7	60,1	803,2	49,3	868,7	53,3	(59,2)	(3,6)	1.050,4	64,4																																								
2004	158,8	30.415,0	5,2	79,9	50,3	76,5	48,2	2,3	1,5	67,6	42,6	2004	1.704,0	28.163,1	60,5	841,7	49,4	902,9	53,0	(62,5)	(3,7)	1.123,6	65,9	2004	1.704,0	28.163,1	60,5	841,7	49,4	902,9	53,0	(62,5)	(3,7)	1.123,6	65,9																																								
2005	164,7	31.449,2	5,2	85,3	51,8	81,0	49,2	3,1	1,9	65,7	39,9	2005	1.765,9	28.966,7	61,0	881,9	49,9	941,1	53,3	(68,3)	(3,9)	1.189,9	67,4	2005	1.765,9	28.966,7	61,0	881,9	49,9	941,1	53,3	(68,3)	(3,9)	1.189,9	67,4																																								
2006	172,9	32.897,8	5,3	90,2	52,2	83,4	48,3	4,1	2,4	65,7	38,0	2006	1.848,2	30.100,3	61,4	932,1	50,4	977,2	52,9	(56,6)	(3,1)	1.194,1	64,6	2006	1.848,2	30.100,3	61,4	932,1	50,4	977,2	52,9	(56,6)	(3,1)	1.194,1	64,6																																								
2007	187,1	35.450,7	5,3	96,9	51,8	87,3	46,7	3,8	2,2	63,4	33,9	2007	1.941,4	31.416,0	61,8	969,3	49,9	1.020,5	52,6	(72,5)	(3,8)	1.252,9	64,5	2007	1.941,4	31.416,0	61,8	969,3	49,9	1.020,5	52,6	(72,5)	(3,8)	1.252,9	64,5																																								
2008	194,3	36.650,4	5,3	101,1	52,1	93,0	47,9	3,0	1,6	63,3	32,6	2008	1.992,4	32.065,4	62,1	996,8	50,0	1.061,9	53,3	(78,3)	(4,0)	1.370,3	68,8	2008	1.992,4	32.065,4	62,1	996,8	50,0	1.061,9	53,3	(78,3)	(4,0)	1.370,3	68,8																																								
2009	181,7	34.122,5	5,3	93,8	51,6	98,3	54,1	(0,8)	(0,4)	75,5	41,5	2009	1.936,4	30.999,8	62,5	967,8	50,0	1.106,7	57,2	(113,5)	(5,7)	1.608,0	83,0	2009	1.936,4	30.999,8	62,5	967,8	50,0	1.106,7	57,2	(113,5)	(5,7)	1.608,0	83,0																																								
2010	188,1	35.157,5	5,4	96,7	51,4	101,4	53,9	(3,8)	(2,0)	88,2	46,9	2010	1.995,3	31.789,7	62,8	997,5	50,0	1.135,0	56,9	(120,0)	(5,9)	1.701,1	85,3	2010	1.995,3	31.789,7	62,8	997,5	50,0	1.135,0	56,9	(120,0)	(5,9)	1.701,1	85,3																																								
2011	198,0	36.834,9	5,4	104,2	52,6	106,2	53,7	(3,1)	(1,6)	95,6	48,3	2011	2.058,4	32.636,1	63,1	1.052,6	51,1	1.158,7	56,3	(99,6)	(4,8)	1.808,0	87,8	2011	2.058,4	32.636,1	63,1	1.052,6	51,1	1.158,7	56,3	(99,6)	(4,8)	1.808,0	87,8																																								
2012	201,0	37.220,3	5,4	107,1	53,3	111,5	55,4	(3,5)	(1,7)	107,8	53,6	2012	2.088,8	32.958,9	63,4	1.088,8	52,1	1.192,9	57,1	(85,3)	(4,0)	1.892,5	90,6	2012	2.088,8	32.958,9	63,4	1.088,8	52,1	1.192,9	57,1	(85,3)	(4,0)	1.892,5	90,6																																								
2013	204,3	37.651,2	5,4	110,9	54,3	116,1	56,8	(2,2)	(1,0)	114,9	56,2	2013	2.117,2	33.238,0	63,7	1.125,2	53,1	1.211,6	57,2	(62,5)	(2,9)	1.977,7	93,4	2013	2.117,2	33.238,0	63,7	1.125,2	53,1	1.211,6	57,2	(62,5)	(2,9)	1.977,7	93,4																																								
2014	206,9	37.953,9	5,5	112,3	54,3	118,5	57,3	(1,7)	(0,8)	123,8	59,8	2014	2.149,8	33.575,4	64,0	1.146,0	53,3	1.230,0	57,2	(57,7)	(2,6)	2.039,9	94,9	2014	2.149,8	33.575,4	64,0	1.146,0	53,3	1.230,0	57,2	(57,7)	(2,6)	2.039,9	94,9																																								
2015	211,4	38.632,0	5,5	114,4	54,1	119,4	56,5	0,8	0,3	134,5	63,6	2015	2.198,4	34.189,8	64,3	1.169,0	53,2	1.248,7	56,8	(50,5)	(2,2)	2.101,3	95,6	2015	2.198,4	34.189,8	64,3	1.169,0	53,2	1.248,7	56,8	(50,5)	(2,2)	2.101,3	95,6																																								
2016	217,5	39.640,2	5,5	117,4	54,0	121,1	55,7	0,6	0,3	137,4	63,2	2016	2.234,1	34.654,4	64,5	1.185,2	53,0	1.265,9	56,7	(48,3)	(2,1)	2.188,5	98,0	2016	2.234,1	34.654,4	64,5	1.185,2	53,0	1.265,9	56,7	(48,3)	(2,1)	2.188,5	98,0																																								
2017	225,9	41.054,1	5,5	119,9	53,1	121,4	53,7	(0,2)	(0,1)	138,4	61,3	2017	2.297,2	35.539,5	64,6	1.230,1	53,5	1.297,5	56,5	(47,7)	(2,1)	2.258,6	98,3	2017	2.297,2	35.539,5	64,6	1.230,1	53,5	1.297,5	56,5	(47,7)	(2,1)	2.258,6	98,3																																								
2018	233,7	42.382,8	5,5	122,7	52,5	124,7	53,4	(0,6)	(0,3)	139,3	59,6	2018	2.360,7	36.465,4	64,7	1.260,5	53,4	1.314,0	55,7	(41,3)	(1,7)	2.314,9	98,1	2018	2.360,7	36.465,4	64,7	1.260,5	53,4	1.314,0	55,7	(41,3)	(1,7)	2.314,9	98,1																																								
2019	240,6	43.595,6	5,5	125,8	52,3	128,0	53,2	(0,7)	(0,3)	142,0	59,0	2019	2.425,7	37.421,1	64,8	1.275,1	52,6	1.347,8	55,6	(49,4)	(2,0)	2.380,1	98,1	2019	2.425,7	37.421,1	64,8	1.275,1	52,6	1.347,8	55,6	(49,4)	(2,0)	2.380,1	98,1																																								
2020	234,3	42.392,5	5,5	124,4	53,1	140,4	59,9	(8,0)	(3,3)	159,1	67,9	2020	2.231,9	34.341,1	65,0	1.167,8	52,3	1.408,1	63,1	(107,5)	(4,5)	2.650,2	118,7	2020	2.231,9	34.341,1	65,0	1.167,8	52,3	1.408,1	63,1	(107,5)	(4,5)	2.650,2	118,7																																								

Regionalne ekonomske integracije i fiskalna stabilnost zemalja članica

Njemačka													Grčka										
Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mrd	BDP po stanovništvu, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opštih države, mrd	Prihodi opštih države, % BDP	Ukupni rashodi opštih države, mrd	Ukupni rashodi opštih države, % BDP	Strukturni bilans opštih države, mrd	Strukturni bilans opštih države, % BDP	Bruto dug opštih države, mrd	Bruto dug opštih države, % BDP	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mrd	BDP po stanovništvu, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opštih države, mrd	Prihodi opštih države, % BDP	Ukupni rashodi opštih države, mrd	Ukupni rashodi opštih države, % BDP	Strukturni bilans opštih države, % BDP	Bruto dug opštih države, mrd	Bruto dug opštih države, % BDP	
2000	2.109,1	25.892,1	81,5	973,8	46,2	1.007,3	47,8	(99,9)	(4,8)	1245,8	59,1	2000	141,2	13.108,0	10,8	59,8	42,4	65,6	46,4	(6,5)	(4,7)	148,2	104,9
2001	2.172,5	26.651,2	81,5	964,4	44,4	1.030,1	47,4	(73,0)	(3,4)	1258,7	57,9	2001	152,2	14.045,2	10,8	61,7	40,5	70,0	46,0	(9,1)	(6,1)	163,0	107,1
2002	2.198,1	26.944,8	81,6	967,1	44,0	1.052,3	47,9	(79,0)	(3,6)	1312,4	59,7	2002	163,5	15.012,6	10,9	65,0	39,8	74,9	45,8	(10,6)	(6,6)	171,4	104,9
2003	2.211,6	27.119,6	81,5	986,4	44,6	1.068,3	48,3	(60,3)	(2,7)	1400,1	63,3	2003	178,9	16.389,6	10,9	69,3	38,8	83,4	46,6	(15,5)	(8,8)	181,5	101,5
2004	2.262,5	27.775,9	81,5	983,2	43,5	1.058,7	46,8	(63,5)	(2,8)	1470,4	65,0	2004	193,7	17.706,5	10,9	75,1	38,8	92,2	47,6	(19,3)	(10,3)	199,3	102,9
2005	2.288,3	28.133,7	81,3	995,4	43,5	1.071,4	46,8	(55,6)	(2,4)	1541,1	67,3	2005	199,2	18.162,6	11,0	78,4	39,4	90,8	45,6	(13,2)	(6,7)	214,0	107,4
2006	2.385,1	29.382,4	81,2	1.039,5	43,6	1.078,9	45,2	(46,4)	(2,0)	1591,0	66,7	2006	217,9	19.797,1	11,0	85,3	39,2	98,3	45,1	(16,2)	(7,8)	225,6	103,6
2007	2.499,6	30.861,4	81,0	1.091,3	43,7	1.084,7	43,4	(22,8)	(0,9)	1599,6	64,0	2007	232,7	21.085,1	11,0	93,9	40,4	109,5	47,1	(20,1)	(9,1)	239,9	103,1
2008	2.546,5	31.529,9	80,8	1.122,6	44,1	1.125,5	44,2	(25,6)	(1,0)	1668,5	65,5	2008	242,0	21.877,9	11,1	98,4	40,7	123,0	50,8	(44,8)	(19,3)	264,8	109,4
2009	2.445,7	30.388,1	80,5	1.101,8	45,1	1.178,9	48,2	(27,0)	(1,1)	1785,1	73,0	2009	237,5	21.409,6	11,1	92,5	38,9	128,5	54,1	(35,7)	(15,0)	301,1	126,7
2010	2.564,4	31.941,4	80,3	1.122,3	43,8	1.234,5	48,1	(69,1)	(2,7)	2112,6	82,4	2010	226,0	20.327,8	11,1	93,4	41,3	118,7	52,5	(21,0)	(8,9)	330,6	146,3
2011	2.693,6	33.554,1	80,3	1.194,8	44,4	1.218,5	45,2	(37,6)	(1,4)	2149,5	79,8	2011	207,0	18.612,0	11,1	90,8	43,9	112,1	54,1	(10,3)	(4,4)	373,8	180,6
2012	2.745,3	34.134,5	80,4	1.233,4	44,9	1.233,1	44,9	(0,1)	(0,0)	2227,4	81,1	2012	191,2	17.246,7	11,1	88,5	46,3	101,0	52,8	4,3	1,9	305,1	159,6
2013	2.811,4	34.860,3	80,6	1.264,7	45,0	1.263,5	44,9	17,0	0,6	2213,0	78,7	2013	180,7	16.417,7	11,0	86,8	48,0	93,3	51,6	10,3	4,8	321,5	177,9
2014	2.927,4	36.148,7	81,0	1.313,9	44,9	1.296,9	44,3	34,0	1,2	2215,2	75,7	2014	178,7	16.350,2	10,9	82,5	46,2	89,8	50,3	5,8	2,8	322,0	180,2
2015	3.026,2	37.046,0	81,7	1.364,9	45,1	1.335,8	44,1	36,2	1,2	2185,1	72,2	2015	177,3	16.325,1	10,9	84,9	47,9	89,8	50,7	6,0	3,0	315,2	177,8
2016	3.134,7	38.066,5	82,3	1.426,7	45,5	1.390,4	44,4	38,2	1,2	2169,0	69,2	2016	176,5	16.366,1	10,8	87,4	49,5	86,5	49,0	11,1	5,6	319,6	181,1
2017	3.259,9	39.438,4	82,7	1.485,2	45,6	1.440,8	44,2	37,3	1,2	2118,7	65,0	2017	180,2	16.736,1	10,8	87,3	48,4	85,4	47,4	9,5	4,8	323,1	179,3
2018	3.356,4	40.484,5	82,9	1.553,8	46,3	1.492,2	44,5	43,3	1,3	2068,6	61,6	2018	184,7	17.196,8	10,7	88,3	47,8	86,7	46,9	7,9	4,0	341,3	184,8
2019	3.449,1	41.508,3	83,1	1.610,6	46,7	1.558,1	45,2	44,4	1,3	2053,0	59,5	2019	187,5	17.479,1	10,7	87,7	46,8	86,6	46,2	6,8	3,5	339,1	180,9
2020	3.307,1	39.772,3	83,2	1.512,7	45,7	1.783,0	53,9	(199,4)	(5,8)	2423,4	73,3	2020	170,0	15.893,1	10,7	82,1	48,3	97,4	57,3	6,9	3,5	349,0	205,2

Madarska															Irska										Godina/Pokazatelj		BDP, tekuce cijene, mhd		BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil		Stanovništvo, mil		Prihodi opšte države, mhd		Prihodi opšte države, % BDP		Ukupni rashodi opšte države, mhd		Ukupni rashodi opšte države, % BDP		Strukturni bilans opšte države, mhd		Strukturni bilans opšte države, % BDP		Bruto dug opšte države, mhd		Bruto dug opšte države, % BDP	
2000	13.324,1	1.303.468,2	10,2	5.879,3	44,1	6.283,3	47,2	(273,8)	(2,0)	7.339,6	55,1	2000	108,2	28.266,9	3,8	38,7	35,8	33,5	39,7	32,5	0,3	0,2	3,7	39,1	36,1	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP											
2001	15.398,7	1.509.676,5	10,2	6.638,3	43,1	7.262,6	47,2	(509,1)	(3,3)	7.953,8	51,7	2001	122,0	31.367,8	3,9	40,8	33,5	32,7	45,2	33,2	(1,1)	(0,8)	41,5	30,5	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2002	17.433,9	1.713.401,4	10,2	7.329,2	42,0	8.870,5	50,9	(1.512,2)	(8,8)	9.574,5	54,9	2002	136,0	34.375,7	4,0	44,4	32,7	32,7	45,2	33,2	(1,1)	(0,8)	41,5	30,5	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2003	19.133,8	1.886.591,5	10,1	8.004,8	41,8	9.366,8	49,0	(1.408,2)	(7,5)	10.982,3	57,4	2003	145,6	36.199,2	4,0	48,6	33,4	33,4	48,1	33,0	(0,2)	(0,2)	43,6	29,9	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2004	21.077,5	2.083.370,3	10,1	8.883,8	42,1	10.218,7	48,5	(1.562,8)	(7,7)	12.296,4	58,3	2004	156,3	38.124,0	4,1	53,8	34,4	34,4	51,8	33,2	1,5	1,0	44,1	28,2	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2005	22.549,0	2.233.018,4	10,1	9.373,6	41,6	11.129,7	49,4	(2.231,7)	(10,3)	13.584,7	60,2	2005	170,1	40.512,6	4,2	59,5	34,9	34,9	56,8	33,4	0,9	0,5	44,4	26,1	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2006	24.316,3	2.413.049,4	10,1	10.217,2	42,0	12.469,5	51,3	(2.702,0)	(11,8)	15.611,5	64,2	2006	184,8	42.770,4	4,3	67,8	36,7	36,7	62,7	33,9	1,6	0,9	43,7	23,6	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2007	25.701,4	2.553.285,2	10,1	11.492,7	44,7	12.786,0	49,7	(1.634,3)	(6,7)	16.757,4	65,2	2007	197,1	44.344,0	4,4	71,4	36,2	36,2	70,9	36,0	(4,1)	(2,2)	47,1	23,9	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2008	27.217,4	2.709.543,6	10,0	12.196,3	44,8	13.180,2	48,4	(1.521,6)	(6,0)	19.372,1	71,2	2008	187,7	41.574,7	4,5	65,4	34,8	34,8	78,6	41,9	(15,1)	(8,2)	79,6	42,4	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2009	26.458,3	2.637.649,7	10,0	12.093,5	45,7	13.298,5	50,3	(823,9)	(3,1)	20.470,9	77,4	2009	169,7	37.332,1	4,5	56,5	33,3	33,3	80,0	47,1	(16,7)	(9,5)	104,7	61,7	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2010	27.268,9	2.723.075,2	10,0	12.199,6	44,7	13.416,3	49,2	(1.098,9)	(4,0)	21.989,9	80,6	2010	167,7	36.704,6	4,6	55,4	33,0	33,0	109,2	65,1	(16,9)	(9,7)	144,2	86,0	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2011	28.370,8	2.841.056,1	10,0	12.513,8	44,1	14.001,0	49,4	(1.147,4)	(4,0)	22.927,1	80,8	2011	170,8	37.254,0	4,6	57,8	33,8	33,8	79,7	46,7	(12,4)	(7,0)	189,7	111,1	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2012	28.847,9	2.904.543,9	9,9	13.568,0	47,0	14.241,9	49,4	113,7	0,4	22.662,2	78,6	2012	175,0	37.998,7	4,6	59,5	34,0	34,0	73,7	42,1	(10,5)	(5,7)	210,0	120,0	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2013	30.290,3	3.056.850,0	9,9	14.406,3	47,6	15.194,7	50,2	(119,7)	(0,4)	23.431,2	77,4	2013	179,4	38.735,5	4,6	61,5	34,3	34,3	72,6	40,5	(8,6)	(4,7)	215,4	120,1	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2014	32.694,2	3.310.135,5	9,9	15.507,1	47,4	16.417,4	50,2	(578,5)	(1,7)	25.109,4	76,8	2014	195,0	41.775,6	4,7	66,1	33,9	33,9	73,1	37,5	(6,5)	(3,3)	203,4	104,3	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2015	34.785,2	3.529.342,9	9,9	16.914,7	48,6	17.615,4	50,6	(409,7)	(1,2)	26.489,8	76,2	2015	262,8	55.740,1	4,7	70,9	27,0	27,0	76,1	29,0	(4,3)	(1,6)	201,6	76,7	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2016	35.896,3	3.651.712,0	9,8	16.293,2	45,4	16.943,7	47,2	(501,8)	(1,3)	27.100,8	75,5	2016	270,4	56.669,2	4,8	73,5	27,2	27,2	75,4	27,9	(4,0)	(1,5)	200,6	74,2	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2017	38.835,2	3.963.586,5	9,8	17.288,4	44,5	18.242,2	47,0	(1.049,2)	(2,7)	28.311,9	72,9	2017	298,6	61.870,7	4,8	76,6	25,7	25,7	77,6	26,0	(2,6)	(0,9)	201,3	67,4	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2018	42.661,8	4.363.040,0	9,8	18.993,6	44,5	19.910,2	46,7	(1.141,8)	(2,7)	29.962,6	70,2	2018	327,2	66.977,4	4,9	82,3	25,2	25,2	81,9	25,0	(1,6)	(0,5)	205,9	62,9	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2019	46.786,7	4.787.344,1	9,8	20.587,6	44,0	21.545,6	46,1	(1.401,4)	(3,2)	31.040,4	66,3	2019	355,9	71.904,7	5,0	87,5	24,6	24,6	86,1	24,2	(0,7)	(0,2)	204,0	57,3	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												
2020	45.250,7	4.639.454,5	9,8	19.825,0	43,8	23.571,0	52,1	(3.048,2)	(6,5)	35.032,9	77,4	2020	349,1	69.691,4	5,0	81,5	23,4	23,4	102,5	29,4	(17,3)	(4,8)	222,3	63,7	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuce cijene, mhd	BDP po stanovniku, tekuce cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mhd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mhd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mhd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mhd	Bruto dug opšte države, % BDP												

Regionalne ekonomske integracije i fiskalna stabilnost zemalja članica

Italija														Letonija													
Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mird	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opštih države, mird	Prihodi opštih države, % BDP	Ukupni rashodi opštih države, mird	Ukupni rashodi opštih države, % BDP	Strukturni bilans opštih države, mird	Strukturni bilans opštih države, % BDP	Bruto dug opštih države, mird	Bruto dug opštih države, % BDP	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mird	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opštih države, mird	Prihodi opštih države, % BDP	Ukupni rashodi opštih države, mird	Strukturni bilans opštih države, % BDP	Bruto dug opštih države, mird	Bruto dug opštih države, % BDP						
2000	1.241,5	21.810,2	56,9	547,7	44,1	577,7	46,5	(32,6)	(2,6)	1353,6	109,0	2000	6,8	2.874,9	2,4	2,3	33,7	2,5	36,2	n/a	n/a	1,0	14,8				
2001	1.304,1	22.895,4	57,0	575,8	44,1	617,4	47,3	(50,8)	(3,9)	1420,0	108,9	2001	7,4	3.164,1	2,4	2,4	32,4	2,6	34,4	n/a	n/a	1,3	17,5				
2002	1.350,3	23.689,2	57,0	591,8	43,8	630,6	46,7	(52,0)	(3,8)	1436,1	106,4	2002	8,4	3.611,7	2,3	2,7	31,8	2,9	34,3	(0,1)	(1,6)	1,3	14,9				
2003	1.394,7	24.382,7	57,2	613,1	44,0	657,9	47,2	(61,0)	(4,3)	1471,3	105,5	2003	9,5	4.148,5	2,3	3,0	31,4	3,1	33,0	(0,1)	(1,6)	1,4	14,4				
2004	1.452,3	25.203,0	57,6	630,3	43,4	680,8	46,9	(66,0)	(4,5)	1526,4	105,1	2004	11,0	4.847,3	2,3	3,6	32,5	3,7	33,5	(0,1)	(1,0)	1,6	14,2				
2005	1.493,6	25.723,6	58,1	644,6	43,2	705,6	47,2	(67,4)	(4,5)	1591,6	106,6	2005	13,6	6.039,3	2,3	4,6	33,5	4,7	34,5	(0,1)	(0,9)	1,6	11,5				
2006	1.552,7	26.625,2	58,3	685,9	44,2	742,1	47,8	(60,9)	(4,0)	1657,4	106,7	2006	17,1	7.672,7	2,2	5,7	33,4	5,8	33,9	(0,4)	(2,4)	1,6	9,6				
2007	1.614,8	27.585,1	58,5	733,8	45,4	755,5	46,8	(45,4)	(2,9)	1677,7	103,9	2007	22,6	10.226,9	2,2	7,6	33,7	7,5	33,1	(0,7)	(3,1)	1,8	8,1				
2008	1.637,7	27.741,4	59,0	741,4	45,3	783,4	47,8	(59,4)	(3,7)	1738,5	106,2	2008	24,4	11.129,5	2,2	8,1	33,4	8,9	36,6	(1,1)	(4,8)	4,4	18,0				
2009	1.577,3	26.531,1	59,4	725,4	46,0	806,2	51,1	(66,6)	(4,1)	1839,1	116,6	2009	18,9	8.731,6	2,2	6,7	35,7	8,1	42,7	(1,2)	(5,8)	6,8	35,8				
2010	1.611,3	26.986,3	59,7	736,2	45,7	804,5	49,9	(61,1)	(3,7)	1920,7	119,2	2010	18,0	8.473,1	2,1	6,6	36,5	7,7	43,0	(1,0)	(5,2)	8,4	46,8				
2011	1.648,8	27.501,3	60,0	751,5	45,6	810,8	49,2	(66,3)	(4,0)	1973,5	119,7	2011	20,3	9.794,3	2,1	7,2	35,6	7,9	38,8	(0,6)	(2,8)	8,8	43,3				
2012	1.624,4	26.997,0	60,2	773,9	47,6	821,8	50,6	(26,1)	(1,6)	2054,8	126,5	2012	21,9	10.722,3	2,0	8,2	37,3	8,1	37,1	(0,1)	(0,4)	9,2	41,9				
2013	1.612,8	26.652,5	60,5	775,7	48,1	821,7	51,0	(8,7)	(0,5)	2136,2	132,5	2013	22,8	11.267,3	2,0	8,4	36,7	8,5	37,2	(0,3)	(1,4)	9,0	39,4				
2014	1.627,4	26.774,2	60,8	779,5	47,9	827,6	50,9	(17,5)	(1,0)	2203,0	135,4	2014	23,7	11.818,4	2,0	8,5	36,1	8,9	37,8	(0,3)	(1,2)	9,7	40,9				
2015	1.655,4	27.228,2	60,8	790,7	47,8	832,9	50,3	(10,7)	(0,6)	2239,4	135,3	2015	24,4	12.298,5	2,0	8,8	36,1	9,2	37,6	(0,4)	(1,6)	9,0	36,7				
2016	1.695,8	27.953,0	60,7	791,5	46,7	832,3	49,1	(23,3)	(1,3)	2285,6	134,8	2016	25,1	12.734,0	2,0	9,1	36,2	9,2	36,6	0,0	0,0	10,1	40,2				
2017	1.736,6	28.661,6	60,6	804,3	46,3	846,8	48,8	(32,0)	(1,8)	2329,6	134,1	2017	26,8	13.741,7	2,0	9,6	35,9	9,8	36,7	(0,3)	(1,1)	10,8	40,3				
2018	1.766,2	29.200,6	60,5	818,5	46,3	857,3	48,5	(34,0)	(1,9)	2380,9	134,8	2018	29,1	15.020,9	1,9	10,9	37,5	11,1	38,2	(0,3)	(1,2)	10,6	36,5				
2019	1.787,7	29.616,9	60,4	841,4	47,1	870,7	48,7	(22,5)	(1,3)	2409,8	134,8	2019	30,5	15.873,2	1,9	11,4	37,5	11,5	37,8	(0,2)	(0,6)	11,2	36,8				
2020	1.616,8	26.818,0	60,3	755,6	46,7	965,5	59,7	(65,6)	(3,8)	2616,7	161,8	2020	28,9	15.072,4	1,9	11,2	38,8	12,8	44,3	(1,3)	(4,1)	12,7	44,1				

Litvanija															Luksemburg									
Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mld	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mld	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mld	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturalni bilans opšte države, mld	Strukturalni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mld	Bruto dug opšte države, % BDP	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mld	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mld	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mld	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturalni bilans opšte države, mld	Strukturalni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mld	Bruto dug opšte države, % BDP			
2000	13,4	3.820,0	3,5	4,3	31,9	4,8	35,9	(0,1)	n/a	3,1	23,5	2000	23,1	53.227,2	0,4	10,0	43,4	8,7	37,9	1,2	5,3	1,7	7,5	
2001	14,2	4.089,7	3,5	4,5	31,4	5,0	35,0	(0,2)	n/a	3,3	22,9	2001	23,8	54.150,3	0,4	11,0	43,7	10,5	41,7	0,5	1,8	1,9	7,4	
2002	15,2	4.415,3	3,4	4,8	31,4	5,0	33,2	(0,0)	n/a	3,4	22,1	2002	25,1	56.513,2	0,4	11,4	43,7	11,4	43,4	0,2	0,8	2,0	7,5	
2003	16,7	4.880,6	3,4	5,1	30,8	5,3	32,1	(0,1)	n/a	3,4	20,4	2003	26,2	58.415,8	0,4	11,9	42,7	12,3	44,1	(0,2)	(0,9)	2,2	7,9	
2004	18,2	5.400,5	3,4	5,8	31,7	6,1	33,2	(0,3)	n/a	3,4	18,7	2004	27,9	61.402,1	0,5	11,9	42,7	12,3	44,1	(0,2)	(0,9)	2,2	7,9	
2005	21,0	6.321,2	3,3	6,9	32,9	7,0	33,4	(0,2)	(1,2)	3,7	17,6	2005	30,0	65.110,9	0,5	13,1	43,6	13,2	43,9	0,2	0,5	2,4	8,0	
2006	24,1	7.363,9	3,3	8,0	33,3	8,1	33,7	(0,7)	(3,2)	4,2	17,2	2006	33,8	72.072,7	0,5	14,1	41,8	13,5	39,8	0,6	1,9	2,8	8,3	
2007	29,0	8.987,3	3,2	9,7	33,4	10,0	34,4	(1,9)	(7,2)	4,6	15,9	2007	37,2	78.076,1	0,5	15,7	42,3	14,1	37,9	0,8	2,3	3,0	8,2	
2008	32,7	10.223,2	3,2	11,0	33,8	12,1	37,0	(2,7)	(9,5)	4,8	14,6	2008	38,1	78.810,6	0,5	16,5	43,4	15,2	39,9	1,0	2,6	5,9	15,4	
2009	26,9	8.515,8	3,2	9,2	34,3	11,8	43,7	(1,9)	(6,6)	7,5	28,0	2009	37,0	74.927,1	0,5	16,6	44,9	16,7	45,1	0,5	1,3	6,0	16,1	
2010	28,0	9.025,8	3,1	9,6	34,4	11,6	41,3	(1,3)	(4,4)	10,2	36,3	2010	40,2	80.024,9	0,5	17,6	43,8	17,8	44,2	(0,1)	(0,3)	8,1	20,2	
2011	31,2	10.314,6	3,0	10,2	32,6	13,0	41,6	(1,3)	(4,1)	11,6	37,2	2011	43,2	84.332,2	0,5	18,6	43,2	18,4	42,6	0,2	0,4	8,2	19,0	
2012	33,3	11.156,0	3,0	10,7	32,1	11,7	35,2	(0,8)	(2,3)	13,3	39,8	2012	44,1	84.046,6	0,5	19,7	44,6	19,5	44,1	0,6	1,4	9,7	22,0	
2013	35,0	11.828,5	3,0	11,2	32,1	12,1	34,7	(0,6)	(1,6)	13,6	38,7	2013	46,5	86.585,0	0,5	20,6	44,4	20,3	43,6	0,7	1,4	11,0	23,7	
2014	36,5	12.462,6	2,9	12,2	33,4	12,4	34,0	(0,3)	(0,9)	14,8	40,6	2014	49,8	90.642,6	0,6	21,7	43,5	21,0	42,2	0,7	1,5	11,3	22,7	
2015	37,3	12.847,8	2,9	12,8	34,2	12,8	34,4	(0,0)	(0,1)	15,9	42,7	2015	52,1	92.486,1	0,6	22,5	43,2	21,8	41,9	0,6	1,1	11,4	22,0	
2016	38,9	13.560,0	2,9	13,1	33,6	13,0	33,3	0,3	0,8	15,5	39,9	2016	54,9	95.214,4	0,6	23,5	42,7	22,5	40,9	0,6	1,0	11,0	20,1	
2017	42,3	14.944,6	2,8	13,9	32,9	13,7	32,4	0,3	0,7	16,6	39,3	2017	56,8	96.186,5	0,6	24,7	43,5	24,0	42,2	0,4	0,7	12,7	22,3	
2018	45,3	16.157,0	2,8	15,4	33,9	15,1	33,3	0,3	0,7	15,4	34,1	2018	60,1	99.755,2	0,6	27,2	45,4	25,4	42,3	1,5	2,5	12,6	21,0	
2019	48,4	17.401,0	2,8	16,6	34,4	16,5	34,1	0,1	0,3	18,2	37,7	2019	63,5	103.464,6	0,6	28,4	44,8	27,1	42,6	1,2	1,9	14,0	22,1	
2020	48,2	17.393,1	2,8	16,0	33,2	19,2	39,9	(1,6)	(3,2)	23,2	48,3	2020	60,0	95.876,5	0,6	26,7	44,5	30,9	51,5	(3,3)	16,1	26,9		

Malta													Moldavija												
Godina/Pokazatelj	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil mld	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mil mld	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mil mld	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni blans opšte države, mil mld	Strukturni blans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mil mld	Bruto dug opšte države, % BDP	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mil mld	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil mld	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mil mld	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mil mld	Strukturni blans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mil mld	Bruto dug opšte države, % BDP					
2000	4,2	10.683,6	0,4	1,5	36,8	1,8	42,6	(0,2)	(5,6)	2,7	63,9	2000	16.345	1,947.288	2.934	4.982	30.479	5.561	34.025	(1,5)	14.564	89.104			
2001	4,3	10.949,6	0,4	1,6	37,7	1,9	44,2	(0,3)	(6,1)	3,0	69,7	2001	19.052	2,070.230	2.928	5.556	29.163	5.622	29.508	1,0	16.266	85.380			
2002	4,5	11.442,3	0,4	1,7	37,8	2,0	43,5	(0,3)	(5,7)	2,9	64,8	2002	22.556	2,237.567	2.920	6.668	29.560	6.934	30.739		18.122	80.342			
2003	4,8	12.050,3	0,4	1,7	36,2	2,2	45,2	(0,4)	(9,4)	3,3	68,2	2003	27.619	2,392.439	2.911	9.383	33.974	9.253	33.504	2,0	18.797	68.059			
2004	4,9	12.242,9	0,4	1,8	37,6	2,1	42,0	(0,2)	(4,5)	3,5	70,5	2004	32.032	2,574.474	2.906	11.340	35.401	11.150	34.808	0,3	15.803	49.335			
2005	5,2	12.812,7	0,4	2,0	39,5	2,2	42,1	(0,2)	(4,1)	3,6	69,9	2005	37.652	2,775.654	2.897	14.519	38.560	13.976	37.119	1,8	15.219	40.421			
2006	5,4	13.340,8	0,4	2,1	39,7	2,3	42,2	(0,2)	(3,0)	3,5	64,3	2006	44.754	2,916.055	2.890	17.847	39.878	18.035	40.297	0,2	15.657	34.984			
2007	5,8	14.275,3	0,4	2,2	38,8	2,4	40,9	(0,2)	(3,5)	3,6	61,9	2007	53.430	3,010.604	2.883	22.900	42.860	22.821	42.712	(0,3)	15.108	28.276			
2008	6,2	15.217,1	0,4	2,4	38,0	2,6	42,1	(0,4)	(6,1)	3,8	61,8	2008	62.922	3,250.154	2.879	25.564	40.628	26.111	41.498	(0,4)	13.966	22.195			
2009	6,3	15.233,0	0,4	2,4	37,9	2,6	41,1	(0,2)	(3,2)	4,2	66,3	2009	60.430	3,058.417	2.876	23.518	38.917	27.375	45.300	(5,9)	19.706	32.610			
2010	6,8	16.462,2	0,4	2,6	37,4	2,7	39,8	(0,2)	(3,6)	4,5	65,3	2010	86.275	3,278.568	2.873	27.537	31.918	29.417	34.096	(2,1)	21.978	25.475			
2011	6,9	16.686,2	0,4	2,7	38,3	2,8	40,7	(0,2)	(2,6)	4,8	69,3	2011	98.773	3,470.187	2.873	30.138	30.513	32.163	32.562	(1,5)	23.904	24.201			
2012	7,4	17.637,5	0,4	2,8	38,2	3,1	41,6	(0,2)	(3,2)	4,9	65,9	2012	105.480	3,449.765	2.873	33.476	31.737	35.513	33.668	(1,7)	32.930	31.219			
2013	7,9	18.802,8	0,4	3,0	38,0	3,2	40,4	(0,1)	(1,4)	5,2	65,8	2013	119.533	3,763.727	2.871	36.908	30.877	38.779	32.442	(1,5)	35.602	29.784			
2014	8,8	20.378,7	0,4	3,3	38,2	3,5	39,9	(0,1)	(1,5)	5,4	61,6	2014	133.482	3,954.650	2.869	42.456	31.807	44.572	33.392	(1,4)	46.667	34.961			
2015	10,0	22.735,8	0,4	3,7	37,2	3,8	38,2	(0,2)	(2,1)	5,6	55,9	2015	145.754	3,975.292	2.845	43.670	29.962	46.502	31.904	(1,6)	61.772	42.381			
2016	10,5	23.397,0	0,5	3,9	36,8	3,8	35,9	0,1	0,6	5,7	54,5	2016	160.815	4,180.370	2.824	45.947	28.571	48.434	30.118	(2,0)	63.091	39.232			
2017	11,6	25.283,0	0,5	4,4	38,1	4,1	34,8	0,4	3,3	5,7	48,8	2017	178.881	4,446.416	2.780	53.379	29.841	54.524	30.481	(0,7)	61.357	34.300			
2018	12,5	26.258,0	0,5	4,8	38,2	4,5	36,3	0,1	1,2	5,6	45,2	2018	190.016	4,708.345	2.730	57.996	30.522	59.609	31.370	(0,9)	60.121	31.640			
2019	13,4	27.129,6	0,5	5,0	37,7	5,0	37,1	0,0	0,2	5,7	42,6	2019	210.099	4,965.364	2.682	62.949	29.962	65.972	31.400	(1,3)	59.623	28.332			
2020	12,5	24.903,4	0,5	4,7	37,4	5,9	46,8	(0,2)	(1,7)	7,1	56,7	2020	205.149	4,827.912	2.634	61.266	29.864	77.682	37.866		77.642	35.311			

Regionalne ekonomske integracije i fiskalna stabilnost zemalja članica

Holandija													Poljska												
Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mld	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mld	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mld	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mld	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mld	Bruto dug opšte države, % BDP	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mld	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mld	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mld	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mld	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mld	Bruto dug opšte države, % BDP		
2000	452,0	28.492,7	15,9	192,3	42,5	187,0	41,4	(3,1)	(0,7)	230,1	50,9	2000	744,4	19.454,1	38,3	292,1	39,0	314,3	42,0	(29,2)	(3,9)	272,3	36,4		
2001	481,9	30.141,9	16,0	200,7	41,6	203,0	42,1	(9,8)	(2,1)	232,1	48,2	2001	779,6	20.378,6	38,3	314,0	40,1	351,4	44,8	(38,3)	(4,8)	291,2	37,1		
2002	501,1	31.116,3	16,1	203,8	40,7	214,4	42,8	(12,5)	(2,5)	238,2	47,5	2002	810,6	21.196,9	38,2	328,8	40,3	368,0	45,1	(34,7)	(4,2)	338,7	41,5		
2003	512,8	31.669,5	16,2	208,0	40,6	224,2	43,7	(12,6)	(2,4)	249,8	48,7	2003	845,9	22.134,0	38,2	336,0	39,5	387,4	45,5	(50,9)	(6,0)	394,5	46,4		
2004	529,3	32.555,4	16,3	216,0	40,8	225,6	42,6	(5,8)	(1,1)	259,9	49,1	2004	933,1	24.431,7	38,2	359,7	38,6	406,7	43,6	(53,8)	(5,8)	420,9	45,1		
2005	550,9	33.785,0	16,3	226,0	41,0	228,2	41,4	1,5	0,3	267,0	48,5	2005	990,5	25.946,1	38,2	398,9	40,3	438,1	44,2	(35,4)	(3,5)	461,6	46,6		
2006	584,5	35.786,6	16,3	246,9	42,2	246,3	42,1	(0,8)	(0,1)	257,6	44,1	2006	1.069,8	28.037,2	38,2	437,2	40,9	475,3	44,4	(54,9)	(5,2)	505,5	47,3		
2007	619,2	37.851,2	16,4	256,7	41,5	257,2	41,5	(10,0)	(1,7)	259,9	42,0	2007	1.187,6	31.149,8	38,1	487,4	41,0	509,4	42,9	(34,1)	(2,9)	528,4	44,5		
2008	647,2	39.450,3	16,4	275,3	42,5	274,0	42,3	(12,1)	(1,9)	348,1	53,8	2008	1.286,1	33.741,1	38,1	519,8	40,4	566,1	44,0	(51,9)	(4,1)	600,8	46,7		
2009	624,8	37.901,9	16,5	260,3	41,7	292,1	46,7	(27,2)	(4,3)	348,9	55,8	2009	1.372,2	35.981,9	38,1	515,6	37,6	615,2	44,8	(91,8)	(6,6)	683,6	49,8		
2010	639,2	38.563,3	16,6	267,1	41,8	300,7	47,0	(30,7)	(4,8)	379,7	59,4	2010	1.445,3	38.011,3	38,0	555,1	38,4	662,1	45,8	(103,0)	(7,1)	773,3	53,5		
2011	650,4	39.047,0	16,7	270,1	41,5	298,9	46,0	(28,5)	(4,4)	402,1	61,8	2011	1.566,8	41.164,3	38,1	611,1	39,0	687,5	43,9	(82,5)	(5,3)	854,0	54,5		
2012	653,0	39.028,8	16,7	274,4	42,0	300,0	45,9	(18,1)	(2,7)	433,8	66,4	2012	1.629,4	42.807,7	38,1	637,4	39,1	698,4	42,9	(58,1)	(3,6)	880,9	54,1		
2013	660,5	39.361,1	16,8	282,5	42,8	301,8	45,7	(7,4)	(1,1)	448,0	67,8	2013	1.656,9	43.530,9	38,1	636,5	38,4	705,8	42,6	(60,2)	(3,6)	928,3	56,0		
2014	671,6	39.904,2	16,8	287,3	42,8	301,7	44,9	(3,6)	(0,5)	456,7	68,0	2014	1.720,4	45.253,2	38,0	666,6	38,7	729,4	42,4	(54,5)	(3,1)	873,8	50,8		
2015	690,0	40.827,1	16,9	288,3	41,8	302,2	43,8	(5,8)	(0,8)	446,0	64,6	2015	1.800,2	47.367,8	38,0	703,2	39,1	750,3	41,7	(42,3)	(2,3)	923,4	51,3		
2016	708,3	41.718,1	17,0	303,2	42,8	303,1	42,8	5,6	0,8	438,4	61,9	2016	1.861,1	49.019,9	38,0	721,0	38,7	765,2	41,1	(39,6)	(2,1)	1010,0	54,3		
2017	738,1	43.213,2	17,1	316,8	42,9	307,5	41,7	9,5	1,3	420,1	56,9	2017	1.989,4	52.388,6	38,0	791,0	39,8	820,2	41,2	(33,4)	(1,7)	1007,1	50,6		
2018	774,0	45.048,8	17,2	331,1	42,8	319,6	41,3	7,2	0,9	405,5	52,4	2018	2.120,5	55.836,3	38,0	875,4	41,3	880,4	41,5	(27,7)	(1,3)	1035,7	48,8		
2019	810,2	47.022,4	17,2	356,0	43,9	342,5	42,3	8,1	1,0	392,0	48,4	2019	2.273,6	59.873,3	38,0	938,7	41,3	955,5	42,0	(38,1)	(1,7)	1045,1	46,0		
2020	775,3	44.866,4	17,3	308,4	39,8	376,3	48,5	(57,2)	(7,2)	459,9	59,3	2020	2.275,8	59.956,4	38,0	926,4	40,7	1.164,6	51,2	(87,4)	(3,7)	1365,5	60,0		

Regionalne ekonomske integracije i fiskalna stabilnost zemalja članica

Portugal													Rumunija												
Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mlrd	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mlrd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mlrd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mlrd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mlrd	Bruto dug opšte države, % BDP	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mlrd	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mlrd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mlrd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mlrd	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mlrd	Bruto dug opšte države, % BDP		
2000	128,4	12.479,7	10,3	50,7	39,4	55,0	42,8	(5,2)	(4,2)	64,6	50,3	2000	80,9	3.604,7	22,4	25,1	31,0	28,3	35,0	n/a	n/a	23,9	29,6		
2001	135,8	13.102,3	10,4	53,4	39,3	59,9	44,1	(6,6)	(5,0)	72,6	53,4	2001	117,4	5.238,7	22,4	35,2	30,0	38,9	33,2	n/a	n/a	32,2	27,4		
2002	142,6	13.681,4	10,4	57,6	40,4	63,0	44,2	(8,6)	(6,2)	80,1	56,2	2002	152,3	6.986,6	21,8	44,9	29,5	48,9	32,1	n/a	n/a	41,7	27,4		
2003	146,1	13.966,0	10,5	58,0	39,7	66,2	45,3	(11,2)	(7,6)	85,7	58,7	2003	191,9	8.873,8	21,6	56,7	29,5	61,1	31,8	n/a	n/a	47,7	24,9		
2004	152,2	14.522,1	10,5	61,0	40,0	70,1	46,0	(12,1)	(7,9)	94,5	62,0	2004	244,7	11.369,7	21,5	74,0	30,3	82,3	33,7	(8,4)	(3,4)	52,2	21,3		
2005	158,6	15.095,5	10,5	64,4	40,6	74,1	46,7	(9,0)	(5,7)	106,9	67,4	2005	286,9	13.415,8	21,4	90,7	31,6	92,7	32,3	(2,4)	(0,8)	51,0	17,8		
2006	166,3	15.800,8	10,5	68,3	41,1	75,1	45,2	(6,7)	(4,0)	115,0	69,2	2006	342,8	16.124,7	21,3	111,4	32,5	116,1	33,9	(9,2)	(2,8)	43,5	12,7		
2007	175,5	16.644,5	10,5	73,0	41,6	78,2	44,6	(6,3)	(3,7)	127,6	72,7	2007	425,7	20.145,8	21,1	134,2	31,5	147,1	34,6	(22,7)	(5,8)	52,9	12,4		
2008	179,1	16.963,4	10,6	74,6	41,6	81,2	45,3	(9,1)	(5,1)	135,5	75,6	2008	539,8	26.160,5	20,6	165,5	30,7	190,4	35,3	(45,4)	(9,6)	70,2	13,0		
2009	175,4	16.598,5	10,6	70,8	40,4	88,1	50,2	(14,5)	(8,0)	154,0	87,8	2009	530,9	25.972,9	20,4	156,4	29,5	192,8	36,3	(43,6)	(8,6)	119,2	22,5		
2010	179,6	16.987,5	10,6	72,7	40,5	93,2	51,9	(14,3)	(7,8)	180,0	100,2	2010	528,2	26.028,8	20,3	168,6	31,9	202,3	38,3	(30,5)	(5,7)	163,0	30,9		
2011	176,1	16.679,6	10,6	74,6	42,4	88,1	50,0	(10,3)	(5,7)	201,5	114,4	2011	559,2	27.686,6	20,2	181,6	32,5	205,4	36,7	(16,6)	(2,9)	191,4	34,2		
2012	168,3	16.005,6	10,5	71,9	42,7	82,3	48,9	(4,2)	(2,3)	217,2	129,0	2012	593,7	29.545,3	20,1	193,1	32,5	207,9	35,0	(8,5)	(1,4)	224,7	37,8		
2013	170,5	16.303,7	10,5	76,4	44,8	85,1	49,9	(2,3)	(1,2)	224,1	131,4	2013	635,5	31.741,1	20,0	200,0	31,5	215,8	34,0	(7,6)	(1,2)	248,0	39,0		
2014	173,1	16.638,0	10,4	76,8	44,4	89,4	51,7	0,3	0,1	230,1	132,9	2014	668,6	33.508,1	20,0	214,3	32,1	225,8	33,8	1,2	0,2	270,7	40,5		
2015	179,7	17.350,0	10,4	78,7	43,8	86,5	48,1	(0,9)	(0,5)	235,7	131,2	2015	712,6	35.852,6	19,9	233,8	32,8	243,4	34,2	0,2	0,0	280,4	39,4		
2016	186,5	18.061,1	10,3	80,0	42,9	83,6	44,8	(0,9)	(0,5)	245,2	131,5	2016	765,1	38.720,3	19,8	221,0	28,9	239,3	31,3	(13,6)	(1,7)	297,4	38,9		
2017	195,9	19.023,5	10,3	83,1	42,4	88,9	45,4	(0,8)	(0,4)	247,2	126,1	2017	857,9	43.672,4	19,6	239,9	28,0	264,2	30,8	(29,4)	(3,5)	315,8	36,8		
2018	204,3	19.866,7	10,3	87,7	42,9	88,6	43,4	(0,2)	(0,1)	249,3	122,0	2018	952,4	48.764,3	19,5	277,5	29,1	304,3	32,0	(34,6)	(3,7)	346,9	36,4		
2019	212,3	20.661,4	10,3	91,0	42,9	90,6	42,7	1,0	0,5	250,0	117,7	2019	1.059,8	54.614,4	19,4	305,9	28,9	354,2	33,4	(52,3)	(5,1)	389,6	36,8		
2020	194,0	18.902,3	10,3	81,7	42,1	97,9	50,5	(9,3)	(4,5)	266,2	137,2	2020	1.050,2	54.124,2	19,4	304,5	29,0	405,3	38,6	(74,0)	(7,0)	470,8	44,8		

Regionalne ekonomske integracije i fiskalna stabilnost zemalja članica

Slovačka												Slovenija											
Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mld	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mld	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mld	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mld	Bruto dug opšte države, % BDP	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mld	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mld	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mld	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mld	Bruto dug opšte države, % BDP			
2000	31,7	5.864,6	5,4	12,7	40,1	16,7	52,8	(2,1)	(6,5)	16,0	50,5	2000	18,9	9.484,6	2,0	8,3	43,9	9,0	47,5	(0,7)	(3,4)	4,9	25,9
2001	34,4	6.389,1	5,4	13,1	38,1	15,6	45,3	(2,2)	(6,2)	17,6	51,1	2001	21,1	10.626,5	2,0	9,4	44,3	10,3	48,7	(0,8)	(4,0)	5,5	26,1
2002	37,3	6.939,9	5,4	13,9	37,2	17,0	45,4	(2,1)	(5,6)	16,9	45,3	2002	23,5	11.809,6	2,0	10,6	44,9	11,1	47,3	(0,5)	(1,9)	6,4	27,4
2003	41,5	7.717,3	5,4	15,5	37,3	16,7	40,4	(0,4)	(1,1)	17,9	43,2	2003	25,6	12.838,5	2,0	11,4	44,6	12,1	47,2	(0,5)	(1,9)	6,9	26,8
2004	46,2	8.595,8	5,4	16,4	35,6	17,5	37,9	(0,8)	(1,8)	19,3	41,7	2004	27,6	13.838,8	2,0	12,3	44,7	12,9	46,6	(0,5)	(1,8)	7,4	26,9
2005	50,5	9.396,7	5,4	18,6	36,9	20,1	39,7	(1,2)	(2,3)	17,5	34,7	2005	29,1	14.574,4	2,0	13,1	45,1	13,5	46,4	(0,5)	(1,7)	7,7	26,4
2006	56,4	10.489,9	5,4	19,9	35,2	21,9	38,8	(2,2)	(4,0)	17,7	31,4	2006	31,5	15.708,8	2,0	13,9	44,3	14,3	45,5	(0,8)	(2,7)	8,2	26,1
2007	63,2	11.755,3	5,4	21,7	34,3	23,0	36,4	(3,0)	(5,0)	19,2	30,3	2007	35,1	17.446,2	2,0	15,2	43,4	15,2	43,4	(1,0)	(3,2)	8,0	22,8
2008	68,6	12.758,5	5,4	23,6	34,5	25,4	37,0	(3,1)	(4,9)	19,6	28,6	2008	37,9	18.866,0	2,0	16,6	43,7	17,1	45,1	(1,7)	(4,8)	8,3	21,8
2009	64,1	11.908,4	5,4	23,2	36,3	28,5	44,4	(4,4)	(6,6)	23,3	36,4	2009	36,3	17.838,8	2,0	15,8	43,5	17,9	49,4	(1,9)	(5,1)	12,5	34,5
2010	68,1	12.632,2	5,4	23,7	34,7	28,7	42,2	(4,5)	(6,5)	27,9	41,0	2010	36,4	17.764,7	2,0	16,2	44,6	18,2	50,2	(1,8)	(4,9)	13,9	38,3
2011	71,2	13.206,3	5,4	26,3	37,0	29,5	41,4	(2,8)	(3,8)	31,0	43,5	2011	37,1	18.075,7	2,1	16,4	44,2	18,8	50,9	(2,3)	(6,0)	17,2	46,5
2012	73,5	13.597,2	5,4	26,9	36,6	30,1	41,0	(2,5)	(3,4)	38,0	51,8	2012	36,3	17.637,3	2,1	16,4	45,4	17,9	49,4	(0,7)	(1,9)	19,4	53,6
2013	74,4	13.741,9	5,4	29,3	39,4	31,4	42,3	(1,2)	(1,6)	40,7	54,7	2013	36,5	17.706,4	2,1	16,7	45,7	22,0	60,3	(4,2)	(10,9)	25,5	70,0
2014	76,3	14.079,8	5,4	30,6	40,2	33,0	43,3	(2,1)	(2,7)	40,8	53,5	2014	37,6	18.259,5	2,1	17,1	45,3	19,1	50,8	(1,3)	(3,2)	30,2	80,3
2015	79,8	14.711,9	5,4	34,4	43,1	36,5	45,8	(2,5)	(3,2)	41,4	51,9	2015	38,9	18.834,2	2,1	17,8	45,9	18,9	48,7	(0,3)	(0,8)	32,1	82,6
2016	81,0	14.934,5	5,4	32,6	40,2	34,6	42,7	(2,4)	(3,0)	42,2	52,0	2016	40,4	19.555,7	2,1	17,9	44,3	18,7	46,2	(0,2)	(0,4)	31,8	78,7
2017	84,5	15.550,3	5,4	34,3	40,5	35,1	41,5	(1,3)	(1,6)	43,4	51,3	2017	43,0	20.808,0	2,1	18,9	44,0	18,9	44,1	0,2	0,5	31,9	74,1
2018	89,6	16.462,2	5,4	36,6	40,8	37,5	41,9	(1,6)	(1,8)	44,3	49,5	2018	45,8	22.137,1	2,1	20,3	44,3	19,9	43,6	0,2	0,4	32,2	70,4
2019	94,2	17.277,8	5,5	39,1	41,5	40,3	42,8	(1,7)	(1,8)	45,2	48,0	2019	48,0	23.215,5	2,1	21,2	44,2	21,0	43,7	0,2	0,3	31,7	66,1
2020	89,1	16.331,3	5,5	37,7	42,3	45,6	51,2	(3,7)	(3,9)	55,1	61,8	2020	45,3	21.903,1	2,1	18,0	39,7	22,0	48,5	(3,2)	(6,8)	36,7	81,0

Godina/Pokazatelj	Španija										Švedska												
	BDP, tekuće cijene, mld	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mld	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mld	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Strukturni bilans opšte države, mld	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mld	Bruto dug opšte države, % BDP	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mld	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mld	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mld	Strukturni bilans opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mld	Bruto dug opšte države, % BDP		
2000	647,9	15.974,9	40,6	245,8	37,9	253,4	39,1	(9,2)	(1,4)	374,6	57,8	2000	2.408,2	271.102,9	8,9	1.332,5	55,3	1.256,7	52,2	(33,9)	(1,4)	1.209,6	50,2
2001	701,0	17.195,5	40,8	266,1	38,0	269,3	38,4	(8,4)	(1,2)	378,9	54,1	2001	2.503,7	281.029,9	8,9	1.328,7	53,1	1.293,4	51,7	37,3	1,5	1.296,0	51,8
2002	749,6	18.094,8	41,4	287,2	38,3	289,6	38,6	(7,9)	(1,1)	384,1	51,3	2002	2.598,3	290.616,0	8,9	1.331,8	51,3	1.368,7	52,7	(22,7)	(0,9)	1.293,1	49,8
2003	802,3	19.012,7	42,2	304,9	38,0	307,9	38,4	(9,7)	(1,2)	382,8	47,7	2003	2.703,6	301.208,8	9,0	1.394,9	51,6	1.428,3	52,8	(4,6)	(0,2)	1.332,1	49,3
2004	859,4	20.052,6	42,9	332,8	38,7	333,6	38,8	(10,0)	(1,2)	389,9	45,4	2004	2.830,2	314.068,5	9,0	1.462,7	51,7	1.452,7	51,3	(8,3)	(0,3)	1.372,0	48,5
2005	927,4	21.239,2	43,7	368,3	39,7	356,9	38,5	(3,1)	(0,3)	393,5	42,4	2005	2.931,1	323.957,3	9,0	1.556,7	53,1	1.503,0	51,3	34,6	1,2	1.429,4	48,8
2006	1.003,8	22.628,7	44,4	407,1	40,6	385,8	38,4	(0,8)	(0,1)	392,1	39,1	2006	3.121,7	342.541,4	9,1	1.629,5	52,2	1.559,7	50,0	32,8	1,1	1.363,1	43,7
2007	1.075,5	23.776,2	45,2	442,5	41,1	422,2	39,3	(7,7)	(0,8)	384,7	35,8	2007	3.320,3	361.570,8	9,2	1.715,2	51,7	1.604,5	48,3	55,8	1,8	1.294,1	39,0
2008	1.109,5	24.129,3	46,0	409,1	36,9	459,8	41,4	(70,3)	(6,5)	440,6	39,7	2008	3.412,3	368.639,3	9,3	1.737,3	50,9	1.672,2	49,0	33,4	1,0	1.280,0	37,5
2009	1.069,3	23.061,9	46,4	373,8	35,0	494,4	46,2	(108,3)	(9,9)	569,5	53,3	2009	3.341,2	357.700,5	9,3	1.686,8	50,5	1.710,5	51,2	41,5	1,2	1.361,2	40,7
2010	1.072,7	23.038,1	46,6	391,6	36,5	493,8	46,0	(86,0)	(7,8)	649,2	60,5	2010	3.573,6	379.539,5	9,4	1.761,3	49,3	1.763,0	49,3	15,3	0,4	1.360,3	38,1
2011	1.063,8	22.761,0	46,7	387,4	36,4	491,0	46,2	(75,7)	(6,8)	743,0	69,9	2011	3.727,9	393.120,5	9,5	1.803,7	48,4	1.812,3	48,6	(16,3)	(0,4)	1.384,9	37,1
2012	1.031,1	22.047,9	46,8	391,0	37,9	501,7	48,7	(31,5)	(2,8)	889,9	86,3	2012	3.743,1	391.704,5	9,6	1.825,9	48,8	1.863,6	49,8	(28,9)	(0,8)	1.403,6	37,5
2013	1.020,3	21.899,1	46,6	395,9	38,8	467,6	45,8	(20,3)	(1,8)	977,3	95,8	2013	3.822,7	396.342,7	9,6	1.878,5	49,1	1.931,9	50,5	(33,5)	(0,9)	1.535,2	40,2
2014	1.032,2	22.218,4	46,5	404,6	39,2	465,7	45,1	(14,5)	(1,3)	1.039,4	100,7	2014	3.992,7	409.621,9	9,7	1.922,6	48,2	1.983,5	49,7	(40,1)	(1,0)	1.791,6	44,9
2015	1.077,6	23.218,8	46,4	417,2	38,7	473,0	43,9	(25,3)	(2,2)	1.070,1	99,3	2015	4.260,5	432.490,4	9,9	2.061,7	48,4	2.061,8	48,4	(35,9)	(0,9)	1.863,5	43,7
2016	1.113,8	24.005,7	46,4	424,8	38,1	472,7	42,4	(29,8)	(2,6)	1.104,6	99,2	2016	4.415,0	441.717,2	10,0	2.197,5	49,8	2.153,7	48,8	20,5	0,5	1.865,7	42,3
2017	1.161,9	25.036,2	46,4	443,5	38,2	478,7	41,2	(29,1)	(2,5)	1.145,1	98,6	2017	4.625,1	457.014,2	10,1	2.297,1	49,7	2.230,9	48,2	27,6	0,6	1.882,2	40,7
2018	1.202,2	25.881,9	46,4	471,0	39,2	501,5	41,7	(28,2)	(2,4)	1.173,3	97,6	2018	4.828,3	471.966,6	10,2	2.396,1	49,6	2.356,8	48,8	(2,1)	(0,0)	1.873,5	38,8
2019	1.245,3	26.789,1	46,5	486,8	39,1	521,9	41,9	(38,7)	(3,1)	1.188,9	95,5	2019	5.021,3	486.201,1	10,3	2.447,8	48,7	2.427,6	48,3	(26,4)	(0,5)	1.748,7	34,8
2020	1.091,2	23.471,4	46,5	421,6	38,6	575,4	52,7	(88,3)	(7,3)	1.342,6	123,0	2020	4.862,5	462.665,3	10,5	2.307,0	47,4	2.593,9	53,3	(243,4)	(4,9)	2.035,6	41,9

CEFTA ZEMLJE

Godina/Pokayatelj	Albanija								Bosna i Hercegovina											
	BDP, tekuće cijene, mlrd	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mlrd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mlrd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mlrd	Bruto dug opšte države, % BDP	Godina/Pokayatelj	BDP, tekuće cijene, mlrd	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mlrd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mlrd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mlrd	Bruto dug opšte države, % BDP	
2000	501,2	162.251,4	3,1	130,6	26,1	169,6	33,8	319,6	63,8	2000	11,8	3.143,2	3,8	6,1	51,7	6,6	56,3	4,1	34,7	
2001	563,4	184.123,2	3,1	145,6	25,8	184,2	32,7	341,5	60,6	2001	12,6	3.366,5	3,8	5,9	46,9	6,4	50,4	4,5	35,2	
2002	610,5	200.095,8	3,1	154,6	25,3	192,5	31,5	391,3	64,1	2002	13,9	3.710,1	3,8	6,2	44,6	6,6	47,6	4,4	31,2	
2003	677,7	222.968,1	3,0	167,2	24,7	201,2	29,7	408,3	60,2	2003	14,7	3.906,8	3,8	6,9	47,0	7,0	47,4	4,1	27,6	
2004	737,7	243.696,9	3,0	184,4	25,0	222,4	30,2	424,0	57,5	2004	16,0	4.251,4	3,8	7,3	45,4	7,3	45,6	4,1	25,5	
2005	804,2	267.031,9	3,0	204,5	25,4	232,3	28,9	468,1	58,2	2005	17,2	4.566,6	3,8	8,0	46,5	7,9	45,7	4,4	25,5	
2006	872,7	291.636,2	3,0	226,3	25,9	254,8	29,2	494,7	56,7	2006	19,4	5.155,5	3,8	9,3	47,8	8,9	45,7	4,1	21,2	
2007	965,5	325.091,7	3,0	252,3	26,1	283,0	29,3	517,0	53,6	2007	21,9	5.820,3	3,8	10,2	46,7	10,2	46,6	4,1	18,7	
2008	1.080,7	366.664,7	2,9	290,1	26,8	342,9	31,7	595,9	55,1	2008	25,0	6.655,3	3,8	11,4	45,5	12,3	49,4	7,7	30,9	
2009	1.143,9	390.752,9	2,9	298,5	26,1	373,8	32,7	682,5	59,7	2009	24,8	6.632,7	3,7	10,8	43,7	12,1	49,0	8,7	35,1	
2010	1.239,6	425.552,9	2,9	320,7	25,9	364,3	29,4	715,5	57,7	2010	25,3	6.843,0	3,7	11,3	44,7	12,3	48,7	10,3	40,8	
2011	1.300,6	447.689,1	2,9	330,4	25,4	376,2	28,9	772,7	59,4	2011	26,2	7.161,1	3,7	11,5	43,7	12,2	46,4	10,4	39,6	
2012	1.332,8	459.526,5	2,9	330,4	24,8	376,2	28,2	828,3	62,1	2012	26,2	7.265,8	3,6	11,6	44,2	12,3	46,9	11,1	42,2	
2013	1.350,1	466.324,4	2,9	323,7	24,0	394,1	29,2	950,3	70,4	2013	26,7	7.550,3	3,5	11,6	43,2	11,9	44,5	11,4	42,5	
2014	1.395,3	482.953,9	2,9	366,6	26,3	442,7	31,7	1.004,5	72,0	2014	27,3	7.841,6	3,5	11,8	43,4	12,6	46,3	12,5	45,9	
2015	1.434,3	497.901,4	2,9	379,2	26,4	441,2	30,8	1.057,3	73,7	2015	28,6	8.336,5	3,4	12,3	43,0	12,3	43,2	13,0	45,5	
2016	1.472,5	511.970,5	2,9	418,5	28,4	429,1	29,1	1.079,7	73,3	2016	29,9	8.830,2	3,4	12,7	42,3	12,5	42,0	13,2	44,1	
2017	1.550,6	537.640,5	2,9	430,4	27,8	452,0	29,1	1.114,8	71,9	2017	31,4	9.357,7	3,4	13,3	42,3	12,7	40,5	12,3	39,2	
2018	1.635,7	567.417,7	2,9	449,4	27,5	471,4	28,8	1.137,0	69,5	2018	33,4	10.064,4	3,3	14,3	42,7	13,7	41,0	11,5	34,3	
2019	1.679,2	582.887,1	2,9	460,3	27,4	493,2	29,4	1.138,4	67,8	2019	35,3	10.692,4	3,3	14,7	41,7	14,2	40,4	11,5	32,5	
2020	1.608,0	558.752,5	2,9	425,9	26,5	536,3	33,4	1.247,3	77,6	2020	34,0	10.361,9	3,3	14,1	41,6	15,5	45,7	12,5	36,7	

Hrvatska												Česka											
Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mlrd	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mlrd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mlrd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mlrd	Bruto dug opšte države, % BDP	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mlrd	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mlrd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mlrd	Bruto dug opšte države, mlrd	Bruto dug opšte države, % BDP					
2000	179,1	40.876,1	4,4	75,3	42,0	85,1	47,5	59,9	33,4	2000	2.386,3	232.172,2	10,3	889,4	37,3	974,7	40,8	405,4	17,0				
2001	192,3	44.672,0	4,3	77,8	40,5	88,9	46,2	67,2	35,0	2001	2.579,1	252.064,0	10,2	968,5	37,6	1.117,0	43,3	585,6	22,7				
2002	211,1	49.029,7	4,3	100,1	47,4	107,1	50,7	77,7	36,8	2002	2.691,0	263.791,2	10,2	1.030,8	38,3	1.201,7	44,7	695,1	25,8				
2003	232,5	54.004,9	4,3	105,9	45,5	116,4	50,1	88,8	38,2	2003	2.823,5	277.008,7	10,2	1.193,2	42,3	1.386,9	49,1	795,0	28,2				
2004	251,0	56.533,5	4,4	110,1	43,9	122,6	48,8	101,2	40,3	2004	3.079,2	302.020,8	10,2	1.230,3	40,0	1.303,2	42,3	873,5	28,4				
2005	270,0	60.773,8	4,4	116,8	43,3	126,7	46,9	111,4	41,3	2005	3.285,6	322.153,9	10,2	1.292,7	39,3	1.392,1	42,4	910,2	27,7				
2006	294,4	66.296,6	4,4	127,7	43,4	136,9	46,5	114,1	38,8	2006	3.530,9	345.366,5	10,2	1.388,0	39,3	1.463,9	41,5	973,1	27,6				
2007	322,3	72.647,7	4,4	139,9	43,4	147,1	45,6	120,6	37,4	2007	3.859,5	376.384,4	10,3	1.535,9	39,8	1.560,8	40,4	1.054,6	27,3				
2008	346,6	78.170,7	4,4	149,2	43,0	159,0	45,9	136,2	39,3	2008	4.042,9	390.862,9	10,3	1.572,9	38,9	1.652,3	40,9	1.136,8	28,1				
2009	330,8	74.684,1	4,4	141,7	42,8	161,7	48,9	161,0	48,7	2009	3.954,3	379.282,8	10,4	1.540,1	38,9	1.754,0	44,4	1.319,0	33,4				
2010	329,4	74.566,3	4,4	138,4	42,0	159,6	48,5	190,0	57,7	2010	3.992,9	381.651,3	10,5	1.576,3	39,5	1.742,1	43,6	1.480,1	37,1				
2011	334,2	78.064,2	4,3	136,8	40,9	163,2	48,8	214,5	64,2	2011	4.062,3	387.377,4	10,5	1.644,7	40,5	1.754,4	43,2	1.613,7	39,7				
2012	331,0	77.557,4	4,3	142,0	42,9	159,7	48,2	231,8	70,0	2012	4.088,9	389.218,4	10,5	1.667,4	40,8	1.826,7	44,7	1.805,3	44,2				
2013	332,0	78.004,9	4,3	142,2	42,8	159,8	48,1	268,9	81,0	2013	4.142,8	393.948,4	10,5	1.713,7	41,4	1.766,9	42,7	1.840,2	44,4				
2014	331,3	78.179,6	4,2	144,1	43,5	161,5	48,7	280,6	84,7	2014	4.345,8	413.393,5	10,5	1.762,1	40,5	1.852,3	42,6	1.818,9	41,9				
2015	339,7	80.795,0	4,2	154,3	45,4	165,2	48,6	286,4	84,3	2015	4.625,4	438.912,3	10,5	1.909,8	41,3	1.939,6	41,9	1.836,0	39,7				
2016	351,2	84.139,7	4,2	163,7	46,6	166,5	47,4	283,8	80,8	2016	4.796,9	454.514,3	10,6	1.940,9	40,5	1.906,8	39,8	1.754,7	36,6				
2017	367,5	89.091,2	4,1	169,5	46,1	166,5	45,3	284,9	77,5	2017	5.110,7	483.110,9	10,6	2.068,9	40,5	1.992,2	39,0	1.749,7	34,2				
2018	385,4	94.269,3	4,1	178,5	46,3	177,6	46,1	286,1	74,3	2018	5.409,7	509.862,1	10,6	2.245,9	41,5	2.196,5	40,6	1.734,6	32,1				
2019	402,3	98.975,2	4,1	191,0	47,5	189,7	47,2	293,0	72,8	2019	5.790,3	543.704,9	10,7	2.395,3	41,4	2.377,5	41,1	1.739,9	30,0				
2020	371,5	91.908,5	4,0	178,4	48,0	206,0	55,4	329,7	88,7	2020	5.694,6	532.509,4	10,7	2.336,7	41,0	2.684,6	47,1	2.153,0	37,8				

Madarska												Kosovo											
Godina/Pokayatelj	BDP, tekuće cijene, miliard	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, miliard	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, miliard	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, miliard	Bruto dug opšte države, % BDP	Godina/Pokayatelj	BDP, tekuće cijene, miliard	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, miliard	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, miliard	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, miliard	Bruto dug opšte države, % BDP				
2000	13.324,1	1.303.468,2	10,2	5.879,3	44,1	6.283,3	47,2	7.339,6	55,1	2000	2,4	1.630,1	1,5	0,1	5,4	0,2	8,5	n/a	n/a	2000	2,8	1.903,1	1,5
2001	15.398,7	1.509.676,5	10,2	6.638,3	43,1	7.262,6	47,2	7.953,8	51,7	2001	2,8	1.912,8	1,5	0,3	11,5	0,2	8,5	n/a	n/a	2001	2,9	1.950,5	1,5
2002	17.433,9	1.713.401,4	10,2	7.329,2	42,0	8.870,5	50,9	9.574,5	54,9	2002	2,9	1.862,6	1,7	0,5	17,3	0,4	13,9	n/a	n/a	2002	3,0	1.829,7	1,6
2003	19.133,8	1.886.591,5	10,1	8.004,8	41,8	9.366,8	49,0	10.982,3	57,4	2003	3,0	1.950,5	1,5	0,6	19,7	0,5	18,1	n/a	n/a	2003	3,0	1.911,7	1,7
2004	21.077,5	2.083.370,3	10,1	8.883,8	42,1	10.218,7	48,5	12.296,4	58,3	2004	3,0	1.829,7	1,6	0,6	20,5	0,7	25,1	n/a	n/a	2004	3,0	1.862,6	1,7
2005	22.549,0	2.233.018,4	10,1	9.373,6	41,6	11.129,7	49,4	13.584,7	60,2	2005	3,1	1.862,6	1,7	0,6	20,4	0,7	22,7	n/a	n/a	2005	3,1	1.903,1	1,5
2006	24.316,3	2.413.049,4	10,1	10.217,2	42,0	12.469,5	51,3	15.611,5	64,2	2006	3,2	1.912,8	1,5	0,5	17,3	0,4	13,9	n/a	n/a	2006	3,2	1.950,5	1,5
2007	25.701,4	2.553.285,2	10,1	11.492,7	44,7	12.786,0	49,7	16.757,4	65,2	2007	3,6	2.091,0	1,7	0,9	25,3	0,7	18,6	0,5	14,3	2007	3,6	2.054,5	1,8
2008	27.217,4	2.709.543,6	10,0	12.196,3	44,8	13.180,2	48,4	19.372,1	71,2	2008	3,9	2.258,0	1,7	0,9	24,3	0,9	24,3	0,4	9,8	2008	3,9	2.329,0	1,7
2009	26.458,3	2.637.649,7	10,0	12.093,5	45,7	13.298,5	50,3	20.470,9	77,4	2009	4,1	2.329,0	1,7	1,2	28,3	1,1	26,9	0,2	6,1	2009	4,1	2.480,0	1,8
2010	27.431,3	2.739.292,0	10,0	12.199,6	44,5	13.416,3	48,9	21.989,9	80,2	2010	4,4	2.480,0	1,8	1,2	26,4	1,2	27,4	0,3	5,9	2010	4,4	2.643,5	1,8
2011	28.501,5	2.854.145,9	10,0	12.513,8	43,9	14.001,0	49,1	22.927,1	80,4	2011	4,8	2.704,5	1,8	1,3	27,1	1,4	28,1	0,3	5,3	2011	4,8	2.786,3	1,8
2012	28.920,4	2.911.837,5	9,9	13.568,0	46,9	14.241,9	49,2	22.662,2	78,4	2012	5,1	2.786,3	1,8	1,3	26,1	1,4	28,4	0,4	8,1	2012	5,1	2.925,7	1,8
2013	30.290,9	3.056.909,9	9,9	14.406,3	47,6	15.194,7	50,2	23.431,2	77,4	2013	5,3	2.925,7	1,8	1,3	24,6	1,5	27,9	0,5	9,0	2013	5,3	3.084,6	1,8
2014	32.742,2	3.314.992,2	9,9	15.507,1	47,4	16.417,4	50,1	25.109,4	76,7	2014	5,6	3.084,6	1,8	1,3	24,0	1,5	26,5	0,6	10,7	2014	5,6	3.278,1	1,8
2015	34.937,3	3.544.776,1	9,9	16.914,7	48,4	17.615,4	50,4	26.489,8	75,8	2015	5,8	3.278,1	1,8	1,5	25,1	1,6	27,1	0,8	13,1	2015	5,8	3.566,2	1,8
2016	36.167,5	3.679.293,3	9,8	16.293,2	45,0	16.943,7	46,8	27.100,8	74,9	2016	6,1	3.403,4	1,8	1,6	26,6	1,7	28,3	0,9	14,4	2016	6,1	3.746,0	1,8
2017	39.233,4	4.004.228,4	9,8	17.288,4	44,1	18.242,2	46,5	28.311,9	72,2	2017	6,4	3.566,2	1,8	1,7	26,5	1,8	27,9	1,0	16,2	2017	6,4	3.986,0	1,8
2018	43.350,4	4.433.458,1	9,8	18.983,1	43,8	19.891,9	45,9	29.962,6	69,1	2018	6,7	3.746,0	1,8	1,8	26,4	2,0	29,2	1,1	17,0	2018	6,7	3.810,0	1,8
2019	47.524,0	4.862.782,3	9,8	20.736,9	43,6	21.724,8	45,7	31.122,4	65,5	2019	7,1	3.986,0	1,8	1,9	26,8	2,1	29,7	1,2	17,6	2019	7,1	4.220,0	1,8
2020	47.743,5	4.886.741,6	9,8	20.774,8	43,5	24.644,4	51,6	38.408,0	80,4	2020	6,8	3.810,0	1,8	1,7	25,5	2,3	33,3	1,6	24,1	2020	6,8	4.430,0	1,8

Moldavija												Crna Gora											
Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mld	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mld	Prihodi opštih država, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mld	Ukupni rashodi opštih država, % BDP	Bruto dug opšte države, mld	Bruto dug opštih država, % BDP	Godina/Pokazatelj	BDP, tekuće cijene, mld	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mld	Prihodi opštih država, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mld	Ukupni rashodi opštih države, % BDP	Bruto dug opšte države, mld	Bruto dug opštih države, % BDP				
2000	16,3	5.571,2	2,9	5,0	30,5	5,6	34,0	14,6	89,1	2000	1,0	1.727,9	0,6	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	
2001	19,1	6.507,0	2,9	5,6	29,2	5,6	29,5	16,3	85,4	2001	1,3	2.114,4	0,6	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	
2002	22,6	7.724,1	2,9	6,7	29,6	6,9	30,7	18,1	80,3	2002	1,3	2.202,4	0,6	0,5	36,0	0,5	37,5	1,0	76,7	43,2	0,6	40,9	
2003	27,6	9.486,4	2,9	9,4	34,0	9,3	33,5	18,8	68,1	2003	1,5	2.428,0	0,6	0,6	39,2	0,6	43,2	0,6	45,4	38,2	0,7	38,6	
2004	32,0	11.023,5	2,9	11,3	35,4	11,2	34,8	15,8	49,3	2004	1,7	2.718,2	0,6	0,6	37,4	0,7	39,9	0,8	45,4	42,5	0,8	36,7	
2005	37,7	12.995,5	2,9	14,5	38,6	14,0	37,1	15,2	40,4	2005	1,8	2.956,2	0,6	0,7	36,8	0,7	38,2	0,7	38,6	53,4	1,2	43,9	
2006	44,8	15.485,0	2,9	17,8	39,9	18,0	40,3	15,7	35,0	2006	2,2	3.527,9	0,6	1,0	46,9	0,9	42,5	0,8	36,7	22,8	1,4	52,3	
2007	53,4	18.530,2	2,9	22,9	42,9	22,8	42,7	15,1	28,3	2007	2,7	4.366,2	0,6	1,4	52,3	1,2	43,9	0,9	31,8	40,6	1,6	51,1	
2008	62,9	21.853,9	2,9	25,6	40,6	26,1	41,5	14,0	22,2	2008	3,1	5.029,7	0,6	1,5	48,8	1,6	51,1	1,1	34,2	31,2	1,3	44,6	
2009	60,4	21.010,9	2,9	23,5	38,9	27,4	45,3	19,7	32,6	2009	3,0	4.842,1	0,6	1,3	44,6	1,5	51,3	1,3	43,7	32,9	1,4	41,8	
2010	86,3	30.024,7	2,9	27,5	31,9	29,4	34,1	22,0	25,5	2010	3,1	5.045,4	0,6	1,3	41,8	1,5	46,6	1,4	45,0	35,6	1,3	39,9	
2011	98,8	34.382,5	2,9	30,1	30,5	32,2	32,6	23,9	24,2	2011	3,3	5.264,9	0,6	1,3	38,5	1,5	45,3	1,6	48,6	33,7	1,4	41,3	
2012	105,5	36.717,8	2,9	33,5	31,7	35,5	33,7	32,9	31,2	2012	3,2	5.126,5	0,6	1,3	39,9	1,5	45,7	1,8	56,9	38,8	1,4	40,4	
2013	119,5	41.631,3	2,9	36,9	30,9	38,8	32,4	35,6	29,8	2013	3,4	5.412,9	0,6	1,4	41,3	1,5	45,8	2,0	58,7	30,1	1,5	47,5	
2014	133,5	46.521,8	2,9	42,5	31,8	44,6	33,4	46,7	35,0	2014	3,5	5.561,1	0,6	1,5	43,5	1,5	44,2	2,2	63,4	31,0	1,6	40,4	
2015	145,8	51.237,4	2,8	43,7	30,0	46,5	31,9	61,8	42,4	2015	3,7	5.873,5	0,6	1,5	40,4	1,7	46,4	2,5	68,8	39,2	1,7	47,5	
2016	160,8	56.937,9	2,8	45,9	28,6	48,4	30,1	63,1	39,2	2016	4,0	6.354,2	0,6	1,6	41,3	1,9	47,5	2,6	66,4	31,4	1,8	42,2	
2017	178,9	64.346,8	2,8	53,4	29,8	54,5	30,5	61,4	34,3	2017	4,3	6.907,3	0,6	1,7	40,3	2,0	47,1	2,8	66,2	31,0	1,9	41,0	
2018	192,5	70.506,6	2,7	58,0	30,1	59,6	31,0	60,1	31,2	2018	4,7	7.494,6	0,6	1,9	41,0	2,2	47,2	3,4	71,9	31,4	2,1	42,2	
2019	210,4	78.448,5	2,7	62,9	29,9	66,0	31,4	59,5	28,3	2019	5,0	7.959,4	0,6	2,1	42,2	2,2	44,0	3,9	78,8	35,5	2,3	54,3	
2020	206,4	78.342,6	2,6	62,7	30,4	73,3	35,5	71,8	34,8	2020	4,2	6.749,1	0,6	1,8	43,3	2,3	54,3	4,5	107,2	37,8	2,0	43,3	

Sjeverna Makedonija										Poljska									
Godina/Poknjatelj	BDP, tekuće cijene, mlrd	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mlrd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mlrd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mlrd	Bruto dug opšte države, % BDP	Godina/Poknjatelj	BDP, tekuće cijene, mlrd	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mlrd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mlrd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mlrd	Bruto dug opšte države, % BDP
2000	248,6	123.734,4	2,0	85,5	34,4	79,6	32,0	113,3	45,6	2000	745,8	19.492,4	38,3	292,1	39,0	322,0	43,0	272,3	36,4
2001	252,4	125.187,9	2,0	79,5	31,5	94,3	37,4	114,1	45,2	2001	781,1	20.418,8	38,3	314,4	40,1	351,5	44,8	291,2	37,1
2002	258,6	127.902,4	2,0	85,2	33,0	98,8	38,2	104,6	40,5	2002	812,2	21.238,7	38,2	329,1	40,4	368,3	45,2	338,7	41,5
2003	268,7	132.594,3	2,0	96,5	35,9	96,7	36,0	98,0	36,5	2003	847,2	22.166,0	38,2	336,4	39,5	387,5	45,5	394,5	46,4
2004	280,8	138.145,6	2,0	96,8	34,5	95,8	34,1	97,1	34,6	2004	933,1	24.432,5	38,2	360,1	38,6	406,8	43,6	420,9	45,1
2005	308,4	151.433,0	2,0	100,9	32,7	100,2	32,5	113,1	36,7	2005	990,5	25.947,9	38,2	399,2	40,3	438,2	44,2	461,6	46,6
2006	334,8	163.980,7	2,0	103,6	30,9	105,3	31,5	102,4	30,6	2006	1.069,4	28.027,1	38,2	437,5	40,9	475,4	44,5	505,5	47,3
2007	372,9	182.326,0	2,0	119,4	32,0	117,3	31,4	87,7	23,5	2007	1.187,5	31.147,4	38,1	487,1	41,0	509,4	42,9	528,4	44,5
2008	414,9	202.521,8	2,0	136,2	32,8	140,1	33,8	85,6	20,6	2008	1.285,6	33.728,2	38,1	521,5	40,6	567,9	44,2	600,8	46,7
2009	414,6	201.986,4	2,1	128,3	30,9	139,2	33,6	98,4	23,7	2009	1.372,0	35.977,3	38,1	518,1	37,8	617,6	45,0	683,6	49,8
2010	437,3	212.560,3	2,1	131,6	30,1	142,2	32,5	106,1	24,3	2010	1.446,8	38.051,9	38,0	556,2	38,4	663,3	45,8	774,7	53,5
2011	464,2	225.355,5	2,1	136,4	29,4	147,9	31,9	128,7	27,7	2011	1.565,3	41.123,0	38,1	612,3	39,1	690,1	44,1	856,6	54,7
2012	466,7	226.302,8	2,1	137,4	29,5	155,2	33,3	157,1	33,7	2012	1.623,4	42.650,6	38,1	638,9	39,4	700,4	43,1	883,5	54,4
2013	501,9	242.956,0	2,1	139,7	27,8	159,0	31,7	170,5	34,0	2013	1.646,7	43.263,6	38,1	638,1	38,8	707,7	43,0	931,1	56,5
2014	527,6	254.996,2	2,1	145,2	27,5	167,3	31,7	200,6	38,0	2014	1.711,2	45.011,6	38,0	667,3	39,0	729,7	42,6	873,9	51,1
2015	559,0	269.859,5	2,1	160,7	28,7	180,1	32,2	212,8	38,1	2015	1.801,1	47.390,7	38,0	703,9	39,1	750,6	41,7	923,4	51,3
2016	594,8	286.827,1	2,1	169,0	28,4	185,0	31,1	236,8	39,8	2016	1.863,5	49.081,5	38,0	721,6	38,7	766,0	41,1	1.010,0	54,2
2017	618,1	297.839,2	2,1	179,4	29,0	196,3	31,8	243,4	39,4	2017	1.989,8	52.401,4	38,0	791,7	39,8	821,2	41,3	1.007,2	50,6
2018	660,9	318.168,0	2,1	188,4	28,5	200,0	30,3	267,2	40,4	2018	2.121,6	55.864,7	38,0	876,1	41,3	881,2	41,5	1.035,7	48,8
2019	689,4	332.052,2	2,1	203,9	29,6	217,5	31,6	280,2	40,6	2019	2.293,2	60.390,6	38,0	942,1	41,1	957,9	41,8	1.045,6	45,6
2020	664,0	320.962,1	2,1	189,8	28,6	243,6	36,7	340,3	51,3	2020	2.323,9	61.221,6	38,0	969,3	41,7	1.130,8	48,7	1.335,6	57,5

Rumunija												Srbija							
Godina/Pokayatej	BDP, tekuće cijene, mlnrd	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mlnrd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mlnrd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mlnrd	Bruto dug opšte države, % BDP	Godina/Pokayatej	BDP, tekuće cijene, mlnrd	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mlnrd	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mlnrd	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mlnrd	Bruto dug opšte države, % BDP
2000	80,9	3.604,7	22,4	25,1	31,0	28,3	35,0	23,9	29,6	2000	413,4	55.001,0	7,5	128,9	31,2	129,6	31,3	928,5	224,6
2001	117,4	5.238,7	22,4	35,2	30,0	38,9	33,2	32,2	27,4	2001	821,4	109.471,2	7,5	280,5	34,1	277,5	33,8	872,6	106,2
2002	152,3	6.986,6	21,8	44,9	29,5	48,9	32,1	41,7	27,4	2002	1.038,6	138.481,5	7,5	418,4	40,3	445,3	42,9	790,1	76,1
2003	191,9	8.873,8	21,6	56,7	29,5	61,1	31,8	47,7	24,9	2003	1.221,0	163.222,9	7,5	478,8	39,2	511,2	41,9	875,6	71,7
2004	244,7	11.369,7	21,5	74,0	30,3	82,3	33,7	52,2	21,3	2004	1.452,5	194.616,3	7,5	593,5	40,9	592,6	40,8	902,5	62,1
2005	286,9	13.415,8	21,4	90,7	31,6	92,7	32,3	51,0	17,8	2005	1.848,1	248.379,0	7,4	754,6	40,8	735,4	39,8	947,7	51,3
2006	342,8	16.124,7	21,3	111,4	32,5	116,1	33,9	43,5	12,7	2006	2.182,5	294.477,9	7,4	903,6	41,4	923,8	42,3	828,2	37,9
2007	425,7	20.145,8	21,1	134,2	31,5	147,1	34,6	52,9	12,4	2007	2.525,2	342.100,4	7,4	1.043,8	41,3	1.064,8	42,2	787,4	31,2
2008	539,8	26.160,5	20,6	165,5	30,7	190,4	35,3	70,2	13,0	2008	2.910,5	395.968,5	7,4	1.191,3	40,9	1.243,3	42,7	888,7	30,5
2009	530,9	25.972,9	20,4	156,4	29,5	192,8	36,3	119,2	22,5	2009	3.054,2	417.200,8	7,3	1.200,8	39,3	1.305,6	42,7	1.035,4	33,9
2010	528,5	26.042,0	20,3	168,6	31,9	202,3	38,3	163,0	30,8	2010	3.252,8	446.116,5	7,3	1.279,8	39,3	1.393,1	42,8	1.339,7	41,2
2011	558,9	27.669,1	20,2	181,6	32,5	205,4	36,8	191,4	34,3	2011	3.614,8	499.517,1	7,2	1.362,9	37,7	1.504,0	41,6	1.588,2	43,9
2012	591,8	29.448,6	20,1	193,1	32,6	207,9	35,1	224,7	38,0	2012	3.812,7	529.430,6	7,2	1.477,2	38,7	1.719,5	45,1	2.074,2	54,4
2013	635,0	31.716,5	20,0	200,0	31,5	215,8	34,0	248,0	39,1	2013	4.124,1	575.458,0	7,2	1.538,0	37,3	1.743,7	42,3	2.370,0	57,5
2014	669,7	33.563,9	20,0	214,3	32,0	225,8	33,7	270,7	40,4	2014	4.163,4	583.784,4	7,1	1.620,7	38,9	1.864,3	44,8	2.812,0	67,5
2015	711,9	35.819,5	19,9	233,8	32,8	243,4	34,2	280,4	39,4	2015	4.315,0	608.144,8	7,1	1.694,8	39,3	1.840,7	42,7	3.073,7	71,2
2016	763,7	38.645,2	19,8	221,0	28,9	239,3	31,3	297,4	39,0	2016	4.528,2	641.539,5	7,1	1.842,6	40,7	1.893,3	41,8	3.114,1	68,8
2017	857,9	43.672,4	19,6	239,9	28,0	264,2	30,8	316,0	36,8	2017	4.760,7	678.077,6	7,0	1.973,4	41,5	1.908,2	40,1	2.792,1	58,6
2018	951,7	48.722,9	19,5	277,5	29,2	304,3	32,0	347,1	36,5	2018	5.072,9	726.510,1	7,0	2.105,2	41,5	2.064,1	40,7	2.760,0	54,4
2019	1.058,2	54.505,2	19,4	305,5	28,9	354,2	33,5	389,7	36,8	2019	5.417,7	777.988,0	7,0	2.278,5	42,1	2.278,8	42,1	2.858,9	52,8
2020	1.055,5	54.610,2	19,3	305,5	28,9	407,3	38,6	525,7	49,8	2020	5.463,5	788.764,9	6,9	2.255,0	41,3	2.653,4	48,6	3.189,0	58,4

Slovenija										Slovačka									
Godina/Pokayatelj	BDP, tekuće cijene, mldr	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mldr	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mldr	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mldr	Bruto dug opšte države, % BDP	Godina/Pokayatelj	BDP, tekuće cijene, mldr	BDP po stanovniku, tekuće cijene, mil	Stanovništvo, mil	Prihodi opšte države, mldr	Prihodi opšte države, % BDP	Ukupni rashodi opšte države, mldr	Ukupni rashodi opšte države, % BDP	Bruto dug opšte države, mldr	Bruto dug opšte države, % BDP
2000	18,9	9.484,6	2,0	8,3	43,9	9,0	47,5	4,9	25,9	2000	31,7	5.864,6	5,4	12,7	40,1	16,7	52,8	16,0	50,5
2001	21,1	10.626,5	2,0	9,4	44,3	10,3	48,7	5,5	26,1	2001	34,4	6.389,1	5,4	13,1	38,1	15,6	45,3	17,6	51,1
2002	23,5	11.809,6	2,0	10,6	44,9	11,1	47,3	6,4	27,4	2002	37,3	6.939,9	5,4	13,9	37,2	17,0	45,4	16,9	45,3
2003	25,6	12.838,5	2,0	11,4	44,6	12,1	47,2	6,9	26,8	2003	41,5	7.717,3	5,4	15,5	37,3	16,7	40,4	17,9	43,2
2004	27,6	13.838,8	2,0	12,3	44,7	12,9	46,6	7,4	26,9	2004	46,2	8.595,7	5,4	16,4	35,6	17,5	37,9	19,3	41,7
2005	29,1	14.574,3	2,0	13,1	45,1	13,5	46,4	7,7	26,4	2005	50,5	9.396,7	5,4	18,6	36,9	20,1	39,7	17,5	34,7
2006	31,5	15.708,8	2,0	13,9	44,3	14,3	45,5	8,2	26,1	2006	56,4	10.489,9	5,4	19,9	35,2	21,9	38,8	17,7	31,4
2007	35,1	17.446,2	2,0	15,2	43,4	15,2	43,4	8,0	22,8	2007	63,2	11.755,3	5,4	21,7	34,3	23,0	36,4	19,2	30,3
2008	37,9	18.866,0	2,0	16,6	43,7	17,1	45,1	8,3	21,8	2008	68,6	12.758,5	5,4	23,6	34,5	25,4	37,0	19,6	28,6
2009	36,3	17.838,8	2,0	15,8	43,5	17,9	49,4	12,5	34,5	2009	64,1	11.908,3	5,4	23,2	36,3	28,5	44,4	23,3	36,4
2010	36,4	17.764,7	2,0	16,2	44,6	18,2	50,2	13,9	38,3	2010	68,2	12.650,0	5,4	23,8	35,0	29,0	42,5	27,9	41,0
2011	37,1	18.075,7	2,1	16,4	44,2	18,8	50,9	17,2	46,5	2011	71,3	13.223,0	5,4	26,6	37,3	29,7	41,6	31,0	43,4
2012	36,3	17.637,2	2,1	16,4	45,4	17,9	49,4	19,4	53,6	2012	73,6	13.614,3	5,4	27,1	36,8	30,3	41,2	38,1	51,8
2013	36,5	17.706,4	2,1	16,7	45,7	22,0	60,3	25,5	70,0	2013	74,4	13.759,2	5,4	29,5	39,6	31,6	42,5	40,7	54,7
2014	37,6	18.259,4	2,1	17,1	45,3	19,1	50,8	30,2	80,3	2014	76,3	14.082,4	5,4	30,7	40,2	33,0	43,3	40,8	53,6
2015	38,9	18.834,2	2,1	17,8	45,9	18,9	48,7	32,1	82,6	2015	79,8	14.713,6	5,4	34,4	43,1	36,5	45,8	41,4	51,9
2016	40,4	19.592,7	2,1	17,9	44,2	18,7	46,2	31,8	78,5	2016	81,1	14.936,9	5,4	32,5	40,1	34,6	42,7	42,5	52,4
2017	43,0	20.819,7	2,1	18,9	44,0	19,0	44,1	31,9	74,1	2017	84,5	15.544,3	5,4	34,1	40,4	34,9	41,4	43,6	51,6
2018	45,9	22.190,1	2,1	20,3	44,3	20,0	43,5	32,2	70,3	2018	89,4	16.416,4	5,4	36,4	40,7	37,3	41,7	44,4	49,7
2019	48,4	23.257,5	2,1	21,2	43,7	21,0	43,3	31,7	65,6	2019	93,9	17.228,1	5,5	38,8	41,3	40,1	42,7	45,3	48,2
2020	46,9	22.386,0	2,1	20,2	43,0	24,1	51,3	37,4	79,8	2020	91,6	16.774,9	5,5	38,1	41,6	43,7	47,8	55,2	60,3

BIOGRAFIJA AUTORA

Mr Biljana (Zdravko) Gojković, rođena je 04.03.1983. godine u Sanskom Mostu. Osnovnu i srednju školu završila je u Prijedoru, a Ekonomski fakultet na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Banjoj Luci. Na istom fakultetu uspješno je odbranila magistarsku tezu pod nazivom: „Finansijska održivost zdravstvenog sistema u procesu pridruživanja Evropskoj uniji“.

Mr Biljana Gojković od 2018. godine stalno je zaposlena u Fiskalnom savjetu Republike Srpske na poziciji načelnika za ekonomsku politiku i javne finansije na poslovima izrade analiza makroekonomskih i fiskalnih prepostavki i projekcija koje se koriste na izradu dokumenta okvirnog budžeta, analize nacrta i prijedloga budžeta i ekonomске politike Republike Srpske, nacrta ocjene mjera ekonomске politike, analize osnovnih fiskalnih rizika i vjerovatnoće ispunjenja fiskalnih ciljeva, praćenja poštivanja fiskalnih pravila i realizacije vladinih fiskalnih ciljeva, procjene za odobravanje odstupanja od fiskalnih pravila, davanja mišljenja i analiza na nacrt i prijedlog budžeta i rebalansa budžeta i ekonomске politike, izrade nacrta mišljenja i analiza na izvještaje o izvršenju budžeta i konsolidovanog izvještaja o izvršenju budžeta, analize i davanje mišljenja na izvještaj o privremenom odstupanju i plana za izmirenje neizmirenih obaveza i na poslovima davanja mišljenja na sva relevantna dokumenta koja imaju direktni uticaj na javne finansije. Na bazi iskustva o javnim finansijama i fiskalne politike proistekla je i tema doktorske disertacije.

Prethodno desetogodišnje iskustvo stekla je u Fondu zdravstvenog osiguranja Republike Srpske na bazi čega je proistekla i tema magistarskog rada. Tokom višegodišnjeg rada u Fondu zdravstvenog osiguranja Republike Srpske obavljala je poslove izrade finansijskih planova i metodologije planiranja, izrade izvještaja o radu i finansijskom poslovanju Fonda, analize prihoda i troškova, izrade metodologije formiranja cijena usluga, i monitoringa razvojnih programa, projekata i poslovnih planova, ugovaranja zdravstvenih usluga, prijedloga principa i kriterijuma za zaključivanje ugovora sa davaocima usluga zdravstvene zaštite, definisanja finansijske vrijednosti ugovorenih usluga u skladu sa usvojenim principima i finansijskim planom, izrade ugovora i vođenja procedure zaključenja ugovora za pružanje usluga na svim nivoima zdravstvene zaštite, praćenja primjene zaključenih ugovora i ispunjenosti formalnih uslova za zaključivanje ugovora za vrijeme trajanja ugovora. Pored toga, obavljala je poslove zamjenika izvršnog direktora za ugvaranje zdravstvenih usluga u Fondu zdravstvenog osiguranja Republike Srpske.

2017. godine u okviru formiranih komisija Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske za izradu projektnog dokumenta za Projekat unapređenja zdravstvenog sektora, zajedno sa Svjetskom bankom u oblasti upravljanja u zdravstvenom sektoru, finansiranja zdravstvene zaštite i definisanje mreže zdravstvenih ustanova, osnovnog paketa zdravstvene zaštite i pripremu sistema za uvođenje plaćanja na osnovu kvaliteta zdravstvene zaštite, imenovana je za vođu tima grupe za definisanje osnovnog paketa zdravstvene zaštite i pripremu sistema za uvođenje plaćanja na osnovu kvaliteta zdravstvene zaštite u cilju izrade Akcionog plana za reformu zdravstvenog sektora.

U periodu od 2013-2017. godine obavljala je dužnosti člana Upravnog odbora bolnice za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju "Mlječanica" Kozarska Dubica.

Mr Biljana Gojković autor je i koautor šest naučnih radova i koautor jedne monografije.